Олеся Калинич, Світлана Дячок

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

За редакцією проф. Юрія Ковбасенка

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Видавництво Астон
2025

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)
К17

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21 лютого 2025 № 347)

У підручнику подано навчальний матеріал за модельною навчальною програмою «Українська література. 7–9 класи»
(авт.: Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук, І. А. Тригуб).

Калинич О., Дячок С.

К17 Українська література : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти / *Олеся Калинич, Світлана Дячок* // За редакцією проф. *Юрія Ковбасенка.* Тернопіль : Астон, 2025. — 304 с. : іл.

ISBN 978-966-308-

Підручник містить теоретичний матеріал, тексти творів і завдання різного рівня складності з української літератури, зорієнтовані на вікові особливості восьмикласників і восьмикласниць. Крім того, текст посібника супроводжують додаткові навчальні матеріали, які подані за відповідними покликаннями й QR-кодами, а також відео- та аудіосупровід до певних завдань і художніх творів.

Для учнів / учениць 8 класу, педагогів / педагогинь закладів загальної середньої освіти.

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

ISBN 978-966-308-

© Калинич О., Дячок С., Ковбасенко Ю., 2025
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2025

ЗМІСТ

Від авторів 5

ВСТУП

Художній твір в історико-культурному контексті доби. 7

ПРАДАВНЯ УКРАЇНА В ДЗЕРКАЛІ ЛІТЕРАТУРИ

Культура й віра прадавніх українців 10
Іван Білик. Дарунки скіфів 12
Дмитро Кремінь. А де ж те скіфське золото? 21

РУСЬ, ЇЇ КУЛЬТУРА ТА ПИСЬМЕНСТВО

Русь, її культура та письменство 25
Усний народний епос. Старини (билини) 29
Старина «Про Іллю Муромця та Соловія» 32
Своєрідність давнього українського письменства 38
Володимир Мономах. Повчання дітям (скорочено) 40
Образ Русі в сучасній українській літературі 45
Раїса Іванченко. Ярославни 45

ЗАПОВІДЬ ЛЮБОВІ: БІБЛІЯ Й УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Біблія — одна зі священних книг людства 55
Євангеліє від Матвія. Заповіді 22: (34–40; 25:31–40) 57
Апостол Павло з Тарсу. Перше послання до коринтян (глава 13) 58
Євангеліє від Луки. Притча про блудного сина (глава 15: 11–24) 58
Біблія й українська література 60
Богдан-Ігор Антонич. Різдво 60
Ліна Костенко. Давидові псалми. Псалом 1 63
Ігор Жук. Пісня Йосипа 66
Гетсиманський сад. Відповідь Сина. 68
Дзвінка Матіяш. Мене звати Варвара (уривки). 70

ЛІТЕРАТУРА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ

Література козацької України 98
Український народний героїчний ліро-епос. Народні думи. 101
Дума про Олексія Поповича ..... QR-код на с. 103
Дума про Марусю Богуславку 103
Народні історичні пісні 107
Та ой як крикнув же та козак Сірко 108
Пісня про Морозенка ..... QR-код на с. 108
Пісні про боротьбу українців із іноземними загарбниками в XVII–XVIII століттях 110
Чи не той то хміль… 110
Дарувала Катерина козакам лимани ..... QR-код на с. 108
Історичні пісні про визвольні змагання в XX столітті 112
Виряджала мати сина під Крути до бою 112
Нічка була темна ..... QR-код на с. 108
Ой у лісі, на полянці ..... QR-код на с. 108
Понад Хустом ворон кряче 113
Староукраїнське письменство. Барокова поезія 114
Семен Климовський. Їхав козак за Дунай 116
Іван Величковський. Зегар з полузегарком 118
Доба козацької України в сучасній літературі 121
Марія Морозенко. Іван Сірко — великий характерник (скорочено) 122

УКРАЇНЦІ ТА КРИМСЬКІ ТАТАРИ

Давня література киримли 142
Фонтан сліз у Бахчисарайському палаці (переказ) 143
Ашик Омер 145
Скажи-но, душе… (переспів Олега Гончаренка) 146
Кримські татари та українці в сучасній українській літературі 148
Володимир Рутківський 148
Пастух Рашит
(розділ із книги першої тетралогії «Джури козака Швайки») 150

З ПОЕЗІЇ XIX СТОЛІТТЯ: СТИЛІ ТА ЖАНРИ

Романтизм і реалізм як основні мистецькі напрями XIX століття.
Своєрідність нової української поезії. Із поезії XIX століття:
стилі та жанри 156
Євген Гребінка 161
Українська мелодія 162
Михайло Петренко 164
Дивлюсь я на небо 165
Жанр балади в літературі романтизму 167
Богдан Гура 170
Балада про мальви 170
Тарас Шевченко 172
Причинна 174
Петро Гулак-Артемовський 179
Дві пташки в клітці 180
Степан Руданський 181
Добре торгувалось 182
Не мої ноги 183
Реалістична поезія 183
Павло Грабовський 184
До матері 185
До Н. К. С. («Такої певної, святої…») 186

РОМАНТИЧНА Й РЕАЛІСТИЧНА ПРОЗА XIX СТОЛІТТЯ

Розвиток романтичної й реалістичної прози в українській літературі
XIX століття, її особливості 188
Микола Гоголь 189
Сорочинський ярмарок (скорочено) 191
Марко Вовчок 200
Маруся (скорочено) 202
Іван Нечуй-Левицький 220
Микола Джеря (скорочено) 222
Олександр Гаврош 241
Врятувати Тараса Шевченка (скорочено) 242

ДРАМАТУРГІЯ XIX СТОЛІТТЯ

Драматургія XIX століття 263
Григорій Квітка-Основ'яненко 265
Сватання на Гончарівці (скорочено) 267
Михайло Старицький 283
За двома зайцями (скорочено) 285

Додаток. Літературознавчий словник 300

Любий восьмикласнику!

Люба восьмикласнице!

Цей підручник — для вас.

У попередніх класах ви вже чимало дізналися про українську літературу. У цьому ж навчальному році з новою інформацією ознайомить вас підручник, сторінки якого гортаєте зараз.

Ми торкнемося історичної давнини, пізнаємо заповіді любові, дружби, миру, захисту Батьківщини... Але не тільки...

У художніх творах, біографіях письменників є розповіді й про світ зла: війну, переслідування, зради. Важливо навчитися їм протистояти, формувати критичне мислення — ставити уточнювальні запитання й осмислювати зміст прочитаного.

Опановуючи ці вміння, ви створюватимете різні проєкти та навчитеся правильно планувати час, допомагати рідним, заощаджувати енергоресурси, дбати про природу тощо.

Збагатити світогляд допоможе додаткова інформація, подана за QR-кодами (цікаві завдання, відповіді на загадки, ребуси, кросворди тощо).

У цьому підручнику вступні сторінки кожного розділу ілюструють колажі із зображенням сучасних керамічних виробів митця Ростислава Швеця. Більше про українську кераміку, митців і художні вироби дізнаєтеся, перейшовши за покликанням https://cutt.ly/fejAzIfV чи QR-кодом.

Дороговказом нашої літературної мандрівки буде підручник, а в ньому умовні позначення-аватарки героїв міфів і легенд, які створила художниця Мар'яна Дячинська.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Мавка
Поміркуйте і дайте відповідь.
Виконайте завдання

Сокіл-Род
Запам'ятайте! Пригадайте!
Теорія літератури

Світлячок
Цікава інформація.
QR-коди, інтернет-джерела

Домовик
Домашнє завдання

Тож успіхів вам і захопливого читання, міркування, дискусій та висновків!

З повагою — авторський колектив[1]
підручника

[1] *Олеся Калинич, Світлана Дячок* — учительки й філологині, *Юрій Ковбасенко* — науковий редактор. Більше про них дізнаєтеся, перейшовши за QR-кодом чи покликанням https://cutt.ly/UejAcEr4

Вступ

- Художній твір в історико-культурному контексті доби
- Літературно-мистецькі епохи
- Основні напрями, течії та стилі в українській культурі

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- Самостійно прочитані учнями / ученицями художні твори

«Погляд. Сувенір з майбутнього».

Сучасна кераміка митця Радислава Швеця[1]

ХУДОЖНІЙ ТВІР В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ ДОБИ

**Про ерудицію людини свідчать
не тільки ті книги, які вона прочитала,
а й ті, яких вона не читала.**
Ірина Вільде

У період російсько-української війни з'являються твори, які відображають героїзм і біль епохи, звитяги й трагедії. У них ідеться про воїнів XXI ст., про джавеліни й петріоти, БПЛА і дрони...

У козацьку добу з'являлися літописи, думи, пісні, які змальовували сторінки історії. За часів Русі були інші твори — про князівські походи, язичників і прийняття християнства...

Безперечно, кожна історична епоха народжує свої мистецькі твори, у яких ідеться про конкретний *історичний контекст* — обставини, умови, за яких відбуваються ті чи ті події. Отож кожна доба має свій стиль.

Одним із результатів мистецтва образного слова (літератури) є *художній твір*, який є результатом творчої праці письменника. *Художня література* — сукупність художніх творів.

Пам'ятник дівчинці, що читає

Поміркуйте, про який історичний контекст свідчить скульптура на світлині вище. Відповідь аргументуйте.

Чи будь-який твір можна назвати художнім? Чому?

Чи будь-якого автора можна назвати письменником? Чому?

У літературі фахівці виділяють *напрями*, *течії*, *стилі*, *методи*, *школи* тощо.

Стиль (доби) (від грецьк. «stylos» — «паличка для письма, грифель») — це особливий підхід митців певного історичного періоду (доби) до художньої творчості. Стиль доби часто охоплює ключові елементи різних видів мистецтва: архітектури, живопису, скульптури, літератури та ін.

Кожна мистецька доба має свої риси, обумовлені культурними, політичними й суспільними інтересами та вподобаннями. Наприклад, доба бароко (XVII–XVIII ст.) відзначалася прагненням здивувати, вразити читача / глядача, а отже — певною «надлишковістю» художніх засобів.

У літературі це спонукало авторів до інтенсивного використання різкого контрасту й протиставлення, до створення «фігурних віршів» («зоропоезії»), які нагадували якісь предмети (чашу, годинник, меч тощо) чи істоти (черепаху, орла тощо.).

Барокова архітектура передбачала складні рослинно-тваринні орнаменти (наприклад, виноградна лоза нагорі закінчувалася головою змії), пишні бані, стіни та колони храмів. У скульптурі імітували невпинний рух персонажів — неначе кінострічка, яка «завмерла в мармурових статуях» (наприклад, «Марія» Йогана Георга (Івана) Пінзеля).

Напрям літературний — це творча єдність значної групи письменників певної історичної доби, близьких один до одного за художньо-естетичними орієнтирами.

Явища меншого масштабу, які входять до *літературного напряму*, називають *літературними течіями*. Наприклад, романтизм — це літературний напрям, а в його межах вирізняють вальтерскоттівську течію (за ім'ям *батька історичного роману*, письменника Вальтера Скотта).

В історії літератури виокремлюють такі літературні напрями: *бароко*, *класицизм*, *сентименталізм*, *романтизм*, *реалізм* та ін.

Літературний напрям є своєрідним поєднанням художнього методу та індивідуального стилю письменника.

Індивідуальний стиль — це сукупність особливих ознак таланту письменника в окремому художньому творі чи у всій його творчості.

В історичній добі можуть співіснувати кілька літературних напрямів.

Розгалуження напрямів — це **течії** чи **школи**. Докладніше про це ви дізнаєтеся під час вивчення напряму *бароко* та *епохи Відродження*.

1. Що називають стилем доби? Чи можна ототожнювати поняття «стиль доби» й «історична епоха»? Чому?
2. Про що ви любите читати? Яка епоха цікавить вас найбільше? Чому?
3. Використовуючи поданий вище матеріал, створіть метафоричну карту «Літературно-мистецька епоха, її напрями, течії, стилі».
4. Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом чи покликанням https://cutt.ly/CeBj4rHV .

Прадавня Україна в дзеркалі літератури

- Культура й віра прадавніх українців
- **Іван Білик.** «Дарунки скіфів»
- **Дмитро Кремінь.** «А де ж те скіфське золото?»

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- **Ліна Костенко.** «Скіфська одіссея»
- **Валентин Чемерис.** «Ольвія», «Сини змієногої богині»
- **Юрій Логвин.** «Останній камінь Гарпата»
- **Артем Папакін.** «Діти Таргітая»

«Відлуння минулих епох».
Кераміка. Твори митця художньої кераміки Радислава Швеця

Що таке міф?.

Які види міфів вам відомі?

Про яких іще давньоукраїнських богів та богинь вам відомо?

Пригадайте календарно-обрядові пісні. У яких із них оспівано русалок?

А в яких творах згадано лісовика?

Що вам відомо про вірування давніх українців у міфічних птахів та інших надприродних істот?

КУЛЬТУРА Й ВІРА ПРАДАВНІХ УКРАЇНЦІВ

Культура й віра прадавніх українців сягає глибини тисячоліть. Погляди наших предків на світ і місце людини в ньому відображені у фольклорі та літературі. Українська міфологія не надто поступається багатій давньогрецькій чи давньоримській.

Лише уявіть: етнограф, фольклорист і мовознавець Володимир Гнатюк у «Нарисі української міфології» розповідає аж про 108 міфологічних істот дохристиянської доби!

Наші далекі предки були *язичниками*, вони вірили в сили природи. Головними богами в них були Сварог, Перун, Дажбог. Наприклад, літописи часів Русі–України найбільше згадують бога грому і блискавки Перуна.

Ушановували слов'яни й інших небожителів: бога вітру — Стрибога; бога сонця — Ярила; покровителя домашньої худоби — Велеса. Була в пошані й богиня Мокоша, яка втілювала матір-землю, опікувалася джерелами, колодязями, полями, жіночим рукоділлям.

Наші предки поклонялися також численним духам і демонам. Вважали, що вони населяють річки, озера, джерела, колодязі та гаї. Наприклад, слов'яни шанували велетня-Дніпра, Дунай-богатиря та ін.

Добрих духів називали оберегами та берегинями, а упирів, вурдалаків і бісів — демонами. Вони, за легендами, жили в болотах, глухих лісових хащах, шкодили людям, через що їх боялися.

Сварог — бог неба і вогню

Перун — бог грому і блискавки

Дажбог — бог сонця і благополуччя

Народні уявлення про міфічний цвіт папороті

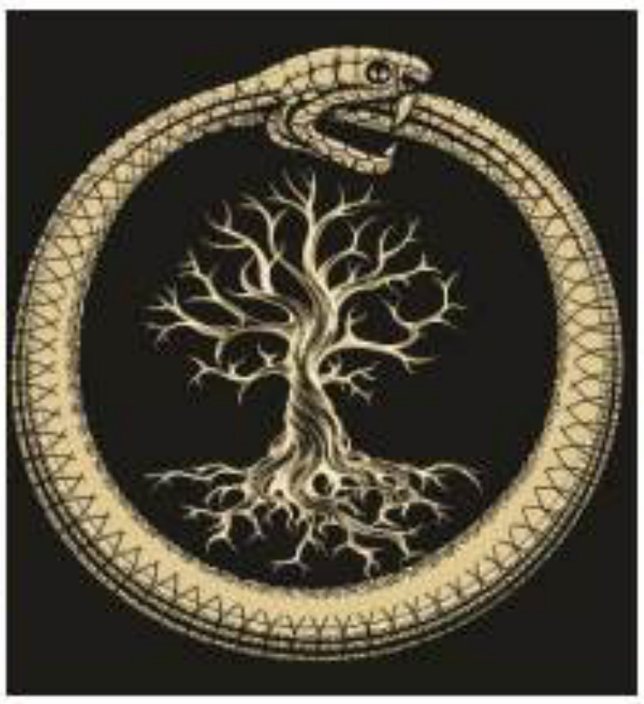

Магічний змій — сакральний образ у міфології

Трикутні чоловічки та богині на давній кераміці

Отож на основі язичницьких вірувань та релігійних уявлень творилися прадавні українські міфи. Елементи вірувань, ритуалів збереглись у фольклорі (казках, легендах, календарно-обрядових піснях, баладах). Наприклад, якщо навесні садили городину, то огірки, буряки в так звані «чоловічі дні»: понеділок, вівторок, четвер, а моркву, картоплю у «жіночі»: середа, п'ятниця, субота. У неділю працювати не було прийнято. У ритуальних танцях були такі символи: рука вгору — образ неба, знак життя; вниз — підземелля, смерть; рух по колу — хід небесних світил тощо.

На основі давньої української міфології виникло безліч повір'їв. Такими є повір'я про цвіт папороті (Перунів цвіт), який з'являється раз на рік у Купальську ніч і приносить щастя людині, яка його знайде. Також майже на всій території України збереглися повір'я про змій чи вужів, що стережуть закопані скарби.

Коли повір'я втрачають оповідну форму, вони побутують у вигляді забобонів. Забобони — це численні вірування й уявлення, пов'язані з пересторогами, обмеженнями, заборонами, первісна міфологічна мотивація яких частково або цілком утрачена.

Наприклад, давні українці мали багато пересторог щодо того, у які дні можна починати чи виконувати певну роботу, а в які — ні. Якщо людина надовго покидала домівку, за нею виливали глек чистої води, щоб чистим був шлях назад. Також перед далекою дорогою потрібно було сісти на поріг, щоб задобрити домового духа. Багато таких пересторог збереглося аж до сьогодні.

Розгалужена система вірувань прадавніх українців свідчить про багату уяву, інтелект, які спонукали наших предків пояснювати незрозумілі для них на той час явища природи, світоустрій і світобудову.

1. Назвіть факти, що свідчать про високий рівень розвитку культури прадавніх українців.
2. Виконайте завдання на вибір.
   - **А.** Укладіть словник назв міфічних істот, богів чи богинь (не менше десяти).
   - **Б.** Поцікавтеся, чи є повір'я у вашому краї. Якщо так, запишіть кілька в зошит.

ІВАН БІЛИК (1930 – 2012)

Іван Білик спробував відкрити нам світ доруської доби, коли на дніпровських берегах жили і греки, і гуни, і готи, і скіфи, й інші давні народи.
Віталій Абліцов

Іван Білик — відомий письменник, журналіст, перекладач, лауреат Шевченківської премії.

Іван Білик народився на Полтавщині. Його зоряний час припав на добу масового пробудження свідомості українців від *летаргії*[1] *історичної непритомності*. За висловом літературознавця Анатолія Шпиталя, Іван Білик довгі роки «писав книжку, яку змушують писати ті, кого вже давно немає серед живих».

Ось вони. Дід Яків, двічі засланий на Соловки як «політичний», бо замолоду був «народником», учасником таємної організації «Чорний переділ». Заарештований утретє в 1930-ті роки, додому вже не повернувся.

Бабуся Оксана Котляревська, з роду іконописців, далека родичка автора «Енеїди» Івана Котляревського. Саме вона виховувала малого Івасика, врятувала його від голоду 1933-го.

Батько Іван Вакуленко закінчив учительську семінарію, працював у школі, а потім став священником. Ще до народження сина його заарештували у справі «Спілки визволення України».

Тоді мама Ніна Яківна і дала синові своє дівоче прізвище — Білик, щоб захистити його від тавра «син ворога народу». Була вона модною кравчинею. Коли заарештували чоловіка, довелося ховатися від арешту, щоб захистити сина і себе.

[1] *Летаргія* — хворобливий стан, якому властиві уповільнені реакції, відчуття втоми, апатії, зниження мотивації.

Літературна відзнака «Золоті письменники України»

Ця відзнака призначена для письменників-романістів, які видали твори українською мовою або в перекладі нею сукупним накладом понад 100 000 примірників за період від 2000 р. до поточного року

Дитинство Івана Білика, як ви вже зрозуміли, було нелегким. У дорослому житті він постійно боровся з труднощами. Радянська влада пильно стежила, щоб нащадкам української інтелігенції було складно вступити до закладів вищої освіти.

Чи не тому Іван Білик, учителюючи в сільській школі, безуспішно намагався вступити на архітектурний та історичний факультети університету, до театрального інституту...

Проте згодом майбутній письменник, попри всі перешкоди, закінчить факультет журналістики Київського університету й працюватиме в редакціях різних газет.

Його історичні романи «Меч Арея[2]» і «Похорон богів» про події на теренах Давньої Русі в далеких V, IX–X ст. стали бестселерами.

Утім, «Меч Арея» свого часу влада заборонила. Частину накладу читачі встигли розкупити, а решту книжок було вилучено з бібліотек і книгарень та знищено.

У цьому творі головний герой діє під іменем Богдан Гатило, прообразом якого був цар гунів Аттіла. Гуни вважали Аттілу надприродною особою, володарем меча бога війни, що дарує непереможність...

Отже, саме через роман «Меч Арея» Івана Білика примусили звільнитися з роботи, позбавили права друкуватися, піддали цькуванню. Але книжка жила своїм життям, її поширювали потай — «із рук у руки». Згодом роман надрукували за кордоном — у Канаді, США, Великій Британії та інших країнах.

Іван Білик — лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка, відзнаки «Золоті письменники України» та інших.

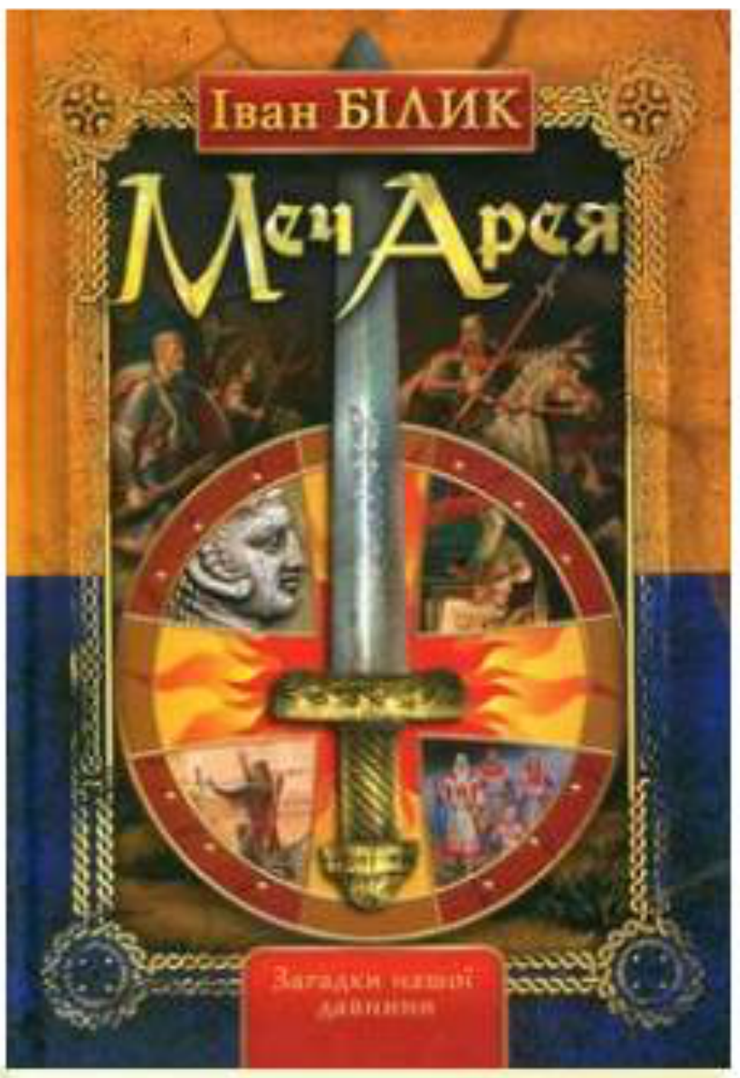

[2] *Аре́й* (А́рес) — бог війни в давньогрецькій міфології.

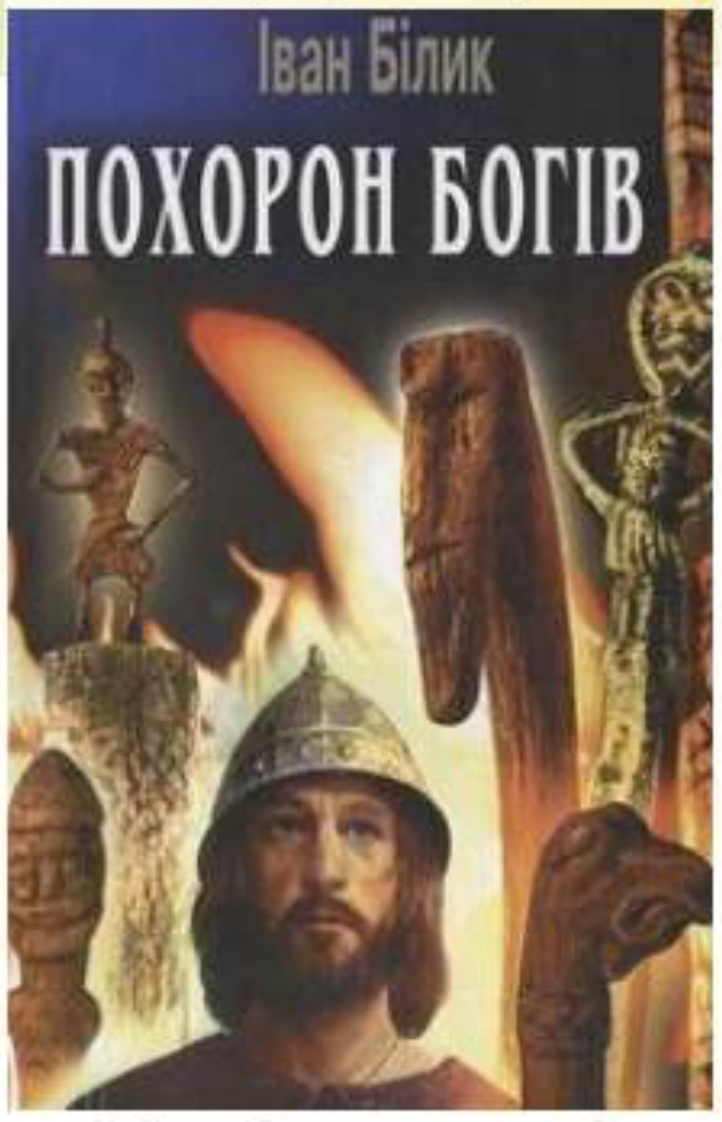

Обкладинки романів Івана Білика

1. Чому твори Івана Білика були заборонені в СРСР[1]? Яка, на вашу думку, причина дій радянської влади?
2. Відшукайте три цікаві факти про митця та запишіть їх.

[1] Союз Радянських Соціалістичних Республік, інакше — Радянський Союз.

ДАРУНКИ СКІФІВ

(скорочено)

Від Боспору Фракійського до Дунаю-ріки, яку греки називали Істром, безперервним потоком пливла широка жива ріка — величезне військо Царя царів Дар'явауша. Одні говорили, ніби воно налічує вісімсот тисяч, другі — що тисячу тисяч, а треті казали ще найвірогідніше — як зірок на небі в безмісячну ясну ніч.

Коли голова раті сягнула Дунаю, то хвіст був у кам'янистій півпустелі по той бік Боспору Фракійського, тобто в Азії.

Першим ступив на дунайські береги полк «безсмертних» — 10 000 добірних комонних[3] мужів, яких і після найзапеклішої січі лишалося рівно десять тисяч, бо на місце кожного загиблого негайно ставав живий перс.

Із берега, де починався дерев'яний міст, зачулися сурми. То був знак, що рать Царя царів переправляється через Дунай, де вже починалася Скіфія.

«Нарешті Скіфія!..» — подумав Цар царів Дар'явауш. Ця країна багато років не давала йому спати, і він, їдучи за першою тисячею «безсмертних», що вже переправлялася на той бік, з пекучим відчуттям цікавості вдивлявся в протилежний берег...

За півсотні кроків по царській колісниці рухалася друга тисяча полку «безсмертних», майже наступаючи на п'яти сотні драбантів — особистих охоронців царя. Драбанти їхали по четверо в ряд, усі до єдиного на однакових білих конях. Полк «безсмертних» також вишикувався по четверо, але весь лівий ряд був з білих коней, другий ряд із сірих, третій із гнідих, як у Дар'явауша, а четвертий із вороних. Здалеку складалось враження, ніби рівнобіжно плинули чотири різнобарвні потоки. Отак добирати полк «безсмертних» Дар'явауш навчився у вавилонців, так вишикувана кіннота завжди наганяла на ворога жах...

Кілька причин змусили перського царя до походу на цю країну. То була остання з відомих персам вільна земля, і колишній цар Лідії[4] Крез[5] при нагоді й без нагоди підбурював Дар'явауша до походу проти Скіфії, мов найвідданіший Дар'явауш раб. Другою причиною чи приводом

Боспо́р (Босфо́р) — протока завдовжки 30 км, що з'єднує Чорне та Мармурове моря, відокремлюючи азійську частину Туреччини від її європейської частини — Фракії.

Цар Да́р'явауш — Дарій I Великий, перський цар, один із видатних правителів в історії Стародавнього Сходу.

Скіфо-перська війна — вторгнення армії Дарія I Великого в Скіфію в 514 рр. до н. е. з метою її загарбання до Перської імперії.

[3] *Комо́нний* — те саме, що вершник.

[4] *Лідія* — стародавня держава на заході Малої Азії зі столицею в місті Сарди.

[5] *Крез* — цар Лідії, правив у 560–546 рр. до н. е., у період найбільшої могутності держави.

[6] *Межири́ччя* — одна з великих цивілізацій Стародавнього світу, що існувала на Близькому Сході, у долині річок Тигр і Євфрат.

було те, що Скіфія десь років сто з гаком тому захопила була Межиріччя[6] разом з усією Малою Азією й панувала там двадцять вісім років. На цій причині дуже наголошував Дар'явауш: мовляв, Азія мусить помститися Європі за ту ганьбу.

І тільки про одну причину Дар'явауш волів мовчати...

Коли по смерті Курушевого сина Камбіса[7] він став царем і придушив повстання в усіх бунтівних перських володіннях, то під час відвідин храму бога Птаха[8] в столиці підкореного Єгипту Дар'явауш захоплено розглядав дві колосальні статуї з червоного граніту, кожна по тридцять ліктів[9] заввишки. Статуї зображали фараона Сесостріса та його дружину. Чотири двадцятиліктьові статуї були присвячені Сесострісовим синам.

Перський цар зажадав поставити поряд такі самі статуї його та його родини.

Головний жрець бога Птаха заперечив Цареві всіх на світі царів...

— Ти, безперечно, великий цар, — не змигнувши оком відповів жрець. — Ти підкорив усі ті країни, якими володів той наш богорівний фараон. Але він переміг колись царя скіфів, а ти ще ніколи не схрещував з ним навіть меча. Коли переможеш скіфів, тоді й тобі поставимо такі статуї... Це й було головною причиною, що змусила царя персів і всіх інших народів піти походом за Дунай.

Цар дивився на міст, над яким висіла чорна хмара. Страх і вагання заполонили цареве серце — володаря всіх, крім скіфів, племен і народів. Почалася війна зі скіфами.

Коли через два тижні все перське військо нарешті переправилося на лівий берег Дунаю, мілетський тиран Гістіей[10], який збудував міст і тепер лишався тут стерегти його на чолі всього підвладного персам грецького іонійського[11] флоту, спитав у царя, *як довго стерегти міст. Дар'явауш зав'язав на батозі рівно шістдесят вузлів.*

— Розв'язуватимеш щодня по вузликові, — сказав він Гістіеєві й простяг йому батіг. — Якщо я не повернуся, поки ти порозв'язуєш усі вузли, — значить, мені сподобалося в цій країні і я вирішив тут перезимувати. Тоді маєте право зруйнувати цей міст...

Дар'явауш просувався вглиб Скіфії і радів: села спалені, а отже, скіфи відступають. Він хотів наздогнати їх на річці Борисфен[12].

[7] *Камбі́с* — перський цар і давньоєгипетський фараон з династії Ахеменідів.

[8] *Бог Птах* — єгипетський бог-творець. Утіленням душі Птаха вважали священного бика Апіса. Птах був покровителем ремесел, мистецтва, майстерності та істини.

[9] *Лікоть* — міра довжини у 38–46 см; відстань від кінця витягнутого середнього пальця руки або кулака до ліктьового згину.

[10] *Гістіей* — тиран (правитель) давньогрецького міста Мілет у 520 – 513 рр. до н. е.

[11] *Іо́нія* — область на західному узбережжі Малої Азії; іонійці тут жили в VI–IX ст. до н. е.

[12] *Борисфе́н* — так давні греки називали річку Дніпро; однойменний скіфський річковий бог.

Тим часом перси натрапляли на окремі полки скіфів, які давали їм відсіч. Полк «безсмертних» втрачав свою велич, людей і коней.

Переправивши своє велетенське військо на лівий берег Бористену, Дар'явауш розпорядився — послати гінця до царя скіфів *і запропонував випробувати сили в битві.*

Скіфський цар дуже розсердився й звелів переказати перському цареві:

— Не я прийшов у твою землю, а ти в мою. Коли схочу, тоді й поміряюся з тобою силою...

У персів уже закінчилися харчі та корм, перси мусили відходити далеко праворуч і ліворуч від свого напрямку, а скіфи нападали на цих шукачів їжі та сіна й винищували їх...

Так минув якийсь час, і Дар'яваушеві стискалося серце, коли він згадував про батіг із шістдесятьма вузликами, якого дав підлеглим грекам — охоронцям мосту через Дунай.

На тому батозі лишилося менш як двадцять вузликів. Через неповних три тижні Гістіей та його іоняни зруйнують міст і попливуть назад, вирішивши, що він, Дар'явауш, уже підкорив Скіфію й надумав зазимувати там.

Сидячи за ровами та валами, Цар царів Дар'явауш розіслав в усі боки гінців на найкращих іще вцілілих конях. Скіфське військо розшукав лише один гонець.

— Нерозумний скіфе! — переказав він ворожому цареві слова свого царя. — Хто тебе навчив так по-дурному воювати? Я вже тобі казав: якщо відчуваєш у серці мужність — спинися й поміряємося силою. Мене ще ніхто у світі не перемагав! Якщо ж не маєш сили й зваги в серці — пришли мені, своєму володареві, звичні в такому разі дари: воду в срібному глекові й землю на золотій мисі. І я допущу тебе до себе й дозволю, на знак верховної ласки до тебе, поцілувати носак мого черленого[13] царського чобота. Я був і буду твоїм господарем, а ти був і лишишся моїм вірним рабом!

Скіфський цар вельми розлютився й хотів був убити зухвалого перса, тоді лише махнув рукою й звелів йому відвезти перському цареві скіфські дарунки.

Гонець щасливо повернувся до перського стану й передав ті дарунки своєму цареві: шуліку в клітці великій, мишу в клітці маленькій, жабу в череп'яному глечику, а також кілька гострих, добре оперених стріл.

Що, на вашу думку, могли символізувати дари, яких вимагав від скіфів Дар'явауш? Прокоментуйте свою думку.

Яким могло бути значення символічних дарів скіфів? Чому?

Пригадайте твори, які вивчали раніше, де також ідеться про дарунки.

Назвіть три спільні риси таких творів.

[13] *Черле́ний* — червоний (кольору крові); темно-червоний.

Дар'явауш зрадів таким дарам скіфів: миша жила в землі й уособлювала скіфську землю, разом із жабою скіфи мовби підносили персам свою воду, навіть своє небо — дім птахів, ну, а що означали стріли, було зрозуміло й так — скіфська зброя схилялася перед перською зброєю.

З таким тлумаченням згоджувалися всі радники перського царя. Тільки царський родич і списоносець, очільник полку «безсмертних» Гаубарува зважився не розділити з царем його радість.

— Треба б розпитати в того гінця, чи не мають скіфські дарунки якогось іншого значення... — сказав він.

— Я вимагав од скіфського царя прислати мені землю й воду, — стояв на своєму Дар'явауш. — Він і склав мені до ніг свою землю та воду, а окрім них, ще й небо та свою ратну силу! — Тоді знехотя згодився: — Ну, давай послухаємо гінця...

Коли привели того перса, Дар'явауш запитав у нього:

— Що велів тобі переказати словами скіфський цар?

— Він велів переказати: «Якщо ви, перси, не шугнете в небо шуліками, або не сховаєтеся в мишачі нори, або не зникнете в болоті, мов погані жаби, то кожен отримає в горлянку по такій стрілі!»

Дар'явауш убив цього гінця.

Коли задушеного воя винесли, Дар'явауш запитав у свого списоносця, чільника полку «безсмертних» і близького родича:

— Цей твій гонець іще щось розповідав про скіфів та їхнього царя?

— Половина скіфів на конях, коні й люди нагодовані, і їх день у день більшає, — сміливо відповів Гаубарува...

Цар царів звелів покинути укріплення й шукати скіфів десь на заході...

Серед персів почався голод.

Останні тижні скіфи також переживали неабияку скруту.

Справдилися надії скіфського царя — він одержав перемогу; і все-таки персам уночі після січі пощастило втекти...

Отже, Дар'явауш зробив розпачливу спробу добігти до Дунаю, перш ніж іонійські греки Гістіея встигнуть розібрати міст, хоча на ремінці в того лишилося вісім чи дев'ять вузликів.

Чи погоджуєтеся ви з таким тлумаченням царем персів Дар'явауш дарів скіфів? Чому?

З якою метою Гаубарува не погоджується з Царем царів? Це добрі помисли чи лихі? Чому?

Як ви оцінюєте вчинок гінця? Чи міг він змовчати?

Чому решта погодилися із царем?

Які риси характеру виявив Дар'явауш, убивши воїна? Думку прокоментуйте.

Скіфський цар не міг так просто відпустити персів, які сплюндрували його землю й хотіли поневолити народ. Цар послав навпростець до Дунаю свого князя Пугача з добрим комонним військом.

Пугач розповів грекам про поразку персів у битві зі скіфами.

— Дарій та перси — наші спільні з вами супостати! — сказав Гістієві та іншим іонійським тиранам схожий на бика-тура в плечах князь Пугач. — Допоможіть нам наздогнати персів. А ми звільнимо вас навіки з-під їхнього ярма.

— Що ми мусимо для цього зробити? – з радістю відгукнувся Гістіей.

— Розберіть оцей ваш міст і пустіть його за водою, щоб перси не змогли втекти через Дунай, — відповів йому князь Пугач.

Греки врочисто й по-південному запально поклялись допомогти скіфам остаточно добити перське військо, ще в присутності Пугача почали розбирати міст, та коли комонники скіфського князя зникли за верболозами, мілетський[14] тиран Гістіей скликав усіх зверхників та корабельних начальників-навтілархів[15] і сказав до них так:

— Усі ми — тирани у своїх містах завдяки персам, бо перси ненавидять народовладдя. Якщо ми й надалі хочемо вдержати владу над співвітчизниками у своїх руках, то мусимо триматись перського царя, а не скіфського.

Гістієві заперечив тиран Херсонеса Геллеспонтського[16] Мільтіад:

— Якщо Дарій виведе бодай розбите військо зі Скіфії, то наступною жертвою персів буде європейська Еллада: Афіни, Дельфи, Спарта... Еллада припинить існувати!

Гістіей вирішив **кувати залізо, доки гаряче**, тож запропонував усім зверхникам іонійських кораблів:

— Розберімо міст на три стадії від берега. Так скіфи думатимуть, що ми дотримуємо даного їм слова, а якщо все зрозуміють і вирішать нас приструнити, то їхні стріли не долітатимуть до нас. А якщо персам раптом пощастить випередити скіфів і добігти сюди раніше від них, бо немає прудкішого від страху смерті, то ми враз приточимо розібрану частину й дамо їм змогу врятуватися від погоні... Присягаю Зевсом. — Гістіей урочисто підняв угору правицю. — Дарій по-царському віддячить кожному з вас!

Після обіду греки почали розбирати міст...

Перси почали підходити до напіврозібраного мосту в кінці сьомого дня... Тепер перси були майже всі, крім великих чільників, обідрані, закіптюжені сажею та попелом і худі, мов жива смерть.

Греки ще цілий наступний день доточували до мосту відірвані раніше плоти й закріплювали їх навскіс проти течії невгородженими в дно сосновими палями.

Царська колісниця прогуркотіла мостом аж на третій день після появи тут перших перських воїв. Дар'явауш навіть не глянув у бік Гістіея,

[14] *Мілéт* — давньогрецьке місто-держава на заході Анатолії.

[15] *Навтіларх* — чільник бойових суден.

[16] *Херсонес Геллеспонтський* — давня назва міста Галліполі, або Херсонес Фракійський.

але прислав Гаубаруву сказати, що найясніший ніколи не забуває про відданих йому людей.

Мілетський тиран пишався такою оцінкою свого подвигу, але йому було дуже незатишно під зневажливими поглядами своїх земляків, які бридилися й ним, і нужденним виглядом «володарів світу».

Скіфи й цього разу з'явилися зненацька — на другий вечір після втечі перського царя.

При появі передових скіфських тисяч перси ще дикішим скопом кинулися до мосту, який і так ледве витримував стількох людей...

А на березі творилося дедалі страшніше.

Скіфи вбивали персів.

Греки теж не чекали, поки скіфи захоплять їхні кораблі, а посадовили веслярів за весла й швидко перепливли на ще недосяжний для скіфів правий берег. Для скіфів перси були просто вороги, зате греки — зрадники, а зрадників чекала найганебніша смерть.

Побачивши грецький корабель, який поводився досить підозріло, не-перевершені у світі скіфські стрільці нап'яли тятиви й заходилися розстрілювати веслярів, яких видно було крізь отвори для весел. Майже кожна стріла влучала в ціль, весла дієри[17] швидко збилися з ладу й почали заважати одне одному; тоді на кормі з'явився чоловік у блискучому бронзовому гривастому шоломі й підняв угору обидві руки, благаючи не стріляти.

— Є тут князь Пугач? — крикнув він грецькою мовою до скіфів.

Хтось один перетлумачив, скіфи перестали стріляти й дали пораненому кораблеві змогу пристати. Грека в шоломі пустили на берег і повели кудись поміж кущами рокити, звідки вже майже не було чути бойового лементу коней та людей.

Князь-богатир Пугач сидів на стосі перських щитів, а інший скіф перев'язував йому руку під ліктем полотняною шматиною.

— Я — Мільтіад із Херсонеса, що на Геллеспонті! — сказав, струснувши чорною гривою, підведений до князя Пугача грек.

— А чи живий той ваш головний воєвода... як його... що присягав мені своїми богами? — спитав, змірявши грека важким поглядом, князь Пугач; рука в нього була туго обмотана полотниною.

— Живий... — потупив очі Мільтіад. — Краще б Кера наклала на цього руку. Перський цар Дарій утік...

Мільтіад попросив Пугача лишитися в нього на службу. На це князь Пугач відповів, що візьме його хіба за вівчаря.

Дієра

[17] *Дієра* — бойовий корабель античності з двома рядами весел, найпростіший та найменший з багаторядних кораблів.

Чи варто, на вашу думку, прощати зрадників? Чому?

Хто, на вашу думку небезпечніший: ворог чи зрадник? Чому?

3. Пригадайте, який твір називають оповіданням. Які ознаки оповідання?

«Дарунки скіфів» — художня розповідь про похід Дар'явауша у Скіфію. Твір має історичне підґрунтя.

Історичне оповідання — оповідання, побудоване на історичному сюжеті, що відтворює в художній формі якусь епоху, певний період історії.

4. Якими були взаємини персів і скіфів? Чому вони воювали?

5. Назвіть причини, які змусили Дар'явауша вирушити підкорювати Скіфію. Відповідь підтвердьте цитатами.

6. Накресліть схему в зошиті, заповнивши клітинки сюжетного ланцюжка.

7. Доберіть дві цитати, які б ілюстрували велич і занепад перського війська.

8. Виокремте три епізоди, у яких яскраво змальовано кмітливість, сміливість і винахідливість скіфів.

9. Подумайте, кого може символізувати Дар'явауш у наші дні? Відповідь обґрунтуйте.

10. Пригадайте особливості будови твору — його композицію. Заповніть у зошиті таблицю.

Елемент композиції	*Приклад із твору*
Експозиція	
Зав'язка	
Розвиток дії	
Кульмінація	
Розв'язка	

11. Визначте проблеми, порушені у творі.

12. Сформулюйте тему та ідею твору.

13. Які слова називають історизмами? Випишіть із тексту не менше десяти історизмів і поясніть їхнє значення.

14. Робота в групах. Завдання на вибір.

А. Напишіть сценарій до епізоду, коли цар персів вимагає в скіфів дари. Розіграйте виставу в класі.

Б. Напишіть лист Дар'яваушу, якому вдалося врятуватися від скіфів, від імені князя Пугача.

15. Складіть і запишіть п'ять тестових завдань за змістом твору для однокласників.

16. Створіть мапу-схему походу Дар'явауша в Скіфію, зазначаючи сюжетні події.

17. Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом або ням https://cutt.ly/KeBj7paA.

Світлина Дмитра Ласкіна

ДМИТРО КРЕМІНЬ

(1953 — 2019)

Я прописаний в тому краю,
де бували і скіфи, і греки...
Дмитро Кремінь

Дмитро Кремінь — поет, есеїст, перекладач. Народився 1953 року на Закарпатті. Випускник Ужгородського державного університету.

З 1975 р. жив і працював на Миколаївщині — у селищі Казанка та в Миколаєві. Лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка, усеукраїнських літературних премій імені Василя Чумака, Володимира Свідзінського, Володимира Сосюри та інших.

Автор багатьох поетичних книжок, виданих у Києві, Одесі, Миколаєві й Ужгороді. Його перу належить велика кількість творчих портретів діячів культури, науки, техніки.

Відомий сучасний письменник Олександр Гаврош пише у спогадах про Дмитра Кременя так: «Протягом усього життя Дмитро Кремінь протистояв "мовному тероризму" російської імперії. Він вистояв у цій борні. І не просто вистояв, а й подарував українському Півдню щось принципово нове: власний літературний міф — прозирання в глибінь століть...

Він запропонував українцям античний подих Ольвії та Херсонесу.

Завдяки потужному інтелекту й таланту письменник умів оживляти й актуалізувати нашу прадавнину, вписувати в новий контекст, викликаючи її дух і візію в несподіваному образі чи й між рядками».

Дмитро Кремінь з дружиною Ольгою та сином Тарасом.
Світлина Дмитра Ласкіна.
Світлина з родинного архіву

Син поета — Тарас Кремінь — згадує: «1998 рік. Батькові — 45. Пам'ятаю і зараз, крізь роки, ті сходи біля редакції обласної газети, у якій тато працював заступником головреда...»

1. Пригадайте, що вам відомо про творчість Дмитра Кременя.
2. Відшукайте три цікаві факти з біографії митця.

А ДЕ Ж ТЕ СКІФСЬКЕ ЗОЛОТО[1]?..

А де ж те скіфське золото?
В землі
справдешня золота ріка розлита,
чи відвезли у безвість кораблі,
грузькі трієри[2] ольвіополіта[3],
просяні пластини золоті
та пекторалі сонячну осяяність? тавтологія
Чи їх забрали шторми на путі,
що мореплавцям дарував Гіпаніс[4]?
А де ж ті скіфи-вої? архаїзм
Де вони?..
А де золотоносні ковалі?
В ярмі століть мої душа і вия архаїзм.
Непам'ять і розор моїй землі
від Дарія до туменів[5] Батия.
Розорений, розораний курган...
По пектораль прийшов сюди ізнов я,
чи захопив столітній ураган
безпам'ятства, безіменства, безмов'я?
риторичне питання, авторські неологізми

Подарували нам залізну кліть,
Не золоту — під вічним зодіаком.
І вся моя історія стоїть
одним суцільним запитальним знаком.
Де Скіфія?
А кажуть, що була?
Де золото?
В космічній потерусі
Дзвенить під серцем золота стріла, анафора
Дзвенить сережка золота у вусі...

[1] *Скіфське золото* — це велика колекція артефактів, знайдених археологами на теренах України.

Серед 584 експонатів (понад 2000 предметів) є артефакти часів скіфів, сарматів, а також гунів, готів і греків. Більшість скарбів — віком приблизно дві тисячі років.

[2] *Трієра* — бойовий корабель античності, на якому веслярі розміщені в три яруси з обох бортів.

[3] *Ольвіополіт* — мешканець Ольвії, найважливішої грецької колонії (у III ст. до н. е. її площа сягала 50 га).

[4] *Гіпаніс* — давня назва річки Південний Буг.

[5] *Тумен* — частина війська хана Батия, очільника Золотої Орди.

Скіфське золото: фрагменти артефактів

Історична тема у творчості Дмитра Кременя загалом посідає важливе місце. Зокрема, проблема історичної пам'яті, її актуальність порушена у творі «А де ж те скіфське золото?..» Тут центральним є образ давньої Скіфії та її культурної спадщини. Зауважмо, що для стилю письменника характерні посилання на античну міфологію, біблійні образи, а також властива простота й глибока увага до історії.

Цікаво, що доля скіфського золота майже детективна. Колекцію «Крим. Золотий острів у Чорному морі» виставили в амстердамському музеї Алларда Пірсона в лютому 2014 р., ще до окупації російськими зайдами Криму. Експонувалися колекції українських музеїв — київських і кримських. Серед понад 560 експонатів — артефакти зі скіфського золота, церемоніальний шолом, коштовне каміння й античні мечі. Вартість колекції — приблизно 10 млн євро.

Після закриття виставки росіяни хотіли загарбати українські скарби... Розпочався тривалий судовий процес. Урешті-решт Верховний суд Нідерландів постановив, що скіфське золото має бути повернуте Україні.

Риторичне запитання, риторичне питання — риторична фігура, яка полягає у використанні запитання, що містить ствердну відповідь. Таке запитання ставлять не для отримання відповіді, а для афористичного узагальнення загальновідомої або очевидної думки.

3. Яку думку висловлює ліричний герой вірша Дмитра Кременя « А де ж те скіфське золото?»? Відповідь обґрунтуйте.
4. Напишіть есе за одним із риторичних питань.
5. Пригадайте, які слова називають *авторськими неологізмами*. Як ви розумієте значення слів *«безпам'ятства, безіменства, безмов'я»*? Чи актуальні вони сьогодні? Чому?
6. Які образи є символом свободи, а які — неволі? Назвіть їх.
7. Чому ліричний герой асоціює нашу історію із «суцільним запитальним знаком»? Про які події історії згадано? Це славетні чи трагічні події? Чому?
8. Як ви розумієте метафору «подарували нам залізну кліть»?
9. Із чим / ким асоціюється у вас образ золотої сережки у вусі? Чому?
10. Які кольори переважають у творі? Що вони підкреслюють? Чи можна виокремити контрастні кольори? Якщо так, то які? Намалюйте асоціативний ряд образів твору.
11. Пригадайте, які слова називають історизмами, а які — архаїзмами. Якого забарвлення вони надають тексту? Випишіть із прочитаного твору архаїзми та історизми (частково вони виокремлені) та коротко поясніть їх.
12. Накресліть порівняльну таблицю в зошит за зразком, заповніть її. Проаналізуйте інформацію і напишіть висновок.

Спільні та три відмінні риси творів

Елементи характеристики	*Іван Білик «Дарунки скіфів»*	*Дмитро Кремінь «А де ж те скіфське золото...»*
Історична доба, яку відображено у творі		
Центральний образ твору		
Рід і жанр твору		
Проблеми, порушені у творі		

13. Напишіть есе на тему «Свободу виборюють — її не отримують як дар».
14. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/7e6F8fd5 чи QR-кодом і виконайте завдання: розгадайте ребус і попрацюйте з паспортом

Русь, її культура та письменство

- Усний народний епос. Старини (билини)
- Старина «Про Іллю Муромця та Соловія»
- Своєрідність давнього українського письменства
- **Володимир Мономах.** «Повчання дітям» *(скорочено)*
- Образ Русі в сучасній українській літературі
- **Раїса Іванченко.** «Ярославни»

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- **Наталя Забіла.** «Троянові діти»
- **Борис Комар.** «Векша»
- **Володимир Малик.** «Князь Кий»
- **Юрій Хорунжий.** «Мелодії кам'яної гори»
- **Володимир Рутківський.** «Сторожова застава»

«На свято. Сувенір з минулого».
Твори митця художньої кераміки Радислава Швеця

РУСЬ, ЇЇ КУЛЬТУРА ТА ПИСЬМЕНСТВО

Тайни тисячоліття — в Софії стрункій
Що поблідла, але ще ясніше, ще вище
Вироста, як молитва, в блакить.

Євген Маланюк

Доки є в України Софія,
доти буде наш рід нездоланним.

Юрій Чернецький

Виблискують на сонці куполи собору Святої Софії, чути мелодію величних дзвонів... Біля палацу князя Володимира гомонять гості, які прибули в Київ із різних куточків Русі. А ще поспішають продати крам купці. Вулиці наповнюються людом... І десь чути пісню про перемогу княжої дружини над ворогами.

Ще понад одинадцять століть тому східні слов'яни створили свою першу державу. Літописи та інші пам'ятки давньоруської літератури називають її Руссю, або Руською землею. Вона належала до найбільших, найкультурніших, найрозвиненіших економічно й політично держав Середньовіччя.

Зауважмо, що науковці-історики використовують у дослідженнях назви *Київська Русь*, *Україна–Русь*, або *Русь–Україна* та ін. Ці назви окреслюють українські (руські, русинські) землі, адже українці до XX століття називали себе «русами», «руськими людьми», «русинами» (у жодному разі не плутати із сусідами-агресорами!).

На величезному обширі від Чорного до Білого морів жили русини, які вирощували хліб і розводили худобу, займалися ремеслами й промислами, торгівлею.

Руські землі

Розгляньте карту і скажіть, які народи жили на теренах Русі.

Собор Святої Софії. Автор — Rbrechko

Розвивалася не лише економіка, а й культура Русі. Її народ зводив величні кам'яні храми й оштатні дерев'яні житла, створював могутні фортифікаційні споруди своїх великих і малих міст, будував на тисячі верст захисні вали проти кочовиків.

У Києві, а далі в Новгороді та інших містах Русі складали літописи, у яких ішлося про славне минуле та тогочасне життя.

Пригадайте, які перекази, літописи, легенди ви читали.
Про що в них розповідається?

Поміркуйте, чи не є «роль щита» нашої країни актуальною?

Чого, на вашу думку, не вистачає в політичному плані Україні сьогодні?

Русь була могутньою державою середньовічної Європи, яка відігравала велику роль як в історії східнослов'янських народів, так і в світовій історії.

Русь активно формувалася у суспільно-економічному, політичному та культурному планах. Завдяки економічній і військовій могутності, активним виступам на міжнародній арені вона стала однією з провідних країн середньовічного світу.

Успішно відбиваючи напади степових кочовиків, Русь була щитом, який прикрив західноєвропейську цивілізацію зі сходу.

Давня Русь мала великий авторитет і вплив на міжнародній арені, її втручання в той чи той конфлікт було достатньо, щоб стримати його.

За князювання Володимира Великого (960/963–1015) у Києві була школа для дітей з оточення князя.

Створювали бібліотеки при монастирях і церквах. Згодом Ярослав Мудрий заснував книгозбірню Софії Київської, його син Святослав створив власну княжу бібліотеку. Князь Микола Святоша витратив на книжки свою казну і подарував їх Печерському монастирю.

Софійський собор, збудований у 20–30-х рр. XI ст., став культурним центром країни. Тут зібрали першу на Русі бібліотеку, відкрили школу, майстерню для переписування і перекладу книг.

За часів князювання Ярослава завершилось будівництво Давньоруської держави, усталися державна територія й кордони, удосконалився державний апарат.

Князі Давньої Русі

Володимир Великий, князь Київський

Ярослав Мудрий, князь Київський

Микола Святоша, князь Чернігівський

Приблизно в 1037 р. князь виступив ініціатором проведення кодифікаційних[1] робіт у Києві, завдяки чому з'явився перший писемний збірник норм давньоруського права «Руська правда».

У роки правління Ярослава інтенсивно розвивалися землеробство і скотарство, ремесла і промисли, значно пожвавилася внутрішня й міжнародна торгівля.

З ім'ям Ярослава пов'язаний і розквіт давньоруської культури, насамперед книжності. У давньоруських школах навчалося багато видатних літописців, літераторів, богословів, філософів, публіцистів. Навколо Ярослава об'єдналися представники давньоруської інтелектуальної еліти.

Із давніх часів люди намагалися зберегти історію своєї землі, уславити її героїв. Так з'явилися твори героїчного епосу[2], що розповідали про славетні перемоги над загарбниками, хоча й були оповиті казковістю та фантастикою. Епічні пісні, які виконували під акомпанемент музичних інструментів, передавали з уст в уста та збагачували новими художніми подробицями.

Формування давньоруської народності належить до IX–X ст. Воно відбувалося в процесі асиміляції[3] слов'ян з фінно-уграми і балтами. До тих часів відносять поняття «Русь». Так називали всі землі східних слов'ян, що були підвладні Києву. У вузькому значенні (географічному) Русь — це територія, що лежить на південь від Києва, між річками Рось, Росава, Дніпро.

У Русі закріпилася давньоруська писемність, що її започаткували Кирило та Мефодій. Водночас із її розвитком виник інтерес до естетики, категоріями якої є краса, образ, символ, канон.

Кирилицею написані всі відомі твори XI ст. (і наступних століть): Остромирове Євангеліє, «Слово про Закон та Благодать», «Повість минулих літ» та ін. Ці твори — пам'ятки, на підставі яких можна скласти уявлення про характер і рівень поширення писемності в державі.

[1] *Кодифікація — тут:* засіб систематизації певних правил. Це перероблення та зведення різних норм, що є в багатьох документах, в один логічно систематизований.

[2] *Героїчний епос* — це сукупність творів про бойову, лицарську звитягу, оспівана народними співцями, яка зображає події минувшини.
Такі твори називають ще й *епічними піснями* (докладніше про це — згодом).

[3] *Асиміляція* — це прийняття певним народом культури і звичаїв іншого народу.

Реймське Євангеліє, яке Анна Ярославна повезла до Франції

Цю книгу датують сороковими роками. XI ст. І хоч назва книги пов'язана з французьким містом, виготовили її у Києві спеціально для княжої родини.

Бібліотека Ярослава Мудрого. Худ. Гальчинська Ольга

З інформацією про «Повість минулих літ» ви вже ознайомлювалися в попередніх класах на уроках української літератури та історії. Відомо, що це літопис, укладений у Києві в XI – на початку XII ст. Нестором та іншими літописцями. Пам'ятка ввібрала весь досвід історичної писемності минулих періодів. Її автори, створюючи тексти, зважали і на відомості європейських дослідників, мандрівників, і на традиції візантійського літописання.

У вступі до цього твору Нестор подав картину світової історії, висвітлив місце слов'ян і Русі в сучасному йому світі, ствердив ідею взаємозв'язку і взаємозумовленості історії всіх народів, засудив міжусобиці.

Хто такий Нестор Літописець? Який його внесок у розвиток культурного та духовного життя слов'ян?

Коли ми вшановуємо пам'ять про Нестора Літописця? Із якими подіями це пов'язано?

Пригадайте характерні особливості колядок.

Що вам відомо про віршовий розмір?

Дослідіть віршований розмір колядок і билин.

Нестор був ерудованою особистістю: він звертався до Біблії як найвищого авторитету історичних знань Середньовіччя, а також — до численних візантійських хронік. Цікавими були і **старини**, або **билини** київського та новгородського циклів.

Оскільки церковна та світська влада переслідувала професійних співців, билини поширилися в селах, де стали жанром пісенного фольклору. У процесі тривалого побутування билини втратили прив'язаність до історичних подій або персонажів.

Філарет Колесса вважав, що билини мають віршовий розмір колядок. Тому в них дохристиянське коріння, доповнене впливом західноєвропейської лицарської поезії й скандинавських лицарських переказів XI–XII ст.

Джерелами відтворення історії Русі–України є писемні й речові (археологічні) пам'ятки. До наших днів дійшло небагато пам'яток літературних творів, але й з тих, що збереглися, можна зробити висновок про високий рівень розвитку літератури тих часів.

Головними писемними джерелами є літописи: «Повість минулих літ», Київський, Галицько-Волинський тощо. Чимало цінного додають й інші писемні пам'ятки:

- ✓ твір митрополита Іларіона «Слово про Закон та Благодать»;
- ✓ твори Нестора про життя святих, монахів, аскетів;
- ✓ «Повчання...» Володимира Мономаха;
- ✓ «Слово про похід Ігорів» та ін.

Джерелами писемної літератури, яка сформувалася в давньоруській державі на початку XI ст., є усна народна творчість і християнська традиція, що прийшла із сусідніх держав, насамперед Візантії.

1. Намалюйте в зошиті лінію літочислення, зазначивши «до нашої ери» і «наша ера». Позначте відрізок, що охоплює період князювання Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха.

2. Поясніть, як ви розумієте різницю між поняттями «Русь» і «Русь–Україна».
3. Зазначте внесок князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха у розвиток культурного й духовного життя українського народу.
4. Доповніть речення *«Підґрунтям літератури була усна народна творчість, а саме: епічні й ліричні пісні, перекази…»*. На основі речення створіть ментальну карту.
5. Із якими давньоруськими писемними пам'ятками вам вдалося ознайомитися? Що в них повчального для вас?
6. Напишіть есе на тему «Пам'ятки Давньоруської держави — охоронці величі й могутності сучасної України».
7. Дослідіть, чи є у місцевості, де ви проживаєте (або поблизу неї), пам'ятки Княжої доби? Напишіть коротку історію однієї із цих пам'яток.

УСНИЙ НАРОДНИЙ ЕПОС. СТАРИ́НИ (БИЛИ́НИ). СТАРИНА «ПРО ІЛЛЮ МУРОМЦЯ ТА СОЛОВІЯ»

Ніжну-ніжну, як подих билини,
Я хотів би вам пісню сплести…
Олександр Олесь

1. Прочитайте визначення старини (билини) і пісні. Поясніть епіграф до уроку.

Билини («старини») — це жанр героїчного епосу, епічні пісні, які у Княжу добу виконували переважно речитативом, зазвичай у супроводі музичних інструментів.

Пісня — невеликий словесно-музичний твір, призначений для співу.

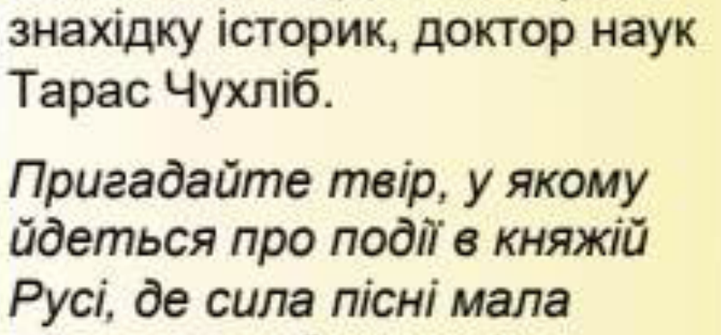

Фрагмент рукописної знахідки про життя Іллі-богатиря

Рукопис зберігається у відділі рукописів Державної бібліотеки. Віднайшов і прокоментував знахідку історик, доктор наук Тарас Чухліб.

Пригадайте твір, у якому йдеться про події в княжій Русі, де сила пісні мала повернути бранцеві спогади про рідний край. Назвіть автора твору.

2. Складіть у зошиті порівняльну таблицю чи схему билини та пісні. Доповнюйте її впродовж вивчення теми відповідним матеріалом (обсяг, тематика, наявність сюжету тощо).

Велич духу народу ми можемо осягнути, послухавши його пісень. А щоб зрозуміти міць і силу духу нації, варто придивитися до героїв цих пісень. Адже фольклор, що виник задовго до писемності й літописів, є найважливішим оберегом і носієм історичної та духовної пам'яті народу.

Героїчний епос — один із родів літератури, до якого належать сказання, поеми, пісні, у яких відображаються важливі для народу історичні події.

Героїчні пісні часто об'єднували в тематичні цикли, де поставала своя особлива історія, про яку не прочитаєш у жодному літописі. Із давньоруських героїчних пісень ми дізнаємося, якими були наші пращури, герої-захисники Русі Княжої доби, що вони цінували, а чого не могли вибачити навіть найріднішим людям.

В Україні такі пісні здавна називали *стари́нами* або *стари́нками*, бо йшлося в них про старовину. Але в XIX ст. вони отримали назву *билини* (від вислову «те, що колись було, бувальщина»).

Усім нам з дитинства знайомі билинні персонажі — богатирі[1]. Герої народного епосу стали уособленням хоробрих захисників рідної землі від набігів кочовиків.

Безсумнівно, центральною фігурою богатирського епосу є Ілля Муромець. Про нього побутує найбільша кількість билин. Близько тринадцяти сюжетів про Іллю є в класичному билинному епосі. Крім того, про нього є і казки та козацькі пісні.

Менш відомо, що билинного богатиря Іллю Муромця ушановує православна церква як святого. Останки богатиря й сьогодні покояться в одній із печер Києво-Печерської лаври, у скляній гробниці.

Наші предки не сумнівалися, що Ілля Муромець — реальна особа, воїн, який потім подався в ченці й після смерті його було канонізовано[2] православною церквою.

Сьогодні важко з'ясувати, наскільки достовірна фігура преподобного Іллі. Офіційно Іллю Муромця було канонізовано лише в 1643 р. разом із 69 угодниками Києво-Печерської лаври. Перше зображення святого Іллі Муромця, що дійшло до нас, — гравюра з Києво-Печерського патерика середини XVII ст.

Можливо, що йдеться про зовсім іншу людину на ім'я Ілля, з яким його згодом ототожнили. Однак не можна виключити і ймовірність того, що в давній лаврській печері справді похований реальний прототип героя билинного епосу.

Традиційна російська історична наука трактує Іллю Муромця як втілення духу російського народу. Це не поодинокий випадок, коли сусідній народ привласнює собі те, що йому не належало. Історичний Ілля

[1] *Богатир* — слово тюркського походження. Для визначення поняття, яким сьогодні є слово «богатир», у давньоруській мові аж до XIII ст. вживали слово «хоробр», яке згодом перетворилося на епітет «хоробрий». Отже, *словосполучення «хоробрий богатир» — тавтологія.*

[2] *Канонізований* — той, хто офіційно визнаний і проголошений вищою церковною владою святим / святою і внесений до переліку святих із призначенням певного дня святкування його / її пам'яті, найчастіше дня його / її смерті.

Людина, яка змінила меч на хрест — преподобний Ілля-богатир

Муромець, який став прототипом билинного героя, насправді не був муромцем (ім'я нібито походить від російського міста Мурома).

На почесне право називатися батьківщиною Іллі Муромця претендують кілька міст. Одна з найвірогідніших — це та, що літописи XI ст. згадують місто Муровійськ у Чернігівському князівстві (приблизно 100 км від Києва, нині Моровськ Козелецького району Чернігівщини).

Тож батьківщина Іллі на пів шляху між славетними містами, до яких вершник потрапляє за один денний кінний перехід. Кияни і гості столиці можуть побувати на острові Муромці, що омивають хвилі Дніпра.

Варто зауважити, що у найдавніших версіях билин прізвисько Іллі звучить як Муровець (уродженець міста Морова).
Є підстави вважати, що це вказує, що найдавнішою формою імені Іллі було не Муромець, а Муравленін, Моровлін, Муровець.

Ця інформація спонукала дослідників вивчити назви різних міст і місцевостей у Давньоруській державі. Результатом був факт наявності цілої низки назв, дуже близьких до давнього прізвиська Іллі.

3. Визначте за допомогою google-карт час подолання таких відстаней, які долав Ілля Муромець. Чи містить ця інформація гіперболи?
4. Перейдіть за QR-кодом чи покликанням https://cutt.ly/6ejAcaJh і дізнайтеся більше про Іллю Муромця, зокрема про версії місця народження.

Ураховуючи, що Моровськ (Морівськ) був чернігівським містом, то, перед тим як вирушити на службу до київського князя, Ілля мав спершу послужити Чернігову.

Вказівку на це бачимо і в самому тексті билини. Так, батько й мати, відпускаючи Іллю на його прохання до Києва, радять, щоб він їхав через Чернігів.

За іншим варіантом билини, Ілля сам просить у батька благословення їхати до Чернігова і вже звідти вирушає до Володимира в Києві. Ілля виїжджає зі свого рідного міста Моровська до стольного Київ-града через Чернігів. В околицях Карачева він воював із Солов'єм-розбійником, захопив того і разом із полоненим душогубом поїхав до великого київського князя Володимира.

Пам'ятник Іллі Муромцю в Києві. Скульптор — Володимир Журавель

Соловій-розбійник — це образ богатиря, представника племені, з яким київським князям доводилося вести боротьбу.

Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 31, і дізнайтеся із якими містами / селами пов'язано прізвисько Іллі Муромця.

Чому є кілька версій старини про Іллю Муромця? Із чим це пов'язано?

Ілля Муромець, перемагаючи Солов'я-розбійника, очищає «прямоїжджі шляхи» (Дніпром — до Чорного моря, а Волгою — до Каспійського), які були зазвичай перехопленими: у X–XIII ст. — хазарами, печенігами, половцями, а пізніше, у XIII–XVI ст., — волзькими чи кримськими татарами.

Очищення їх від «солов'їв-розбійників», які чинили розбій на дорогах, було рівнозначне подвигу і тому оспіване в билинах. Отже, очевидно, в основі билини лежать реальні події — київська чи чернігівська експедиція (або експедиції), які відряджала княжа влада проти розбійників.

Мова билини збагачена постійними епітетами («сонце краснеє», «поле чисто», «добрий молодець», «вітри буйні»), повторами окремих слів і зворотів. Однією з характерних ознак билини є використання гіперболи.

[3] *Літóта* — троп, різновид метонімії (протилежний за значенням гіперболі), у якому міститься художнє зменшування величини, сили, значення зображуваного предмета чи явища.

Гіпербола — художній прийом, що ґрунтується на перебільшенні певних властивостей зображуваного героя, предмета чи явища. Також у старині наявна літота[3].

СТАРИНА «ПРО ІЛЛЮ МУРОМЦЯ ТА СОЛОВІЯ»[1]

Гей, у славному та у городі у Муромлі[2],
Та у тому селі та Карачаєві,
Гей, то не **старий** дуб к землі нагинається, постійний епітет
Ой то добрий молодець Ілля Муромець
Батьку-матері уклоняється:
«Благослови, батьку та матер рідна,
У славний город Київ з'їздити,
Сонечку стольнокиївському
Князю Володимиру служити,
Віри християнської та боронити!»
Сам на доброго коня сідав,
У чисте поле виїжджав,
Озера-річки перепливав,
Ліс ламав, гіпербола
Під город, під Чернігів під'їжджав.
Під городом, під Черніговом,
Не **ворон чорний** небо укриває, постійний епітет

[1] Билина з репертуару кобзаря Зіновія Штокалка. Більше про цього митця можете дізнатися за QR-кодом чи покликанням, що на с. 31.
[2] У давній українській традиції Іллю Муромця звали Муровлянином.

Не туман налягає,
Стоїть сила-силенная,
Днем від куряви **сонця красного,** постійний епітет
Ніччю **місяця ясного** постійний епітет
Не видати.
Стоять три царевичі,
Мурзи погані, татарове,
З коршем[3] *сили до сорока тисяч,*
Хочуть город Чернігів узяти,
Всіх упень рубати,
Церкви Божії скидом пускати.
Тоді ж то старий козак
Ілля Муромець добре дбав,
Меча в руки брав,
Почав він гуляти,
Поганих мурзів[4]-татарів наїжджати:
Куди їде —
Туди вулиця,
Куди верне —
Туди провулок. гіпербола
Не стільки сам бив,
Скільки конем топтав,
Не один мурза, ні татарин
Не міг втекти і спастися.
Трьох царевичів живими впіймав,
Словами промовляв:
«Ей ви, царевиці та царенята,
Чи мені вас у полон брати,
Чи мені вам буйні голови з пліч зняти?
А то краще їдьте в свої царства,
Та по всьому світу розкажіть,
Що свята Русь не пуста стоїть,
Що святу Русь могутні богатирі бережуть».
Тут відкриваються ворота
У Чернігів-город,
Виходять чернігівці,
Низько вклоняються,
До козака Іллі Муромця
Словами промовляють:
«Живи-то у нашому городі
Чернігові воєводою[5],
Суди суди всі по-правильному,
Всі тобі повинуватись будемо».
Старий козак такеє промовляє:
«Не хочу я жить у вас воєводою,
Покажіть мені пряму дорогу

Який український звичай описано в заспіві старини?

Яке смислове наповнення словосполучення «щасливої дороги»?

Чи використовуєте ви його? Якщо так, то в яких життєвих випадках?

Як сучасні звичаї благословіння на щасливу життєву дорогу перегукуються з описаними подіями в старині про благословіння на щасливу дорогу Іллі?

[3] *Корш (коршак)* — військовий загін. Військо у сорок тисяч на той час було непомірно велике.

Який казковий елемент наявний у виділеному уривку? Чим це можна пояснити?

[4] *Мурза* — аристократичний титул в тюркських державах.

[5] *Воєвода* — Чернігів був князівським містом. Воєводою називали тоді князівського правителя, його намісника. Володимир Великий і справді замінив був по містах місцевих князів своїми намісниками та князями.

У славний стольний Київ-город».
Тоді ж то чернігівці словами промовляють:
«Ой тото пряма дорога у славен город Київ
Заросла лісами Бринськими,
Уже тридцять літ простою дорогою
В Київ не їжджено.
Сидить Соловій-розбійник
На семи дубах[6],
На миль тридцять
Ні кінному, ні пішому
Пропуску немає.
Як засвистить Соловій по-солов'їному,
Як закричить він по-звіриному,
Як зашипить по-зміїному,
Так усі трави-мурави в'януть,
Усі квіти обсипаються,
А хто близько з людей,
Так всі мертві лежать.
Простою дорогою — п'ятсот верств[7],
А дальшою дорогою — ціла тисяча».
Поклонивсь їм Ілля Муромець
Та поїхав лісами Бринськими,
Простою дорогою в славний город Київ.
Їдною рукою коня тримав,
Другою рукою дуба рве. гіпербола
Дуби рве самі коренистії
Та мости мостить,
Шлях укладає та все прямоїжджий.
Як під'їхав він до річки
До Самородний,
Як побачив його Соловій-розбійник,
Як засвище він по-солов'їному,
Як закричить по-звіриному,
Як зашипить по-зміїному —
Всі трави-мурави в'януть,
Усі квіти обсипаються. гіпербола
Там під муром тим Ілля Муромець зітхає,
До коня мовляє:
«Невже ж ти, коню мій богатирський,
По темних лісах зо мною не з'їжджав,
Пташиного посвисту не чував?»
Бере ярий лук[8],
Бере стрілу калену,
Натягнув тятиву шовкову,
Сам до стріли словами промовляє:
«Лети, моя стріло калена,

Які казкові елементи наявні в старині про Іллю Муромця?

[6] *На семи дубах* — на Чернігівщині є село Семидуб'я. Можливо, саме там і влаштовував свої засідки Соловій-розбійник.

[7] *Верстава* — старовинна міра довжини (первісне значення слова — «відстань між двома поворотами плуга»).

[8] *Ярий лук* — бойовий лук.

Вище лісу стоящого,
Нижче облака ходящого,
Та попади, стріло,
Соловію в праве око!»
Як вилетіла стріла вище лісу стоящого,
Нижче облака ходящого,
А попала Соловію в праве око,
А вилетіла стріла лівим вухом.
Упав Соловій зо семи дубів,
Та Ілля Муромець того придбав,
Соловія стрімко в кайдани кував,
А до булатного стременя в'язав,
Сам простою дорогою
У город Київ вирушав.
Говорить тут князь Володимир стольнокиївський:
«А якою, **добрий молодче**, дорогою ти їхав звертання, постійний епітет
В стольний город Київ,
Прямоїжджою чи окружною?»
Промовить Ілля Муромець такії слова:
«Сьогодні рано з рідним батьком і ненькою прощавсь,
На полудник хотілось мені у тебе правувати
А прилучилось мені три причини:
Що перша причина — Чернігів-город від облоги виручати,
Що друга причина: на п'ятнадцять верст
Мости через річку Самородину мостити,
А що вже третя причина — Соловія-розбійника
З сімох дубів збивати,
У город Київ проводжати,
Тобі, **князю**, гостинця дарувати. звертання
Так уже прямою дорогою
Приїхав я із города [Муромля]
У славний город Київ, князю».
Так тут князь Володимир стольнокиївський
Зі своїми князями та боярами;
Виходили вони на широкий двір
Подивитися на Соловія-розбійника.
Говорить Володимир-князь:
«Ой ти, Соловію-розбійнику,
Засвищи ти по-солов'їному,
Закричи ти по-звіриному,
Засичи ти по-зміїному».
Говорить йому Соловій-розбійник:
«Ой князю Володимир стольнокиївський,
Не твій я слуга,
Не у тебе і хліб їв
Та зелен-вино пив,
А Іллі мені розказувать».

Як пояснити звертання Іллі Муромця до стріли?

Яке значення для воїна мають обладунки та зброя?

Чому так важливо бережливо ставитися до цих предметів?

Так тут промовив Ілля Муромець:
«Засвищи, Соловію, напівсвисту,
Закричи ти та напівкрику,
[Зашипи ти та напівшипу]!» літота
Говорить Соловій-розбійник:
«Запечатались мої **кровaві рани,** постійний епітет
Налийте мені чару вина зеленого!»
Так тут налили чару зелен-вина
На півтора відра,
Випив Соловій чару зелен-вина —
Як засвище Соловій на цілий свист,
Як закричить він на повен крик,
Як зашипить він на повен шип,
Всі трави-мурави зов'яли,
Листя з дерев посипалось,
А в князя з теремів високих криші зривало,
Всі хрустальнії скельця повипадали,
Всі гості на княжому дворі,
Всі бояри та воєводи
На землі, як снопи, лежать.
Сам князь Володимир стольнокиївський
По двору кругом біжить,
Куньовою[9] шубою вкривається.
Каже Ілля Муромець:
«Чого ж ти, Соловію-розбійнику,
Мого наказу не послухав,
Я ж велів тобі свистіти напівсвисту
І кричати напівкрику,
Шипіти напівшипу».
Говорить йому Соловій-розбійник:
«Уже, либонь, прочував я свій кінець
І тому посвиснув на повний свист,
Крикнув на повний крик
Та зашипів на повний шип».
Тут старий козак Ілля Муромець
Брав Соловія за білі руки,
Повів його на поле Куликове[10]
Та відрубав йому
Буйну голову.
Так з тої пори не стало
Соловія-розбійника на святій Русі.
Тут-то славному козаку Іллі Муромцю
Славу співають
По всім землям
Однині і довіка,
А вам на многі літа!

Чи можна визначити, який період описано в старині, якщо хрещення Русі відбулося у 988 році Володимиром Великим?

Поміркуйте, чому процес прийняття християнства був таким важливим?

Зачитайте звертання, наявні на цій сторінці й поясніть уживання розділових знаків біля цих слів / словосполучень.

Які ще позиції звертання є в реченні?

Доведіть, що в старині наявні казкові елементи.

Випишіть не менше восьми прикладів гіпербол.

Зачитайте рядки, у яких ужито анафору. Для чого вона служить у поєднанні з гіперболою?

[9] *Куньовий* — куничий; зі шкурок куниці.

[10] *Куликове поле* — у билинах місце для страти.

Дослідження билинної традиції українськими науковцями були значними. Однак через гоніння на українську культуру та Емський указ 1876 року цей процес призупинився.

Натомість російські фольклористи утвердили думку про билинний епос як винятково великоросійський.

Така думка культивувалась і в радянській фольклористиці. До сьогодні найвизначнішим в українській фольклористиці залишається дослідження билинного епосу Михайлом Грушевським, що увійшли до четвертого тому його «Історії української літератури».

Михайло Грушевський. Пам'ятна монета. Реверс. Худ.: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптор Володимир Атаманчук

1. Який зв'язок між старинами та билинами? Чи можна їх віднести до епічних героїчних пісень? Відповідь аргументуйте. Яку роль у житті нації відіграють епічні героїчні пісні?
2. Елементи яких жанрів усної народної творчості наявні в старинах?
3. Що є історичними джерелами билин?
4. Які чесноти народного героя втілено в образі Іллі Муромця? Проілюструйте відповідь цитатами.
5. Що / кого уособлює образ Соловія-розбійника?
6. За допомогою яких засобів художньої виразності передано особливості характеру та поведінки того чи того героя старини?
7. У старині «Про Іллю Муромця і Соловія» визначте зачин (заспів) і кінцівку. Розкрийте їхню роль у творі.
8. Випишіть у зошит постійні епітети, літоту (художнє применшення). Яка їхня роль у творі?
9. Які традиції та звичаї Давньоруської держави відображені в старині «Про Іллю Муромця і Соловія»? Які дійшли до наших днів?
10. Чи можна билини вважати художньою історією народу?
11. Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 31, і прочитайте билину про Іллю Муромця і Соловія-Розбійника в прозі.
12. Виконайте дослідницьку роботу, порівнявши віршований текст, представлений у підручнику, і прозовий, який розміщений за покликанням. У роботі зазначте рід, форму написання, тему, ідею, засоби художньої виразності і, обов'язково, висновок — що ж спільне, а що відмінне в цих текстах.
13. Створіть імпровізовану виставу на основі історій про Іллю Муромця.
14. Що спільне, а що відмінне між давніми богатирями й сучасними воїнами ЗСУ? Думку прокоментуйте. На підтвердження своїх слів доберіть ілюстрації з доступних джерел.
15. Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/BeBj78mu.

СВОЄРІДНІСТЬ ДАВНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Сторінки Остромирового євангелія

Станьте учасником / учасницею віртуальної мандрівки в часи, коли Русь тільки-но утворилася. Для цього перейдіть за покликанням https://cutt.ly/JejAxYGL або відскануйте QR-код.

Чим вразив вас цей історичний період?

Опрацюйте статті у вікіпедії про монументальний та орнаментальний стилі в літературі.

Випишіть основні ознаки стилів у зошит.

Дослідіть їх на прикладах прочитаних авторів.

Відлік літературного часу починається з XI ст., оскільки найстаріший рукопис Остромирового євангелія датований 1056–1057 рр.

Давня українська література постійно розвивалася і змінювалася. Вироблялась своя жанрова система, нерозривно пов'язана з історією, релігією, філософією. Більшість творів була анонімною і побутувала в рукописній формі.

Періодизаційних моментів розвитку давньої української літератури є кілька. Наприклад, Дмитро Чижевський запропонував таку періодизацію:

I період XI–XII ст.	II період XIII – середина XV ст.	III період XV– кінець XVI ст.	IV період кінець XVI – XVIII ст.
Доба монументального стилю	Доба орнаментального стилю	Український ренесанс	Українське бароко
Виникнення рукописних творів: літописи, повчання, житіє	Удосконалення літописання, повчань, життєписів. Збереження рукописних збірників	Поява перших друкованих книжок; культурна переорієнтація України на Європу	Культурний спалах, зокрема: шкільна драма, україномовні вірші
• «Повість минулих літ» Нестора Літописця; • «Повчання дітям» Володимира Мономаха	**Літописи:** • Галицько-Волинський; • Західно-Руський; • Київський; • Києво-Печерський патерик	**Творчість:** • Юрія Дрогобича; • Станіслава Оріховського; • Павла Русина; • Петра Скарги	**Творчість:** • Григорія Сковороди; • Івана Величковського; • Лазаря Барановича; • Семена Климовського; • Івана Вишенськогю.

Дмитро Чижевський — відомий український науковець-енциклопедист; культуролог-славіст, філософ, релігієзнавець, літературознавець, лінгвіст, дослідник української і слов'янської літератур, історії культури, філософії, релігійної думки і слов'янської духовності.

Давню українську літературу поділяють на такі дві групи.

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ПЕРЕКЛАДНА ЛІТЕРАТУРА

твори, написані певною мовою, а відтак перекладені іншими мовами.

Перші українські рукописні книги — **перекладні**. Насамперед це Книга книг — ***Біблія***. Згодом перекладати стали й художні тексти

ОРИГІНАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

незапозичені тексти — результат літературної творчості наших предків часів Княжої доби.

Першими українськими **оригінальними** творами були літописи, зокрема «Повість минулих літ», «Повчання дітям Володимира Мономаха», «Слово про Ігорів похід»

1. Розгляньте назви творів і прізвища авторів у таблиці періодизації давньої української літератури. Які з них вам: а) добре відомі; б) про які ви лише побіжно чули (цікаво, від кого?) в) невідомі?
2. Пригадайте, які твори Григорія Сковороди ви читали. Чим прославився митець?
3. Розгляньте банкноту номіналом 500 грн і скажіть, які елементи на ній вказують на відображення періоду давньої української літератури. Підказка — за покликанням чи QR-кодом, що на с. 38.

4. Створіть колаж чи хмару слів «Жанри давньої української літератури», використовуючи такі терміни: *апокриф, житія, літопис, повчання, містерія, трактат, слово, ходіння, міракль, моралітe, інтермедія.* Які з них вам відомі? Які ви читали? Відшукайте трактування невідомих жанрів і запишіть їх у зошит.

ВОЛОДИМИР МОНОМАХ (1053–1125)

Аж стає нарешті князем
Володимир Мономах,
Простий, сміливий, ласкавий
І бувалий у боях.

«Княжа Україна».
Олександр Олесь

До наших часів дійшла лише частина давньої творчості. Багато рукописів утрачено в часи монгольського лихоліття, у добу першої Руїни.

Прикладом оригінальної творчої праці є «Повчання дітям» Володимира Мономаха. На схилі літ князь написав твір, у якому підсумував життєвий шлях і дав синам поради, яких варто дотримуватися в житті.

Поштова марка «Володимир Мономах» (Укрпошта, 2013). Зображення із вікіпедії

Розгляньте поштову марку. Чи відповідає вона інформації, яку ви дізналися про Володимира Мономаха? Чому?

Князь був не лише мудрим політиком, а й талановитим учителем. На княжий престол він зійшов у 60 років і відразу скасував рабство за борги, обмежив свавілля знаті, примусив удільних князів визнати владу київського князя, запровадив нові закони. Рада знаті підтвердила новий «Устав» — збірник правових норм.

«Повчання дітям» — це не лише батьківський заповіт, який адресовано рідним, а й настанови всім нащадкам князівсько-боярського стану, як-от: *«Діти мої або хто інший, слухаючи мою грамотицю, не посмійтеся з неї, а прийміть її до свого серця, і не лінуйтеся, а щиро трудіться».*

Князь Володимир Мономах на київському престолі панував від 1113 р. до 1125 р. Він — онук Ярослава Мудрого. Від батька Володимир перейняв любов до книжок і до освіти. Його матір'ю була грецька царівна, донька цісаря Костянтина IX Мономаха.

По собі Володимир Мономах залишив світлу пам'ять як розумний правитель і вмілий організатор.

Повчання, заповіти різного змісту, які залишали правителі для своїх нащадків, були надзвичайно популярні в середньовіччі серед тодішніх європейців. Наприклад, у норвезькій літературі найбільш популярною пам'яткою стало «Королівське дзеркало».

У Скандинавії відомий також шведський варіант «дзеркала» — твір «Про врядування королів та гьовдингів». Зразком такого жанру в нашій літературі є «Повчання дітям» Володимира Мономаха.

«Повчання дітям» Володимира Мономаха — визначна пам'ятка педагогічної літератури. Великий князь радить своїм дітям любити Батьківщину, захищати її від ворогів, бути хоробрим, трудитися, бути гуманними, чуйним до людей, жаліти дітей, сиріт, поважати жінок і літніх людей.

Торкаючись питань морального виховання дітей, князь Володимир у «Повчанні дітям» значну увагу приділяє нормам і правилам поведінки людини. Він дійшов висновку, що особиста поведінка дорослих у межах цих норм є критерієм вихованості... Своєю чергою, етикет, манера, тон поведінки залежать від моральних вправ. *«...Куди б не прийшли і де б не зупинилися, напійте і нагодуйте нужденного. Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею і питвом, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною».*

Головна ідея «Повчання...» Володимира Мономаха — заклик піклуватися про свою землю та підданих. На першому плані у цьому творі — загальнодержавні завдання. Священний обов'язок князя — турбота про благо своєї держави, її єдності, суворе дотримання клятви й угод.

Шапка Мономаха

З ім'ям князя Володимира Мономаха пов'язують так звану шапку Мономаха, яку він нібито отримав у подарунок від візантійського імператора. Насправді — це вигадка, тобто — фейк ☺.

Ця своєрідна корона була виготовлена в XIII–XIV ст. азійськими майстрами і не могла належати князеві.

Цікаво, що і «Повчання дітям» Володимира Мономаха, і «Повість минулих літ» разом із іншими європейськими пам'ятками стали основою для роману «Королівське дзеркало» норвезької письменниці Вери Генріксен.

У цьому творі — захоплива розповідь про доньку Ярослава Мудрого Єлизавету (Елісів) та її чоловіка — норвезького короля Гаральда, а також — про життя європейців у середньовіччі. (Про згадані історичні постаті ви прочитаєте у творі Раїси Іванченко «Ярославни»).

Повчання («поученіє») — це жанр середньовічної української літератури, твір, написаний у формі звернення людини з великим життєвим досвідом до своїх дітей та нащадків (наприклад, «Повчання дітям» Володимира Мономаха). Крім світських, були й релігійні повчання.

Кілька років Віктор Близнець перекладав «Повість минулих літ», зокрема й «Повчанням дітям» Володимира Мономаха, яке є складовою літопису.

Книгу надрукували в 1980 році, а передмову до неї написав Павло Загребельний. У ній він зазначив:

«…Віктор Близнець відомий надзвичайно дбайливим і уважним ставленням до мови, його власна проза відзначається стилем майже бездоганним, тому цілком закономірним і виправданим видається його намір донести до сучасного читача глибину змісту, а подекуди й красу вислову давньоукраїнської мови літопису».

ПОВЧАННЯ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА ДІТЯМ

(у переказі Віктора Близнеця)

Я недостойний, дідом своїм Ярославом Мудрим і батьком своїм, і матір'ю своєю зроду Мономахів був наречений руським іменем Володимир. Сидячи на санях, тобто збираючись уже помирати, звертаюсь до вас із цим словом. Слухаючи мою грамотицю, не посмійтесь над нею, а приймiть її до свого серця, і не лінуйтеся, а щиро трудіться.

Що таке людина, як подумаєш про це? Велика розумом людина, та не може осягнути вона всіх чудес землі. Дивіться, як все мудро влаштовано на світі: як небо влаштовано, або як сонце, або як місяць, або як зірки, і тьма, і світло, і земля як на водах покладена, Господи, завдяки волі Твоїй! А звірі, а птиці різні, а риби всілякі! І цьому диву подивуємося, як створено людину і які різні та багатоликі людські обличчя; якби і всіх людей зібрати, то кожен має свій вид і образ обличчя. І тому подивуємося, як птиці небесні із раю-вирію летять[1]. І перш за все до нашого дому, але не поселяються в одній країні, а сильні й слабі розлітаються по всіх землях, щоб наповнилися щебетом ліси і поля. Все це дано людям на користь, на їжу і на радість їм. І знову скажемо: великі блага послані нам, грішним людям. Ті ж птиці небесні: коли їм звелено, то заспівають і звеселяють людей, а коли ні — то, маючи і мову свою, онімiють. Прочитавши отсі слова, діти мої, похваліть Творця всього земного і небесного, а все, що далі, то мого слабого розуму повчання.

Не забувайте убогих, по силі годуйте їх і подавайте сиротам. І вдову захистіть, не дайте сильним губити людину. Хто б то не був, правий чи винний перед вами, не вбивайте і не веліть убивати його; не губіть християнської душі.

Присягнувши, не переступайте клятви, бо загубите душу свою.

Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів.

---

[1] За слов'янськими повір'ями, птахи на зиму відлітають у вирій. *Ірій* — казкова країна, де немає зими, і куди ховається жива природа. Його ототожнюють з раєм.

Пам'ятайте, як учив мудрий Василь[1], зібравши круг себе юнаків: при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодими мати згоду і бесіду вести без лукавства, а що-найбільше розумом вбирати. Не лютувати словом, не ганьбити нікого в розмові, не сміятися багато. Очі тримати донизу, а душу вгору.

У домі не ледачкуйте, а за всім приглядайте самі, не покладайтесь на тиуна або на отрока[2], щоб не посміялися люди ні над домом, ні над обідом. Брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло.

Куди б ви не верстали шлях своєю землею, не давайте отрокам своїм чинити зло і шкоду ні селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. А куди б не прийшли і де б не зупинилися, напійте і нагодуйте нужденного.

Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею і питвом, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною.

Хворого навідайте. Покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не проминіть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте. Жінку свою любіть, та не давайте їй влади над собою.

Якщо забуваєте про це, то частіше заглядайте в мою грамотицю: і мені не буде соромно, і вам буде добре.

Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтесь, — як батько мій, дома сидячи, знав п'ять мов, через те і честь йому була в інших країнах[3]. Лінощі — це мати всьому дурному, хто що й знав, те забуде, а чого не вміє, того не навчиться. Добро своєю рукою сіючи, не лінуйтесь ні на що хороше, і хай не застане вас сонце в постелі. Так робив мій батько покійний і всі добрі мужі. На світанні, побачивши сонце, з радістю прославте день новий і скажіть: Господи, додай мені літа до літа, щоб я честю й добром виправдав життя своє.

А тепер повідаю вам, як трудився в походах з тринадцяти років. Спершу на Волгу пішов, лісами крізь землю в'ятичів; послав батько туди, до Ростова-Суздальського. І знову ходив я до Смоленська. А звідти ходив до Володимира на Волині. Зимою послали мене брати в Берестя[4] і на пожарище, що поляки попалили, і там я правив містом утихомиреним...

Потім послав мене Святослав у Польщу, ходив я до Чеського лісу, і ходив у тих землях чотири місяці. Коли Святослав помер[5], знов я ходив у Смоленськ. А із Смоленська повернувшись, пройшов крізь половецькі війська з боєм до Переяслава і застав там батька, який повернувся з походу.

А потім того ж літа ходили ми з батьком до Чернігова битися з Борисом і Олегом і перемогли їх[6]. Ганялися за половцями, гнали їх за Хорол, і обоз їхній взяли. А на весну посадив мене батько в Переяславі вище братів. І билися ми з половцями, і ходили до Дніпра за річку Супій.

---

[1] Тоді була популярна книга «Повчань» Василія Кесарійського, перекладена з грецької.

[2] Тиун — економ, господарчий розпорядник при дворі; отрок — тут: слуга.

[3] Син Ярослава Мудрого, Всеволод, батько Мономаха, належав до найосвіченіших людей Європи.

[4] Берестя — зараз Брест, місто на річці Західний Буг.

[5] Святослав — київський князь, дядько Володимира Мономаха, помер у 1076 році.

[6] Тут згадується битва на Нежатиній ниві поблизу Чернігова 1078 року.

І на шляху зустріли нас половецькі князі, з вісьмома тисячами воїнів. І ми хотіли битися, та наша зброя була відправлена вперед на возах, і ми вступили в місто Прилуки. А наступного дня пішли ми до Білої Вежі: перебили дев'ятсот половців і двох князів їхніх узяли, Осеня і Сакзя, і тільки два воїни їхні втекли.

І знову, по смерті батька, на Стугні билися з половцями до вечора, бились біля Халепа, села над Дніпром, відтак мир уклали з князями.

А потім Олег пішов на мене з усією половецькою землею до Чернігова, і билась дружина моя з ними вісім днів за Малий Вал і не дала їм увійти в місто. Пожалів я християнські душі, села палаючі та монастирі і сказав: — Хай не похваляються своєю силою погані! І віддав Олегові стіл його батька в Чернігові, а сам пішов на стіл свого батька в Переяслав.

І вийшли ми з Чернігова і їхали крізь полки половецькі, близько ста чоловік нас було, з дітьми та жінками. І облизувалися на нас половці, немовби вовки, стоячи біля перевозу і на горах[1] та не далися ми їм на поживу, а живі та здорові прибули до Переяслава.

Сидів я в Переяславі три літа і три зими з дружиною своєю, і багато лиха та біди випало нам від війни і голоду. і ще не раз ми ходили на половців, ганялися за Боняком, били їхніх князів, а деяких брали в полон.

З Чернігова ж і до Києва я разів сто їздив до батька на коні, верстаючи всю дорогу за один день до вечірні.

А всього походів було вісімдесят три великих, а решту і не згадаю менших. Укладав я мирів з половецькими князями без одного двадцять, при батькові і без батька, і роздаровував багато худоби і своєї одежі.

Не осудіть мене, діти або хто інший, хто прочитає моє слово: не хвалю ні себе, ні своєї сміливості, а хвалю силу творця і прославляю милість його, що він мене, грішного і слабого, стільки років охороняв од небезпеки і не лінивим мене створив, а на всякі людські діла достойним.

Прочитавши цю грамотицю, робіть добрі діла, смерті, діти, не бійтесь ні на війні, ні од звіра, труд виконуйте мужський, як вам те подобає.

1. Дослідіть рід Володимира Мономаха. Створіть його родинне дерево.
2. Поміркуйте, чому так важливо знати мови, бути допитливим і освіченим.
3. Від чого Володимир Мономах найбільше застерігає своїх дітей?
4. Визначте, як у творі втілені моральні принципи і традиції Княжої доби.
5. Напишіть сенкан на тему «Людина».

6. Як ви вважаєте, чи актуальне «Повчання…» у наш час?
7. Укладіть порадник від Володимира Мономаха, виписавши і креативно оформивши цитати із його «Повчання дітям».
8. Напишіть есе на тему «Духовний заповіт київського князя нащадкам».

9. Якщо цікаво, перейдіть за покликанням https://cutt.ly/uejAlVbe чи QR-кодом і опрацюйте «Повчання…» у повному обсязі (версія за «Літописом руським»). Ознайомтеся з додатковими відомостями про Володимира Мономаха, а також дізнайтеся, хто такий Леонід Махновець і який його внесок у дослідження давньої української літератури та історії.

[1] Перевіз через річку Десну, а гори — Болдині під Черніговом.

РАЇСА ІВАНЧЕНКО

(народилася у 1934 р.)

Історія —
це Великий Учитель,
і якщо її не подавати людям,
то вони будуть повторювати
свої помилки
із покоління в покоління
Раїса Іванченко

«Я народилась у Гуляйполі — / Серед степів і полинів, / Де загубилась козацька воля, / Яка гриміла тут з віків...». Так поетично описує місце свого народження українська письменниця Раїса Іванченко.

Історична тематика цікавила Раїсу Петрівну ще зі шкільних років. Тож не дивно, що майбутня письменниця навчалася на історичному факультеті Київського університету (зараз — Київський національний університет імені Тараса Шевченка), у якому згодом і викладала.

Дисертація майбутньої письменниці була пов'язана з ім'ям дядька відомої письменниці Лесі Українки — Михайлом Драгомановим. Саме цій історичній постаті Раїса Іванченко присвятила повість «Передчуття весни» і роман «Клятва».

Захоплення історичними подіями Раїса Іванченко пов'язує із малюванням і, як це не дивно, вирощуванням помідорів.

Окремою сторінкою захоплень письменниці стала Русь та її міжнародні зв'язки. У романах постають образи державотворців Діра й Аскольда, Олега, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Данила Галицького, мислителів Нестора Літописця, Іларіона, Кирила й Мефодія та ін.

Погугліть і пригадайте, що вам відомо про історика Михайла Драгоманова.

Чим уславилися відомі державотворці та мислителі, про яких пише в романах Раїса Іванченко?

Перегляньте відео за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/pekBsoCy

Що цікавого ви дізналися про утворення Русі та про її перших правителів?

Завдяки талановитим письменникам, історичні постаті мандрують з документальних джерел у художню літературу. Зокрема, про знакову й суперечливу постать української історії Ярослава Мудрого та його доньок-королев пише Раїса Іванченко у творі «Ярославни».

Читачі спостерігають за долями доньок Ярослава, адже одруження кожної з іноземними обранцями було політичною стратегією. Доньки Ярослава Мудрого славилися розумом, кмітливістю і талантами. Саме це ще більше посилювало авторитет могутньої держави Русь.

ЯРОСЛАВНИ

Човни наближались до берега. Гребці правували повільніше. Інгварові ж не терпілось. Він пильно вдивлявся в той бік, де на крутому березі Дніпра-Славути купчились густо-зелені шапки незайманих лісів.

Над верховіттями, помітив ще здаля, здіймалися золоті бані храмів. Ніби шоломи небачених раніше могутніх руських богатирів. Він чув про них ще в своїй рідній землі. Чи не Ілля Муромець постав ото на горі на сторожі? Загородив пращем і списом дорогу недругам? А може, Микула Селянинович одягнув рицарські доспіхи і вийшов зустрічати їх — посланців далеких варягів?

Що вам відомо про Іллю Муромця та Микулу Селяниновича? Відшукайте інформацію в доступних джерелах.

Як ви розумієте виділені слова? Як можна схарактеризувати русинів? Хто такий Інгвар?

Інгвар озирається: навколо буяє земний рай. Навіщо шукати ще його на тому світі? Тож і приходили сюди його прародичі з бойовими дружинами, щоб завоювати ці простори.

Багата земля родить відважних і сильних. Русини відбили усіх, хто хотів зломити їх. Вони утвердили свою державу і силою меча, і силою розуму, і багатством. Скільки бачив усього, доки їхав до стольного града Києва!

На крутих берегах річок та озер, від самого Новгорода Великого, біліють палаци й церкви, височать вежі укріплених градів, городищ. На луках — всюди — густі череди худоби: коні, бики, вівці, дикі тури, корови...

Його рідний край не має таких просторів. Кам'янисті береги, холодні тяжкі хвилі розбиваються об валуни й скелі на бризки... Колючі вітри вистуджують землю, навіть в затишних долинах...

А тут — багатий і безконечно великий край. Недарма шведський король Олаф породичався з господарем цієї землі — віддав за князя Ярослава Володимировича свою доньку — Інгігерду. І недаремно тепер його володар, відважний вікінг королевич Гаральд, посилає сюди своїх гінців з такою делікатною справою... Горда князівна Єлизавета припала Гаральду до серця, ще коли він служив у дружині князя Ярослава. Сватався до неї Гаральд, старостів засилав — відмовляла йому князівна. Помандрував тоді Гаральд зі своїми воями до Італії й Сицилії. Слави шукати. А його, Інгвара, попросив знову їхати до князівського дому, сватати за нього Єлизавету. Делікатне доручення! Складне!

Інгвар замислився і не помітив, як їхні човни нарешті стукнули носом об піщаний берег.

Їх уже стрічали рибалки і княжі люди.

— Хто будете і звідки? — суворо супив сиві брови вусатий русин, ніби це не його послав сюди князь з шаною до варязьких гостей. Але звичай є звичаєм — його ламати не слід.

— Від землі варязької люди! — відповідає тлумач зі свити Інгвара. Той Івор бував тут не раз і знав руські звичаї. Дотепний у нього тлумач! — Вітання князеві й князівні привезли і дарунки від королевича Гаральда!

— Кому дарунки? — лагіднішає княжий гридь й окидає зором навантажені вщерть човни.

— Князеві Ярославові і його доньці Єлизаветі! — весело вигукує Івор, гордовито оглядаючи княжих людей.

Інгвар киває головою: так, так... їм...

— Тоді з Богом! Гей, ви, люди! — гукає страж до своїх челядників.— А допоможіть-но далеким гостям вибратися з човнів і в князівський двір дарунки віднести: це вже від варягів!

— Хіба хтось іще просить собі в королеви найпрекраснішу вашу Ярославну? — тихо запитує Івор в гридя.

— Уже посли польські прибули сюди...

— Он як! — сплескує руками тлумач. — Невже ми запізнились?

— Честь нашій землі з усіх усюд іде, — гуде басовито й поважно голос гридя.— В усіх кінцях землі слава лине про нас, — веде свою мову далі й ховає посмішку у сивих вусах.

Принцеса шведська, Велика княгиня київська Інгігерда та її чоловік — Великий князь київський Ярослав Мудрий. Худ. Артур Орльонов

Великою вервечкою розтяглися слуги Інгварові і княжі челядники. Крутим Боричевим узвозом піднімались до князевих палаців на горі. Хоч і не звикати їм долати нерівні й скелясті дороги, але тяжкі шкіряні мішки з дарунками стримували ходу.

Треба перепочити. Інгвар втягує на повні груди п'янке повітря, здивовано спиняється. Прямо перед ним, біля підніжжя горба, розтяглася низка білостінних хат-ліплянок...

Княжна Єлизавета та Гарольд Суворий. Реконструкція Дениса Василенка

Інгвар здогадався: це Поділ. Той самий Поділ, про який він чував від своїх торгових людей.

Вгорі, над головою, на тих високих горбах, починався княжий град. Звідти лунає мелодійний дзвін, що стелиться понад усім містом, над луками, рікою й зеленими заріччями.

Дзвонять на горі.

Інгвар підходить до тлумача:

— Іворе, нехай наші люди йдуть на княжий двір. А ми до храму. Там, певно, свято!

Пройшли через розчинені ворота. І перше, що впало у вічі, — білостінна багато-глава будова. Стрімко врізались в небо округлі бані мурованого храму, увінчаного вгорі золотим хрестом.

— То дітище князя Володимира — Десятинна церква,— пояснює Івор.

Він усе тут знає, цей Івор.

Переступають поріг — і потрапляють у прохолодно-мармурову врочистість. У храмі — повно людей, від їх дихання задушно й парко. Барвами веселки переливається мозаїка Богородиці, — блакитно-синя хустка і великі сумовито-карі очі божої матері дивляться на гостей стривожено:

Десятинна церква — фрагмент діорами «Місто Володимира» в Археологічному музеї Києва. Фото з вікіпедії, автор Voevoda

Мозаїка підлоги Десятинної церкви. Фото з вікіпедії, автор Rasal Hague

Як у літературі називають опис внутрішнього приміщення?

Які засоби художньої виразності використовує авторка, щоб передати красу Десятинної церкви?

Перегляньте відео за QR-кодом або покликанням, що на с. 45.

Що цікавого ви дізналися? Чи є перегуки із твором Раїси Іванченко?

Про які заслуги князів Володимира і Ярослава згадано у творі?

Яке це мало значення для культурного життя Русі?

Чому так важливо бути письменним?

із чим прийшли люди? Ноги ковзають по дзеркальній поверхні підлоги з сірого й білого мармуру. Мармурові колони гінко піднесли на плечах склепіння центральної бані. Там відлунюють кришталеві голоси хору хлопчиків. Ніби янголи співають у піднебессі.

Чув ще вдома Інгвар, князь Володимир після хрещення Русі у заможних і знатних русинів забирав дітей і віддавав до книжної науки. Відтоді тут були школи при церквах і монастирях. З бідніших вони готували простих священників і дяків. Боярських же дітей навчали за всіма правилами візантійської освіти і книжності. Недаремно київський княжий двір славився освіченими людьми — в усіх землях, при всіх дворах. Тож і прозвали тепер князя Ярослава Мудрим. Інгвар нетерпляче шепоче у вухо своєму тлумачеві:

— А що, Іворе, русини швидко навчаються книжного письма?

— Швидко, господарю мій, — так само пошепки відмовляв Івор. — Вони здавна до тої науки вдатні. Бо ще до хрещення Русі були у них свої вчені люди і грамота своя — черти і ризі. Римським і грецьким письмом також писали свою слов'янську мову. Про це ще згадував чорноризець Храбр.

— Ти щось плутаєш, Іворе. Адже слов'янам письмена дали болгарські просвітителі Кирило і Мефодій. У русинів те ж письмо, що й у болгар.

— Це правда, мій добрий повелителю. Але освіта на Русі була й раніше. І великий Кирило, якого тепер усі слов'яни мають за святого, коли був у хозар у 860 літі народження Христа, бачив у Херсонесі Євангеліє і Псалтир, писані руськими письменами.

— А як гадаєш, Іворе, чи згодиться нарешті князівна Єлизавета покинути свій дім, і цей град пишний, і ці сади райські?

— Не знаю... Адже у нас немає ні таких палаців, ні храмів, ні книгозбірень. Он поряд — Софійський собор. Князь Ярослав його будує. Зараз багато писців переписують книги візантійські за наказом князя. Він хоче заклaсти бібліотеку при тому храмі, як при візантійському дворі. Ярославові дочки допомагають у тій справі.

— І Єлизавета?

— Напевне.

— Бідний Гаральд, адже він неписьменний! Щоправда, на всі землі прославив хоробрістю своє ім'я. Його подвиги знають інші країни. Він — майбутній король Норвегії. Невже князівна не покине дім заради нього?

— Хтозна. Адже двічі князівна відмовила королевичу...

Їхній шепіт заважав людям — на них обурливо озираються...

Інгвар зітхнув. Так... Двічі горда красуня в золотій гривні відмовила великому вікінгу. Їй було мало його любові. Знала, що вона — дочка славного і мудрого князя, воліла мати своїм чоловіком не тільки відважного й сміливого воїна, а й з вишуканим розумом і освітою.

Бідний Гаральд!.. Він знайшов славу сміливця на чужих полях. Але не здобув серця київської князівни...

Варязькі посли не встигли отямитись, як уся святкова процесія рушила з Десятинної на подвір'я. На чолі її князь Ярослав Мудрий, зі спокійними, лагідними очима, з пишною, довгою, уже сивіючою бородою. Поряд з ним розповніла кругловида княгиня Ірина, та, яку Інгвар пам'ятав ще шведською королівною Інгігердою.

Слідом м'яко ступають в розшитих золотистими узорами чедигах їхні сини й дочки. В білих заморських атласах, оздоблених сріблястою заполоччю, в дорогих хутряних накидках. На грудях у князівен — важкі золоті гривни; на високих шапках молодих княжичів — соболі й куниці; довгі сорочки з широкими рукавами внизу також розшиті узорами. Так уже віддавна велося в землі Руській — чи ти князь, чи смерд, а одяг був розшитий узорами квітів, трав і звірів. Вірили пращури, що ті символи допомагали їм у житті.

Тісним кільцем оточили бояри княжу сім'ю, як тільки вона вийшла з Десятинної. Всі прямують до святої Софії, натовп оточує врочисту процесію — смерди, пастухи, здателі-будівничі, пічники, кожум'яки, гончарі, рибарі. Чорний люд київський несміло здіймає очі, втягує голови в плечі й хреститься. Мабуть, і справді Бог возлюбив багатих за їхні діла, а їм, простолюдинам, уготовив за якісь гріхи довічну бідність і працю!..

— Помилуй нас, господи!..

У Софійському храмі ще пахне глиною й свіжою фарбою. Подекуди стіни ще не прикрашені розписами. Але вівтар сліпить очі золотом.

З-під високого склепіння центральної бані насторожено й суворо дивляться на молільників блискучі, мінливі, немов живі, очі Богоматері. У вишині іскриться блакитно-білий одяг Христа, що, здавалося, тільки-но зійшов з небесного трону й повис у бездонній сині неба...

Падають ниць смерди й простолюдини. Хилять голови бояри і дружинники. Схиляють свої шапки і заморські гості. Лише князь сміливо дивиться Богові ув очі. Бо він — великий князь Руської держави, обранець Бога на землі. І тому цей храм і ці диво-фрески, яких немає ніде в навколишніх землях, задумав і збудував він, Ярослав Мудрий.

Чи вірите ви, що є символи-обереги?

А які візерунки-символи є на вашому вбранні? Що вони означають?

Чи можна назвати описані почуття «сльозами радості»? Чому ви так вважаєте? Відповідь обґрунтуйте.

Чи з'являлись у вас сльози радості? Розкажіть про ці моменти, якщо бажаєте.

Ознайомтеся з думкою психолога.

Чи зрозуміла вона вам?

***Щасливі сльози, або плач від щастя** — це нормальний і природний спосіб для нашого тіла висловити радість. Коли ми почуваємося настільки щасливими, що серця переповнюються любов'ю, вдячністю і здивуванням, сльози радості дають фізичне звільнення. Мозок запускає вивільнення гормонів, таких як дофамін, окситоцин та ендорфіни, що може спричинити сльози. Отже, плакати — це нормально.*

Уважно прочитайте пісню Гаральда. Які почуття в ній передано? Відповідь підтвердьте цитатами.

Гаральд Суворий загинув у війні з Англією в 1066 році. Відтак Єлизавета Ярославна стала дружиною короля Данії Свена Естрідсена...

І це йому, повелителю землі Руської, співає хор ангелів і виголошує з амвона своє слово проповідник.

— Чуєте? Проповідник говорить про цей собор. Каже, що Софія — церква дивна і славна всім окружним сторонам і такої другої не знайдеться в усім північнім краю — від сходу до заходу! — знову схиляється тлумач до вуха свого властелина.

— А що, і не знайдеться! — захоплено посміхається варязький посол.— І таких чарівних князівен теж нам не знайти. Хто з них Єлизавета? — очима вказує Інгвар до княжої сім'ї.

— Ото біля княгині, вища,— то Анна. Вона ще не засватана. А за нею — наша... Ота, що коса — як корона... А третя — Анастасія. До неї угорський король сватів прислав! — Івор знав достеменно таємниці княжого дому.

Принишкли гості. А в храмі лунає осанна Богові за його велику милість до Русі...

...Знає князь: не тільки дарунки й свою повагу привезли сюди купці. Ні! Дочкам його судилося стати королевами. Що ж, велика честь його княжому дому. Знатні родичі. Адже він не тільки батько, але й господар держави Русь, — отож мусить думати про спокій і славу її. Для того й одружив сина Всеволода з візантійською царівною, донькою імператора Костянтина Мономаха. Другого сина — Ізяслава — одружив на сестрі польського князя Казимира Відновителя. А за Казимира віддав свою сестру Добронегу.

На очах у князя сльози. Сльози й на очах у князівен. Вони пишаються рідним домом, родичами, честю, що йде до них звідусіль. Вони слухають дивний спів, що дзвенить під склепінням храму, вдивляються в ці сяючі розписи, в сумні очі Божої Матері і владні очі Богового сина...

Та Інгвар мало дослухався до проповідника. Він зрозумів, як важливо для їхньої країни закріпити дружбу з Руссю... Справа Гаральда — справа їхньої будучини. Золотокоса дівчина з золотою гривною на грудях — це чарівна, добра фея, яка мусить принести їхньому краю спокій і мир. Адже коли маєш за плечима могутнього сусіда — хто наважиться тебе образити?

...О, бідний Гаральд! Нерозділене кохання зробило його відважним вікінгом; і поетом. Пісня Гаральда... То стогін серця... Якщо у князівни Єлизавети б'ється живе серце в грудях, а не камінь, воно відгукнеться на той поклик... Бо ж чи є в людини така сила, що може вистояти проти вогню великого і самовідданого кохання? Воно билося в тій Гаральдовій пісні:

Ми, браття, літали по хвилях й морях,
Від рідного краю літали далеко!
На суші й на морі ми бились жорстоко,
І води, і тверді підкорені нам!

...Місія Інгвара завершилась успіхом. Влітку 1045 р. Єлизавета виїхала до Норвегії — до скелястих берегів, що омивали хвилі холодного моря. Далекий шлях не лякав її: князівна знала, що чекає на неї теплий прийом людей, палка любов Гаральда і корона королеви...

Доля судила їй за двадцять років овдовіти...

...Ніколи раніше кияни не бачили таких видовиськ, як того весняного дня. Двиготіла од веселощів княжа гора. Рікою лилися вино й меди, не згасали вогнища, де смажились баранці й телята. Не змовкали музики.

Князівна Анна покидала отчий дім і виїздила до нареченого. Уже були готові вози з багатими скринями — золото, срібло, персидські килими, грецькі шовки, хутрові кожухи і Аннине вишивання — червоно-чорним і соняшно-зеленим. То на згадку про теплу й привітну батьківську землю бере Анна. То барви рідного краю.

Стоїть Анна, зіпершись на одвірок. Окидає очима далекі луки заднішровські. Чи є там, на далекій Сені, отакі зелені й квітучі кручі? Чи ж так само плеще хвиля об берег піщаний? Чи ж співають таких веснянок?

...Князівна нишком витерла долонею сльозину з щоки, підбігла до різьбленої полиці, зняла книжку в золотому, плетеному окладі. Візьме із собою це Євангеліє і візьме ще багато книжок. Адже це вона захотіла переписати для себе ці книжки, і їх переписав кращий писець. А майстер-чудотворець виготовив ці дивні узори окладу із золота... Вона читатиме там ці книжки, і їй буде здаватися, що вона вдома. Анна научить і дітей своїх читати книги і любити їх...

Гуде княжий двір веселощами. Та Анна тікає від гамору, біжить на поляну, де дівчата співають їй своїх прощальних пісень.

Уже розпалили вогнище, і подолянки схилили голови під іскрами, вклоняються Богові Сварожичу, кидають в полум'я коровай і зарізаних курей. Моляться і Сварогові, і Перунові, і Родові, і Рожаницям, аби помогли Анні вистояти в життєвій бурі, аби дали багатство й силу, багато дітей...

Єпископ Готьє Савояр задоволено поглядав на своїх сподвижників, з якими він нарешті завершив так блискуче свою державну місію.

Що ж, недаремно вони пробули тут від самої зими. Нарешті умовили князя Ярослава поріднитись з королівським домом Капетінгів. Чи ж оцінить належно король Генріх і їхній подвиг? Адже це було не так просто — умовити Ярослава погодитись на шлюб своєї другої доньки Анни з уже немолодим французьким королем. Та й те сказати — князь, певно, добре знає про стан справ їхнього Генріха, хоча вони, присягаються Богом, ані словечком не обмовились про його скруту...

Чи можна вважати, що українська вишивка зародилася ще в часи середньовічної Русі? Відповідь обґрунтуйте.

Християнство в середньовічній Русі стало державною релігією в 988 році. Чому ж під час прощання Анни з рідним домом гості звертаються до язичницьких обрядів? Чим це можна пояснити?

До якого циклу належать веснянки? Які календарно-обрядові пісні вам відомі?

Які давньоукраїнські звичаї і традиції дійшли до наших днів?

Сьогодні вони знову йдуть до Софії. Князь хоче на прощання влаштувати їм врочисту церемонію... Французькі посли, що прибули до київського двору навесні 1049 року, оглядали натовп у соборі. Князь Ярослав не поспішав з'являтися на врочисту службу. Чи затримувався у справах, а чи змушував відчути свою вищість довгим очікуванням.

Чаділи лампади. Мерехтіло золото багатого іконостаса і чудотворних мозаїк святої Софії. Єпископ Готьє побожно склав руки на грудях — як добре кінчається їхня подорож! Звів очі догори — і раптом... Серце його спинилося! Він раптом зустрівся — очі в очі — з Богоматір'ю. Насторожено, суворо вона ніби запитувала його: чи ж добре діло зробив, єпископе? Так, так, він присягається усіма святими, що кращого в житті не робив для своєї вітчизни, адже союз його короля з могутньою Руссю надасть сили і ваги його королівству!..

Рокоче оксамитовий бас отця Іларіона. Здригаються і відлунюють стіни, мерехтить золото й срібло вівтаря, ніби прагне увібрати в себе й заховати для нащадків цю гордість і цю величаву осанну, що живим птахом б'ється в кожному слові проповіді.

Проте єпископу було не просто втямити, що говорив священник і чому так впевнено дивиться на похилені голови князь Ярослав. Готьє щоразу звертається до свого тлумача. Той пояснює:

— Проповідник — надто мистецький оратор. Його стиль надто піднесений і пишний, я теж не в усьому достойний пізнати його. Він славить добу великого Ярослава і його діяння.

...Сірими журавлиними ключами спливали роки. Сумовито хлюпала хвиля холодної Сени. Нагадувала про бистроплинний шумливий Славутич і про зелені прибережні кручі, на яких п'ялися до неба стрімкі бані храмів. Не було для Анни вороття на ту землю. 4 серпня 1049 року вона вінчалася з французьким королем Генріхом I у Ромейському храмі.

Того дня Анна подарувала єпископу цього храму своє Євангеліє. Воно було переписане глаголицею — давнішнім руським письмом. І донині зберігається там цей унікальний витвір давньоруської писемності...

Ні, Анна не мала сили вернутись на рідну землю. Але мала Анна-Агнія владу — вона могла сюди, на галльську землю, перенести куточок тієї рідної краси. І королева Франції будує кілька церков, подібних до київських. Фрески і мозаїки їх нагадували київські. Одна з тих будов, споруджена в 1060 році в місті Санлісі, дожила до наших днів.

Через одинадцять років Анна овдовіла. Знать оголосила її регентшею малолітнього спадкоємця трону Філіппа I. Анна-Агнія стала правителькою країни: утверджувала державні закони, підписувала кирилицею державні

акти. Кирилицею ж пороблені й написи на стіні церкви Вінсана... То Аннина туга вписала спогад у муровані стіни храму. То дочка Ярослава Мудрого залишила слід освіченості і культури, що жила в її роді...

Життя Анни Ярославни було нелегким. Хроніки пов'язують її ім'я з іменем графа Рауля III Крепі-і-Валуа. Після смерті Генріха I Анна офіційно вийшла заміж за Рауля, хоч папа Микола II заборонив цей шлюб. У 1075 році вона востаннє підписала разом із сином державний документ...

Століття прошуміли над землею. Усі люди підвладні часові. Вітри й дощі, війни й лихоліття безжально поруйнували храми. Неспинна тлінь перетворила у порох давні письмена, поховала у невідомість доблесні подвиги, відвагу й хоробрість. Лише сліди людської мудрості, щедрості душі — нетлінні; як і незгасна пам'ять про творців духовних скарбів...

У далекому французькому місті Вільєрі, на закинутому кладовищі є загадкова могила із зображенням на кам'яній плиті жінки в короні. Напис повідомляє, що там упокоїлась Агнес. Легенди доповнюють це надто скупе повідомлення: то могила достопам'ятної дочки Ярослава Мудрого — Анни, королеви Франції. Вона принесла на галльську землю книжки, любов до науки, вона будувала храми й палаци... Вона допомагала чоловікові — королю Франції — зміцнювати владу в боротьбі з васалами...

У літописах угорських ідеться ще про одну дочку князя Ярослава — про Анастасію-Асмунду. Вона принесла на береги Дунаю не лише любов до чоловіка — короля Андрія I, але й любов до науки і знань... У мелодійних норвезьких сагах збереглася пам'ять про горду русокосу дівчину, яка зробила норвезького короля Гаральда Сміливого поетом, а на сувору землю північної країни принесла спокій, добро і мудрість книжну...

Справді-бо, найбільше багатство людей — їхній духовний скарб...

1. Чому твір названо «Ярославни»? Чи можливі інші варіанти заголовка? Які саме?
2. Хто такий Ярослав Мудрий? Створіть «хмару слів» на тему «Ярослав Мудрий». Потрактуйте кожне зі слів-асоціацій.
3. Схарактеризуйте доньок Ярослава Мудрого:
   а) одним словом; б) двома словами; в) словосполученням; г) реченням.
4. Доведіть, що твір актуальний і нині.

5. Розкажіть про Русь часів Ярослава Мудрого від імені: а) історика; б) дипломата; в) посла України; г) артиста; ґ) аніматора (на вибір).
6. Дослідіть родинні зв'язки князя Ярослава Мудрого та його доньок і презентуйте їх у вигляді інфографіки.

7. Письмово поясніть останнє речення твору «Ярославни».
8. Про які пам'ятки архітектури згадано у творі «Ярославни»?
9. Виконайте проєктну роботу, дослідивши особливості однієї з архітектурних пам'яток за таким планом: а) назва пам'ятки; б) ім'я князя, за правління якого було споруджено пам'ятку; в) стиль архітектури; г) особливості побудови; ґ) історичні процеси, із якими пов'язана пам'ятка архітектури; д) цитата-опис пам'ятки архітектури із твору «Ярославни» Раїси Іванченко.
10. Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/FeBj5vYT .

Заповідь любові: Біблія й українська література

- Біблія — одна зі священних книг людства
- Євангеліє від Матвія. (Заповіді 22: 34–40; 25:31–40)
- Апостол Павло з Тарсу. Перше послання до коринтян *(глава 13)*
- Євангеліє від Луки. Притча про блудного сина *(глава 15: 11–24)*
- Біблія й українська література
- **Богдан-Ігор Антонич.** Різдво
- **Ліна Костенко.** Давидові псалми. *Псалом 1*
- **Ігор Жук.** Пісня Йосипа. Гетсиманський сад. Відповідь Сина
- **Дзвінка Матіяш.** Мене звати Варвара *(уривки)*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- Притча про неслухняного сина та справедливого й люблячого батька.
- Притча про милосердя й про ближнього
- **Тарас Шевченко.** «Давидові псалми»
- **Георгій Коваленко.** «Біблійні історії для дітей»
- **Костянтина Малицька.** «Малі герої»
- **Галина Кирпа.** «Мій ангел такий маленький»
- **Іван Малкович.** «Із янголом на плечі»
- **Зірка Мензатюк.** «Ангел Золоте Волосся»
- **Дзвінка Матіяш.** «Марта з вулиці святого Миколая»

«Краплини вічної любові».

Твори митця художньої кераміки Радислава Швеця

БІБЛІЯ — ОДНА ЗІ СВЯЩЕННИХ КНИГ ЛЮДСТВА

Біблія абсолютно очевидно є чимось «більшим», ніж просто літературний твір...
Нортроп Фрай

Релігія відіграла важливу роль у збагаченні культури. Майже в кожної релігії є своя **свя-щенна книга**[1].

У ведизмі та індуїзмі це **Веди**[2]. У релігії євреїв, юдаїзмі — Танах. У буддизмі це Трипітака, в ісламі — Коран, а в християнстві — **Біблія**[3]. Віряни використовують їх для відправлення культів, для духовного самовдосконалення.

Близько VII ст. до н. е. єврейський народ створив Біблію. Ця назва походить від назви міста Бібл, жителі якого навчилися виготовляти папір першими в Передній Азії.

Біблія складається зі Старого та Нового Заповітів.

[1] *Священна книга* — твір, що містить релігійні закони і який послідовники релігії вважають натхненним Богом.
[2] *Ве́ди* — найдавніші пам'ятки арійської релігійної літератури. Через назву цих текстів цивілізацію аріїв називають *ведійською*.
[3] *Біблія* — священна книга християн і юдеїв.
[4] *Псалми́* — це релігійні пісні, що були написані для свят, обрядів, трагічних подій.

БІБЛІЯ — священна книга християн та юдеїв

СТАРИЙ ЗАПОВІТ

(39 книг)
XIV–II ст. до н. е.

1. Закон (Тора), або П'ятикнижжя Мойсея
2. Пророки
3. Писання

НОВИЙ ЗАПОВІТ

(27 книг)
друга пол. I ст. – початок II ст.

1. Євангелія (від святого Матвія, від святого Марка, від святого Луки, від святого Іоанна)
2. Діяння.
3. Послання
4. Апокаліпсис

У Старому Заповіті йдеться про створення світу, про перших людей, усесвітній потоп, переселення євреїв, вавилонський полон тощо.

Про своє лихо євреї склали багато зворушливих пісень (**псалмів**[4]), які потім увійшли до Біблії. Один із них починається так: «Над ріками вавилонськими сиділи ми і плакали, згадуючи про Сіон...».

Цей псалом — яскрава стисла історична новела. Щоб зрозуміти зміст цього співу, доведеться повернутися подумки на 27 століть назад — у VI ст. до н. е.

Саме Старий Заповіт, написано івритом (давньоєврейською мовою) — це святе письмо юдеїв і християн.

А Новий Заповіт написано давньогрецькою мовою. Це — святе письмо лише для християн.
Новий Заповіт розпочинається подіями народження Ісуса Христа.

Ріки Вавилонські.
Худ. Лі Портер

Цегляна таблиця на аккадійській мові, на якій є згадки про всесвітній потоп (фото з вікіпедії)

Чи можна, на вашу думку, провести паралелі між поверненням євреїв з полону та деокупацією українських земель? Чому?

Єрусалим разом із *Юдейським царством* упав під тиском *Вавилону* і його правителя *Навуходоносора*. Храм, збудований ще царем Соломоном, руйнувався. Людей десятками тисяч депортували на чужину. Вони втратили все: майно, статус, свободу. Тепер вони рівні у своєму рабстві. Довелося підкоритися та розчинитися в потужній ворожій державі. У євреїв не лишилося нічого, крім спогадів про минуле і віри в бога...

Але сталося диво. Усього через п'ятдесят років могутній Вавилон несподівано схилився перед Персією. Новий володар Кир відпустив євреїв із полону. Вони, пережившись національну трагедію, повертались додому, усвідомлюючи цінність свого коріння, своєї землі, своїх звичаїв.

Тривалий час панувала думка, що Біблія — це просто зібрання релігійних правил і оповідок. Але науковці знайшли підтвердження окремих фактів, згадуваних у Біблії.

У нижній течії Тигру та Євфрату археологи натрапили на наукові свідчення про повінь-катастрофу; навіть сьогодні там можна спостерігати бурхливі розливи, які жахають своєю могутністю. Такі повені могли породити перекази про всесвітній потоп.

Окрім цього, у Старому Заповіті є цінні відомості про стародавню Палестину, про єврейський народ, його відносини із державами-сусідами — Вавилоном, Ассирією і Римом. Це дає змогу припустити, що царі Ізраїлю (Саул, Давид, Соломон) та події, пов'язані з ними, також були в давнину реальністю.

Тексти священних книг будь-якої релігії мають велике значення для всього людства, без них неможливо уявити світову історію. Завдяки їм нам відомо про основні події в історії цивілізацій, про уявлення давніх народів щодо виникнення Всесвіту та людини, про їхні традиції, вірування, ритуали, мистецтво, про етичні норми, якими ці народи керувалися в повсякденному житті.

Священні книги є джерелом багатьох філософських учень, а також сюжетів для творів мистецтва: полотен художників, робіт скульпторів, творів музикантів та письменників.

До Русі Біблія потрапила з Візантії. З її перекладом пов'язаний розвиток східнослов'янської писемності. Остромирове Євангеліє (твори, що оповідають про земне життя Ісуса Христа) переписав у Києві в 1056–1057 рр. диякон Григорій на замовлення новгородського посадника Остромира.

В Україні одним із перших видань Святого Письма була Острозька Біблія, яку надрукував у 1581 році Іван Федоров (Федорович).

До пізніших перекладів Біблії українською мовою долучалися Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький, Іван Огієнко, Іван Пулюй та ін.

З повними версіями текстів біблійних оповідей можна знайомитися за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/pekBaZGW Там само є й інші цікаві факти про священні книги, зокрема й про нумерацію розділів і рядків біблійних творів.

ЄВАНГЕЛІЄ ВІД МАТВІЯ 22: 34–40

34 Фарисеї ж, почувши, що Він уста
замкнув саддукеям, зібралися разом.
35 І спитався один із них, учитель
Закону, Його випробовуючи й кажучи:
36 Учителю, котра заповідь найбільша в Законі?
37 Він же промовив йому: Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою.
38 Це найбільша й найперша заповідь.
39 А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе.
40 На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять.

1. Які Заповіді Божі відомі вам? Поміркуйте, чому так важливо їх дотримувати?

ЄВАНГЕЛІЄ ВІД МАТВІЯ 25: 31–40

31 Коли ж прийде Син Людський у славі Своїй, і всі Анголи з Ним, тоді
Він засяде на престолі слави Своєї.
32 І перед Ним усі народи зберуться, і Він відділить одного від одного їх,
як відділяє вівчар овець від козлів.
33 І поставить Він вівці праворуч Себе, а козлята ліворуч.
34 Тоді скаже Цар тим, хто праворуч Його: Прийдіть, благословенні
Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу.
35 Бо Я голодував був і ви нагодували Мене, прагнув і ви напоїли Мене,
мандрівником Я був і Мене прийняли ви.
36 Був нагий і Мене зодягли ви, слабував і Мене ви відвідали, у в'язниці
Я був і прийшли ви до Мене.
37 Тоді відповідять Йому праведні й скажуть: Господи, коли то Тебе ми
голодного бачили і нагодували, або спрагненого і напоїли?
38 Коли то Тебе мандрівником ми бачили і прийняли, чи нагим і зодягли?
39 Коли то Тебе ми недужого бачили, чи в в'язниці і до Тебе прийшли?
40 Цар відповість і промовить до них: Поправді кажу вам: що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, те Мені ви вчинили.

2. Чого вчить Євангеліє від Матвія 25: 31-40?

АПОСТОЛ ПАВЛО З ТАРСУ ПЕРШЕ ПОСЛАННЯ ДО КОРИНТЯН (ГЛАВА 13) ПЕРЕВАГА ЛЮБОВІ

1 Якби я говорив мовами людськими й ангельськими,
але не мав любови, я був би немов мідь бреняча або
кимвал звучний.
2 Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе
знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори перестав-
ляти, але не мав любови, я був би — ніщо.
3 І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав моє тіло на спалення,
але не мав любови, то я не мав би жадної користи.
4 Любов — довготерпелива, любов — лагідна, вона не заздрить, любов
не чваниться, не надимається,
5 не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла;
6 не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою;
7 все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить.
8 Любов ніколи не переминає. Пророцтва зникнуть, мови замовкнуть,
знання зникне.
9 Бо знаємо частинно й частинно пророкуємо.
10 Коли настане досконале, недосконале зникне.
11 Коли я був дитиною, говорив як дитина, думав як дитина, міркував
як дитина. Коли ж я став мужем, покинув те, що дитяче.
12 Тепер ми бачимо, як у дзеркалі, неясно; тоді ж — обличчям в обличчя.
Тепер я спізнаю недосконало, а тоді спізнаю так, як і я спізнаний.
13 Тепер же зостаються: віра, надія, любов — цих троє; але найбільша з
них — любов.

3. Що таке любов, на вашу думку?
4. Поясніть, чому поряд із любов'ю виділяють такі чесноти, як віру і надію.

ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ЛУКИ. ПРИТЧА ПРО БЛУДНОГО СИНА (ГЛАВА 15: 11–24)

11 І сказав Ісус: «У одного чоловіка було двоє синів».
12 Молодший син якось попросив: «Батьку, віддай мені мою частку
майна». І батько розділив своє добро між синами.
13 А незабаром молодший син продав майно, забрав усі гроші й вирушив
у далекі краї. Жив він там безладно й розтринькав усі гроші.
14 І коли він витратив останнє, напав на ту країну, де він мешкав, жор-
стокий голод, та син впав у нужду.
15 Тоді він пішов і найнявся до одного з мешканців тієї країни. Той пос-
лав його в свій маєток годувати свиней.
16 Годуючи свиней, він ладен був набити живіт хоча б лушпинням, що
їли свині, але й того йому не давали.
17 Опам'ятавшись, він сказав собі: «Наймані робітники в мого батька
мають їжі вволю, а я тут з голоду гину!»
18–19 Відразу вирушу до свого батька і скажу йому: «Батьку, я грішний
перед Богом і перед тобою; я не гідний більше називатися твоїм си-
ном. Дозволь мені бути одним із твоїх наймитів».

[20] І підвівшись, він подався до свого батька. Батько здалеку побачив
його і сповнився милосердя. Побіг до сина, обняв його й поцілував.
[21] Син промовив до нього: «Батьку, я грішний перед небом і перед тобою.
Я більше не гідний називатися твоїм сином».
[22] Але батько наказав слугам: «Мерщій принесіть найкраще вбрання і
вдягніть його. Надіньте перстень на руку йому й сандалі на його ноги.
[23] І приведіть вгодоване теля. Заріжте його й приготуйте обід — ми
будемо святкувати!
[24] Бо цей мій син, який помер, а тепер повернувся до життя; загубився,
а тепер знайшовся!» І вони почали святкувати.

5. Яке значення мають тексти священних книг для розвитку історичних знань і літературної освіти?

6. Назвіть найпоширеніші світові релігії та священні книги кожної з них.

7. Розгляньте книгу Біблію. Розкажіть про структуру Біблії. Що, на вашу думку, можуть означати цифри на початку речень у Біблії?

8. Які біблійні оповіді вам відомі? Запишіть стислий зміст однієї з них. Зобразіть їх у вигляді малюнків-асоціацій.

9. Випишіть із біблійних текстів незрозумілі для вас слова та дізнайтеся їхнє значення (з доступних вам додаткових джерел).

10. Які Божі заповіді найважливіші і є підґрунтям Закону і діянь Пророків?

11. Яка з біблійних притч розповідає, як відбуватиметься останній суд, коли прийде Син Людський? Хто і за що отримає спасіння під час майбутнього суду? Зачитайте цитату, яка підтверджує вашу відповідь.

12. Про які людські чесноти йдеться в текстах Святого Письма прочитаних вами?

13. Увідповідніть тексти Біблії з темами.

1	Апостол Павло. Перше послання до коринтян	А	Милосердя
2	Євангеліє від Матвія. Заповіді 25:31–40	Б	Основа Закону
3	Євангеліє від Луки. Притча про блудного сина	В	Доброта
4	Євангеліє від Матвія. Заповідь 22: 34–40	Г	Любов
		Ґ	Дружба

14. Розгляньте репродукції, що написані за біблійними сюжетами. Розгадайте головоломки, використавши знання абетки. Дізнайтеся, які фразеологізми пов'язані із цими сюжетами. Пригадайте їхнє та про їхнє значення.

24, 22, 7, 22, 3, 12, 23, 18, 12, 14

20, 19, 23, 19, 20

Худ. Френсіс Денбі

3, 1, 3, 11, 16, 19, 18, 22, 31, 15, 7

22, 23, 19, 3, 20, 19, 23, 3, 19, 21, 7, 18, 18, 33

Худ. Лукас ван Фалькенборх

20, 19, 27, 12, 16, 24, 18, 19, 15

32, 6, 11

Худ. Джотто ді Бондоне

20, 19, 3, 7, 21, 18, 7, 18, 18, 33

2, 16, 24, 6, 18, 19, 4, 19

22, 11, 18, 1

Худ. Рембрандт ван Рейн

15. Дослідіть, які фразеологізми походять з Біблії. Укладіть з однокласниками та однокласницями короткий словничок таких фразеологізмів.

16. Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/EeBj5XBY.

БОГДАН-ІГОР АНТОНИЧ (1909 – 1937)

Антонич був хрущем
і жив колись на вишнях,
на вишнях тих,
що їх оспівував Шевченко.
Богдан-Ігор Антонич-

1. Пригадайте поезію Тараса Шевченка, яка перегукується з рядками епіграфа. Наведіть два–три аргументи, які свідчать що Богдан-Ігор Антонич — продовжувач ідей і настанов Кобзаря. цього опрацюйте статтю в підручнику та додатковий матеріал за QR-кодом чи покликанням https://cutt.ly/HejAcZo5.

Один із заголовків статті, на яку натрапляємо, коли шукаємо інформацію в Google про Богдана-Ігоря Антонича, звучить так: «Невідомо, чи був Богдан-Ігор Антонич хрущем, але котом точно був».

Чому саме такі перевтілення (метаморфози), на думку поета, є дореч-ними?

Який стосунок до поета Антонича, на вашу думку, мають хрущ і кіт? Пофантазуйте.

Народився Богдан-Ігор Антонич 5 жовтня 1909 р. в селі Новиця (історична Лемківщина, нині у складі **Польщі**), у родині священника Василя Антонича.

Справжнє прізвище батька було Кіт, яке родина змінила перед народженням єдиного сина. Початкову освіту майбутній поет здобував під наглядом приватної вчительки. Богдан-Ігор Антонич любив малювати, грати на скрипці і компонувати музику. Мріяв стати композитором. Ці галузі мистецтва, особливо малярство, дуже сильно вплинули на його лірику.

Під час навчання в університеті Антонич пристрасно долучився до літературного та громадського життя Львова, був членом гуртка студентів-україністів при Науковій секції Товариства прихильників освіти, наполегливо досліджував українську мову. Активно співпрацював із львівськими журналами.

Богдан-Ігор Антонич був невисокого зросту, худорлявий, волосся зачісував назад, дуже охайний, любив одягатися в чорний костюм, носив овальні окуляри і великий портфель — таким згадували його сучасники.

Часто, щойно прокинувшись, одразу писав вірші.

Цікаво, що в 1932 році, за п'ять років до смерті, поет за десять днів написав понад тридцять віршів. Наречена поета Ольга Олійник описала творчий стан Антонича так: «Він ходив по кімнаті з паличкою у руках, наспівуючи мелодію. Так народжувалась у нього поезія, яка дуже мелодійна».

Про народження нової поетичної зірки сповістила перша збірка «Привітання життя».

Джерелом написання поезії «Різдво» є біблійна легенда про народження Христа. Цей вірш був надрукований у збірці «Три перстені» у 1934 році.

2. Прослухайте вірш у виконанні різних читальників, перейшовши за QR-кодом або покликанням, що на с. 60. Відтак прочитайте вірш, записуючи його на диктофон, і порівняйте з прослуханими раніше версіями. Яка з них вам до вподоби найбільше? Чому?

РІЗДВО

Народився бог на санях
в лемківському[1] містечку Дуклі.
Прийшли лемки у крисанях[2]
і принесли місяць круглий.

Ніч у сніговій завії
крутиться довкола стріх.
У долоні у Марії місяць —
золотий горіх.

3. Про яку біблійну подію згадано у вірші?

4. Придумайте свою назву цій поезії.

5. Що б ви зобразили на малюнку до цього вірша? Які символи використали б? Як їх можна пояснити?

6. У творі є згадка про лемків. Та й автор народився на Лемківщині. Перегляньте відео «Лемківщина. Мотоподорож втраченою батьківщиною» за покликанням або QR-кодом, що на с. 60, і виконайте дослідження на тему «Хто такі лемки?»

7. Прослухайте у виконанні Тараса Чубая пісню на слова Богдана-Ігоря Антонича. Для цього перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 60.
Яку ще поезію Антонича вплетено в композицію?
Як ви вважаєте, чи доречні такі поєднання й переплетіння? Чому?

[1] *Ле́мки* — етнографічна група українців, що походить із Лемківщини, розташованої в карпатських горах на території сучасних України, Польщі та Словаччини. Більша частина лемків ідентифікує себе українцями. На сході Словаччини частина лемків називає себе русинами, частина лемків Польщі вважає себе окремим етносом.

Чому у творі згадано саме лемків?

[2] *Крисаня* — капелюх гуцулів.

Символіка образів

Кожен образ у поезії є своєрідним символом:
– сани (український символ-аналог ясел, де народився Христос);
– лемки (символ-аналог волхвів);
– золотий горіх (символ-аналог Христа-дитинчати, нового життя);
– місяць (символ батьківщини).

8. Послухайте цю саму колядку у виконанні інших артистів (Христини Соловій, Оксани Мухи, KRUTЬ) за покликанням або QR-кодом, що на с. 60 Яке виконання сподобалося вам найбільше? Чому? Опишіть відповідь трьома прикметниками.

9. Пригадайте, що таке коляда. Які колядки вам відомі?

10. Напишіть двохвилинне есе «Різдво моєї Батьківщини».

11. Заповніть анкету до вірша «Різдво» Богдана-Ігора Антонича.

а) Якого кольору поезія?
б) Який смак має вірш?
в) Чим пахне?
г) Опишіть настрій та емоції, що викликає у вас ця поезія.
ґ) Намалюйте абстракцію до поезії.
д) Знайдіть в інтернеті кілька різдвяних картин українських митців, які найвлучніше характеризують зміст поезії.
е) Зазначте, які символи трапляються і в мистецьких творах, і в поезії автора.

12. Створіть різдвяну листівку в будь-якій техніці, використавши образи поезії.

Рисунки із серії «Традиції на Лемківщині».
Худ. Марія Янко

ЛІНА КОСТЕНКО (народилася в 1930 році)

Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.
Тарас Шевченко
«Давидові псалми»

Що вам уже відомо про твори Ліни Костенко?

У якому вивченому вами творі письменниця порушує проблему буденності й неординарності?

Ліна Костенко — найпомітніша постать на поетичному олімпі української літератури другої половини XX – початку XXI століття. Її називають «жінкою-легендою», «голосом народу», «казкою казок», «пілігримом вічності». А ще про неї кажуть, що вона «блакитна троянда поетичного саду України», «честь і совість нашої епохи», «магніт, що тримає український світ».

Народилася Ліна Костенко 19 березня 1930 р. в містечку Ржищів, що на Київщині, у родині вчителів. Усе життя прикладом для Ліни був батько — поліглот-самоук Василь Костенко, адже він знав дванадцять мов і був педагогом від Бога. Коли Ліні Костенко виповнилося шість років, сім'я перебралася до Києва.

Одного страшного дня батька арештували та забрали від сім'ї на цілих десять років, а маленька Ліна стала дочкою «ворога народу». Із початком війни для Ліни та її матері настали жахливі й «сумні біженські мандри», про які вона пізніше напише в поезіях «Мій перший вірш написаний в окопі», «У Корчуватому, під Києвом».

Українську поезію сьогодні важко уявити без Ліни Костенко. Її поетичному стилю притаманні філософічність, історизм мислення, традиційність, інтелектуалізм і публіцистичність. У дивовижному за красою і силою поетичному голосі Ліни Костенко гармонійно поєдналися ніжність жінки й твердість духу справжнього борця, філософська заглибленість у проблеми буття й пристрасна емоційність.

1. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/UejAbWWW або QR-кодом і ознайомтеся з відгуками про Ліну Костенко сучасних українських митців — Юрія Андруховича, Павла Вольвача, Івана Малковича, Бориса Олійника, Ігоря Пасічника, Оксани Пахльовської, Дмитра Стуса, Володимира Яворівського та Сергія Якутовича. Що вам відомо про цих українців: хто вони і чим уславилися?

Ліна Василівна з когорти тих митців, які не можуть дозволити собі писати будь-що, збиваючись на штампи, повторюючи кимось уже

сказане. Сама поетеса вважає, що в геніальних строфах завжди звучить не тільки голос автора, а й голос Бога. Цей голос повчально відчутний у «Давидових псалмах[1]» Ліни Костенко.

Переспівували Давидові псалми, які були створені ще тисячу років до Різдва Христового, і Тарас Шевченко, і Іван Франко. Досить близькою до першоджерела в розгортанні біблійних мотивів є поезія нашої відомої сучасниці Ліни Костенко.

2. Як ви розумієте рядки Кобзаря, узяті за епіграф на попередній сторінці? Із матеріалами якої відомої людству книги вони перегукуються?

Скульптура царя Давида в каплиці Борґезе базиліки Санта Марія Маджоре роботи Ніколя Кордьє. Світлина з вікіпедії

Давид — другий цар Ізраїлю, який очолив державу близько 1000 років до Різдва Христового і правив приблизно 40 років. Він створив могутню імперію, заклав столицю Єрусалим.

Давид був духовно багатим, талановитим, мудрим. За переказами, він зібрав обдарованих людей, що володіли мистецтвом музики і слова, й доручив їм виконувати релігійні пісні-гімни під час богослужіння. Псалми, пісні релігійного змісту, що були написані на честь свят, обрядів поклоніння або на відзначення трагічних подій, створені Давидом, християни та юдеї і досі вважають взірцями віри та молитви.

Цікаво, що багато науковців розглядали образ Давида як прообраз майбутнього месії Ісуса Христа.

3. Що про царя Давида відомо вам?

4. Накресліть таблицю в зошит і заповніть дві перші її частини, давши відповідь на запитання: «Що я знаю і що хотів / хотіла б дізнатися про Ліну Костенко та її творчість?». Третю заповніть після опрацювання «Давидових псалмів», написаних Ліною Василівною.

Знаю	*Хотів / хотіла б дізнатися*	*Дізнався / дізналася*
.....	.....	.....

[1] *Псалми́* — пісні релігійного змісту, що були написані на честь свят, обрядів поклоніння або на відзначення трагічних подій.

[2] Слово «*блаженний*» наголошує на важливості дотримання Божих законів для духовного життя християнина, а також на потребі постійного пошуку шляхів самовдосконалення.

ДАВИДОВІ ПСАЛМИ. ПСАЛОМ 1

Блажен[2] той муж, воістину блажен,
котрий не був ні блазнем, ні вужем.

Котрий вовік ні в празники, ні в будні
не піде на збіговиська облудні.

І не схибнеться на дорогу зради,
і у лукавих не спита поради.

І не зміняє совість на харчі, —
душа його у Бога на плечі.

І хоч про нього скажуть: навіжений,
то не біда,— він все одно блаженний.

І між людей не буде одиноким,
стоятиме, *як древо над потоком*. порівняння

Крилаті з нього вродяться плоди.
і з тих плодів посіються сади.

І вже йому ні слава, ні хула
не зможе вік надборкати крила.

А хто від правди ступить на пів метра,—
душа у нього *сіра й напівмертва*. епітети

Не буде в ній ні сили, ні мети,
лиш без'язикі корчі німоти.

І хто всіляким ідолам і владам
ладен кадити херувимський ладан.

той хоч умре з набитим гаманцем, —
душа у нього *буде горобцем*. літота

Куди б не йшов він, на землі і далі,
дощі розмиють слід його сандалій.

Бо так воно у Господа ведеться —
дорога ниць *в землю западеться*! гіпербола

Цар Давид грає на арфі. Худ. Герріт ван Гонтгорст, 1622

Велика українська енциклопедія (URL: https://vue.gov.ua/Давид) подає такі відомості:

Давйд — дати народження і смерті невідомі, ймовірно кінець XI — перша половина X ст. до н. е.

У священній історії євреїв — це другий цар Ізраїлю (після Саула). За однією з версій — автор більшості біблійних псалмів. Взірець ідеального правителя, поета і музиканта, символ досконалої віри в Бога. Ім'я *Давид* — давньоєврейського походження, у перекладі з івриту означає «улюблений», «улюбленець», «коханий». Зменшувально-пестливі форми імені: *Дава, Дави, Додя, Дев* та ін. В інших мовах: *Девід (англ.), Дайві, Деві, Дауд (араб.)*.

5. Як ви розумієте слова «блажен», «блаженство»? Оформте їх у вигляді асоціацій (наприклад, «хмари слів»).

6. Які перешкоди трапляються людині в житті на шляху до блаженства? Наведіть цитати з вірша Ліни Костенко.

7. Які риси характеризують справжню людину — «блаженного мужа»? Наведіть цитати з вірша.

8. Із чим чи ким у вірші авторка порівнює ницу людину? Чи вдале таке порівняння? Що, на думку ліричного героя, чекає ницих, підступних, грішних людей?

9. Пригадайте Заповіді Божі. Які рядки вірша відповідають тій чи тій із 10 заповідей? Свою відповідь обґрунтуйте.

10. Чи зрозумілими є слова «древо», «празник», «воістину»? Яка їхня роль у творі?

11. Виконайте поетичний аналіз вірша Ліни Костенко за алгоритмом, що на форзаці підручника. Які художні засоби додають твору виразності?

12. Перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на с. 63, прочитайте й послухайте вірші Ліни Костенко. Запишіть на диктофон власне читання цього твору. Послухайте пісні на слова Ліни Костенко.

ІГОР ЖУК
(народився у 1951 році)

Так влаштовано світ:
Вічний захист від темної сили,
Вічний напад на світлу —
Ще Авель в тій битві поліг…

Ігор Жук. «Каїн–XXII»

1. Про якого біблійного героя згадує Ігор Жук у рядках, винесених в епіграф? Чи відома вам історія про Каїна й Авеля? Із якими сучасними подіями вона перегукується?

[1] *Бард* — співець-поет у стародавніх кельтів; загалом поет, що оспівує героїв та їхні подвиги.

«Нас єднає незламність»: Ірен Роздобудько й Ігор Жук

Подружжя Ігоря Жука й Ірен Роздобудько (письменниця) — активні волонтери під час російсько-української війни. Вони допомагають не лише матеріально, а й морально.

Ігор Жук народився 7 грудня 1951 року в селі Руда-Сілецька на Львівщині. Він відомий бард[1], поет-пісняр, драматург, а ще фізик, дизайнер. Літературні смаки Ігоря Жука формувала поезія Ліни Костенко.

До виходу на бардівську сцену Ігор Жук був уже відомий серед київської інтелігенції як художник, організатор низки мистецьких виставок на базі Інституту теоретичної фізики. Мав кілька власних експозицій. Навчався у майстерні київських художників — Галини Зубченко та Григорія Пришедька. Любов до музики прищепив батько, заохочуючи грати на різноманітних інструментах.

Ігор Жук — фізик-теоретик. І це не дивно. Адже в історії творчих людей часто натрапляємо на такі поєднання. Наприклад, відомий український фізик Іван Пулюй, із ім'ям якого пов'язаний винахід — рентгенівські промені — переклав Біблію українською мовою.

Якось в інтерв'ю Ігор Жук сказав: «Я дуже хотів стати космонавтом». І, якщо вдуматися, то його мрія здійснилася! Адже космос — у піснях і малюнках митця.

Ігор Жук — автор книги «Вавилон». Вона побачила світ різними мовами світу: українською, російською, польською, німецькою. В основі цього видання — біблійний цикл пісень.

Більше про митця можна дізнатися за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/SejAvmQL.

2. Прочитайте вірш. Чи всі власні імена вам знайомі? Чи зрозумілий сюжет? Якщо ні, то з'ясуйте в додаткових джерелах, учителів, рідних, друзів.

ПІСНЯ ЙОСИПА[1]

Ти знаєш, Маріє — наш Син мені нині приснився
Так гарно, що я й не прокинувся посеред ночі…
Він був біля Бога, а Бог мені в очі дивився —
І були у Бога, Маріє, Ісусові очі.
Ми довго мовчали — я просто не знав, що сказати,
А Син підійшов, і обняв мене міцно, як завше…
І час зупинився — я міг все життя так стояти, —
І Бог відійшов, так ні слова мені й не сказавши…
Ти знаєш, Маріє, Він вже трішки сивий на скронях,
Так само худий — правда, щоки ледь-ледь налилися…
Я брав Його руки — там були ті діри в долонях… —
Ще, каже, ночами болять, але вже затяглися…
А далі пішли ми таким несподіваним садом —
Я знав, що то рай, та його уявляв так наївно!.. —
Стояла там церква з якимсь наче римським фасадом,
І в ній — твій портрет із маленьким Ісусом… Так дивно!
Шкода, що не бачила ти неймовірну ту фреску! —
Я знаю, є добрі майстри, та подумати — хто ж з них?..
Я тесля, Маріє. Я вмію тримати стамеску —
Та пензель в тій церкві тримав не звичайний художник!..
Вже й сон закінчився, а я, затиснувши повіки
Усе намагався спинити хоч тінь тої мрії…

Сірілось… Ти спала.

Я був ще твоїм чоловіком —
Та вже потихеньку
Тобі помолився,
Маріє…

[1] *Марія та Йосип* — земні батьки Ісуса Христа.

3. Чи відповідає заголовок змісту твору? Відповідь обґрунтуйте. Чи можливі інші варіанти заголовка. Які саме?
4. Образним переспівом якої біблійної історії є поезія Ігоря Жука?
5. Про події якої частини Біблії згадано у вірші «Пісня Йосипа»?
6. Які саме події із життя Ісуса Христа описані? Проілюструйте їх словесно або за допомогою інших засобів.
7. Хто ліричний герой цього вірша? Чому ви так вважаєте?
8. Про яку фреску згадано у творі?
9. Чи доречним є мотив сну в цій поезії? Відповідь обґрунтуйте.
10. Пригадайте правило, за яким слова *Син, Бог, Його, Тобі* усередині речення пишемо з великої літери.
11. До кого у вірші звертається ліричний герой? Чи єдиний це співрозмовник? Чому?

Звертання в поетичному творі *називають риторичним.*
Риторичне звертання — це фігура поетичної мови, звертання, адресоване не для встановлення контакту з якоюсь особою, а для сильнішого емоційного забарвлення тексту.

Так, у поезіях Ігоря Жука риторичним звертанням підкреслено значущість образу Ісуса Христа і Його місії на цій землі, а також — морального вибору будь-якої людини.

12. Прочитайте вірш «Гетсиманський сад[2]. Відповідь Сина». Яка проблематика цієї поезії?

ГЕТСИМАНСЬКИЙ САД. ВІДПОВІДЬ СИНА

[2] Гетсима́нський сад — оливковий гай, розташований у нижній частині Оливкової гори біля струмка Кедрон у Єрусалимі.
Це було місце останньої молитви Ісуса Христа перед його арештом і стратою.
Там дотепер є вісім оливкових дерев, вік яких сягає двох тисяч років.
Це місце обов'язково відвідують паломники.

Розгляньте картину «Прощання» Ігоря Жука. Чи можна говорити про її актуальність? Відповідь обґрунтуйте.

Як зображене перегукується із епіграфом на с. 66?

Прощання. Худ. Ігор Жук

Мамо моя, Маріє,
Тільки Тобі одній
Горе приніс месія —
Син неслухняний Твій.
Міг врятуватись, мамо,
Міг натворити див —
І гендлярем до храму
Сам би тоді ходив…
Міг відректись від неба,
Жив би собі, як всі.
Скільки людині треба —
Хліб, і до хліба — сіль…
Я б теслював, чи сіяв,
Чи лікував людей;
Що їм якийсь месія —
Схиблений іудей!..
Мамо, жарино болю
В попелі душ людських!
Поки Ти світиш — доля
Ще не покине їх.
Я ще повернусь, мамо! —
Прийде судити час
Тих, що стоять між нами, —
Тих, що з'єднали нас.
Мамо, плакуча вербо,
Кожну сльозу Твою
На діамант оберну,
Перетворю в зорю,
Серцем торкну — зігрію,
Зніму вустами з вій…
Мамо моя, Маріє,
Бог я чи Син, я — Твій!

Ісус Христос, за Євангелієм, після останньої зустрічі зі своїми учнями під час Таємної вечері пішов у Гетсиманський сад, щоб на самоті помолитися Богові. Він просив Бога, щоб Його минула мученицька смерть на хресті: «Отче мій, коли можна, нехай мимо йде від мене чаша ця. Але хай буде не так, як я хочу, а як Ти хочеш» (Матв., 26, 39).

13. Які образи-символи ви зауважили в тексті вірша?
14. Які художні особливості вірша Ігоря Жука?
15. Хто ліричний герой поезії «Гетсиманський сад. Відповідь Сина»? До кого він звертається?
16. Наведіть цитати, у яких висловлено каяття ліричного героя.
17. У чому виявляється непослух Ісуса Христа перед Матір'ю Дівою Марією? Чим його можна виправдати? Як це пояснюють на глобальному рівні?
18. Поясніть порівняння, ужите в рядках: «Мамо, жарино болю / В попелі душ людських!» та «Мамо, плакуча вербо». Чи доречні вони?
19. Розгляньте репродукцію картини Ель Греко «Гетсиманський сад». Чи можна говорити про перегук із віршем Ігоря Жука «Гетсиманський сад. Відповідь Сина»? Чому?

Христос у Гетсиманському саду. Моління про чашу. Худ. Ель Греко

20. Чи можна життєвий і творчий шлях Ігоря Жука схарактеризувати цитатою відомого польського математика Хуго Штейнхауса «Я фізик і маю право на збереження енергії»? Відповідь аргументуйте.
21. Із якою енергією можна порівняти надбання письменника-барда?
22. Напишіть есе на тему «Моральний вибір людини — це складно, але надзвичайно важливо», опираючись на біблійні історії.
23. Виконайте творчу роботу. Намалюйте ілюстрацію до поезії «Гетсиманський сад. Відповідь Сина» або створіть колаж (для цього відскануйте з художніх альбомів або роздрукуйте на принтері зображення картин відомих художників). Не забудьте вказати авторство складових колажу.
24. Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 66, і прослухайте інтерв'ю з Ігорем Жуком «Бог нас вчив: "не убий"...»., яке містить співану поезію. Яке враження справило на вас інтерв'ю і пісні, що є в ньому?

Про художника Ель Гре́ко:
народився 1541 р. на о. Крит, (Венеціанська Республіка); помер у 1614 р. в Іспанії.
Отже, Ель Греко — іспанський художник, грек за походженням.

Драматичний стиль Ель Греко приводив в збентеження сучасників, проте у XX столітті отримав визнання.

Сучасні дослідники творчості Ель Греко характеризують його як художника настільки індивідуального, що не належить ні до однієї традиційної школи.
Відомий своєю фантасмагоричною палітрою фарб і подовженими фігурами на картинах, що об'єднують візантійські традиції і західну школу живопису.

ДЗВІНКА МАТІЯШ (народилася 1978 року)

Так буває з книжками,
які змінюють життя:
розкриваєш їх і вже
не можеш відірватися.
Читаєш — і наче скидаєш
із себе стару шкіру.

Дзвінка Матіяш

Як ви вважаєте, від якого слова утворилося жіноче ім'я Дзвінка? Поясніть свої міркування.

Чи цікаво вам дізнатися, що означає ваше ім'я? Де ви шукали б про це інформацію?

Дзвінка... Дзвенислава... Саме так дзвінко назвали батьки одну із трьох доньок.

Молодша сестра Дзвінки — також відома письменниця — Богдана Матіяш. Її історії про Єву і квітку лілії ви читали в попередніх класах. Старша сестра Дзвінки Софія (Рада) також займається перекладацькою діяльністю.

Дзвінка Матіяш навчалася в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», а в 2002–2006 рр. — в аспірантурі Європейського колегіуму польських та українських університетів (Люблін, Польща).

Дзвінка Матіяш — письменниця, перекладачка, редакторка. Авторка дитячих казок, повістей для підлітків «Марта з вулиці святого Миколая», «День Сніговика», «Мене звати Варвара», а також творів для дорослих.

Дзвінка перекладає з польської, білоруської та англійської мов.

Юних читачів приваблюють твори із серії «Абетка казок», зокрема це «Автобус бажань», «Білий Кіт», «Велике Вухо», «Глечики» та багато інших.

Дзвінка Матіяш з чоловіком Євгеном під час подорожі дорогою святого Якова. Пліч-о-пліч вони пройшли через усю Іспанію приблизно 900 км. Враження від подорожі Дзвінка виклала в книзі «Дорога святого Якова»

Письменниця пояснює своє кредо — писати твори сповнені добра й радості — так: «Я відчула, що в обставинах, у яких ми живемо, в тому, що діється навколо, дуже просто написати сумну книжку. А таку книжку, у якій би була радість — набагато важче. І тому мені тепер хочеться писати радісні книги. Не скажу, що там зовсім не буде печалі, буде — так, як і в житті, але хочеться, щоб життя було радісне, світле, а ще — дуже творче».

МЕНЕ ЗВАТИ ВАРВАРА

Пригадайте, чим відрізняється щоденник від інших книг.

Чи можна вважати епізод, згаданий у третьому абзаці, зав'язкою? Відповідь обґрунтуйте.

Чи ведете щоденники ви? Що в них фіксуєте?

Бувають у житті такі події, після яких життя змінюється. Раз і назавжди. Так, ніби вас розвернули на сто вісімдесят градусів — і ввечері все вже зовсім інакше, ніж було зранку.

Ніколи й не думала, що таке може статися зі мною. Наче я героїня фільму чи книги. Але саме такі змінювальні події відбулися зі мною двадцять першого листопада 20... року...

Того листопадового вечора, точніше листопадової ночі, я почала вести щоденник: вирішила записувати нові думки, відчуття, емоції й здогади, щоб їх не забути. А ще — щоб упорядкувати і зберегти для самої себе. Можливо, я перечитаю ці записи, коли мені буде багато років — наприклад, сорок. Який жах. Невже мені колись буде сорок? Добре, що до цього ще ціла вічність. Сподіваюся, що в сорок я не стану занудою.

Ніколи раніше не думала, що стану людиною, яка веде щоденник. Бо досі не відчувала такого бажання й потреби. У мене занять і так більше ніж досить: школа, басейн двічі на тиждень, спортивні танці — раз або два на тиждень, залежно від настрою...

Головна героїня разом із подругою Маргаритою любить гуляти вулицями Києва.

Вечорами мені тим паче аж ніяк не до щоденника. Я роблю уроки, а потім читаю все, що написав сер Конан Дойл про Шерлока Голмса. І самотужки опановую дедуктивний метод. А на це потрібно, хочу вам сказати, чимало часу.

* * *

Між іншим, забула представитися. Мене звати Варвара, я живу в Києві і вчуся у школі номер... Зрештою, навіщо вам номер? Та ні, я не боюся, що ви вирішите відвідати нашу школу. І дізнаєтеся щось про мене, чого вам знати не треба. Зрештою, ви мене не впізнаєте, якщо випадково побачите у шкільному коридорі. Бо моя зовнішність середньостатистична — нещодавно я дійшла такого висновку. Це ні добре, ні погано. Просто факт.

А школа у нас непогана. Наша класна керівничка Ольга Миколаївна теж дуже навіть нічого. Вона трохи строга, але дозволяє нам те, про що в паралельних класах можуть лише мріяти...

* * *

Наша класна керівничка Ольга Миколаївна викладає українську мову і літературу. Вона фанатка диктантів (ми їх пишемо, здається, вже на кожному уроці). А ще вона любить, щоб ми розвивали творче мислення і пізнавали нове.

... час від часу дає нам завдання на різні творчі теми — треба підготувати виступ хвилин на десять і розповідати так, щоб аудиторії, тобто решті однокласників, було цікаво.

Які цікаві форми роботи пропонують вам учителі?

Чи знаєте ви свій тип темпераменту?

Перейдіть за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/eejAbFcs, *і за допомогою тесту визначте тип свого темпераменту.*

У вересні ми вже традиційно обговорюємо подорожі, бо після літніх канікул усім хочеться розповісти, хто де був...

У жовтні в нас була тема «Темперамент»: ми мали довідатися, які типи темпераменту бувають, які їхні основні ознаки, а тоді визначити свій, відповідно це обґрунтувавши. Однокласники могли згоджуватися або не згоджуватися. Часом це було доволі смішно. Я сангвохоліричка — так я себе визначила і дуже цим пишаюся. Мені здається, це чудовий тип темпераменту. Я жвава, допитлива, енергійна. Якщо мене роздратувати, я стаю драконом. Але швидко заспокоююся.

А от Маргарита вважає, що у неї сангвінічний тип темпераменту. І зовсім не помічає свого флегматизму. Причому переконати її ніякому не вдалося. Впертості й настирності у неї не відбереш. Але що взяти з флегматички? Флегматики — найвпертіші люди на планеті.

А в листопаді була тема імен. Треба було дізнатися значення свого імені й придумати, як цікаво про це розповісти. Можна було розповідати про себе, а можна — про видатних людей, що носили це ім'я і на яких хочеться бути трішечки схожими. Одним словом, варіантів багато.

Але — ви собі можете таке уявити! — я взагалі забула про це завдання. Навіть цікаво, як може щось отак вилетіти з голови? Адже власне ім'я — це дуже цікава тема. Я хотіла дізнатися щось важливе про ім'я Варвара, це точно. І зовсім про це забула. Ну, от як таке може статися?

* * *

Уявіть тільки: за п'ять хвилин до дзвоника я таки дізналася (точніше, мені допомогли згадати), що у нас сьогодні творчі заняття, присвячені іменам...

Узагалі, тато любить мене мотивувати. І що цікаво, у нього це чудово виходить. Це непогана риса — уміти мотивувати своїх дітей. У деяких наших учителів, щоправда, з цим складніше.

* * *

...Отож сиджу я поруч із Маргаритою, яка явно все підготувала про своє ім'я, і швиденько шукаю в ґуґлі потрібну мені інформацію.

Начебто знайшла, але ніякої історії, яка би мені сподобалася, зі знайденого не можу склеїти. Ну от прочитала, що Варвара — ім'я грецького походження і означає чи то чужоземка, чи то щось пов'язане із ва́рварами. А варвари — самі розумієте, не мій орієнтир. Бо це люди, скажімо так, не дуже інтелектуально просунуті, вони мало знають, не читають книжок, не дружать з інтернетом взагалі. Ну, принаймні це таке моє суб'єктивне уявлення про варварів. Швидше за все, варвари незнайомі з дедуктивним методом та іронією. До речі, іронія — це також слово грецького походження, якщо ви не в курсі.

Хто чи що мотивує вас?

Якими мотиваційними елементами можете поділитися?

Чи шукали ви колинебудь інформацію про своє ім'я в Google?

Чи дізналися, що означає ваше ім'я?

Чи зручна ця пошукова система?

Як ще можна отримати інформацію?

Із видатних жінок, яких звали так само, як мене, першою на очі мені потрапила свята Варвара. Я поспіхом проглянула статтю. Все читати не було часу, тож, може, я щось неправильно зрозуміла.

Бо історія цієї жінки доволі дивна і не надто мені сподобалася. Ну гаразд, Варвара жила у третьому столітті, тоді взагалі життя було зовсім не схоже на наше, але те, що я прочитала, — то вже якось занадто.

Батько у Варвари був справжній деспот і садист. Він забороняв Варварі робити те, що їй подобається, і змусив рідну дочку жити взаперті у спеціально збудованій вежі. Начебто для того щоб уберегти її від поганого товариства. Хоча він не врахував, що в неї може початися від сидіння у вежі депресія чи невроз, а це, як на мене, нічим не краще за погану компанію. До того ж без прогулянок на свіжому повітрі й сонці... Це не корисно для шкіри передовсім.

Чи, може, Варвару випускали на прогулянку під конвоєм? У статті про це не згадувалося. Було тільки сказано, що Варварин батько дуже хотів видати дочку заміж за достойного, на його думку, кандидата. Але тоді він мав би дбати про її гарне самопочуття та настрій, бо краса залежить і від них. А сидіння у вежі сприяє — як на мене — хіба появі синців під очима. А ще атрофії м'язів.

Однак батько не зважав на те, що цікавило Варвару. Вона зовсім не хотіла заміж, тому що таємно стала християнкою. А місцеві хлопці християнством не цікавилися. Тож розмовляти з ними їй особливо не було про що. Я цілком із нею солідарна, бо одружуватися треба з людиною, яка поділяє твої цінності й нормально ставиться до твоїх зацікавлень і хобі.

...До того ж я вважаю, що це нормально, коли у людей різні погляди. Особливо якщо йдеться про батьків і дітей.

От, наприклад, ми з татом багато що сприймаємо цілком по-різному. І це чудово. Мій тато, звісно, в шоці від болотяно-зеленого лаку для нігтів на

Чи робите ви експерименти зі своєю зовнішністю? Чому?

Які у вас стосунки з батьками, рідними? Як вони ставляться до питань вашої зовнішності?

лівій руці і від яскраво-салатового на правій, але йому би й на думку не спало мене за це сварити. Так само як і за погляди. Хоча поки що з поглядами у нас усе більш-менш одностайно.

А Варварі в ті далекі часи було дуже важко. Вона любила читати, а не цікавилася модами, коштовностями та всілякими дівчачими штучками. Проте її батько вважав, що дівчата мають цікавитися тільки цим. Дивний він був чоловік, дуже дивний. І за типом темпераменту — дуже неврівноважений холерик із садистичними нахилами. Він мені ну зовсім не сподобався.

Закінчилася історія Варвари погано: її кинули у в'язницю, катували, і, здається, батько сам її вбив. Якщо я правильно зрозуміла. Тому що все це настільки жорстоко, що мені аж запаморочилося в голові.

* * *

І от уявіть: сиджу я в стані повного шоку, навіть не чую дзвоника на урок. І чомусь вчителька викликає першою саме мене. Хоча переважно вона нікого не викликає, а питає, хто хоче розпочати. Усе добровільно.

Звісно ж, я розраховувала на звичний сценарій: хтось зголоситься виступати, і я зможу знайти ще якусь історію про когось із відомих жінок на ім'я Варвара. Не таку трагічну. Бо зі святою Варварою явно не склалося. Мені її історія не подобається.

А тут ні з того ні з сього: «Послухаймо Варвару, бачу з її очей, що вона розповість нам щось дуже цікаве». Не факт. Хоча щось я розповім. Чи буде воно цікаве — це вже інше питання. А ще в Ольги Миколаївни немає телепатичних здібностей. Адже якби вона вміла читати думки, навряд чи вирішила б викликати саме мене...

У голові хаос. Я так і не зрозуміла, чому Варвару вважають покровителькою артилеристів, саперів[1], металургів, гірників і не тільки. І чому багато країн обрали її за свою покровительку. Ось, наприклад, у Великій Британії вона покровителька королівської артилерії. Цікаво, чи знав про це сер Конан Дойл?

Між іншим, сапер — це професія, яка ніколи не змогла б потрапити у мій список улюблених професій. Бо це страшно і небезпечно. Зрештою, як і війна взагалі.

Ага, ще до святої Варвари з великою пошаною ставляться в Україні, і її останки зберігалися колись у Михайлівському соборі, а тепер — у Володимирському, теж у нас у Києві.

Проте цього всього не достатньо для історії, яка б сподобалася мені самій і яку цікаво розповідати однокласникам і класній керівничці.

[1] *Сапе́р* — це військовий фахівець, що виконує різні завдання з установки та знешкодження бойових снарядів, прокладання маршрутів на мінно-вибухових полях, а також бере участь у різних бойових операціях.

Чи є актуальною професія сапера сьогодні? Чому?

Дослідіть, скориставшись інтернетом, чи справді інформація про останки святої Варвари правдива.

* * *

Ольга Миколаївна піднімає брови:

— Дивного? А що саме тебе так здивувало, Варваро?

Мабуть, вона ніколи не читала життєпису святої Варвари. І це зрозуміло. Вона ж Ольга, а не Варвара.

— Знаєте, — кажу, — от я поки що так і не збагнула, що означає Варвара — чи чужоземка, чи дикунка, чи та, що належить до варварів. Узагалі, в грецькій мові слова дуже багатозначні. І от зараз мені видається, що я чогось не вловлюю. Але, звісно, чужоземка мені подобається найбільше. Якщо вибирати доводиться саме з цих трьох варіантів. А ще мені незрозуміло таке: як могло стати власним іменем слово «дикунка»? Хоча якщо воно значить «чужоземка», то ситуація трохи краща. Але все одно не ясно, як в античному місті батьки можуть назвати свою дочку «Варварою» — себто чужоземкою або дикункою? Адже якщо грецька для них рідна, то погодьтеся, це справді дивно.

Роблю великі очі й дивлюся драматично на Ольгу Миколаївну. Цікаво, чи вловила вона іронію у моєму виступі й чи зауважила те, що я вивчаю дедуктивний метод?

— Чесно кажучи, ніколи про це не думала, — відповідає збентежено Ольга Миколаївна. — Ось так відразу навіть не знаю, що й сказати. Може, греки не називали так власних дітей? Але я не впевнена.

Ольга Миколаївна явно не чекала від мене такого підступного запитання. Що ж, часом учителям також доводиться замислюватися про те, про що раніше ніколи не замислювалися. От як мені зараз.

— Бачите, ви, напевно, ніколи не читали про життя святої Варвари. Не знаю, чи ви про неї щось чули.

Поблажливий тон — це, мабуть, не дуже чемно щодо класної керівнички. Але я зараз у шоці, а ще чомусь починаю дратуватися.

— Звісно, чула. Це дуже шанована в Україні свята. Але про неї таки не читала.

Ольга Миколаївна завжди чесна, мені це в ній подобається...

— Одним словом, життя святої Варвари дуже й дуже сумне й трагічне. І мені незрозуміло, чому її так шанують у цілому світі. І чому прийнято вважати, що вона — покровителька саперів та артилеристів. Явно ж не тому, що вона ховалася від переслідувань свого батька в печері.

Після цих слів сідаю. Мені більше нічого сказати. Усі хлопці регочуть. Хай почитають

А як ви можете відповісти на запитання героїні?

Чи подобається вам ставити вчителям неординарні запитання? Якщо так, як вони реагують?

Чи часто ви імпровізуєте або вигадуєте, коли невпевнені у відповіді (не підготовлені до уроку)?
Як ви вважаєте, це добре чи погано?

Поміркуйте, хто такі покровителі.
Чи знаєте ви таких?
Де вони найбільше шановані? Чому?

Якою ви уявляєте ікону святої Варвари?
Чи актуальна тема покровительства в наші дні?

краще біографію святої Варвари. Хоча деяким хлопцям часто подобаються сцени тортур. Дивні вони все-таки створіння.

Кирило, наш математичний геній, коментує з останньої парти в середньому ряду, що варвари — страшні люди. І що ім'я батьки дали мені суворе. Та я не зважаю.

Хоча щодо батьків — то, звісно, неприємно таке почути. Шкода, що через Шерлока Голмса (чи у зв'язку із Шерлоком) я забула про все на світі. Бо могла б спитати батьків, чому вони мене так назвали.

І мій виступ був би цілком інакший. Та зараз уже пізно думати, що би було, якби... Ну, нічого. ***Програвати також треба вміти. І на помилках вчаться.***

В одному я зараз певна на тисячу відсотків: мої батьки — явно не прихильники варварів. І якщо вони мене назвали Варварою, це має глибокий сенс. І це щось дуже гарне. Інакше просто бути не може. І вже сьогодні я в них про все розпитаю.

Наразі — маленьке фіаско. Тимчасове, ясна річ.

* * *

Однокласник Варвари розповідає про походження свого імені, яке пов'язане із Кирилом Розумовським.

* * *

На наступному уроці теж було цікаво: виявилося, що три Наталки скооперувалися і підготували спільну розповідь. Наталка Рудь розповідала про значення імені: воно походить з латинської (не з грецької — уже якась різноманітність) і означає *рідна* чи *благословенна*. І ще ім'я Наталя має зв'язок із Різдвом, бо фраза *Dies Natalis Domini* означає *Господнє Різдво*.

* * *

...Цікаво, чи є люди, яким не подобається їхнє ім'я або дратує? Мені моє ім'я насправді дуже подобається. А ось асоціації з варварами злять. Тобто йдеться не про самих варварів, хай собі живуть. Але якщо мене зараховують до них, я категорично проти.

* * *

Увечері спитала маму, чому мене назвали Варварою. Мама відповіла, що з цим питанням до тата. Бо це він має розповісти мені всю історію. Гм, цікаво. Вся історія — значить, вона є і вона довга.

Я ще тільки уточнила, чи котрусь із моїх прабабусь не звали часом Варварою. Бо як звали бабусь, я, на щастя, знаю. Виявилося, що у нашому роду взагалі не було Варвар. Нічиїх дітей і сестер теж. Принаймні з відомих нам предків. А це ще цікавіше. Невже я належу до

Як ви розумієте виділені слова? Чи можна вважати Варвару — головну героїню — сміливою, наполегливою, цілеспрямованою дівчинкою? Відповідь підтвердьте цитатами із твору.

Запишіть у зошиті всі можливі форми звертання до вас і когось із ваших рідних. Чому цих форм так багато?

Яку пісню, пов'язану зі своїм ім'ям, ви знаєте?

першопроходців? Невже я — єдина Варвара нашого роду? Не стану приховувати, що мені це приємно. Бути унікальною — у цьому щось є.

Коли я спитала, чому мене так назвали, тато радісно сказав:

— Я давно чекав, коли ж ти спитаєш, Варваро. І ось нарешті цей день настав. Тож сьогодні в нас історична подія.

Ого, навіть так.

— А чому ж сам не розповів раніше?

— Кажу ж: чекав, коли ти спитаєш. Бо це означає, що ти справді готова почути історію, яка змінить твоє життя.

Гм. Сьогодні день загадок, тільки не в дусі Шерлока Голмса. Якихось інших. Історія, що змінить моє життя. Нічого собі. Що це за історія, що раптом має змінювати моє життя? Зрештою, мене у моєму житті все влаштовує і без всяких глобальних змін.

Але мені тепер не просто цікаво, а страшенно цікаво про все дізнатися.

— Тату, розповідай, будь ласка.

— А чому ти саме сьогодні спитала, можна довідатися? Бо ж є ще якась причина, крім звичайної цікавості?

— Ти, як завжди, все знаєш, тату. Звісно, причина є.

Розповідаю татові про сьогоднішню дискусію замість уроку мови й літератури. І про ва́рварів, ясна річ, теж. І про батька святої Варвари — неадекватного садиста — не можу не згадати.

— Усе-таки не трактуй слово «варвар» як невіглас, Варваро. Доречніше трактувати його як «чужоземець». А чужоземці — завжди незрозумілі й незнайомі. Люди мають схильність боятися незрозумілого й незнайомого — ану ж воно небезпечне? А батько святої Варвари... Тут треба зважати на контекст, на специфіку раннього християнства й особливості літератури про святих, яка зазвичай будувалася за типовою схемою. І багато що не слід розуміти буквально. Варвара обрала цілком новий на той час світогляд, незрозумілий для її батька. Тож була для нього і незнайомкою, і чужинкою. Цілком може бути, що насправді цю дівчину взагалі звали по-іншому. І все було не так. Або не зовсім так. І Варвара — це певна метафора. Але твоя історія не про це.

— Не про святу Варвару?

— Вона про тебе. Але про святу Варвару також. І про чудову німецьку традицію, пов'язану з нею. Про *Barbarazweig*.

— Барбарацвайґ? Це що означає? Дві Варвари?

Ми у школі вчимо англійську і французьку, тому німецької, на відміну від тата, я не знаю. Ото й тільки що «айн, цвай, драй, ґутен таґ, іх лібе діх».

Тато сміється:

— Ну, якщо свята Варвара — це одна особа, а ти — друга, то разом дві. Але *Barbarazweig* означає щось зовсім інше.

— Тату, ну розповідай нарешті, — лащуся до тата. А він, хитрий, зумисне не поспішає нічого розповідати.

— Зараз, моя принцесо Варваро, усе тобі розповім.

Тато цілує мене у кінчик носа, так як завжди — скільки себе

пам'ятаю. А я відчуваю невимовну ніжність. У мене найкращий тато у світі. І ще люблю, коли тато мене називає принцесою — як у чотири роки, у три і, мабуть, ще раніше.

— Цю історію без кави розповідати не можу.

Для мого тата кава ввечері й уночі — це цілком нормально. Після неї він спокійно спить. Бувають же такі унікуми, як він...

— Знаєш, Варусю, я завжди хотів мати доньку, — починає тато, відсьорбнувши ковток кави і відламавши шматок пекучого чорного шоколаду. — Хоча здебільшого чоловіки мріють про сина. Хлопці — це добре. Але вони такі шалапути. А от дівчинка... Принцеса. Мені бракувало в домі маленької принцеси. Бо твоя мама — велика принцеса. А дві принцеси — завжди краще, ніж одна. Тож, хоч у нас було двоє синів, а багато хто зупиняється на двох дітях, мені хотілося, щоб у нас із твоєю мамою була третя дитина — дівчинка...

— Я дуже зрадів, коли народилися хлопці. Двоє синів за один раз — таке не часто буває. Я був дуже щасливий тато. Але все одно чекав дівчинку. Я знав, що у мене ще має бути принцеса. Точніше, у нас із мамою.

Здається, тато сьогодні побив усі рекорди, називаючи мене принцесою у кожному реченні. Раніше такого наче не було. Звісно, я знала, що я — його принцеса, але сприймала це трохи як жарт, пригадуючи мультфільми, де дівчата в пишних сукнях сидять у замках і чекають принців на білих конях. До речі, свята Варвара також сиділа у вежі. Правда, ніякого принца вона не чекала. І ніщо в її біографії не було схоже на життя принцес. Усе було з точністю до навпаки.

— Я дуже чекав, коли ти народишся, Варусь. І коли хлопці пішли до школи, почав сумувати ще сильніше. За рік подумав, що ти маєш ось-ось з'явитися на світ — адже вдома стало тихіше, бо твої брати вчили табличку множення. І дуже бракувало пхинькання маленької дівчинки.

Навіть не уявляла, що таке могло бути. Мої брати вчать табличку множення! І сидять тихо. Коли вони приходять до нас у гості, то постійно підстрибують, активно жестикулюють і регочуть так, що аж склянки на столі танцюють. Тиша й мої брати — це щось непоєднуване...

А взагалі, цікаво, як тато міг за мною сумувати, якщо мене ще не було на світі? Як можна сумувати за дитиною, яка ще не народилася? Бо ж я могла не народитися взагалі. А міг народитися ще один хлопчик. Або інша дівчинка. Не я. Не Варвара. Хоча те, що зрештою народилася все-таки я, дуже добре.

Незрозуміло, як батьки розпізнали, що я — це саме я. І яке ім'я треба мені дати. І що саме це ім'я призначене для мене. Адже імен сотні. Спробуй вибери.

— А як ти міг за мною сумувати, тату? Мене ж не було.

— Не було в нашому домі. Але я знав, що ти будеш. І що нас скільки всього гарного чекає.

Як звертаються до вас батьки?
Як би ви хотіли, щоб вас називали рідні / близькі?

Заваріть свій улюблений чай і розпитайте рідних / близьких про те, як вам чи їм обирали ім'я.

За якими критеріями обирали б ім'я ви?

— Ну, добре. Може, й так. Але чому ти назвав мене Варварою? А не Маргаритою?

Усе-таки тема прекрасних Афродіт для дівчат важлива. Наче не думаєш про це, а все одно хочеться трішки побути красунею, нехай і не народженою з морської піни.

— А ось я нарешті до цього наближаюся. Бо ти мала бути Варварою. І ніким іншим. Це ім'я призначене для тебе — якщо можна так пафосно висловитися. А чудова історія нашого знайомства з тобою почалася у Відні. Одного вересневого вечора ми з мамою вирішили залишити твоїх непосидючих братів дідусеві й бабусі й махнути на тиждень у маленьку відпустку до Відня. Нам захотілося віденської кави, віденського шоколаду, віденської опери, віденських музеїв та погоди. І ще багато чого, що можна знайти у Відні. Адже завжди можна знайти те, чого не шукаєш. І в чужих містах це трапляється особливо часто.

А привід поїхати до Відня був — нас давно запрошували мої друзі, які туди перебралися на постійно. Коли ми зателефонували, вони сказали, що чекають нас на Різдво. Бо ж немає кращого часу, щоб побачити Відень, ніж кінець грудня. Адже якщо ми приїдемо числа двадцятого, то встигнемо насолодитися *Weihnachtsmärkte*, тобто різдвяними ярмарками, й останніми передріздвяними днями, які звуться Адвент (що з латини означає «прихід»), та іншими дивами, що передують Різдву. А потім і самим Різдвом.

А повернувшись, відсвяткуємо Різдво і за нашим календарем. Два Різдва за два тижні, та у різних країнах — таке не щороку буває.

Отож ми з мамою отримали запрошення від друзів, оформили австрійську візу, бо ж безвізового режиму для України тоді ще не було. Купили квитки до Варшави, а звідти — до Відня, і вже двадцять першого грудня, у найкоротший день року, з самого ранку гуляли в центрі столиці Австрії. Слухали мелодії її вулиць і кам'яниць, *насолоджувалися* сецесією[1].

На фасадах будинків, зведених у цьому стилі, можна побачити кольорову плитку та вигадливі ковані огорожі, а в інтер'єрах — розписи на стелях і вітражі.

А різдвяного ранку, коли ми снідали за святково прикрашеним столом, наша гостинна господиня Ілона поставила посеред столу склянку з розквітлою гілочкою черешні й сказала, що розцвіла *Barbarazweig* і що це віщує нам щасливий наступний рік.

«Що таке *Barbarazweig?* — спитав я, бо ж ніколи не чув такого. Гілочка Варвари? Чи я щось не те зрозумів?»

Станція метрополітену Карлсплац у Відні

Чи хотіли б ви побувати у Відні?

Які традиції святкування Різдва у вашій родині? Ви в ці дні подорожуєте чи зустрічаєтесь із рідними у затишній домівці?

[1] *Сецесія* — це архітектурний стиль, який у різних країнах Європи називають по-різному: *ар нуво, югендстиль, модерн* та інші.

«Ти все правильно, зрозумів, Олексію. *Barbarazweig* справді означає *гілочка Варвари*. Але це не звичайна гілочка».

Ілона розповіла нам, що в Австрії, а також у Німеччині, подекуди ще збереглася давня традиція у день святої Варвари (його тут відзначають четвертого грудня, за три тижні до Різдва) ставити у воду гілочку черешні. Можна яблуневу, вишневу, абрикосову або навіть гілочки форзиції — тоді на Різдво можна милуватись золотим букетом. Але черешнева Ілоні подобалась найбільше. І якщо ця гілочка розцвіте на Різдво, то це дуже добра прикмета: наступний рік буде вдалий і щасливий, всі плани будуть реалізовані, а мрії — здійснені.

Дослідницька робота

Спробуйте і ви поставити в посудину з водою гілочку.

Поспостерігайте, за скільки часу вона розквітне й опишіть цей момент спостереження...

Придумайте історію, як оживала гілочка.

І ти знаєш, Варусю, квіти на тій черешневій гілочці так пахли — наче навколо була весна. Тільки за нашим столом. А за вікном — зима, Різдво... Зима й весна водночас. Щось мені це нагадувало, тільки я не міг зрозуміти що...

— Гілочка святої Варвари — запах весни посеред зими. Цвітіння серед снігу і голих дерев. Квіти, схожі на сніжинки. Зима, що передвіщає весну.

Щось у цьому відчутті було таке сильне і ніжне водночас. І дивовижне. А ще це відчуття чомусь було пов'язано з нашою донечкою, за якою я так довго сумував. Дивлячись на цю різдвяну гілочку, я вже знав, що сумував недаремно. Що нас невдовзі чекає поповнення. І навіть не сумнівався: моя донечка-принцеса зватиметься Варварою.

До того ж я знав, що це буде особлива дівчинка — зимово-весняна. Сильна і ніжна, тендітна й допитлива, як черешнева гілочка, якій цікаво, як це — розцвісти наприкінці грудня, коли всі дерева сплять, і подивитися на зимовий світ, щоб дізнатися, який він. А ще я знав, що дівчинка Варвара — це диво. Зрештою, народження нової людини — це завжди диво. Всі батьки вважають, що їхні діти — особливі. І це правильно.

Тато відламує шматок шоколаду з сіллю і знову дивиться у вікно крізь мене.

— А що було потім? — питаю.

— А потім було багато різного. Я навіть думав, що ти з'явишся швидко, що ми приїдемо до Києва з Відня уже втрьох. Але ти не поспішала.

— Повернемося втрьох? — перепитую.

— Авжеж. Я, мама і ти у неї всередині — троє.

— А, ну так. Але ж я не люблю поспішати, тату.

— Це я помітив дуже давно, — підморгує мені тато і веде далі: — Нам із мамою трохи довелося почекати. Але за рік, четвертого грудня у день святої Варвари за західним календарем, ми з мамою поставили у склянку з водою черешневу гілочку. І знали, що до зустрічі з нашою принцесою Варварою нам чекати ще чотири місяці. І знаєш, ми навіть не сумнівалися, що двадцять п'ятого грудня наша *Barbarazweig*

зацвіте. І часто дивилися на нашу гілочку вдвох. Точніше, втрьох. І я тримав руку на маминому животі, де жила ти.

— І що, гілочка справді зацвіла?

— Звісно. А ти хіба не пам'ятаєш? Ми ж тобі про це сказали. І ця гілочка цвіла аж до сьомого січня. Невже ти все забула?

— Уперше про це чую.

Тато сміється.

— Ну, забула — то й забула. Так навіть цікавіше. І слухай: у Києві п'ятого квітня, у день твого народження, вже цвіли абрикоси — того року була рання весна. Черешні, звісно, не цвіли, бо вони зацвітають пізніше. Але нам із твоєю мамою здавалося, що то черешні цвітуть, ніякі не абрикоси. І для нас усе місто пахло того дня черешневим цвітом. А я, вітаючи твою маму з народженням нашої дівчинки, подарував їй букет черешневих гілочок. Бо це був найкращий букет, який тільки можна було подарувати. Тобі цікаво, де я його роздобув? То моя велика таємниця.

— ... ми знали: настане день, коли я розповім тобі цю історію, яка почалася колись давно у різдвяному Відні. Й, можливо, ти захочеш сама поставити гілочку святої Варвари. Адже ти Варвара. А що може бути кращого за гілочку святої Варвари від Варвари?

Оце так. Можливо, і захочу. Напевно захочу. Як цього можна не захотіти? Коли там у нас четверте грудня? Відкриваю календар у мобільнику. Рівно за два тижні. Ого, як довго. І де у нас найближчі черешні? Чи є вони у нас у дворі? У дідуся на дачі точно є. Тільки ж туди ще треба добратися.

— Поїдемо до дідуся. Бо його черешня найкраща, — тато наче читає мої думки. Чому наче? Дійсно читає.

Знову дивлюся у календар.

— Четвертого грудня? Це ж робочий день! А як же школа?

— Якщо відпросишся з останніх уроків, то ми встигнемо завидна повернутися. Або не відпрошуйся. Може, школа й взагалі скасується, якщо у вас там не буде ніяких суперважливих контрольних. Побачимо. Ще є час.

Часу ще дуже багато. Ми з татом мовчимо. Він заварює друге горнятко кави і ставить чайника.

А я раптом згадую, що коли я була ще зовсім мала, мені дуже подобалося бувати навесні на дідусевій дачі — тоді, коли цвіли дерева. І я любила назбирати із землі повні пригорщі вишневих і черешневих пелюсток, що вже осипалися, й підкидати їх високо вгору. Так, наче то був пелюстковий сніг. А ще висипала їх собі на голову і кружляла в танці. Тоді я ставала водночас принцесою, феєю та чарівницею. І все знала про світ — хто ми, звідки прийшли, куди йдемо і навіщо.

...Якщо це правда, у закапелках моєї підсвідомості зберігається пам'ять про те четверте грудня, коли мої батьки поставили у воду черешневу гілочку, очікуючи близької зустрічі зі мною. Я знала, що вони мене чекають. І також чекала. Мені хотілося побачити мамине обличчя, погойдатися на татових руках.

Тому гілочка святої Варвари — про очікування, про радість зустрічі і про щось іще. *Barbarazweig.*

— Знову будеш білий чай? — питає тато.

— А черешневого у нас немає?

— Чомусь немає. Є тропічне манго, літні ягоди, чорний із нагідками, мохіто.

— Літні ягоди. Може, там є шматочки черешень.

— Тоді я теж його з тобою вип'ю.

— Разом із кавою?

— А чому би й ні? Тим паче зараз.

Справді. Зараз можна абсолютно все.

* * *

...Ось так двадцять першого листопада, за десять дванадцята ночі розпочався мій щоденник. Я відвела для нього товстий зошит, на якому була зображена сова. Звісно, було би краще, якби на ньому була черешнева гілочка. Але такого зошита у мене не було.

Знаєте, після історії про *Barbarazweig* думаю собі: як же добре зробили батьки, що назвали мене Варварою. Це найкраще у світі ім'я.

А ще мені дуже подобається слово *Barbarazweig*. Гілочка святої Варвари, черешневий цвіт для мами у день мого народження. Точніше, для нас трьох.

Мені зовсім не хочеться тепер, щоб мене звали Маргаритою. Це, звісно, гарне ім'я. Але... хто там бачив ту Афродіту, народжену у морській піні?

А от черешнева гілочка святої Варвари реальна. А те, що вона розцвітає у грудні, серед зими... Мені, звісно, важко повірити, що таке можливо. Але я хочу провести експеримент і подивитися, що з нього вийде.

...От наприклад, я сформувала список завдань, які на мене чекають. І все, як ви вже здогадуєтесь, записала у щоденник.

Можливо, не всі з них вийде втілити в життя швидко. Але... Насправді я нікуди не поспішаю.

Пункт номер один — хочу свою черешню. Спершу мені взагалі хотілося її посадити на балконі у велетенському вазоні й бажано вже. Є ж карликові черешні, які може вирощувати в себе міський мешканець? Однак усе, що я вивчила в інтернеті, виявилося невтішним. Карликові черешні є — але й ті понад два метри. І на балконі їм буде тісно. Не кажучи вже про вазон — для кореневої системи дерева це буде не дуже приємно. Тому варіант черешні на балконі, на жаль, відпав. Але...

Прочитайте уважно виділений абзац.

Яких людей потрібно для виконання будь-якої проєктної роботи?

Після багатьох нарад із батьками й дідусем вихід таки було знайдено. Моя черешня ростиме у дідуся на дачі. І посадимо ми її навесні. В ідеалі — на мій день народження, а може, й пізніше, якщо того дня буде холодно. Керувати проєктом буде дідусь, бо він добре знає, коли можна садити дерева, щоб їм не зашкодили ймовірні заморозки. Тож зараз у мене є кілька місяців, щоб обрати найкращий сорт

черешні. Знаю, що ягоди мають бути великі, дуже солодкі і майже чорні. І їх на моїй черешні завжди родитиме багато — ну, але це я забігаю наперед. Першого урожаю доведеться почекати кілька років.

— Уявляєш, Варусю, можливо, твоя черешня вперше вродить на твоє повноліття, — каже дідусь.

Звісно, я поки що нічого не уявляю аж настільки. До мого повноліття ще дуже далеко. Невже першого черешневого урожаю так довго чекати?

До речі, я назву свою черешню Черешня святої Варвари. Хіба могли бути інші варіанти? І я навіть не пояснюю у щоденнику чому. Бо ж не люблю гаяти час на пояснення очевидного.

Пункт номер два — я активно вивчаю все, що можу знайти, про святу Варвару. Вона мене заінтригувала...

Ще я довідалася, що в Україні також був звичай ставити у воду вишневу гілочку у Варварин день (у нас його відзначають за старим стилем, тобто на два тижні пізніше, ніж у Європі — сімнадцятого грудня). Але робили це тільки дівчата. І чия гілочка на Різдво розквітне — та дівчина вийде заміж наступного року. Все-таки це явно дохристиянський звичай. І, мабуть, пов'язаний із сонцестоянням. Але чомусь наш звичай мені значно менше сподобався, ніж віденська *Barbarazweig*, яка розцвітала для всіх і несла щастя всім: дорослим і дітям, чоловікам і жінкам, тим, хто уже вийшов заміж, і тим, хто не збирався одружуватися. От я заміж у найближчі десять–дванадцять років не збираюся. Принаймні зараз так мені здається.

А ще я знайшла колядку про святу Варвару, яка збудувала церкву, і прослухала її багато разів. Щось у ній мене притягувало, незважаючи на просту мелодію і нелогічний текст, бо приспів був про сонце, місяць і зірки...

Мама покликала мене вечеряти, тому я відклала щоденника і вийшла з інтернету. Дивина: стільки часу просиділа, а до біографії моєї Варвари Терещенко так і не добралася. А мені ще ж хочеться дізнатися більше про її батька. Цікаво, що мені так подобається думати про батька й дочку Терещенків. Такі незвичайні люди. Я відчуваю до них симпатію, так ніби це близькі друзі нашої родини.

Перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на с. 72, і послухайте колядку про святу Варвару.

Із якою біблійною подією пов'язане ім'я Варвара?

— Мамо, а ти знаєш, де в Україні почали вирощувати картоплю?

— Ні, навіть не здогадуюся, — мама ставить мою тарілку в мікрохвильовку.

— У Глухові. Ти там була коли-небудь?

— Ні, ми з татом багато де бували в Україні, а от до Глухова не до-бралися.

— Може, ще доберемося. І дітей візьмемо. Або дитину. Хлопці навряд чи захочуть кудись їхати з нами, ретроградами. А звідки таке зацікавлення Глуховом, Варусю? — питає тато. — Готуєш реферат з історії?

— Ні. З історії ми вчимо «Руську трійцю». І реферату не треба.

— Просто стало цікаво?

— Не зовсім так, тату. Тобто не просто цікаво… Це все через святу Варвару. І через Відень та гілочку черешні.

— Знову пахне черешнями, — пожвавився тато.

— А чому через святу Варвару? — перепитує мама.

— Ну, бо я почала дізнаватися про неї і про всяких відомих жінок, які мали ім'я Варвара, і прочитала про музей Ханенків. І про Варвару Ханенко, яка народилась у Глухові. І довідалася, що її батько — теж дуже відома людина. Його звали Микола Терещенко. Він був дуже багатий, а ще був меценатом. Тобто у Варвари Ханенко в дитинстві було прізвище Терещенко. Просто мені дуже хотілося знайти якусь відому Варвару — щоб знати, що була людина з моїм іменем, яка зробила щось гарне і важливе. І несподівано знайшлася Варвара Терещенко. Тільки я ще не прочитала про неї все, що хотіла. Але це ще попереду.

— Як усе цікаво, — замислено каже мама. Вона дивиться на мене з ніжністю і любов'ю. — Наша черешнева гілочка, наша Варуся розквітає. Усе так і сталося, як мало статися. Після того як ти розповів віденську історію.

Тато бурмоче щось незрозуміле. Очі у нього підозріло блищать. І він також дивиться на маму з невимовною ніжністю. А я нічого не розумію.

— Що сталося, як і мало статися? Тато розповів мені про черешневу гілочку святої Варвари, але що сталося?

— Історія твого народження і твого імені дуже особлива. Але ти мала сама зацікавитися цими історіями й запитати про них. І їх мав розповісти тобі тато, а не я, бо це він за багато років до твоєї появи на світ тебе терпляче чекав і відчував, що ти неодмінно з'явишся у нашій родині, — пояснює мама. — Ці історії ти мала почути тоді, коли будеш до них готова. І вони мали тебе змінити. Цікаво змінити. Подарувати тобі щось нове й особливе. А може, відкрити те, що вже давно в тобі було. Просто чекало, поки ти звернеш на це увагу. І бачу, що так воно й стається. Ти довідалася свою історію, і навколишня історія починає для тебе оживати. Історія тих людей, що жили століття тому і давніше — у Києві й не тільки. Ти розквітаєш, Варочко, і ти зараз дуже гарна. Ти стала неймовірно вродливою за цей тиждень.

— Так, я також це підтверджую, — додає тато. — Моя дочка — справжня красуня!

— Як Афродіта? — ставлю я безглузде і ревниве запитання, бо згадую шовковисте Маргаритине волосся й кремовий відтінок її шкіри.

— Набагато вродливіша, — каже мама.

— Афродіті до тебе далеко, — тато, здається, вирішив засипати мене компліментами.

Нехай про мене й Афродіту — то не зовсім правда, але ж приємно. Я наче ніколи не була особливою красунею, ну але… але про всяк випадок треба роздивитися себе в дзеркалі уважніше.

— Але в мене не така шкіра, як у Маргарити… — знову кажу ревниво.

— Краще не порівнюй себе ні з ким, доню. Це марна справа. І шкідлива. У тебе горять очі — зараз ти вся аж світишся. Куди там тим фотомоделям! І шкіра в тебе дуже гарна. А про якусь там Маргариту я нічого не знаю, — каже тато.

— Ну як це не знаєш! Маргарита — моя найкраща подруга. Вона у нас тисячу разів була. У нашому класі вона перша красуня.

— А, це ота бліда довгов'яза дівчина? Не назвав би її першою красунею, хоча вона, звісно, дуже симпатична.

— У нас усі хлопці інакше думають...

— Ваші хлопці... — починає тато, але мама його перебиває.

— Олексо, дай дитині поїсти! Бо картопля знову буде холодна, не хочу її ще раз розігрівати.

— Добре, добре, Катрусю, мовчу. Значить, у Глухові картоплю почали вирощувати? А ця часом не з Глухова? — Тато підморгує мені, а я йому. Мабуть, картопля тепер ще довго асоціюватиметься мені з Глуховом. Зрештою, а чому би й ні?

У список міст, де я маю побувати, Глухів також внесено — можете навіть не сумніватися: як пункт номер п'ять. Тому що пункт номер чотири — музей Ханенків. Хоча я там, звісно, була з батьками. І з класом ми ходили туди, навіть двічі. Але то було раніше. І зовсім по-іншому.

Щоправда, не знаю, коли виберуся до музею. Бо треба готуватися до тесту з французької і до самостійної з алгебри. І ще я пообіцяла Маргариті, що підемо на ковзанку, яку вже відкрили на Контрактовій. А ще ж ми маємо їхати до дідуся по черешневу гілочку. І басейн пропускати не хочеться. Щось я і справді шалено зайнята. Настільки, що зовсім занехаяла спілкування з Шерлоком Голмсом. Але сподіваюся, вони мені — як справжні джентльмени — вибачать. Невдовзі я повернуся до них. Обіцяю.

Відвідайте реально чи віртуально музей Ханенків.

1. Продовжте речення. *Щоденник — це...*
2. Як би ви оформили свій щоденник? Що чи кого зобразили б на форзаці? Як би поділили сторінки?

3. Яку легенду відшукала Варвара про своє ім'я? Як ця інформація підштовхнула дівчинку дізнатися більше про своє ім'я?
4. На прикладі якої історії представлена біблійна тема у творі? Із ким вона пов'язана? Відповідь обґрунтуйте.
5. Що означає ім'я Варвара? Чому Варвара погоджується не з усією отриманою інформацією про своє ім'я?
6. Чи можна вважати історію про вибір імені головної героїні, почуту від батька дівчинки, різдвяною. Чому?
7. Чи знаєте ви, як отримали ім'я? Що означає ваше ім'я? Намалюйте його.
8. Доведіть, що Варвара — інтелектуально розвинена дівчинка.
9. Чому головна героїня розпочинає пошуки інформації про Варвару Ханенко? Хто ця жінка?

10. Об'єднайтеся в групи і виконайте проєктну роботу на одну з тем: «Мій тип темпераменту», «Моє ім'я», «Я і мої відомі тезки».

* * *

Знаєш, дорогий щоденнику, я трохи розчарована, що так мало збереглося фотографій Варвари Ханенко. Бо ті знімки, що є, зроблені на основі портретів. А портрет — це все-таки не фотографія, тому на всіх тих зображеннях Варвара виглядає по-різному. Скажу лише, що вона ну зовсім не схожа на Афродіту. І це плюс, а не мінус. Може, через це вона мені ще більше подобається. У неї гарний погляд. З нею було б цікаво порозмовляти. Наприклад, про її подорожі Європою.

До речі, моя Варвара бувала у Відні на художніх виставках! Вона взагалі дуже багато мандрувала Європою, але Відень — це головне місто. Для мене, ясна річ. Мені приємно, що вона там бувала. Для Варвари не знаю, яке місто було найбільшим відкриттям. Яке було улюбленим, також не знаю.

Здається, Варвара Ханенко завжди мандрувала разом зі своїм чоловіком Богданом. Вона вийшла заміж у двадцять із хвостиком років, тобто коли вирішила одружитись, їй було приблизно стільки, як зараз моїм братам-шалапутам.

Поки що все це здається мені таким далеким — одруження, зустріч із людиною, з якою захочеш жити разом. Як зрозуміти, що це саме та людина? Як її розпізнати? Як узагалі комусь це вдається? Але ж моїм батькам якось вдалося…

Та про одруження зараз думати нецікаво. Значно цікавіше уявляти, що коли поїду до Відня, то ходитиму тими ж вулицями, що й моя Варвара. Можете собі таке уявити (і це для мене ще одна суперважлива знахідка): у Лондоні Варвара також бувала — і навіть відкрила там свою крамницю, де продавалися вироби наших народних умільців. Уявляєте? У метро, вона, мабуть, не їздила — це все-таки був не дуже аристократичний вид транспорту на той час. Зате могла перетнутися з Шерлоком Голмсом. Ой, тобто ні. Постійно забуваю, що Шерлок Голмс — вигаданий персонаж. Зате сера Артура Конан Дойла вона могла зустріти. Просто не знала, що це Конан Дойл.

Ще мені цікаво, чи вела Варвара щоденник? Побачила в неті фото її листа до сестри — ох, який в неї нерозбірливий почерк! Я взагалі нічого не змогла прочитати.

Про щоденник ніде нічого не згадано. А саме у щоденниках люди пишуть всіляке дуже важливе. Може, Варварі Ханенко теж було цікаво, чому її назвали Варварою, і як жили інші Варвари, і як вони житимуть, коли вже її не буде?

* * *

… На жаль, вивчати життєпис мецената і власника цукрових заводів Миколи Терещенка — це не любовна справа. Хоча, звісно, я у певному сенсі закохуюся в літературних героїв чи в історичних осіб, якими захоплена. Але це все-таки зовсім інше.

Не можу сказати, що Шерлок Голмс чи Микола Терещенко розбили мені серце і я через них страждаю. Зовсім ні. Радше навпаки — вони надихають мене і завдяки їм мене стає більше. Чи я більшаю зсередини —

складно знайти слова, щоб це пояснити, але відчуття саме таке. Дуже особливе і приємне. Мені подобається дізнаватися всяку всячину про батька моєї Варвари. Не менш цікаво записувати те, що мене найбільше вразило, у щоденнику.

Звісно, нікому цих записів я не показуватиму. Якщо вас зацікавить Микола Терещенко, власник цукрових заводів, меценат і колекціонер, ви самі про нього прочитаєте. І у вас будуть свої важливі знахідки.

Скажу тільки, що мені дуже сподобався портрет Варвариного батька у вікіпедії — здається, про таких людей кажуть, що з них можна писати ікони і що вони «благообразні». Я не розуміла раніше, що це означає, а тепер трохи розумію. Бо в Миколи Терещенка дуже ясне виразне обличчя. А ще мені сподобалося, що Варварин батько в юності був чумаком — возив із Глухова на південь України зерно, а звідти — сіль та рибу.

Цікаво було б перенестися на трохи в минуле, щоб поспілкуватись зі справжнім чумаком. Адже тепер ніяких чумаків немає. Чомусь я собі уявила, як лежу на возі, якого повільно тягнуть воли. Живих волів я, звісно, ніколи не бачила — тільки на малюнках, але все одно. Наді мною гойдається темне зоряне небо, видно Чумацький Шлях. Це так цікаво — *чумацький шлях* на небі й на землі. Цікаво, чи знав Микола Терещенко, що Чумацький Шлях — це галактика? Офіційно її називають Молочний Шлях. Дуже красива назва. І Чумацький Шлях — теж красиво.

А ще цікаво, чи винайдуть коли-небудь машину часу? Оце було б супер!

* * *

Дорогою до басейну Варвара розмірковує про мецената Миколу Терещенка та його можливості.

* * *

Мого запитання про мільйон доларів мама не очікувала. Вона, здається, навіть розгубилася й замислилася всерйоз і надовго. Врешті сказала, що частину віддала би мені, щоб я здобула найкращу освіту, мандрувала світом і збудувала дім моєї мрії. А частину отримали би мої брати...

Усе з нею ясно.

— Ну, мамо. Це неправильно. От уяви, що у мене вже є мільйон доларів. І в тата є. І у хлопців теж є. Що би ти зробила зі своїм мільйоном?

Ніколи не думала, що фантазувати про мільйон доларів може бути так складно. Мама каже, що не має жодних ідей. А потім додає, що коли думаєш про свої потреби — це одне, а коли думаєш про чиїсь потреби, зокрема власних дітей, — це зовсім інше. Вона теж дивується, скільки всього зробив Микола Терещенко. Звідки в однієї людини стільки енергії?

Чи знали ви, що вікіпедію може редагувати будь-хто? Потрібно лише зареєструватися і вивчити правила, за якими створюють статті.

Корисні відеоматеріали, що стосуються вікіпедії, є за покликанням або QR-кодом, що на с. 72.

Тож можна створити статтю про відому особистість або відредагувати вже написану, наприклад про Варвару Ханенко http://surl.li/uajhkg.

Дізнайтесь і ви більше про Миколу Терещенка.

Чи є у вашому житті люди, які надихають?

А от тато не дивується. А ще каже, що фантазувати про мільйон доларів, звісно, можна, але ці фантазії далеко не заведуть. І пропонує нам подивитися фільм «Національний оксамит» з юною Елізабет Тейлор.

Мама каже, що назву фільму не зовсім вдало переклали — зрештою, гру слів часом передати не виходить. Але річ не в цьому. А в тому, що важливо мріяти і здійснювати свої мрії. Бо і героїня фільму, і її мама здійснили свою найбільшу мрію. Я би, мабуть, не хотіла брати участі в кінних перегонах чи — тим паче — перепливати Ла-Манш. Але... є в цих мріях щось дуже потужне і зворушливе. Ну і про гроші в тому фільмі теж ідеться. Бо без грошей головній героїні фільму, Вельвет, не вдалося б узяти участі в кінних перегонах і її мрія так би й не здійснилась.

— Мені здається, краще, коли в тебе багато грошей, ніж коли їх мало або взагалі немає, — міркую вголос.

— Я теж свого часу дійшов такого висновку, — сміється тато.

— Чому тоді гроші є не у всіх? Або чому багато людей каже, що їм бракує грошей?

І на це питання я довго шукав відповідь.

— І, мабуть, не знайшов? Бо ж завжди були бідні й багаті.

— Авжеж. Але якби не було дуже багатих людей, то не було би меценатів і фундаторів, які можуть не лише задовольняти свої потреби і дбати про родину, а й виділяти великі суми на розбудову власного міста, на благодійність, як Микола Терещенко, про якого ти зараз фанатично читаєш.

— Ага. Він такий класний!

— Мені він теж подобається.

Тато замислюється, а трохи згодом продовжує:

— А знаєш, доню, бути меценатом треба вміти. Бо далеко не кожен може займатися благодійністю, навіть коли має значні прибутки. Особливо тоді, якщо це данина моді, самореклама або коли на це є якісь причини, в основі яких — тільки власна вигода. А от меценатство за покликом серця — то зовсім інше. Тоді можна віддавати вісімдесят відсотків від прибутків на благодійність, як Микола Терещенко, бо так заповідав йому батько Артемій. А це дуже багато. Декому складно і десять відсотків на щось пожертвувати. Або взагалі не хочеться нічого нікому жертвувати. І зрештою, люди мають право цього не хотіти. Витрачати гроші лише на власні потреби й потреби своєї родини — це теж цілком нормально. Розумієш?

На що б ви витратили мільйон доларів? Пропишіть ці витрати в зошиті, вказуючи відповідні суми.

Чи мріяли ви колись зняти фільм?

Які б кадри були у фільмі про Варвару, героїню твору, який ви читаєте?

Чи погоджуєтеся ви з думками батька Варвари щодо пожертв, меценатства тощо?

Звісно, розумію. Не всім хочеться витрачати гроші на інших, якщо можна їх витратити на себе. І в принципі, чому би й ні. От я недавно

бачила у фейсбуку фотографії з одного готелю в Африці, у Кенії. Туристи навмисне приїжджають туди, щоб зблизька подивитися на жирафів і погодувати їх з рук.

Деякі фотки там були ну просто неймовірні. Туристка сидить за столиком, допиває свою каву, а жирафа доїдає її булочку прямо зі столика. Або жирафа просовує голову у вікно і чекає, щоб її погодували. Це просто щось! Я би хотіла таке побачити. Тому внесла у список своїх планів на далеке майбутнє сніданок із жирафами. Мабуть, поїздка до Кенії коштує чимало. Треба назбирати грошей на квитки, на оплату номера в готелі й на харчування — і для себе, і для жирафів.

—…це так добре, коли людина насолоджується життям — і при цьому щедро допомагає іншим. І на все їй вистачає. Ось це мені дуже подобається — ділитися з іншими зі стану повноти, а не з нестачі. Розумієш?

Ой, здається, я щось пропустила. Я так задумалася про жирафів, що прослухала те, що казав тато. Тому запитую, мабуть, невпопад:

— Ну, це ж ніби добре — ділитися з іншими? І жертвувати кошти? На притулки для сиріт, для бідних. Ми ж от постійно відвозимо непотрібні нам речі й одяг.

— А чому ми це робимо? — питає тато.

— Як чому? Ну, бо нам цей одяг уже не треба. А його ще можна носити, він у доброму стані.

— Правильно. У нас є новий гарний одяг. Тому старим можемо поділитися з іншими — з тими, у кого немає змоги собі купити щось нове. Хоча ти можеш віддати свої нові джинси, оті з дірками — якщо захочеш.

— Ну-у-у-у, тату. Не захочу. Ми ж їх тільки у вересні купили. Вони мені дуже подобаються — це раз! І я про них довго мріяла — це два! І нарешті знайшла саме такі, які хотіла, — це три!

— Отож. Ти віддаєш одяг, який *можеш* і *хочеш* віддати. А те, що тобі дуже подобається, носитимеш сама. І це дуже правильно. Спершу навчаєшся віддавати собі, а потім зможеш віддавати іншим із почуття повноти. Звісно, ти можеш віддати нові джинси, якщо я тебе переконаю, що якась дівчинка буде дуже щаслива їх отримати. І що це буде великодушний вчинок із твого боку. Але така самопожертва навряд чи принесе тобі радість. І вона не має особливого сенсу. Ти ніби й зробила добру справу, а всередині щось не так. Тож не варто ділитися, якщо це не додає тобі щастя. Ясно?

Мабуть… Принаймні про джинси ясно. Свої улюблені віддавати ніколи не буду.

— Ну, годі на сьогодні складних тем, — каже тато. — Хіба що ти хочеш розповісти, на що витратиш свій перший мільйон доларів?

Як ви ставитеся до одягу? У вас багато речей чи ні? Як часто вам купують речі? Ви цінуєте їх? Для вас одяг — предмет розкоші чи просто побутові речі?

За різними даними, виготовлення одягу призводить до екологічної кризи.
За підрахунками, щороку виробляються приголомшливі від 80 до 150 мільярдів одиниць одягу. Тому надважливо давати речам друге життя.

Щось я не готова над цим міркувати далі. Тато також вважає, що поспішати з такими питаннями не варто. А мама взагалі була ошелешена нашою розмовою. І сказала, що їй пора спати. І може, їй присниться, як грамотно розпорядитися мільйоном доларів. Тоді вона нам усе розповість.

Я також більше не буду про це думати. Хоча одне знаю напевно: хочу багато подорожувати й побувати на всіх континентах. Тож, коли стану дорослою, мені буде потрібно багато грошей. Але чи на подорожі всіма континентами потрібен цілий мільйон? З цією думкою я й засинаю.

* * *

Нарешті настало довгоочікуване четверте грудня. Спершу мені здавалося, що цей день ніколи не настане. А потім — навпаки — було відчуття, що ці два тижні промайнули швидко. І я ще не встигла дізнатися чогось найважливішого. І ось уже день святої Варвари за західним календарем, а я наче зовсім не готова до зустрічі зі своєю *Barbarazweig*.

Дорогою до дідуся Варвара роздумує про тезку.

Ми вирішили поїхати до дідуся з самого ранку...

До речі, я не дізналася, скільки мов знала Варвара Терещенко. Ясно, що якщо вона мандрувала Європою, то знала іноземні мови. Цікаво, чи німецька серед них була? І яка іноземна мова їй подобалась найбільше?

Мені також цікаво, який колір був її улюблений. Ось у мене зараз синій. Усі відтінки синього — від блакитного до індиго. Куртка у мене темно-синя, джинси — сині, довгий, майже до колін, светр — блакитний, довжелезний шалик — лазуровий, рукавички теж — бо це один комплект. Їду по *Barbarazweig* вся у синьому.

Люблю синій колір і синє небо — але взимку воно рідко буває синє. Вчора воно було молочно-сіре, як туман. У такі дні світло доводиться вмикати вдень і хочеться одягати щось яскраве. Бо надворі дуже мало барв. Тож учора я носила довгий м'який теракотовий джемпер і поклала у себе на столі кілька помаранч — вони були схожі на маленькі сонця.

Батьки також вирішили влаштувати собі сьогодні вихідний. Точніше, романтичне свято. Тож ми їдемо до дідуся втрьох: мама з татом і я. До речі, я — це подарунок батькам і світові від святої Варвари. Так вважає мій тато. Але сказав він мені про це тільки вчора. Чому саме вчора? Чергова загадка до моєї колекції загадок, таємниць і великих знаків питань.

Якими мовами володієте ви?

Чи погоджуєтесь із думкою Йоганна Вольфганга фон Ґете, німецького письменника: «Скільки мов ти знаєш, стільки ти людина». Відповідь обґрунтуйте.

Які ваші улюблені кольори?

Із яким кольором асоціюється ваше ім'я?

Придумайте передбачення, яке б ви написали в чеку супермаркету.

00011 Каса Андієва С.О. 01
ЧЕК N 11/725/335
ТоматКгРозалія
0,488 X 144,00 70,27 А
ПакетМайк26х48Кольор 0,10 А
ПЕРЕДБАЧЕННЯ: У КОЖНОГО #
Є ПРИХОВАНІ ТАЛАНТИ. #

До нашого родинного свята напередодні звечора купуємо в супермаркеті купу всякої всячини. Серед усього — безалкогольне шампанське і коробка цукерок із вишневим лікером — бо з черешневим немає. І кілька упаковок кольорового мармеладу, який обожнює дідусь. І торт — з вишнями. Свято! Навіть побажання на чеку нагадує нам, щоб ми насолоджувалися нашим святом. Люблю побажання від «Сільпо» — без них ходити в супермаркет було б значно нудніше. А так купування продуктів стає чимось трохи казковим.

* * *

Дідусь вийшов нас зустріти до воріт. Він у костюмі й свіжо поголений. Тільки взутий у важкі черевики фірми «Тімберленд», у яких добре ходити по землі, по багнюці й непрохідних хащах. Жовтий колір «тімберлендів» цікаво доповнює строгий чорний костюм. Наш дідусь — великий оригінал і дуже стильний.

— А що, дерева справді зацвіли, дідусю? — запитую.

— Зараз ти все сама побачиш.

Звісно ж, дерева цвіли не насправді. Дідусь прикрасив сад гірляндами з білих квітів. І це дивовижно гарно. А здалеку гірлянди справді схожі на весняний цвіт.

— Хотів залишити черешні неприкрашеними, але потім подумав, що це нечесно, — дідусеві подобається спостерігати за нашими ошелешеними мінами.

— Коли ж це ви встигли? Цілу ніч прикрашали? — дивується мама.

— Ну, ти молодець, тату. Я би до такого ніколи не додумався. Правда! — каже вражений тато.

А я нічого не кажу, бо що тут можна сказати. Дивлюся на дерева і міцно стискаю вазочку.

— Черешні тебе чекали, Варусю. Дуже чекали. Зараз будеш гілочку відрізати? — питає дідусь і дає мені секатор.

Де він його взяв? Невже дістав із кишені парадного піджака?

— Не знаю. А що, вже можна? — я чомусь геть розгублена.

— Не тільки можна — треба!

— Тату, не квап Варвару. Нехай вона сама розбереться.

— Ходімо краще до хати готувати сніданок, — мама забирає чоловіків зі собою, щоб я залишилася сама у грудневому квітучому саду.

Дерева дивляться на мене, а я на них. Зблизька квіти на гірляндах, звісно, вже не схожі на справжні квіти, але якщо захотіти, щоб чари не розвіювалися, то грудневий сад квітнутиме далі. Між іншим, я вмію розпізнавати дерева, навіть якщо на них немає листя, і легко відрізняю, де яблуня, а де черешня. Це дідусь мене навчив. Виявилося, що таке вміння дуже корисне.

У дідуся три черешні, і я вибираю з них наймолодшу, яка лишень кілька років тому почала давати плоди. Це найпізніший сорт — у сусідів уже всі черешні обскубані, а наша тішить око темно-червоними ягодами, хоча вже початок липня. Я ще пам'ятаю, коли вона була заввишки, як

я. А зараз і тато вже ледве дістає до найвищих гілок. Дві інші черешні розлогі, їм уже багато років. Вони височенні, тож зривати ягоди треба з драбини — або можна просто залізати на черешню. Але якщо вже ти на черешні, то спускатися донизу зовсім не хочеться. Сидиш, випльовуєш кісточки і зовсім забуваєш, що охочі до черешень батьки десь там в іншій реальності чекають на свою порцію ягід.

Але моя *Barbarazweig* буде не з цих розлогих черешень. А з наймолодшої черешні, яку ми так і називаємо — «наймолодша».

Ну ось вона, мить, якої я так довго чекала. Як додати їй урочистості, навіть не знаю. Виголосити якусь промову, присвячену черешням, Варварі і дивам? У мене назбиралося багато слів за ці два тижні, чимало я записала у щоденнику. Але зараз усі слова загубилися.

Скидаю рукавиці, доторкаюся до черешневої гілочки. Вона спить і зовсім не така, як улітку чи навесні, коли бруньки липкі й ось-ось розкриються. Невже сонна гілочка справді може за три тижні розцвісти? А що, як вона не розцвіте? Я буду дуже розчарована? Не знаю... Але черешнева гілочка вже проситься до моїх рук.

— Привіт, черешенько! Це я, Варвара. Пригадуєш, як нам гарно було улітку? Подаруєш мені одну свою гілочку? І ми разом з тобою створимо казку. Це називається по-німецьки *Barbarazweig*. Не казка, а черешнева гілочка. Її ставлять у день святої Варвари у воду й чекають, щоб вона на Різдво розцвіла. Це гілочка, яка приносить щастя. На цілий рік. І сьогодні якраз день святої Варвари.

Здається, я все сказала, що хотіла. Трохи плутано, але нічого. Черешня мене зрозуміла.

Обережно відрізаю гілочку під кутом сорок п'ять градусів — так як мене вчив дідусь. Ще обережніше опускаю її у вазочку, де вона житиме наступні три тижні. І раптом до мене приходить ще одна розгадка багатогранної Таємниці: свята Варвара приносить щастя.

Чому? Можливо, тому, що її життя не було щасливе? І вона хоче дарувати людям щастя. Хоче, щоб батьки з дітьми були друзями. Бо в неї з батьком ну зовсім не склалося — якщо вірити легенді й не сприймати її як метафору.

Це дуже важливо, коли батьки й діти дружать. А не сваряться одне з одним безперервно або — що ще гірше — ворогують. Але й таке, на жаль, буває.

А ще святій Варварі приємно, коли на світ народжуються дівчатка, яких називають її іменем. Можливо, вона їх також сприймає як подружок — от як це в мене з Варварою Ханенко? Свята Варвара ділиться зі своїми тезками різними секретами: раніше чи пізніше, так чи інакше.

Не маю жодного сумніву, що кожна дівчинка на ім'я Варвара переживає цю мить зустрічі зі своєю Таємницею. І чомусь знаю, що такий час був у житті Варвари Терещенко — коли вона відчула себе Тією, що збирає й оберігає красу. Це завершилося створенням музею — для киян і тих, що приїжджатимуть до Києва. Для тих, що живуть у Києві сьогодні, і для тих, що житимуть значно пізніше.

Дивлюся на нашу наймолодшу черешню, яка подарувала мені свою гілочку, і чомусь думаю про те, що прочитала про останні роки Варвари Ханенко-Терещенко, які вона доживала у флігелі біля свого музею разом зі служницею Євдокією. Бо з власного будинку нова більшовицька влада її виселила. Музей уже не носив імені Ханенків — з тієї ж причини, чому перейменували вулицю Терещенківську: на думку нової влади, ці багаті капіталісти не мали жодних заслуг перед мешканцями Києва.

Мені здається, коли тебе виселяють із власного дому, це жахливо. Настільки жахливо, що навіть не можу цього коментувати. Тому кажу своїй Варварі, що я її пам'ятаю й що ця гілочка також і для неї. Можливо, вона почула колись про *Barbarazweig* у Відні. І, може, так само поставила свою черешневу гілочку у воду в день святої Варвари.

Ще розповідаю своїй Варварі, що неодмінно відвідаю її музей у грудні — як тільки в мене стане більше часу після всіх моїх контрольних. Потім посилаю обом Варварам — звичайній і святій — повітряний поцілунок. Цікаво, чи бачила свята Варвара черешні, як була маленька? Бо я не знаю, чи ростуть у Лівані черешні...

* * *

...До речі, хочу вам сказати, що черешні були смачні, хоча, звісно, не такі, як щойно зірвані з дерева — теплі від сонця й неба. Особливо смачно їсти черешні, коли сидиш на товстій черешневій гілці, але це тільки для тих, хто не боїться висоти і добре лазить по деревах. Ось чому я так люблю літо, адже можна пообідати на дереві.

Торт із вишнями також був чудовий. І чай дідусь заварив якийсь незвичайний.

А батьки сиділи, обійнявшись, і згадували... Щось із тих часів, коли мене ще з ними не було.

* * *

Мій письмовий стіл із гілочкою святої Варвари дуже змінився. Та й уся кімната тепер зовсім інакша.

Сподіваюся, черешневій гілочці у мене буде добре — і вона не передумає розцвітати. Адже я цього дуже чекаю. І мої батьки чекають. І дідусь. Уже задля цього варто зацвісти. Я би на її місці так і зробила...

* * *

Ще хочу прочитати щось про життя Богдана Ханенка, чоловіка моєї Варвари. Вже цікаво, які ще несподіванки мене чекають? Бо починаю шукати інформацію про когось одного, несподівано вигулькує хтось інший — і я весь час ніби складаю велетенський пазл. Кладу одну деталь посеред ряду і раптом бачу, що до неї допасовується та, що вже пів години лежить переді мною, а я ніяк не могла зрозуміти, куди її приткнути. А тепер ось все ясно.

Богдан — красиве ім'я й дуже зрозуміле. Тут, на щастя, не треба довго думати і копатися в інтернеті, щоб довідатися, що воно означає.

А якщо спитати кого завгодно, чи знає він або вона якусь видатну людину на ім'я Богдан, то вам відразу назвуть Богдана Хмельницького. Постать досить неоднозначна, однак що вже вдієш. Але про Богдана

Хмельницького — це також ліричний відступ, необов'язковий. Знаєте, мені подобається, що в житті є багато необов'язкового, випадкового й дивного. Інакше було б страшенно нудно й передбачувано.

Мені стало цікаво, чи пов'язаний якось Богдан Ханенко з Кирилом Розумовським? Уявіть собі, що так! Я знову була в шоці. Хоча останні тижні цей стан для мене стає звичайним...

А ще подумала, що це Шерлок Голмс навчив мене звертати увагу на найдрібніші деталі, зіставляти факти, розшукувати їх і групувати. Точніше, не Шерлок, а його творець сер Конан Дойл. Таки мені треба до Лондона на Бейкер-стріт. Але спершу Батурин, Глухів і Відень.

Записала в щоденник, що, зіставляючи різні факти з біографій цікавих людей, знаходжу багато несподіванок. Називаю все знайдене мерехтінням реальності, яка постійно дарує нам орієнтири, маяки і дорожовкази — хоч у якому столітті ми їх шукаємо. Ці маяки впливають на наше реальне життя. Кажу це зі свого досвіду, бо моє життя зараз чітко можна розділити на два етапи: все, що було до історії з *Barbarazweig*, і все, *що сталося й станеться* після. І те, що після, — суперцікаве!

Про мерехтіння реальності я ще дещо записала у щоденнику, але не стану вам усього переповідати. Нехай це залишається таємницею. Бо у різних людей свої стосунки з реальністю, і, можливо, мої спостереження не всім будуть цікаві чи зрозумілі.

А деякі записи, як ви знаєте, мають позначку ЦІЛКОМ ТАЄМНО, тому не можу нічого переповісти, навіть якби й хотіла.

Хочу сказати ще тільки таке: завдяки історії з *Barbarazweig* я довідалася не лише багато нового про різних видатних людей. Я довідалася багато нового про себе, і це, як кілька разів повторив мені тато, значно важливіше. Зрештою, мама мені теж про це казала, ще раніше, тільки я ніяк не могла зрозуміти, що це означає.

Наприклад, зараз я дуже добре відчуваю, що ми всі одне з одним тісно пов'язані. Всі — це означає *всі*. Без перебільшень. Я і Варвара Ханенко, мій тато і Лукас Кранах, свята Варвара і наша Ольга Миколаївна. Так-так, адже якби вона не дала нам завдання дізнатись історію свого імені, цілком може бути, що я б не скоро довідалась про святу Варвару, *Barbarazweig*, Варвару Ханенко та всіх інших менш і більш видатних людей.

ЕПІЛОГ

У моїй історії не було прологу, тому мені захотілося, щоб епілог був обов'язково. Якщо ви не знаєте, що таке епілог, пояснюю.

Отож епілог — слово грецького походження. У нас, якщо ви звернули увагу, багато слів грецького походження: і загальних назв, і власних. Епілогос грецькою означає «те, що після слова», тобто післямова.

Епілог — це завершальна частина оповіді. Завдяки епілогу оповідь не завершується. Навпаки, стає ясно, що має відбутися ще багато чого — але то вже щось зовсім нове й окреме. І треба починати наступну оповідь. Просто після того як зацвіла *Barbarazweig*, я відчула, що починається

новий виток сюжету. І його аж ніяк не можна припасовувати до попередньої історії, навіть якщо й хочеться.

А ще епілоги потрібні для того, щоб коротко розповісти те важливе, що сталося, не описуючи всіх подробиць. Тому що у мене, скажу вам чесно, зараз не так багато на це часу. Бо відбувається стільки цікавого, що якби я все записувала, то зовсім би перестала спати. Дещо занотовую у щоденник скорочено і дуже лаконічно. У мене там багато абревіатур, зрозумілих тільки мені.

Але думаю, у вас явно є деякі питання. І я, звісно ж, відповім на них. Зрештою, для того я й вирішила написати епілог.

Отож за порядком:

Усі контрольні я написала успішно і взагалі дуже добре закінчила чверть та перше півріччя — незважаючи на неуважність і певну байдужість до багатьох шкільних предметів.

Гілочка, відома вам як *Barbarazweig*, зацвіла. Навіть якщо вам здається, що це нереально і неправдоподібно — це факт. Беззаперечний. І в мене є фото. Чому я його вам не показую — ну, бо це з особистого архіву. Вона розцвіла двадцять шостого грудня: не на саме Різдво, а наступного дня. А на Різдво було видно, що пуп'янки ось-ось розкриються. Це було дивовижно. А може, то навіть краще — бо якщо гілочка зацвіла на день пізніше, вона й цвістиме на день довше. Раніше я ще ніколи не бачила таких ніжних пуп'янків.

Наша родина цього року святкувала два Різдва — у грудні і в січні. Було багато гірлянд по всіх кімнатах, у кухні й на балконі, різнокольорових ліхтариків, печива з передбаченнями, колядок і куті. Усе мерехтіло, переливалося й звучало різдвяними мелодіями. А під ялинкою на щасливих нас чекала гора подарунків. Дідусь голосно колядував і навчив нас колядки про святу Варвару. Батьки спершу віднікувалися: мовляв, у них ні слуху, ні голосу. Але коли мої брати взяли в руки свої гітари, співали всі. Колядка про святу Варвару стала хітом різдвяного сезону.

Фото черешневої гілочки, розквітлої і прекрасної, стало справжньою сенсацією в моєму класі. Слово *Barbarazweig* — також. Тепер у нас його всі вживають. Воно означає щось настільки дивовижне, аж важко уявити, що таке буває. Між іншим, історія моїх романтичних стосунків із цього й почалася. Вже ніхто не вигукує, що я з племені диких варварів і що Варварам відривають носа у торговельних центрах. Я стала Варварою — черешневою гілочкою. Виходить, що я — це щось настільки дивовижне, аж важко уявити, що таке буває. Але я є. Чи я така ж прекрасна, як Афродіта, народжена з морської піни? Звісно, ні. Бо мені кажуть, що я ще прекрасніша.))) Отож тепер я *Barbarazweig* — і мені це подобається.

Більшість таємниць святої Варвари все одно ще не розгадано. Але якщо вона хоче бути загадкою — хто ж може їй в цьому пере-шкодити?

До мого дня народження залишається трішки більше місяця. Надворі вже справжня весна, сніг уже майже розтав. Якщо у мій день народження буде гарна погода, садитимемо з дідусем черешню, а якщо ні — на цей день у нас є багато інших планів.

А знаєте, що означає *April, Aprilderweißnichtwaserwill?* А я знаю))))

Якщо ви ще не розгадали таємницю свого імені — саме час цим зайнятися. Адже мої дослідження виявилися дуже успішними й корисними. Зокрема, для особистого життя. Бажаю вам таких самих і ще більших успіхів!

P. S. Ми з дідусем посадили аж дві черешні святої Варвари.

І уявляєте — вони прийнялися.

11. Доповніть перелік проблем, які порушує авторка у творі.

✓ Стосунки батьків і дітей

✓ Навчання, виховання молодого покоління

.....

12. Схарактеризуйте головну героїню; використайте напрацювання з проєкту про темперамент.

13. Якби ви оформляли щоденник, яким би він був? Що занотуєте?

14. Яким малюнком ви б доповнили щоденник дівчинки там, де згадуються історії про меценатку Варвару Ханенко?

15. Доведіть, що Варвара Ханенко — утілення християнської добро чесності.

16. Дослідіть родовідне дерево родини Терещенків. Який висновок можна зробити? Чи важливо багатим людям підтримувати бідних?

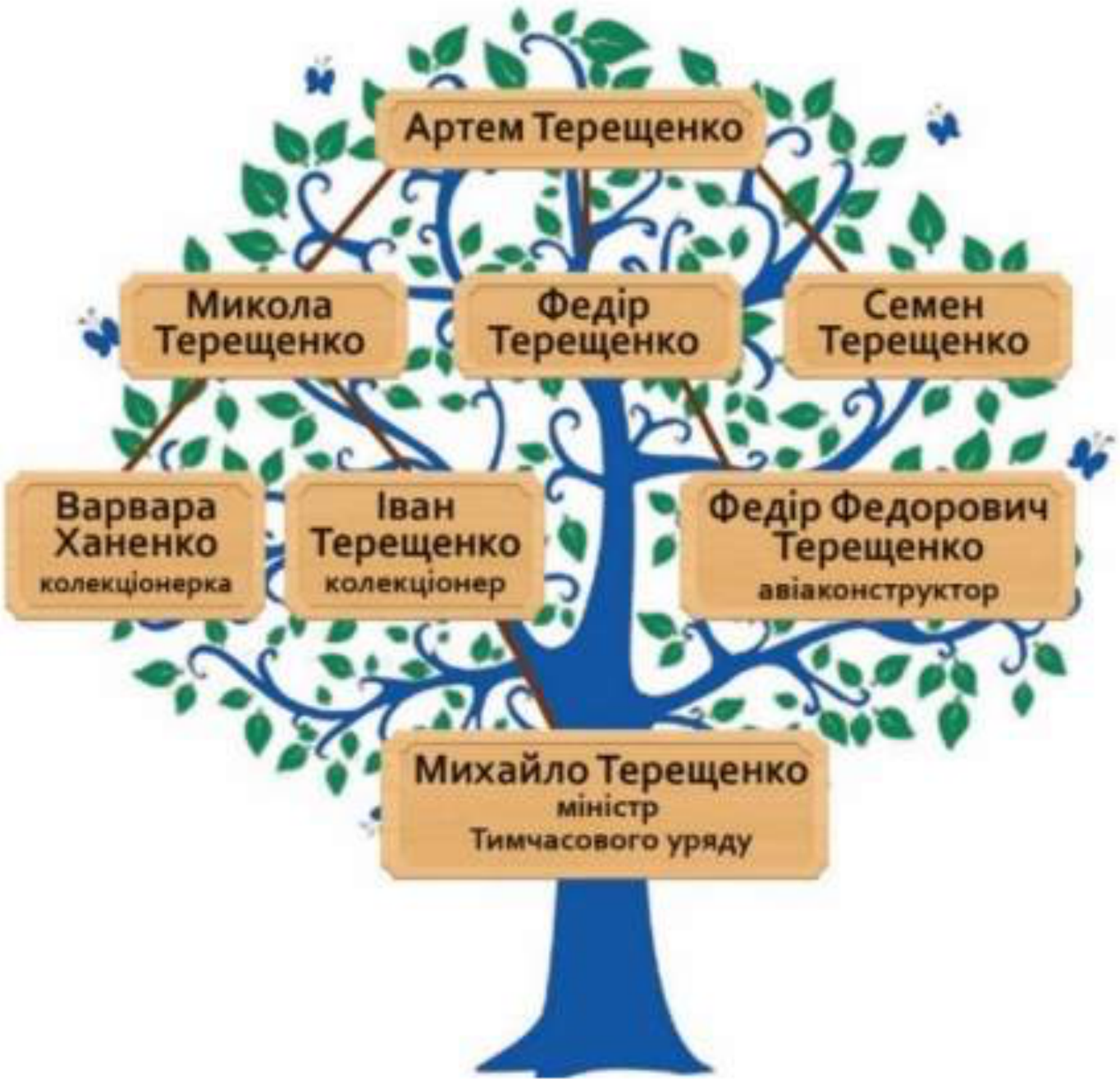

17. Виконайте проєктну роботу:

а) дослідіть, скільки речей у вашій шафі;

б) визначте приблизну їхню загальну суму вартості;

в) відсортуйте ті речі, якими ви користуєтеся, і ті, які просто лежать;

г) визначте приблизну загальну суму вартості кожної групи речей;

ґ) тим, якими не користуєтеся, дайте друге життя:

- віддайте на доброчинність або продайте, ОБОВ'ЯЗКОВО запитавши дозволу рідних;
- організуйте ярмарок у класі, де можливий обмін речами.

18. Напишіть есе на тему «Книжки, які змінюють життя».

19. Проведіть дослід «Гілочка черешні». Зламайте одну гілочку черешні, поставте її у вазу з водою в класній кімнаті. Опишіть історію появи пуп'янків і квітів.

20. Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом або посиланням https://cutt.ly/QeBj6yzk .

Література козацької України

Україна в добу Ренесансу й Бароко

- Український народний героїчний ліро-епос

Народні думи

- Дума про Олексія Поповича
- Дума про Марусю Богуславку

Народні історичні пісні

- Та ой як крикнув же козак Сірко
- Пісня про Морозенка

Пісні про боротьбу українців з іноземними загарбниками в XVII–XVIII століттях

- Чи не той то хміль
- Дарувала Катерина козакам лимани

Історичні пісні про визвольні змагання в XX столітті

- Виряджала мати сина під Крути до бою
- Нічка була темна
- Ой у лісі, на полянці
- Понад Хустом ворон кряче

Староукраїнське письменство. Барокова поезія

- **Семен Климовський.** «Їхав козак за Дунай»
- **Іван Величковський.** «Зегар з полузегарком»

Доба козацької України в сучасній літературі

- **Марія Морозенко.** «Іван Сірко — великий характерник» *(скорочено)*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- **Станіслав Тельнюк.** «Грає синє море»
- **Марія Морозенко.** «Іван Сірко — славетний кошовий» *(друга частина дилогії)*
- **Олександр Гаврош.** «Музей пригод»
- **Марія Пригара.** «Михайлик — джура козацький»
- **Роман Завадович.** «Маруся Богуславка»
- **Василь Шкляр.** «Характерник»
- **Іван Андрусяк.** «Сірка на порох»

«Таємниці козацького Великого Лугу».

Твори митця художньої кераміки Радислава Швеця

ЛІТЕРАТУРА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ

У середині XVII ст. постала *Українська козацька держава*. Розвиток літератури України другої половини XVII – кінця XVIII ст. відбувався в складних умовах розгортання соціальної та національно-визвольної боротьби народу проти іноземних загарбників за незалежність та державність.

Запишіть колективно в зошит не менше десяти історичних фактів, які є приводом пишатися, що ми — українці.

Пригадайте, як ставилися до освіти в Русі? Назвіть не менше трьох доказів того, що наші предки належать до еліти інтелектуалів.

Головну роль у цій боротьбі відіграло запорозьке козацтво, яке вибороло фактичну незалежність України. Ця доба характеризується, з одного боку, розквітом української культури в період гетьманування Івана Мазепи, з другого — її нищенням російським царизмом після ліквідації Запорозької Січі в 1775 р.

Ставлення козацтва до освіти неодноразово привертало увагу істориків. Так, у XVII столітті в Європі відвідування «шкіл» остаточно стало одним із необхідних ознак статусу, особливості, привілею.

Кращі освітні традиції Русі-України почали успішно розвиватися в період великого українського відродження XVI — першої половини XVIII ст. Ця видатна історична епоха Відродження нашого народу збігається з Козацькою добою. Українська система освіти і виховання сягнула вершини свого розвитку й значно вплинула на розвиток освіти і виховання у країнах Європи.

Братська школа у Львові. 1585 р.

У цей період набирав сили український національно-визвольний козацький рух. У суспільстві зростав культ знань, освіти, розуму та патріотизму.

Братська школа в Донецьку 1896 р.

В Україні виникають десятки типів шкіл — братських, церковних, монастирських, дяківських, козацьких січових, сотенних і полкових, ремісничих, музичних тощо. Поширюється писемність, підвищуються загальна культура і рівень оволодіння науковими знаннями значної частини українського суспільства.

На середину XVII ст. в Україні майже все населення було писемним. Це дивувало багатьох зарубіжних учених і мандрівників.

Так, арабський мандрівник Павло Алепський у 1654 і 1656 роках подорожував Україною і залишив такий цікавий запис про високий, порівняно з іншими країнами, рівень освіченості її мешканців: «... *по всій козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби й церковний спів. Крім того, священники вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях*».

Значну роль у розвитку української освіти відіграли братські школи[1].

Дослідники справедливо називають їх першими українськими гімназіями. Перші братські школи відкрили у Вільні (1585) і Львові (1586). Львівське братство в 1592 році одержало право викладати у своїй школі сім вільних мистецтв: граматику, діалектику, риторику, арифметику, геометрію, астрономію, музику. Вивчали тут також давньоукраїнську, церковнослов'янську, грецьку, латинську й польську мови. Згодом братські школи були відкриті в інших містах. Історики стверджують, що братські школи України мали низку переваг. порівняно із західноєвропейськими школами.

[1] *Братські школи* — навчальні заклади в Україні у XVI–XVIII ст., які організовували при братствах — громадських організаціях православних міщан для зміцнення православ'я і спротиву впливам латинських (єзуїтських) і протестантських шкіл.

Чи є, на вашу думку, сьогодні ставлення до освіти як до фортеці державності? Чому?

Чи погоджуєтеся з думкою, що тільки освічені люди будують розвинену державу. Прокоментуйте свою точку зору.

Викладачі братських шкіл створили і надрукували перші вітчизняні підручники з граматики, історії та інших наук.

Важливим показником розвитку освіти в Україні стало *книгодрукування*. Українці — одні з перших у слов'янському світі оволоділи книгодрукуванням. У праці Івана Огієнка «Історія українського книгодрукування» є таблиця поширення друкарства серед слов'янського світу:

чехи — *1478 р.*	білоруси — *1517 р.*
українці — *1491 р.*	серби — *1553 р.*
чорногорці — *1493 р.*	росіяни — *1564 р.*
поляки — *кін. XV ст.*	болгари — *1641 р.*

Першою надрукованою книжкою на території України є «Апостол» Івана Федорова (1574). Згодом — «Часословець» і «Буквар».

Пам'ятник Івану Федорову (Федоровичу) у Львові

Козацтво завжди турбувалося про розвиток українських друкарень і шкіл. Багато українців, здобувши вищу освіту, викладали в зарубіжних університетах, стали відомими просвітниками, поетами, художниками епохи Відродження (Ренесансу).

Цікаво, що в Козацьку добу працювала вища школа підготовки кваліфікованих управлінських кадрів для служби в адміністративних і судових органах козацької держави — Гетьманщини.

Ренесанс (фр., від лат., відроджуюсь) — доба культурного піднесення в Західній і Центральній Європі.

У добу Ренесансу виник новий світогляд — гуманізм (людинолюбство). Пробудився інтерес до літератури й мистецтва Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

Риси Ренесансу в українській літературі:

а) наслідування античного мистецтва поетами, художниками епохи Відродження;

б) виникнення нового світогляду — гуманізму;

в) зображення життя простих людей;

г) мовами літератури стали національні мови тощо.

Зразки творів мистецтва доби Відродження в Україні

Чорна кам'яниця — пам'ятка ренесансної архітектури Львова

Ренесансний живопис: Христос на престолі 1570 р., с. Наконечне

Ренесансна скульптура: Ангел та дівчинка. Пам'ятник у Сумах

Ренесансна досконалість форми характерна для іконостасу з Успенської церкви с. Наконечного (XVI ст.), образи якого вирізняються витонченістю постатей, гармонією кольорів, вишуканими лінійними ритмами, пошуком контрастних індивідуальних характеристик персонажів.

1. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/IejAvHZL або QR-кодом і прочитайте інформацію про Юрія Дрогобича. Доповніть довідкову інформацію щонайменше трьома цікавими фактами про видатних українців (підказка — за QR-кодом).

2. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/cejAxt9Q або QR-кодом і прочитайте про заснування Києво-Могилянської колегії.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ГЕРОЇЧНИЙ ЛІРО-ЕПОС. НАРОДНІ ДУМИ

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
Тарас Шевченко

1. Пригадайте визначення *фольклору*.
2. Які жанри фольклору ви знаєте? До яких літературних родів вони належать? За якими характеристиками? Відповісти допоможуть схеми на форзацах.

Героїчний ліро-епос — збірна назва фольклорних творів різних жанрів, у яких відображено волю, завзяття народу в боротьбі проти ворогів, зла, гноблення.
У такому ліро-епосі прославляється розум, сила, мужність воїнів, богатирів, народних героїв.

Думи — це ліро-епічні твори про боротьбу українського народу проти поневолювачів; їх виконували в супроводі кобзи, бандури чи ліри.

Тематика дум:
- ✓ героїчна боротьба українського народу проти турецько-татарських загарбників;
- ✓ визвольна війна проти польсько-шляхетського поневолення і російської колонізації;
- ✓ побутові думи, які розкривають народну мораль.

Слово «дума» в праслов'янську добу вживали на позначення думки, мислення. Із розвитком мови його значення набуло додаткового відтінку. В українській фольклористиці використання терміна пов'язують із польським «duma» (героїчна пісня, рід сумного віршування).

В Україні словом «дума» позначали велику за обсягом пісню переважно героїчного змісту, а ліричні пісні меншого обсягу називали «думками». Ці терміни утвердив етнограф Михайло Максимо́вич на початку XIX ст.

Михайло Максимо́вич

Ознаки думи:
- ✓ наявність сюжету;
- ✓ чергування розповіді з ліричними відступами;
- ✓ текст думи складається не зі строф, а з окремих частин, кількість рядків у них різна — від 2 до 12;
- ✓ композиція: заспів (заплачка); основна частина (сюжет думи); кінцівка (славослов'я);
- ✓ основні художні засоби: постійні епітети (*ясні зорі, тихі води, вороний кінь*); тавтологія (*думає-гадає, чужа чужина*), риторичні звертання (*«дівко-бранко», «Марусю-попівно»*), старослов'янізми (*злото, перст*).

Виконують думи в супроводі кобзи, бандури чи ліри речитативом — напівспівом і напівпроказуванням. На основі дум створено художні тексти, музичні твори, живописні полотна.

Кінець XVII – початок XVIII ст. науковці вважають останнім періодом розквіту народних дум та пісень про «козацьку славу». Занепад козацького життя спричинив занепад героїчного епосу. Проте самі думи ще довго були популярними серед народу.

3. Яка тематика народних дум?
4. Створіть ментальну карту на тему «Думи та їхні ознаки».
5. Чому саме занепад козацтва спричинив занепад дум?

Українське кобзарське мистецтво

Кобзарство — це музично-словесна традиція, яка передається з покоління в покоління через усні форми висловлювання, виконавське мистецтво, культурні коди та музичні твори: думи, історичні та релігійні пісні.

«Сліпий». Худ. Тарас Шевченко. Папір, сепія. Малюнок на обрізаному аркуші. 1843 р.

Остап Вересай — кобзар, талановитий незрячий співець України. Ілюстрація до книги Жана Жака Елізе Реклю «Земля і люди...»

Точна дата виникнення кобзарства невідома. Найдавніші письмові згадки датують XVI ст.

Найпоширенішим кобзарство було XVII ст. – на початку XX ст., що пов'язано, зокрема, з існуванням Запорозької Січі та Козацької держави. Виконували думи мандрівні співці — кобзарі, лірники, бандуристи. Багато хто з них були сліпими.

Кобзарство і лірництво об'єднувалися в кобзарські цехи. Такі об'єднання мали свої правила. У кобзарських цехах діяла «освітня програма» — зазвичай майстри передавали знання. Лише після опанування науки й певних ритуалів учня зараховували до кобзарів.

У період 1920–1930-х рр. радянська влада переслідувала кобзарів, намагаючись знищити традицію. Як наслідок, багато носіїв цього різновиду мистецтва мусили піти в підпілля.

Єгор Мовчан

Георгій Ткаченко

Володимир Горбатюк

Назар Божинський

Однак завдяки таким подвижникам, як Єгор Мовчан, Георгій Ткаченко та інші кобзарська традиція жила. Сьогодні кобзарсько-лірницька традиція побутує та розвивається по всій Україні.

Традиційними осередками кобзарювання є Київ, Харків, Львів, Луцьк, Дніпро, Рівне. Сучасні кобзарі не лише виконують традиційний репертуар, розвивають «освітні програми», а й майструють інструменти.

Музичні кобзарські інструменти в майстерні Фединських

Юрко Фединський — один з тих митців, про яких журналісти люблять знімати сюжети в стилі «американці емігрують в Україну». Насправді не зовсім американець і нікуди не емігрував, а лиш повернувся туди, де колись жили його пращури.

Митець приїхав в Україну з бажанням залишитися, зрозуміти і примножити інтелектуальні та культурні багатства нашої країни.

6. Що називають кобзарством?
7. Чому, на вашу думку, радянська влада намагалася знищити традицію кобзарства й переслідувала кобзарів?

8. Чому збереження традиції кобзарства важливе для сучасників?
9. Перейдіть за QR-кодом / покликанням https://cutt.ly/CejAva0E і послухайте думи про Олексія Поповича та про Марусю Богуславку» в кобзарському виконанні.

10. Прочитайте виразно твір «Дума про Марусю Богуславку» та виконайте завдання до нього.

ДУМА ПРО МАРУСЮ БОГУСЛАВКУ

(скорочено)

Що на Чорному морі,
На камені біленькому, епітет
Там стояла темниця кам'яная. епітет
Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,
Бідних невольників.
То вони тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають.
То до їх дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Приходжає,
Словами промовляє:
«Гей, козаки,
Ви, бідниї невольники!
Угадайте, що в нашій землі
християнській за день тепера?»
Що тоді бідні невольники зачували,

Дівку-бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах познавали,
Словами промовляли:
«Гей, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко!
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера?
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видаєм,
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера».

Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачуває,
До козаків словами промовляє:
«Ой, козаки, звертання
Ви, бідниї невольники!
Що сьогодні у нашій землі християнській великодняя суботa,
А завтра святий празник, роковий день Великдень».

То тоді ті козаки теє зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:
«Та бодай ти, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день Великдень
сказала!»

То тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачувала.
Словами промовляла:
«Ой, козаки,
Ви, бідниї невольники,
Та не лайте мене, не проклинайте,
Бо як буде наш пан турецький до мечеті від'їжджати,
То буде мені, дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати;
То буду я до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати».

То на святий празник, роковий день Великдень,

Став пан турецький до мечеті від'їжджати,
Став дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати.
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає, —
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає
І словами промовляє:
«Ой, козаки,
Ви, бідніі невольники!
Кажу я вам, добре дбайте,
В городи християнські утікайте,
Тільки, прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
Моєму батьку й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає,
Ґрунтів, великих маєтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збирає,
Та нехай мене, дівки-бранки,
Марусі, попівни Богуславки,
З неволі не викупає,
Бо вже я потурчилась, побусурменилась
Для роскоші турецької,
Для лакомства нещасного!»

Ой визволи, може, нас, всіх бідних невольників
З тяжкої неволі,
З віри бусурменської,
На **ясні зорі**, постійний епітет
На **тихі води**,
У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

Маруся Богуславка — легендарна героїня українського фольклору XVI–XVII ст., яка, за переказами, народилась у Богуславі. Подібно до Насті Лісовської (Роксолани), Богуславку взяли в полон турки й віддали до гарему турецького султана. Образ Марусі — збірний.

У думі Маруся не звичайна служниця, вона має значний вплив на свого турецького повелителя (можливо, чоловіка), який залишає їй ключі від замку й темниці. Українка використовує

можливість звільнити сімсот українських козаків-невільників, які перебували в полоні протягом тридцяти років.

Та вона не повертається з ними додому, а залишається в гаремі, оскільки це стало єдиним способом життя, до якого звикла. Також Маруся «побусурменилась», що означає зреклася християнства й стала мусульманкою. Можливо, вона, відпустивши на волю козаків, спокутує гріх віровідступництва.

Маруся Богуславка символізує тих, хто залишив Україну, але все ще має сильне єднання з рідною землею.

«Дума про Марусю Богуславку» була дуже популярною. Відомо близько ста її варіантів. Образ української жінки, що визволяє з неволі співвітчизників, надихав письменників, композиторів, скульпторів, художників. Про Марусю Богуславку написані поеми, романи, п'єси.

11. Прочитайте схему та прокоментуйте проблеми, порушені в «Думі про Марусю Богуславку». Доповніть схему.

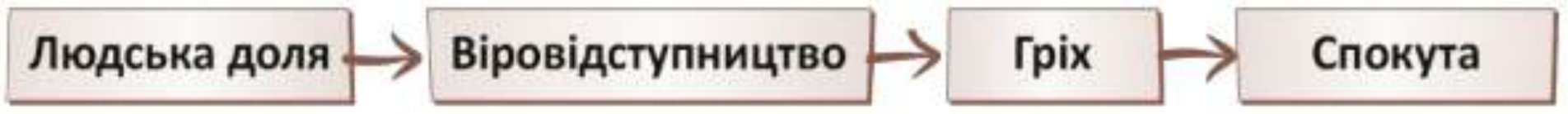

12. Пригадайте ознаки думи. На підтвердження кожної ознаки наведіть приклад із прочитаного твору.

13. Створіть метафоричну карту «Думи про Марусю Богуславку». Для цього розмістіть на одному аркуші всі образи твору, схематично показавши зв'язки між ними.

14. Які факти свідчать про те, що Маруся скоїла гріх і спокутала його?

15. Що вам відомо про Великдень? Чому саме на Великдень відбувається порятунок козаків? Чи можна порівняти порятунок козаків з воскресінням? Чому?

16. Чи дано оцінку вчинку Марусі Богуславки в думі? Чому?

17. Напишіть думу про сучасну боротьбу українських воїнів проти російських загарбників.

18. Пригадайте вивчене та накресліть подану схему в зошит. Заповніть порожні клітинки прикладами. Про історичні пісні дізнаєтеся в наступній темі.

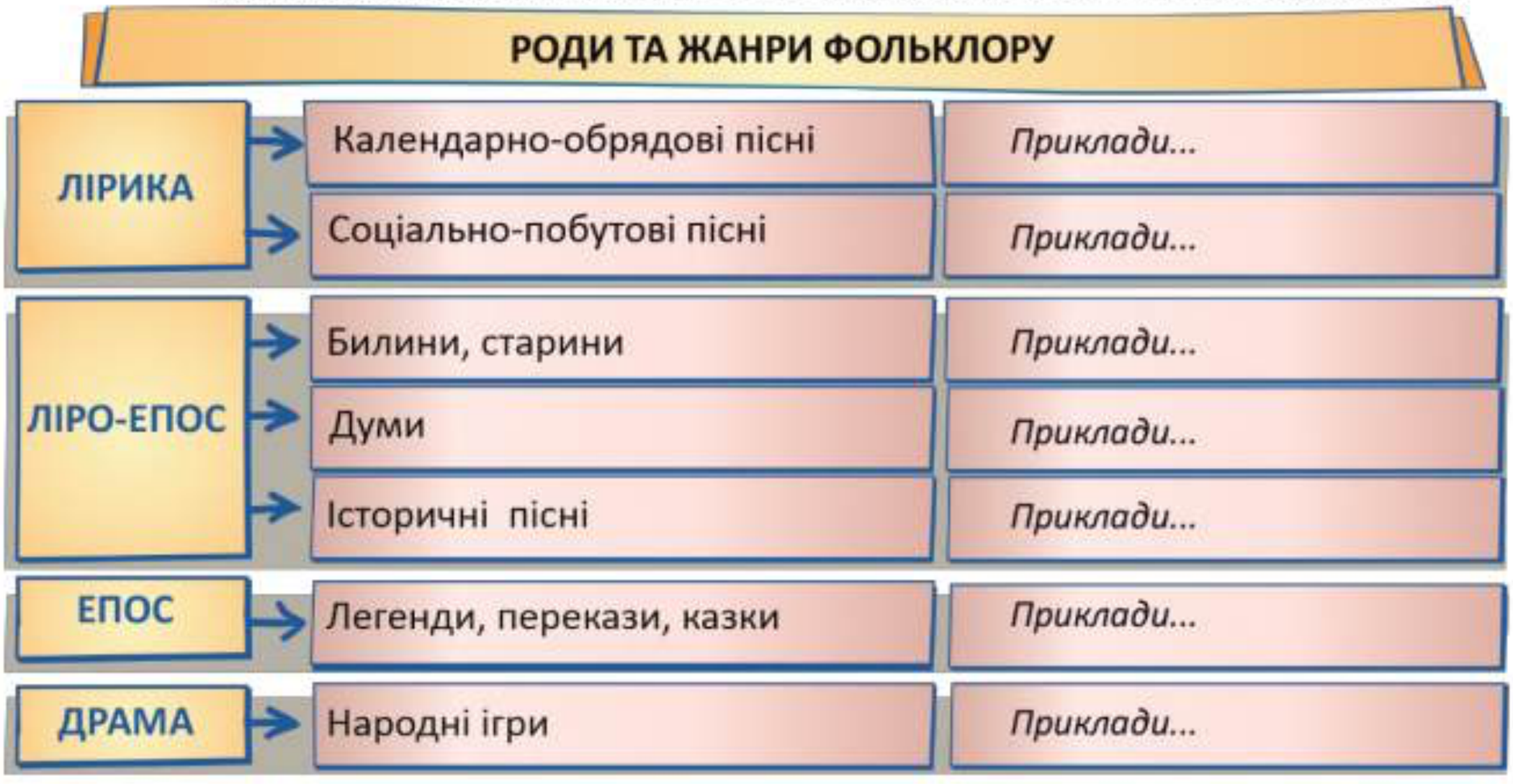

19. Опрацюйте таблицю «Паспорт твору». За потреби доповніть її.

Твір	«Дума про Марусю Богуславку»
Автор	Народ
Рід / Жанр	Ліро-епос / Дума
Місце події	Туреччина; згадано українське місто Богуслав
Історія твору	Образ Марусі Богуславки — головної героїні твору — це збірний образ. Він не має конкретного історичного прототипу, хоч відомо, що іноді вродливі українські дівчата-полонянки, потурчившись, мали неабиякий вплив при дворах турецьких вельмож (наприклад, Роксолана — дружина Сулеймана I)
Тема	Зображення боротьби українського народу проти турків і тривалого перебування у полоні козаків, яким прагне допомогти Маруся Богуславка
Ідея	Возвеличення героїзму українки; засудження поневолення, страждань, яких зазнали українці під час нападу турків, віра в щасливе й вільне життя
Художні засоби	Риторичні фігури, порівняння, епітети, пестливі слова, діалоги, паралелізм, гіпербола, анафора (єдинопочаток), тавтологія (повтори), речитатив (напівспів-напівпроказування)

НАРОДНІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

Жанр «історична пісня» є в літературі чи не всіх народів світу.

Історичні пісні — це ліро-епічні твори, присвячені певній історичній події чи відомій історичній постаті.

Літературознавець Богдан Степанишин зауважував, що в історичних піснях ідеться не про хроніку подій, бо це не документ, у якому важливу роль відіграють факти; це художній твір, тому в ньому можливий творчий домисел. Головне в історичній пісні — відобразити епоху, її суть, дух, національну спрямованість. Саме тому інформацію про героїв в історичних піснях не можна сприймати як абсолютно достовірну, хоча герої мають прототипів.

Прототип персонажа — конкретна історична або сучасна авторові особа, яка слугувала йому прообразом для створення літературного героя.

За обсягом історичні пісні менші за думи, але більші, ніж ліричні пісні. Епічність тісно переплітається з ліризмом. Ці твори є унікальним джерелом творчого натхнення письменників, композиторів, художників.

Виокремлюють такі **тематичні групи історичних пісень:**

- ✓ пісні про звитяжну боротьбу козаків із кочівниками;
- ✓ пісні про боротьбу українців з іноземними загарбниками в XVII–XVIII століттях;
- ✓ пісні про визвольні змагання у XX столітті.

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ ПРО ЗВИТЯЖНУ БОРОТЬБУ КОЗАКІВ ІЗ КОЧІВНИКАМИ

Кочівники під час набігів спалювали, знищували українські села, а людей викрадали й продавали як товар. Рішучу відсіч ординцям чинили козаки. Саме такий зміст у піснях цієї тематичної групи.

1. Прочитайте виразно пісню «Та ой як крикнув же та козак Сірко».
2. Перейдіть за покликанням чи кодом і перегляньте відео про Івана Сірка https://cutt.ly/HejAv7ni, а також інформацію про пісню про Морозенка.

ТА ОЙ ЯК КРИКНУВ ЖЕ ТА КОЗАК СІРКО

Та ой як крикнув же та козак Сірко, анафора
Та ой на своїх же, гей, козаченьків:
«Та сідлайте ж ви коней, хлопці-молодці,
Та збирайтеся до хана у гості!»
Та туман поле покриває,
Гей, та Сірко з Січі та виїжджає. паралелізм
Гей, та ми думали, та ми ж думали,
Що то орли та із Січі вилітали,—
Аж то військо та славне запорозьке
Та на Кримський шлях з Січі виїжджало.
Та ми ж *думали*, ой, та ми ж *думали*, тавтологія
Та що *сизий орел* по степу літає, — постійний епітет
Аж то Сірко на конику виїжджає.
Гей, ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що над степом та сонечко сяє, —
Аж то військо та славне запорозьке
Та на *вороних конях* у степу виграває. постійний епітет
Та ми думали, ой, та ми ж думали,
Що то місяць в степу, ой, зіходжає, —
Аж то козак Сірко, та козак же Сірко
На битому шляху та татар оступає.

Кошовий отаман Іван Сірко. Худ. Наталія Павлусенко Світлина з вікіпедії

Життя Івана Сірка оповите легендами, і де правда, а де вигадка, точно ніхто не може сказати. Рік і місце народження його достеменно невідомі.

Іван Сірко — напевне, найзагадковіша особистість епохи, бо його сила, мужність і надзвичайні здібності були виняткові.

Збереглися перекази про те, що навіть народився майбутній отаман дивним — уже із зубами.

Щодо магічних здібностей Сірка можна пригадати легенди про те, як він убив чорта одним пострілом у річці, яку потім назвали Чортомликом, і як ані куля, ані шабля не брали отамана-характерника. Ім'я його оповите ореолом непереможності.

Портрет кошового отамана Івана Сірка (1605 ?–1680 ?). Худ. Сергій Половко

Ще замолоду він уславився сміливістю й розумом, коли під керівництвом Богдана Хмельницького брав участь у морських походах і штурмах турецьких фортець. А під час Національно-визвольної війни особливо відзначився у битві з поляками під Жванцем.

Побутує легенда, що як воєначальник Сірко не програв жодної битви. У це хочеться вірити, адже, як військовий лідер, він здобув понад шістдесят розгромних перемог. Але в житті Івана Сірка були й поразки: дослідники налічують близько десятка програних боїв.

Історик Дмитро Яворницький уважав, що на виборах отамана Іван Сірко перемагав вісім разів. Але, на думку сучасного біографа Юрія Мицика, який присвятив вивченню життя Івана Сірка майже три десятиліття, посаду кошового отамана він загалом обіймав п'ятнадцять разів.

Пам'ятник Іванові Сіркові в Харкові. Світлина Віталія Солодовника

Меморіальний комплекс Івана Сірка на Нікопольщині. Світлина Владислава Грабовського

3. Що вас найбільше вражає в розповідях про Івана Сірка?
4. Відшукайте в доступних вам джерелах три цікаві факти про життя українського героя Івана Сірка, запишіть їх у зошит та прочитайте в класі.
5. Намалюйте портрет Івана Сірка або створіть його за допомогою штучного інтелекту.
6. У творі частково виокремлено засоби художньої виразності. Випишіть усі тропи в зошит.

ПІСНІ ПРО БОРОТЬБУ УКРАЇНЦІВ З ІНОЗЕМНИМИ ЗАГАРБНИКАМИ В XVII–XVIII СТОЛІТТЯХ

Прототипами героїв пісень цієї тематичної групи є реальні історичні постаті (Богдан Хмельницький, Морозенко, Залізняк).

7. Прочитайте виразно пісню. Перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на с. 108, і перегляньте відео про пісню «Чи не той то хміль».

ЧИ НЕ ТОЙ ТО ХМІЛЬ...

Чи не той то **хміль,**
Що коло тичин в'ється?
Ой той то **Хмельницький,** — *параделізм*
Що з ляхами б'ється.
Чи не той то хміль,
Що по пиві грає?..
Ой той то Хмельницький,
Що ляхів рубає.
Чи не той то хміль, — *риторичне запитання*
Що у пиві кисне?
Ой той то Хмельницький,
Що ляшеньків тисне.
Гей, поїхав Хмельницький
К **Золотому Броду**, —
Гей, не один лях лежить
Головою в воду.
«Не пий, Хмельницький, дуже
Золотої Води, —
Їде ляхів сорок тисяч — *гіпербола*
Хорошої вроди».
«А я ляхів не боюся
І гадки не маю —
За собою великую
Потугу я знаю,
Іще й **орду татарську** — *союзники*
За собой веду, —
А все тото, **вражі ляхи,** — *риторичне звертання*
На вашу біду».
Ой втікали вражі ляхи —
Погубили шуби...
Гей, не один лях лежить
Вищиривши зуби! — *фразеологізм, іронія*
Становили собі ляхи
Дубовії хати, —
Ой прийдеться вже ляшенькам
В Польщу утікати.
Утікали **вражі ляхи,** — *епітет*
Деякії полки, —
Їли ляхів собаки
І **сірії вовки.** — *постійний епітет*
Гей, там поле,
А на полі цвіти — — *паралелізм*
Не по однім ляшку
Заплакали діти.
Ген, там річка,
Через річку глиця —
Не по однім ляшку
Зосталась вдовиця...

8. У творі частково виокремлено засоби художньої виразності. Випишіть усі **тропи** в зошит.

9. Словникова робота. Чи всі слова й фрази вам зрозумілі? Якщо ні, то з'ясуйте незрозуміле, звертаючись до додаткових джерел (підручника з історії, енциклопедії тощо).
Ураховуючи історичний контекст події, про яку йдеться у пісні, поясніть значення слів та словосполучень *хміль, ляхи, Золотий Брід, дубовії хати, глиця*.

Висловлювання венеційського дипломата Альберто Віміни про Богдана Хмельницького

Богдан Хмельницький на чолі війська. Худ. Микола Івасюк

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ (1595–1657)

Богдан (Зиновій) Хмельницький — український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, очільник Гетьманату (1648–1657).

Хмельницький — організатор повстання проти зловживань коронної шляхти[1] в Україні, що переросло в загальну, очолену козацтвом, визвольну війну проти Речі Посполитої. Перший з козацьких ватажків, якому офіційно було надано титул гетьмана.

Богдан Хмельницький намагався розбудувати незалежну українську державу, укладаючи протягом свого правління союзи з Кримським ханатом та Московським царством.

Богдан Хмельницький походив із дрібної української шляхти. Освіту здобув в одній із київських шкіл та у Львівській єзуїтській колегії. Із юнацьких років перебував на військовій службі.

У 1620 р. Богдан разом із батьком, чигиринським підстаростою Михайлом Хмельницьким, брав участь у поході польського війська до Молдови проти турків. У битві батько загинув, а Богдан потрапив до турецького полону, із якого його викупили запорожці.

Повернувшись з походу, Богдан Хмельницький вступив до реєстрового козацького війська, згодом став писарем.

У 1647 р. Хмельницький розробляє план виступу проти Речі Посполитої. На початку 1648 р. він прибув із прибічниками на Запорожжя й розташувався неподалік Січі. Згодом відбулася козацька рада, на якій Богдана Хмельницького було обрано гетьманом Війська Запорозького.

[1] *Коронна шляхта* — це назва провідної верстви польського суспільства, яка відповідала давньоукраїнському боярству та західноєвропейському лицарству.

10. Що вас найбільше вражає в біографії Богдана Хмельницького?

11. Відшукайте в доступних вам джерелах три цікаві факти про життя Богдана Хмельницького, запишіть їх у зошит та прочитайте в класі.

12. За бажанням намалюйте портрет Богдана Хмельницького або створіть його за допомогою штучного інтелекту.

13. У творі «Чи не той то хміль...» частково виокремлено засоби художньої виразності. Випишіть усі **тропи** в зошит.

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ ПРО ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ В ХХ СТОЛІТТІ

Визвольні змагання в ХХ столітті — період в історії України, що характеризується значною політичною, військовою та дипломатичною діяльністю українських національних сил, спрямованою на відродження самостійної держави на всіх українських етнічних землях.

Спочатку цю боротьбу вели на центральних українських територіях, що до 1917 входили до складу Російської імперії. Згодом визвольні змагання поширилися на західноукраїнські землі, що були в складі Австро-Угорщини.

14. Прочитайте твір виразно та послухайте пісню, перейшовши за покликанням чи QR-кодом, що на с. 108.

ВИРЯДЖАЛА МАТИ СИНА ПІД КРУТИ ДО БОЮ

Виряджала мати сина під Крути до бою,
Розчесала кучерики понад головою.
Розчесала кучерики понад головою.
— Іди, іди, мій синочку, в бою не здавайся,
Як побореш вороженьків, додому вертайся.
Як побореш вороженьків, додому вертайся.
— Іду, іду, стара нене, вчиню твою волю,
А ти дома молись Богу, щоб вернувся з бою.
А ти дома молись Богу, щоб вернувся з бою.
Стара, стара мати під Крути ходила
Та й шукала між стрільцями найменшого сина.
Та й шукала між трупами найменшого сина.

А як знайшла між трупами головоньку сина,
Положила на коліна та й заголосила,
Положила на коліна та й заголосила:
— Люляй, люляй, мій синочку, а я твоя мати,
Боже милий, сину любий, вороже проклятий.
Боже милий, сину любий, вороже проклятий.

У творі оспівано трагедію битви під Крутами. 29 січня 1918 року на залізничній платформі в Крутах (Київщина) 520 українських вояків і студентів з 16 кулеметами та однією гарматою дали бій росіянам, які мали десятикратну перевагу в живій силі, бронепотягах й артилерії.

Бій під Крутами тривав близько шести годин, у ньому загинули від 70 до 100 українських бійців. Втрати більшовицьких військ тоді сягнули 300 осіб. Українці затримали росіян на чотири дні, що дало змогу укласти Берестейський мирний договір (Брест-Литовський мирний договір).

15. У чому трагізм оспіваних історичних подій?

16. У якому творі, вивченому на уроках української літератури в 7 класі, згадано події Крут? Назвіть автора та жанр твору.

17. Створіть паспорт твору.

18. Прочитайте твір виразно та послухайте пісню, перейшовши за QR-кодом чи покликанням, що на с. 108.

ПОНАД ХУСТОМ ВОРОН КРЯЧЕ

Понад Хустом ворон кряче,
Понад Хустом ворон кряче,
На чужині мати плаче. *паралелізм*
Не плач, мати, та й не тужи,
Не плач, мати, та й не тужи,
Я ранений та й не дуже.
Голівонька у четверо,
Голівонька у четверо,
А серденько у шестеро.
Найми, мати, столярика, *анафора*
Найми, мати, столярка
Ще й файного малярика.
Най ми хатку побудує,
Най ми хатку побудує,
Чорним цвітом помалює.

Хуст — місто в Закарпатській області на заході України, адміністративний центр Хустської міської громади, столиця Карпатської України.

Поблизу Хуста на Красному полі 15 березня 1939 року відбувся бій, який став повторенням подвигу героїв Крут.

Українські патріоти Закарпаття, переважно студенти, вийшли на бій проти професійних військ Угорщини. Сили були надто нерівними, угорська сторона мала значно більше бійців. Проте закарпатці знали: вони борються за власну свободу і незалежність Карпатської України.

Майже всі закарпатські патріоти загинули в страшному бою.

19. Що вам відомо про боротьбу за волю у краї, де ви народилися?

20. Відшукайте в доступних вам джерелах інформацію про героїв-воїнів минулого та сучасності. Що вас найбільше вражає?

21. Намалюйте ілюстрацію до твору «Понад Хустом ворон кряче».

22. У пісні частково виокремлено засоби художньої виразності. Випишіть усі тропи в зошит.

23. Проєктна робота «Розсипане намисто».

Кожна перлина намиста — фольклорний твір, записаний вами.

Працюючи над проєктом, рухайтеся покроково.

① Поцікавтеся в старших родичів або мешканців свого населеного пункту, чи знають вони історичні пісні. Можливо, вам пощастить записати переказ чи легенду про повстанців, народних месників (на чернетку).

② Перепишіть роботу начисто, за можливості проілюструйте.

③ Укладіть до записаного твору словник діалектизмів, застарілих слів (якщо такі є).

④ Укажіть укладача / укладачку сторінки (себе як автора).

⑤ Порада. Якщо в класі кілька робіт, скріпіть їх та об'єднайте в збірку.

СТАРОУКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО. БАРОКОВА ПОЕЗІЯ

1. Пригадайте вивчене про добу Відродження та період бароко. Звірте свої міркування з текстом, поданим нижче.

Бароко (італ. baroccо — дивний, химерний) — важливий період у мистецтві та літературі XVI – XVIII ст. Це перехід від доби Відродження до нового світосприймання, мислення, творчості.

У західноєвропейській культурі бароко прийшло на зміну Відродженню, певною мірою заперечуючи його. Колишній красі тепер протиставляють силу, спокою — рух, гармонії — боротьбу.

Бароко — це художній стиль, що характеризується декоративною пишністю, динамічними, складними формами й живописністю.

Андріївська церква — одна з найвідоміших українських пам'яток архітектури. Це одна з найяскравіших будівель стилю бароко, який поширився у вітчизняній архітектурі та мистецтві наприкінці XVII – середині XVIII ст.

Стиль українського бароко поширився на всі види мистецтва: літературу, архітектуру, скульптуру, живопис, графіку, музику.

Українське бароко мало **дві гілки:** релігійну і світську.

Українському бароко притаманні ті самі **ознаки,** що й західноєвропейському: а) динамічність форм; б) нерівність та розірваність ліній; в) потяг до драматизму; г) використання декоративних оздоблень, символічних та алегоричних образів.

Однак українське бароко має власні духовні витоки. Великий вплив на його формування мало народне мистецтво.

У другій половині XVII–XVIII ст. значного розвитку набула література. Серед її властивостей цього періоду дослідники відзначають:

а) збереження зв'язку з релігійним світоглядом;

б) головну увагу письменники зосереджували на людині, а також її на зв'язку з Богом;

в) утверджувалися нові жанри художньої літератури.

Значного розвитку в літературному бароко набула українська віршована поезія. Авторами віршів були церковні ієрархи, священники та ченці, вчителі, студенти, урядовці, мандрівні дяки, селяни. Існувала релігійно-філософська, елітарно-міфологічна, шляхетська, панегірична (поезія хвалебного змісту), міщанська, громадсько-політична, історична, лірична, гумористично-сатирична поезія, що поєднувалася з народною пісенністю.

Риси поетичних творів бароко: а) силабічний[1] (рівноскладовий вірш); б) використання античної міфології, символів; в) вигадливі поетичні образи; г) наповнення християнськими мотивами.

Відомі поети того часу — Іван Величковський, автор збірок «Млеко[2]», «Зегар[3]»; Климентій Зінов'єв, Дмитро Туптало, Стефан Яворський.

[1] *Силабічний вірш* — це вірш, у кожному рядку якого однакова кількість складів.

[2] *Млеко* (заст.) — молоко.

[3] *Зегар* — (заст.) — годинник.

Величезна роль в історії культури українського народу та літератури зокрема належить видатному українському філософу, мислителю, гуманісту, просвітителю, письменнику, педагогу, музиканту Григорію Савичу Сковороді (1722–1794).

Григорій Сковорода — геній українського бароко.

2. Пригадайте твір Григорія Сковороди «Бджола та Шершень». Прочитайте текст байки. Яка її тема та головна думка?

3. Що вам відомо про ідею «сродної праці»?

4. У чому полягає діалогічність байки?

5. Які приклади наводить автор, міркуючи про працьовитих і ледарів?

6. Використовуючи подану вище інформацію, доведіть, що байка «Бджола та Шершень» — зразок бароко.

«Бджола та Шершень». Автор ілюстрації Коломієць Іван, 7 років

СЕМЕН КЛИМОВСЬКИЙ
(1705(?) – 1785(?))

...Вільний, гожий і заможний духом козак, нестямно закоханий у життя і свою неповторно-величаву Україну. Ім'я йому — Семен Климовський

Роман Береза

Семен Климовський — поет-романтик, філософ-мрійник, автор відомої пісні «Їхав козак за Дунай». Про його життя мало що відомо. Народився він десь на межі XVII–XVIII ст. Прожив довге життя і помер у селі Припутні.

Напевно можна стверджувати, що він навчався в Києво-Могилянській академії, чудово знав іноземні мови, літературу та філософію.

Після здобуття освіти Семен Климовський подався на службу найманим козаком у Харківський полк.

Відомий письменник того часу Олександр Шаховський написав оперету-водевіль «Козак-віршотворець», у якій головна роль дотепного козака була списана із Семена Климовського. Твір набув великої популярності.

Опісля відставки Семен заснував село Припутні на теренах сучасної Кропивниччини й оселився там. Він залюбки брав участь в усіх календарно-обрядових святах односельців.

Коли ж гамір сільського життя стихав, Климовський полюбляв підійматися на пагорб, що виднівся на краю села. А вже там, у цілковитому усамітненні складав власні вірші, нерідко покладаючи їхню риму на звучання торбана[1], грою на якому володів досконало.

Можливо, саме тоді, в один із літніх вечорів, у неповторну мить творчого натхнення, Семен Климовський і написав свою найвідомішу пісню «Їхав козак за Дунай».

[1] *Торба́н* — народний струнний щипковий музичний інструмент; вирізняється додатковими приструнками, як на бандурі. Поширений із першої половини XVIII ст. до XX ст. в Україні, Польщі та інших країнах.

Гра на торбані

Пам'ятний знак Семенові Климовському в с. Мошорине на Кропивниччині

Більше про Семена Климовського ви дізнаєтеся, перейшовши за покликанням https://cutt.ly/7ejAxCej чи QR-кодом.

7. Прочитайте виразно вірш. Перейшовши за QR-кодом чи покликанням, що на с. 116, прослухайте пісню «Їхав козак за Дунай».

ЇХАВ КОЗАК ЗА ДУНАЙ

Їхав козак за Дунай,
Сказав: — Дівчино, прощай!
Ти, конику вороненький,
Неси да гуляй.

Постій, постій, козаче,
Твоя дівчина плаче;
З ким ти мене покидаєш —
Тільки подумай!

— Білих ручок не ламай,
Ясних очок не стирай,
Мене з війни зо славою
К собі дожидай.

— Не хочу я нічого,
Тільки тебе одного,
Ти будь здоров, мій миленький,
А все пропадай!

Свиснув козак на коня
— Зоставайся, молода!
Я приїду, як не згину,
Через три года.

Тебе ж, мила, не забуду,
Поки жив на світі буду.
Коли умру на війні —
Поплач обо мні!

Козаччина — не лиш бої і кров,
Козацьке серце вміло так кохати,
Що стала піснею ота палка любов,
Щоб в поколіннях жити і звучати.
Ольга Колонтай

«Їхав козак за Дунай» — одна з найвідоміших українських пісень. Текст перекладений багатьма європейськими мовами — німецькою, французькою, італійською, англійською, чеською, польською. **Варіації пісні використали у своїй творчості Людвіг ван Бетховен, Карл Марія фон Вебер** та інші композитори. Пісня популярна принаймні від середини XVIII століття.

8. Які народні пісні нагадує пісня Семена Климовського? Що спільного в ній з родинно-побутовими піснями?

9. Назвіть народно-поетичні символи в пісні, традиційні образи.

10. Чи характерна для народних пісень діалогічна форма? Думку прокоментуйте. Наведіть хоча б один приклад.

11. Випишіть із тексту засоби художньої виразності: пестливі слова, звертання, постійні епітети.

12. Створіть паспорт твору.

ІВАН ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ

(1630 (1651 ?) — 1701 (1726 ?))

Інакше дивиться на світло орел, а інакше — сова.

Іван Величковський

Іван Величковський — український письменник, перекладач, теоретик літератури, культурний і громадський діяч, священник.

Навчався в Києво-Могилянській колегії. Згодом працював у чернігівської друкарні Лазаря Барановича.

У Чернігові Іван Величковський жив не менше десяти років. Саме тут він одружився з Марією Лукашівною, дочкою полтавського священника і, можливо, висвятився на священника. І саме в цьому місті в родині Величковських народився син.

Іван Величковський — яскравий представник стилю бароко. Автор панегіриків[1], епіграм[2], курйозних та ліричних віршів релігійного і світського змісту, перекладач, теоретик фігурного віршування.

Більшість творів Івана Величковського збереглися в рукописах (зокрема рукописні «книжиці» «Зегар з полузегарком» та «Млеко»), повністю їх було видано лише 1972 року.

Писав здебільшого польською і староукраїнською мовами.

[1] *Панегі́рик* — вірш-похвала на честь людини чи події.

[2] *Епігра́ма* — сатирична дошкульна поезія з несподіваною кінцівкою.

1. На основі інформації в підручнику та додаткових джерел (доступних вам) створіть резюме митця — Івана Величковського.

У XVII ст. великого поширення набули *курйозні вірші*.

Курйозний вірш — вірш, у якому за допомогою найрізноманітніших несподіваних («курйозних») графічних форм поєднуються принципи звукового та візуального (зорового) зображення.

Серед курйозних віршів виокремлюють такі різновиди:

- ✓ *зоропоезія*, *зорова поезія* — поезія у вигляді хреста, вази, півмісяця;
- ✓ *акровірші*, у яких перші літери кожного рядка чи строфи утворюють ім'я автора;
- ✓ *фігурні* — вірші, у яких ім'я автора вміщено в найрізноманітніших формах;
- ✓ *раки літеральні* — вірші, які можна читати зліва направо і справа наліво.

2. Прочитайте вдумливо та виразно вірш. Відтак прослухайте його за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/eekBasZR

ЗЕГАР З ПОЛУЗЕГАРКОМ

АВТОР КО ЧИТАТЕЛЮ

І О смерті пАм'ятай, і На суд будь чуткий,
ВЕЛ ьмИ Час біжить сКоро, В бігу Своєм прудКИЙ.

3. Яке слово можна прочитати за великими літерами?

4. Визначте жанр поезії.

МИНУТИ[3]

До зегарка належать іще і минути,
Тому їх теж не годиться аж ніяк минути.

МИНУТИ ВСІХ СПІЛЬНІ

Мине дитинство.
Мине отроцтво,
Мине юність,
Мине зрілість,
Мине старість.
Мине перестарілість.
Мине весна.
Мине літо.
Мине осінь,
Мине зима.
Минуть всі літа.
Минуть всі часи,
А на все мине
час покаяння.

МИНУТИ ЗЛИХ

Мине честь.
Мине п'янство.
Мине помпа.
Мине гордість,
Мине пиха,
Мине марнославство,
Минуть високії думи,
Минуть лестощі.
Минуть пестощі,
Минуть бенкети, пиятики,
Минуть служби,
Минуть дружби,
Минуть жарти.
Минуть сміхи,
Минуть утіхи.
Минуть розкоші.
Минуть скарби,
Минуть ради,
Минуть зради,
Мине хитрість,
Мине ошуканство.
Мине кламство,
Мине заздрість,
Мине ненависть,
Мине урода,
Мине тілесна красота.
Мине мужність.
Мине сила,
Мине красномовство.
Мине удатність,
Мине справність.
Минуть драпіжства,
Минуть кривоприсяжства,
Минуть і іншії всі марноти марнот.
Тобто вся сила людська.

Все стане нічим по смерті:
Не прибуде багатство, не зійде
слава, —
Смерть-бо прийшовши, все оце
погубить.

[3] *Минути — тут:* архаїчне «хвилини».

Пригадайте, які слова називають омонімами.

Доведіть, що вірш «Минути» побудований на явищі омонімії.

Прокоментуйте назву твору.

Яка основна думка вірша?

Яка ідея твору? Який біблійний мотив звучить у вірші?

МИНУТИ ДОБРИХ

Минуть хвороби.
Минуть переслідування,
Минуть муки,
Минуть біди.
Минуть смутки,
Минуть сльози,
Минуть образи,
Минуть рани.
Минуть глумління,
Мине голод,
Минуть прагнення.
Мине нагота.
Мине убозтво,
Мине каліцтво.
Мине сліпота,
Мине німота,
Мине хромота,
Минуть труди,
невчаси, неспокої,
Мине усяке лихо.

ДВІ СТРАШНІ МИНУТИ

Бо промовить Господь:
«Небо і земля мимо ідуть».

Які засоби художньої виразності найяскравіші в прочитаних вами творах? Випишіть приклади в зошит.

В основі композиції творів Івана Величковського — популярна барокова тема часу.

Зегар — архаїзм, це годинник.

Полузегарок — теж архаїзм, годинник з напівдобовим циферблатом.

Годинник — символ, що вказує, як плине час. Час не можна зупинити. І все, як стверджує Іван Величковський, минає, тому не можна легковажити, гаяти даремно навіть хвилини, бо можна пропустити час, щоб покаятися за свої гріхи.

Минають багатство, слава, усі людські втіхи й пристрасті, бо їх забирає смерть.

Треба вірити й сподіватися, бо минає і все лихе — усе горе, нещастя. Вірш побудований на повторенні ключового слова «минає» та перелічуванні, а кожен вірш закінчується висновком-сентенцією (афоризмом).

5. Що вічне, на вашу думку, а що минуще в житті? Чому?
6. Які поезії належать до курйозних?
7. Доведіть, що твір «Минути» побудований на анафорі.
8. Доведіть, що курйозні поезії є зразком літератури бароко.
9. Що вам найбільше запам'яталося про Івана Величковського? Назвіть три факти про нього.
10. Відшукайте в доступних вам джерелах зорові поезії. Чи створюють їх сучасні автори? Наведіть один приклад.
11. За мотивами прочитаних творів створіть власний курйозний вірш.

12. Прочитайте *рак літеральний*. Цей вірш — поетична розвага: рядок можна читати зліва направо і навпаки. Треба мати неабиякий талант, щоб скласти змістовний вірш, рядки якого можна читати в такий спосіб.

Анна во дар бо ім'я мі обрадованна,
Анна дар і мні сін міра данна.
Анна мі мати і та мі манна
Анна пита мя я мати панна...

13. Спробуйте написати власний подібний вірш — *рак літеральний*.

ДОБА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

МАРІЯ МОРОЗЕНКО

(1969 – 2023)

Кожна з історій Марії Морозенко буквально заряджає читачів емоційними смислами добра, співчутливості та людяності.

Григорій Клочек

1. З біографією Марії Морозенко ви ознайомилися ще в 5 класі. Пригадайте, який твір письменниці ви читали. Яка його тема?

Марія Мороз (саме таким є справжнє прізвище письменниці) народилася на Рівненщині в багатодітній родині. Вона була дев'ятою із дванадцяти дітей.

Дівчинка надзвичайно любила читати. Після уроків кілька разів у тиждень забігала до сільської бібліотеки. Бібліотекар, приймаючи дві-три прочитані книжки, запитувала, чи справді дівчинка прочитала все. Просила переказати зміст книжок, іноді не вірячи, що третьокласниця може «ковтати» ті книги, поспішаючи за новими.

Марія читала праці Івана Франка, підручники з літературознавства. А ще писала сама...

Марія Морозенко понад усе мріяла навчатися в університеті, однак після закінчення школи пішла працювати, щоб мати змогу жити в місті і здобувати омріяний фах. За кілька років, приїхавши до Києва, Марія вступила на факультет журналістики.

Згодом майбутня письменниця створила сім'ю й народила доньку. Саме для неї писала перші казки, колискові пісні (пізніше усі ці твори надрукували).

Марія Морозенко — авторка багатьох дитячих книжок, працювала літературною редакторкою, була головою Творчого об'єднання дитячих письменників Національної спілки письменників України.

Письменниця займалася волонтерською діяльністю, допомагала нашим бійцям, відвідувала у шпиталі поранених воїнів, які потребували підтримки та спілкування.

2. Відшукайте в доступних вам джерелах три цікаві факти про письменницю.
3. Складіть резюме письменниці.

Фрагмент обкладинки книжки Марії Морозенко «Іван Сірко — великий характерник». Худ. Максим Паленко

[1] *Повитуха* — так у давнину називали жінку, яка супроводжувала пологи.

[2] Дуже рідко (в однієї дитини з 4–7 тисяч) перші зубки видно вже при народженні.

[3] *Мере́фа* — поселення на Харківщині, засноване в XVI ст.

ІВАН СІРКО — ВЕЛИКИЙ ХАРАКТЕРНИК

(скорочено)

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

Автор розповідає про відому на всі околиці повитуху[1] у четвертому поколінні Килину Морозиху та її ученицю. Вони приймають пологи в Марії Половчихи. Немовля народилося з двома верхніми зубами[2]. Породілля й молода повитуха перелякалися.

Баба Килина невдоволено схитнула головою, нахилилася, піднявши обтяту пуповину, мовчки підійшла до своєї учениці і, розмахнувшись нею, різко вдарила її в лице:

— Не смій так про немовля! Це буде славний ко... — із цим недомовленим словом повалилася на підлогу. Її сили на цій землі були вичерпані. Килина Морозиха прийняла останні пологи на землі і відійшла в потойбіччя.

Дяк, що зашпортався у дверях, ставши мимоволі свідком великої таїни народження і смерті, тричі перехрестився:

— Упокоїлася в Бозі... при рождениї дияволського отродія... 13 августа 1610 года.

ПОМИЛУВАННЯ

Недільного ранку на мерефському[3] цвинтарі було людно. Хоронили Килину Морозиху, якій завдячувала життям мало не третина поселенців.

На цвинтар вервечкою тяглися люди. Підійшов до натовпу і Дмитро Половець. Високий, ставний, широкоплечий, достоту такий, як усі чоловіки цього славного козацького роду.

* * *

Рід Половців був шанованим у Мерефі. І не тому, що проживав на цих землях давно...

Дмитро Половець був козаком, але на вимогу старого батька змушений повернутися додому.

Дмитро Половець вдався роботящим і відважним козаком. Коли ставав до роботи — мало хто поспівав за ним. Коли брався до зброї — козацькій відвазі заздрили й вороги. Доля не була солодкою до нього. Не раз він змагався зі смертю в двобої. Не раз стояв на межі. На щастя, видався від природи міцним та дужим, на життя — щасливцем. Чисельні шрами — єдині відмітини гостин «косарки-смерті». Так любив жартувати він над своїми ранами. На всі прохання й дорікання жінки, коли та просила його бути обачнішим у житті, казав одне: «Козак без узорів — не козак».

Про дружину Дмитра Половця між людьми мовлено мало. Кажуть, що привезено її з Поділля і що засватав жінку батько, бо захотів оженити «на своїй» ...А що вона особлива, побачили згодом. У руках молодої Половчихи вогонь горів. У словах була неговірка, зате в справах проворна.

Старий Половець, уже третій рік як покійний, недарма ж і дочкою називав. Годила йому, як могла. А Дмитро Половець, який зарано залишився сиротою — мати померла, коли він ще хлопчаком був, єдину скупу ласку приймаючи із рук небоги-служниці, серцем прикипів до жінки.

З великої любові народився хлопчик. Та саме первісток, який мав би стати великим щастям в родині, приніс в їхню сім'ю велику напасть.

* * *

Дмитро Половець під час похорону чув перешіптування односельців про те, що в нього народилося не дитя, а чортеня із зубами. Він розумів, що натовп захоче вчинити свій суд над немічним немовлям... Так і сталося наступного дня. Проте Дмитро Половець озвався до односельців:

— Здавна служив наш рід рідній землі. Не було зрадників і перевертнів поміж нас. І не буде повік. Мій син народився на славну справу — біля правої губи має він особливу відмітину, родиму. Це Божий знак. І хто посягне на життя мого сина, мусить спершу позмагатися силою не з немовлям, а зі мною. А те, що має кілька зубів хлопчак від роду — хай і так, знаю, рватиме він цими зубами лютих бусурменів, які нишпорять нашим краєм. Кажу вам, як батько, що буде так, а не інакше. Я все докладу задля цього. Чуєте, прославить хлопець наш рід. Великою людиною стане. Не ховатиметься під спідницю, як роблять це «деякі козаки»! — з притиском видихнув ці останні слова.

Хлопчика вирішили похрестити.
Дяк відмовлявся.

І тоді Михайло Діброва, на мить затримавшись біля хвіртки, поклав кулак на дякове вузьке плече:

— Похрестиш, як громада велить. І назвемо ми хлопця Іваном, бо ж помилуваним на життя є. А кумом славному козаку Дмитру Половцю буду я! — із цим хвацько підкрутив посріблений сивою павороззю вус.

Чи повірили люди Дмитрові Половцю? Чому?

У чому була сила й авторитет Дмитра Половця?

Чи кожному вдається переконати натовп? Думку прокоментуйте.

Чому дорослі вірять у надприродне походження немовляти? За які «докази» вони чіпляються?

У чому причина, що односельці натовпом прийшли по немовля?

Чи траплялося вам опинитися в натовпі? Які були ваші емоції?

Інформація від психологів

Психологія натовпу — це стан, коли більшість реагує не на аргументацію, а на гасла, окремі символи. Сила натовпу не в одностайності, а в «ефекті лавини». Як тільки вдається вплинути на частину людей, інші починають кричати, розмахувати гаслами або рухатися чисто за інерцією. Цим користуються вмілі маніпулятори.

Поміркуйте, як можна діяти, щоб не піддатися психологічному тиску натовпу. Запишіть три правила в зошит.

ЦВІТ ПАПОРОТІ

Сім років, як одна доба, збігли клечальними святками із пагорбів, опустилися в долину зеленим цвітом, щоб наповнити навколишній світ магією купальського вечора.

Щойно сонце закотилося за пологі мерефські схили, занурилося промінням глибоко в землю, наповнивши її своєю жагучою таємничою силою, на вулицях села залунали дзвінкі дівочі голоси:

Гей, око Лада, леле Ладове,
Гей, око Лада, ніч пропадає,
Бо око Лада з води виходить,
Ладове свято нам приносить...

Купальського вечора усі люди стають іншими. Та й не дивно. У час великого сонцевороту погідне сонце, відкривши золотаво-промінну браму, наближає думки до осяяних ласкою небес. Недарма ж мудрі старці вимовляють обнадійливо: «І все, що попроситься в гарну пору, збудеться». Бо не може бути інакше. Чудодійної купальської ночі сам Купайло, викликаний із позачасся, благословляє зрілість усього, що проростає на землі, а затим усіх людей щедро наділяє любов'ю до життя...

Семирічного Івана Половця магічне свято сонцевороту теж не залишає осторонь. Він ще зранку не має спокою. Замучивши матір допитуванням про купальські забави, хлопець раз по раз вибігає до воріт. Йому не сидиться на місці...

* * *

Іванко розпитує матір про купайлицю[4].

— Та нащо вона далася тобі? — сердито гримає Марія на сина. І, щоби хоча б якось побороти непогамовну хлопчачу цікавість, похапцем пояснює: — Купайлиця — це та ж Марена[5] із вербового гілля, увита вінками, квітами, намистом та стрічками.

— Замалий ти ще до цього свята. Твоє діло поки що слухати і наслухати, а не братися до справ.

Як вогонь палючий, займається Іван, скидається рвійно із лавки:

— Я не малий, чуєте!..

Служниця й собі невдоволено озивається від порога:

— Батько з хати, а він он як себе веде! Взявся матері не слухати. Підожди-підожди, он повернуться чумаки із сіллю, задасть тобі тато вербової каші.

Пригадайте, які пісні називають календарно-обрядовими. На які цикли їх поділяють?

Що вам відомо про свято Купала?

[4] *Купа́йлиця* — ритуальне вогнище цього обряду, де священну роль виконують вогонь і вода як засоби очищення.

[5] *Маре́на* — у слов'янській традиції жіночий міфічний персонаж, пов'язаний із сезонними обрядами вмирання та воскресіння природи. Марена, або Мара — це чучело, лялька чи деревце в ритуалах проводів зими та зустрічі весни.

Хлопець, зачувши це, позирає на вербову різку, що стоїть у кутку, а затим — на служницю, що, прибравшись у квітчасту хустину, за мить цілком забувши про хлопця і «вербову кашу», усміхається своїм думкам. Він хотів би їй гукнути зараз: «І що тобі до всього цього. Сама он вже на порозі стоїш, на свято спішишся, а мені що, не можна? Хіба я гірший?» Але він не промовляє цих слів уголос. Знає, що змагатися так далі зась. Розгнівана матір не пустить, коли домагатися свого перепалкою. У нього є інша думка. Він знає, як добитися бажаного.

Урешті-решт мати відпустила Іванка на свято.

* * *

І що ж то за диво, купальське свято!

Заквітчана жар-цвітом земля пробуджує надвечір'я, закликаючи до великого єднання всі сили природи... Дівчата, цього вечора достоту схожі на небесних зірниць, чудовими голосами своїми торкаються піднебесся.

Чи є у краї, де ви народилися чи проживаєте, купальські звичаї? Якщо так, то які саме?

* * *

Малий Іванко додому не повертався, мати всю ніч шукала його в лісі.

Біля Купальського багаття Іванко був недовго. Його прогнали парубки. Вони його зле образили. Щойно хлопець розігнався, щоб стрибнути через вогонь, Тарас Чорнопліт, головний підстрикач молодецької ватаги, ухопивши малого за комір сорочки, з насмішкуватим посвистом порвав його від ватри.

— Ти куди?!

— Стрибати! — не розуміючи цього запитання, малий Половець повів поглядом по лицях. На його подив, усі чомусь насмішкувато видивлялися на нього. Коли ж Тарас Чорнопліт, погордливо зблиснувши очима, глузуючи вимовив:

— Оце ще мені парубок! — гучний регіт покрив молодецький гурт.

— Чого ви смієтеся з мене! — Іванко сіпнувся з рук.

Але Тарас Чорнопліт кинувся за ним, різко поклав руку на плече:

— Е ні, стій-но, чортів сину! Нашу розмову не закінчено.

— Я не хочу з тобою розмовляти! — малий зблідло дивився поперед себе. Вогники багаття стрибали в його очах.

— Далебі, бісів син! — голосно вигукнув хтось із молоді. На ці слова всі сахнулися вбік. Вони чули вже це не раз. Тому то й мали до хлопця осторогу. Тарас Чорнопліт не вірив людським намовам. Між ним і цим хлопцем постало інше...

Досі у Мерефі не було рівних йому, Тарасу Чорноплоту. Він був першим у всьому. Ця першість була визнана усіма. Його вихваляли поважні господарі, ставлячи за приклад для своїх синів. Та й справді, Тарас Чорнопліт, єдиний син своїх заможних батьків, був метким та вправним у господарських справах.

Що свідчить про самозакоханість Тараса? Чи можна назвати його нарцисом? Чому?

Нарцисизм — у психології особа, якій притаманні завищене почуття власної значущості, надмірна потреба в захопленні, зниження здатності або небажання співпереживати іншим.

А маючи запальний характер та гордовитий норов, водив першість у всіх молодецьких гуляннях. Вважався серед парубків красенем. Не одна дівчина, задурманена його оманливою красою, хотіла б мати його біля себе. Але цього, зовні цілком доладного, а внутрішнього — розхристаного навсібіч сумнівами парубка, не вистачало надовго. Він не умів кохати одну. Любив подобатися багатьом. Коли ж бачив, як дівчата сохли за ним, зневажливо сміявся. З осудом кидав услід запаленим марною надією красуням: «Нащо мені така, яка сама горнеться до рук. У поступливих дівчатах я не маю потреби». Велика гординя позбавляла його кохання. Але він мало переймався цим. Його потішало інше.

Тарас Чорнопліт досі був у Мерефі головним серед молоді. Нікому із молодих мереф'ян не поступався він ні в чому. І мало б так тривати довіку. Коли б не малий Половець. Він став призвідцем його зневаження.

Михайло Діброва був хресним і сімнадцятирічного Тараса Чортоплота, і малого семирічного Івана Половця. У Михайла Діброви була бойова шабля, якої він нікому не давав до рук. Якось Тарас побачив, що малий Іван нею вправно користується, навіть вхопив до рук, щоб захиститися від його ж цькувань. Після цього стосунки Тараса Чорноплота і його хресного стали холодними. Звідси зародилася і Чорноплотова ненависть до Івана.

Цього вечора у руках малого Половця не було гострої шаблі. Не стояв поряд і Михайло Діброва. Занемігши напередодні, він не виходив із хати.

Купальського вечора Тарас Чорнопліт цілком відчував свою перевагу. Але ж він не волів показувати свої правдиві почуття перед іншими хлопцями. Потішаючись затіяною грою, молодецький ватаг, ніби хижий звір, поволі добирався до своєї жертви, перепитуючи лагідно:

— А хіба ти не замалий, щоб стрибати через багаття?

— Не малий, — хлопець понуро дивився навколо.

— А чи ти не бачив, що ген там, попід вигоном, для малечі викладено старшими купу кропиви? Он чуєш, як весело розважається дітвора, стрибаючи через цей «вогонь»? — з насміхом випитував хлопця Тарас Чорнопліт. Та й всі інші усміхалися цим словам.

— Я не хочу стрибати через кропиву! — заперечливо схитнув головою Іванко.

— А нам яке діло до твоїх хотінь! Маєш робити те, що всі інші діти роблять.

— Я не дитина!

— А хто ж ти такий?

— Сам знаєш!

— Вилупок ти чортячий, он що я знаю! — Тарас Чорнопліт, втомлений ним же самим затіяною грою, люто відтрутив малого на землю, садонув його ногою.

Але повалений долі хлопець зненацька порвався вперед, уп'явшись зубами в руку ненависного йому ватага, повис на парубкові. Намарно Тарас Чорнопліт, волаючи, бив малого по голові, відштовхував від себе, той не відпускав його руки. Заледве що хлопці розборонили їх.

— Чортеня! Як боляче вкусив за руку. Он які сліди лишив! — скаржився молодим побратимам зневажений юнак. Споглядаючи косо на малого, палав помстою і гнівом. Єдине бажання, яке мав він перед лицем купальської ночі, мусив би тепер неодмінно задовольнити. Мав би вже нині поставити «малого нечестивця» на місце. Інакше вже на світанку зостанеться зневаженим перед усіма. «Покусаний хлопчиськом!» — кидатимуть йому вслід. Цього він не міг допустити. Тому-то гарячково обдумував, як повернути собі зневажене ім'я. Нараз і надумав. Коли хтось із гурту, картаючи, промовив:

— Та що ти заповзявся із малим? Найшов із ким водитися, — Тарас Чорнопліт уголос розсміявся:

— А й справді, — здавалося, що він нараз одумався. З усміхом дивився поперед себе. — Хоче хлопець спробувати свою спритність, нехай так і буде. Йди, скачи, малий! — підбадьорливо мовив. Утім, щось недобре відбилося в його очах. Хирлявий усміх слабко замаскував фальш.

Це запримітив гаразд Іван Половець. Тому то, намацавши під сорочечкою руків'я срібного ножа, якого мав завжди із собою, хутко подався до вогню.

Хлопець відступив назад, розігнався і стрімко побіг до багаття. Він уже мав би стрибнути через вогонь, коли нараз перечепився через якусь перепону. Тарас Чорнопліт поставив йому підніжку. Хлопчак з розгону сторчма впав у гарячу золу. Волаючи від болю, підвівся з колін.

Ніхто не пожалів його. Опечене лице палало вогнем, а всі, замість того, щоб кинутися на допомогу, сміялися з нього. А Тарас Чорнопліт, потішаючись своєю винахідливістю у зведенні порахунків із ненависним хлопчаком, зле пожартував: «Іван-побиван покотився, як баран».

Іванко, заледве стримуючи сльози, похмуро поглянув на свого кривдника: «Як виросту, то поб'ю тебе». Його слова покрив голосний регіт молоді та сердитий вигук зухвальця-Тараса: «А йди сюди, чортів сину, дам тобі кілька потиличників».

Як ви можете охарактеризувати Тараса й малого Івана?

Як юрба реагує на знущання з дитини? Чому?

Як треба діяти в подібних ситуаціях?

Що вам відомо про булінг?

Чи можна Тараса Чорноплота назвати булером? Чому?

Запишіть у зошит поради, як протистояти булерам.

До речі, булінг в Україні передбачає кримінальну відповідальність (ст. 173-4 згідно із Законом № 2657-VIII від 18.12.2018).

Попечений вугіллям та здавлений болем, хлопець відступив кілька кроків назад. Але за мить, переборюючи палючий вогонь на лиці, подався різко вперед. У його руках зблиснуло лезо ножа.

Молодь принишкла. Іван Половець наступав на Тараса Чорноплота. Той злякано дивився на малого. Він боявся його! Безнадійний страх бився у наполоханих очах. Чувся він і в тремтячому голосі:

— Хлопці, кидайтеся на малого вилупка!

Пробуджені наляканим голосом свого ватага, юнаки кинулися на хлопця. Іванко подався навтікача.

Рятуючись, Іван забіг у ліс.

Раптом Іван почав чути голос, який із нього глузував.

І тоді хлопець, туманіючи від злості на небаченого, а зате добре чутого злостивця, що в такий от спосіб потішався над ним, дістав з кишені свій талісман. Той, який носив завжди із собою, відколи дізнався, що ним обтята його пуповина. Срібний ніж баби Килини, який залишився в їхньому домі після її смерті. За нього заплатила мати молодій повитусі кілька срібних монет.

Цей ніж Іван украв у матері.

Звинуватили в крадіжці служницю. Іван не міг зізнатися, його гризли докори совісті. Він дав служниці кілька монет і відтоді не почувався винним.

* * *

Срібне лезо ножа вдарилося в місячне сяйво.

— Що се в твоїх руках?! — зацікавлений голос схилився над ним.

— Ніж. Бачиш? Я захищатимуся ним.

— Гм, — здавалося, це втішило таємничий голос. — То ти Іван з роду Половців, так?

— Звідки ти знаєш мене? — хлопець озирнувся втретє.

— Не озирайся. Я не завдам тобі зла. Ти ж один із нас.

— Чого ти чіпляєшся до мене? Я тебе не знаю і ти мені не треба.

— Треба... Треба... Ще й як треба.

— Нащо?! — зі зброєю в руках, хлопець був спокійним — він уже не боявся рипучого, як старий немащений віз, голосу, що невідомо звідкіля падав на нього.

— Встань і ступи сім кроків уперед, — владно звелів голос.

— Ще чого?! — зазвичай норовливий у вчинках і доволі впертий за характером, Іванко й не думав робити цього. Але на свій подив, піднявся із землі й слухняно ступив сім кроків уперед.

— А зараз перехрестися навпаки.

«Як це?» — тільки й подумав хлопець, аж пальці лівої руки самі склалися в трійцю і поклали на ньому виворітний хрест — знизу доверху, а затим зліва направо.

— А тепер розгорни траву. Бачиш, куценький лист папороті?

— Бачу, — покірно слідував за голосом.

— Виворітний хрест поклади на цей лист.

Сам того не бажаючи, Іванко зробив і це. Щойно він опустив руку, із землі забило миготливе світло, яскравим сяйвом витинаючись вгору. Прямісінько перед очима хлопця замайоріло незнаної краси суцвіття — схоже на полум'я, сяюче, як блиск сонця.

— Що се?! — від подиву він завмер на місці.

— Цвіт папороті, — почулося у відповідь.

НАРОДЖЕНИЙ ВДРУГЕ

Заворожено хлопець дивився на неймовірної краси квітку, що розгортала перед ним розкішні пелюстки.

— Не стій на місці, дурнику, — гримнув з височини голос. — Цвіт папороті квітне мить. Швидко розріж мізинець, сховай квітку в палець.

Іванко так і зробив. Тепер він матиме велику силу.

Великий вовк стояв за його спиною... Він був готовий змагатися зі звіром! Хлопець різко повернувся і виставивши вперед лезо ножа, кинувся першим.

Семирічний Іванко переміг страшного вовка.

Позаду почувся приглушений сміх.

Хлопець рвучко повернувся. Яскравий сніп місячного сяйва огортав дивну людську істоту, яка стояла перед ним, тримаючи в руках маленьке вовченя, що жалібно скімлило в руках. Розпатлана старезна баба, з горбом за плечима, із ціпком, на який спиралися розчепірені пальці рук, вдоволено прошамкотіла:

Ви вірите в магію?

Причина сили Івана Половця — у чарівній квітці папороті чи в його сталевому характері?

Прокоментуйте думку.

— Відтепер, Іваночку, ти не втікатимеш від своїх кривдників ніколи. Івана Половця, народженого вдруге, гірше за вовка боятимуться всі вороги. Тримай, це тобі винагорода. Вовченя — твоє.

* * *

Сон це був, чи марево. Не схожим на дійсність було те, що бачилося і чулося йому, ніби не він був свідком усього того.

Дерев'яні стіни хати з грубих, аж почорнілих від часу тесаних колод, щільно порослих мохом, нависали над ним... Якого тільки чар-зілля тут не було! Стара хата наскрізь пропахла травами. Розхитаний дерев'яний лежак, на який гостинно посадила сивокоса баба Іванка, теж проріс травою. Тугим наваром трави дихав і чай.

Стара почала розповідати про Дану, дочку волхва,
яка мала врятувати рідний край від загарбника, і славетного князя
Святослава, який прогнав ворогів.
Іванко захотів стати схожим на князя.

СІРИЙ ПОБРАТИМ

Віз, запряжений усіляким крамом, в'їжджав у двір. Бліда й змарніла, стояла Марія Половчиха на подвір'ї, зустрічаючи свого господаря.

— Що це ти, жінко, немов не рада моєму поверненню? — Дмитро Половець, втомлений, а все ж щасливий поверненню додому, підкрутив запилений вус.

— Чи, може, козака іншого собі прийняла?

В очах жінки зблиснули сльози:

— Таке щось скажеш?! Тут так уже змучилася. Боже мій, чоловіче!.. — голосно ридаючи, впала на його груди.

— Що сталося без мене?! — відсторонивши її, Дмитро Половець грізно насупив брови.

— Маю тобі сказа... — і недомовлене слово затихло в її вустах.

— Тато повернувся! — дзвінкий вигук кинувся з-за тину. До воріт радісним сміхом покотився Іванко.

Дмитро Половець пригорнув голову хлопця дужими руками, важкі зморшки розгладилися на чолі:

— Ось так треба зустрічати чоловіка з дороги, жінко! Бачиш, як мій козарлюга зустрічає. А то ти, як і не рада.

...І чоловік, і син, були поряд. Що іще треба вірній дружині та люблячій матері? Все щастя її було разом з нею. Їй так втішно було цієї миті.

Раптом в Іванка з-під сорочки викотилося вовченя. Марія розповіла, як купальського вечора зник Іванко, як бігала, вишукуючи сина, як мучилася, доки не знайшовся сьогодні малий, а він бач який — мало, що сам з'явився, так ще й вовка приволік із собою.

Так і не домоглися батьки правди про Іванкові блукання. Розпитування і погрози нічого не дали.

Іван назвав вовченя Сірим, заледве вмовивши батьків залишити звіра в себе.

Насправді вовків приручати не можна: вовк завжди вважатиме лідером себе, а не людину.

ЗАПОРОЗЬКІ ПОСЛАНЦІ

У березні 1624 року славне запорозьке козацтво, з гетьманом Дорошенком на чолі, здійснило морський похід на Кафу. Щойно збудована флотилія з вісімдесяти чайок спустилась на води Чорного моря і рушила до берегів Босфору.

Добре пошарпавши береги, захопивши при цьому чимало зброї й довівши до переляку Царгород, запорожці без втрат повернулися додому.

Головним завданням походу було скріплення стосунків із кримським ханом Шагін-Гереєм у боротьбі проти турків. Самі ж козаки давали польським комісарам зовсім заплутані пояснення — мовляв, до Криму занесла їх хвиля, коли вони прибилися до донських козаків, щоб разом із ними в морі погуляти. Потрапивши в біду, мусили найнятися у військо Шагін-Герея, який за гарний кошт закликав їх на службу. По війні відправив хан додому їх із честю, нагородивши щедро за вірну службу. Разом із козацтвом повернулися на Запорожжя й сімсот бранців, які перебували в Криму.

* * *

Відразу ж після походу, погожого квітневого дня в Мерефу прибули козацькі гінці. Ватагу із Січі очолював козак Іван Дуб. Громада достойно зустріла козацьких посланців. Чого тільки не принесено до столу — солонину, мед, молоко, яйця, свіжоспечені житні коржі та все, що треба для щирої розмови. Обід для побратимів-козаків влаштовано в садку козака Михайла Діброви. Вельми тішився він цим пошануванням.

До столу закликано всіх мереф'ян. І прийшли мало не всі. Окрім, звичайно, дітвори та ще доглядальниць, яких на те й залишено, щоб, бува, якого лиха діти не накоїли.

Усі інші були тут. Авжеж, усім було цікаво, з якими вістями прибули козацькі посланці. Обід затягнувся до вечора. Коли було з'їдено й випито чимало, зав'язалася жвава розмова.

— Приїхали закликати вас на війну, — без всякого якогось там вступу, просто встав і сказав Іван Дуб.

Він почав говорити те, що мав би сказати на початку. Але вийшло вже так, як воно вийшло. Тому й мовлено слідом:

— Віру поганську турецьку ще Байда проклив. За це вони нашого славного отамана на залізний гак над морем почепили. І скількох ще після нього четвертовано, розтерзано, посаджено клятими бусурманами на палі. Мусимо відплатити за всіх їх, бо інакше ганьба нам і неслава.

— Гарно говорить, — струснув сивою чуприною Михайло Діброва.

— Початок цьому вже покладено. Влітку наш батько, гетьман Дорошенко, похід на Стамбул готує. Поміч у цій справі вже є. Кримський хан взявся підтримати нас. Закликаємо славне парубоцтво, здатне зброю в руках тримати, іти на Січ, самим добувати собі права й волю, відстоювати віру. Тепер або ж ніколи! Поженемо ж, браття, бусурманів геть із землі, щоб і не смерділо ними на всіх просторах і усюдах українських.

— Славний козак! — не стримався й собі Дмитро Половець.

— Хто може чим Січ підтримати, мусить це зробити зараз, бо ж знаєте й чули — чайки тепер будуємо, зміцнюємо наші сили.

Молодь Мерефи аж загорілася. Це й не дивно. В той час навіть кожному малолітку кортіло хоч раз побувати на Січі, бодай день прожити серед запорожців.

— Кого найдужче потребуєте? — обізвався сміливець із гурту молодецького.

Дмитро Вишневецький, прозваний козаками Байдою, — знакова постать в історії України. Він об'єднав козацтво у Військо Запорозьке.

Життя Дмитра Вишневецького і його смерть породили чимало легенд. Зокрема, оповідали, нібито його після катувань скинули з башти, а він зачепився ребром за гак, що стирчав у стіні. Прожив він у такому стані три доби й при тому без упину голосно лаяв ворогів та їхню віру. І лише тоді, не стерпівши наруги, хтось із ворогів застрелив Дмитра Вишневецького з лука.

* * *

До сходу сонця, коли ледь засіріло, січові посланці вирушили у дорогу. *Назустріч козакам вибіг малий Іван із Сірим і почав проситися на Січ.*

Козацтво втомилося змагатися з хлопцем. Мовчки перезирнулися між собою і, здається, зрозуміли в одну мить один одного:

— Ось що, козарлюго. Ми їдемо ниньки по справах. А ти мусиш знати — козаком стати не кожний може. Якщо вже ти не хочеш вертатися додому, так тому і бути. Дістатися на Січ маєш сам. Без нас і без чиєїсь там допомоги. Але ж знай, — притишив застережно голос Іван Дуб, — дістатися на Січ непросто. Мусиш дев'ять порогів, де вирує страшна вода і стугонить важке каміння, здолати. Як уже зумієш. Затям, уміють долати пороги одиниці. Потрапляють тільки вибрані відчайдухи. На інших чекає в дорозі смерть або й турецька неволя. То що, може, передумаєш?

Іван непевно схитнув головою. Козацтво прийняло це за вагання.

— Отож бо, подумай гарно, а вже тоді... Якщо втрапиш, питай Івана Дуба. Чуєш, якщо втрапиш, — додав молодий ватаг зі сміхом, і козацькі коні галопом понеслися вдаль...

Хо́ртиця — найбільший острів на Дніпрі, розташований поблизу Запоріжжя. Унікальний природний та історичний комплекс. Хортиця — одне із Семи чудес України.

ХОРТИЦЯ

Хортиця — величний острів на Дніпрі, місце слави і звитяги козацької, надійне забороло українських земель від татар.

Високі скелі, густі плавні, щедра трава і очерети, посновані річками, лиманами та озерами — усе це стало з часом стійким природнім оберегом України.

Турецькі галери нерідко потрапляли в пастку лабіринтів річок, зашпортавшись у плавнях. Укріплена валом, зі встановленими на вежах гарматами, Хортиця не мала рівних у стійкості з-поміж інших січових фортифікацій. Звідси вирушали в морські походи бистрокрилі козацькі чайки, тут гуртувалися повстанці Тараса Трясила й Івана Сулими. Козацтво, яке вимуштровувалося на козацькому острові, сповідуючи єдину мету — захист рідних земель, — сповідувало прості умови життя: курені вони сплітали із лози, вкривалися від дощу кінськими шкірами.

На Хортиці не було слабаків, а тим паче дітваків. Але саме такого товариства прагнув малий Іван Половець. А вже чого він прагнув, того мав добитися, хоч би там що.

* * *

Січ. Іван Дуб побачив, що біля церкви — натовп козаків, тому підійшов до них. Він побачив малого Івана з вовком. Хлопець розповів, що дістався острова сам, без сторонньої допомоги. Єдиною його підтримкою був Сірий.

ПЕРЕВОЗЬКІ ХУТОРИ

Січі дістався малий Іван Половець разом із вовком Сірим — і дорослі не розуміють, як дитині вдалося пройти такий далекий і складний шлях. Іван Дуб і Михайло Дорошенко розмовляють про волхвиню Роду і її дар передбачати й зцілювати. Вирішують віддати малого Івана в науку до Роди. До Роди хлопець мав дістатися із зав'язаними очима, а його вовк — іти окремо.

* * *

Із зав'язаними очима Іван вийшов на шлях. Глибоко вдихнув повітря. Легко і вільно. Так він почувався нині. Таємничість вабила його. Відчував: те потаємне, до чого він ішов від тієї самої миті, коли зірвав далекої купальської ночі квітку папороті, наблизилося до нього тепер. Хай і не цілком, але зупинилося неподалік, чекаючи зустрічі з ним.

Блукання було несказанно довгим... Один із провожатих запитав:

— А що, хлопче, можеш сказати, що і як ми пройшли?

Іван, у тугій пов'язці на очах, через яку не пробивалося ані крапельки світла, спробував оповісти відчуте:

— Спочатку ми пройшли чисте поле — трава торкалася ніг і вітер чувся виразно, ніщо не заважало йому бриніти чисто. Потім ми спустилися в долину — за кілька кроків кумкала жаба і я мало що не втрапив у болото. А от щойно ми завернули до лісу і ось стоїмо під деревом. Те, що навкруги ліс, — це виказує шелест дерев. Їх тут багато. Кожне дерево має свій голос. А ми стоїмо під осикою. Недаремно деревом-переляком називають її люди — он як тремтить осичина.

Промовляючи ці слова, Іван Половець не міг бачити, як вдоволено перезирнулися між собою його сивочолі провожаті, згідно киваючи на таку спостережливість. Потреби у зав'язуванні очей вже не було. Білу полотнину зняли. Далі всі гуртом добиралися кіньми.

* * *

Іван Половець аж стрепенувся на грудний рипучий голос баби. Упізнав його. І хоча часу збігло чимало, помилитися не міг. Це була вона!

Іван побачив волхвиню, яка урятувала його в лісі на Івана Купала.

— Бачу я перед собою малого пройдисвіта, з якого виросте Великий Характерник... Станеш великим воїном, коли зречешся малих потреб. Як свого часу князь Святослав. Слухай іще, знатимеш більше. Не поривайся за золотом, а прихиляйся до віри батьків, не будуй палат, а вибудовуй гарну славу про себе і рід свій, не ховайся з питвом-їством від побратимів своїх, а розділи з ними те, що маєш, не стели під бік м'якість постелі, бо ліпшого простирадла, як шовк трави годі й знайти, не носи одяг з дорогої тканини — вбирайся просто і вільно, щоб тіло почувало свободу.

Прокоментуйте настанови провидиці. Чи погоджуєтеся ви з ними? Чи актуальні вони зараз?

Наскільки людину обмежує матеріальне? Чому?

...Того ж таки вечора Іван послався спати в саду, прямісінько на траві попід яблунею. Біля нього вклався на сторожі його сірий побратим.

ШКОЛА ХАРАКТЕРНИЦТВА

Перші дні поміж нових вчителів видалися Іванкові якоюсь химерою. Та й не дивно. Сподівався ж бо він на іншу науку. Думав, що перед ним буде розгорнено древні книги, в яких, як чулося від старих мереф'ян, заховані потаємні знання. Однак усього цього не сталося. Першого дня його направлено до узлісся і велено знайти палицю, та не будь-яку, а доладну до свого зросту й сили, та принести її до плетеного тину.

Знітивши плечима на таку дивакувату забаганку сивочолих навчителів, хлопець подався до лісу. Ставши біля найближчого куща ліщини, замислився: «Як же воно знати, яка із палиць мені впору?» І раптом, пригадавши собі, як батько ставив його щороку до одвірка, заміряючи зріст, надумав: «Треба взяти таку палицю, яка буде мені "по росту"».

Вдоволений своєю здогадкою, підтяв за допомогою срібного ножа гілку, обчухрав верхівку і потягнув її за собою. Біля зачиненого тину вже чекали на нього. Коли він підійшов ближче, характерник Вітрогон звелів: — Не через хвіртку маєш зайти у двір, а скориставшись палицею.

«Що ж це за дивна наука? — розмірковував над завданням хлопець. — Як так скористатися палицею, щоб увійти у двір? Хіба що нею всіх розігнати від воріт? Але ж хіба хто поступиться? Та й не навчали б такого вчителі. Звісно, що не навчали б», — уже сміявся своїм думкам.

Доки вертів у руках принесене з лісу ліщинове гілля, Сірий, давно зачувши нюхом свого малого господаря, підстрибнув за тином, мимоволі підказавши цим, що той має робити. «Так он воно що!». Іван швиденько розігнався, підбіг до тину і, спершись на палицю, спробував перекотитися на подвір'я. Та палиця під ним різко тріснула й розлетілася на два цурпалки. Хлопець впав у траву.

Вітрогон і Пугач мовчки повернулися й пішли геть. А Іван зціпив зуби від сорому. Йому було прикро, що він не справився із цим завданням. Довго сидів у траві, низько похиливши голову. Сірий вовк нудився біля нього.

* * *

Сім років, як швидкоплинні хвилі ріки, збігли відтоді, як Іван Половець став на службу до характерників. Сім років як один день прожив поміж тими, хто переповідав йому свою непросту науку. Сім літ йшов до пізнання самого себе.

День посував поволі вечір, за ніччю наближався світанок. День за днем, переймаючи знання сивочолих характерників, юнак відкривав для себе незнані таємниці буття. Полегкості ні в чому не було. Важкі випробування змінювалися ще важчими. Його навчали ловити тінь — «відкривай у собі приховану швидкість», вчили однаково вправно керувати і лівою рукою, «бо ж ворог не вибирає сторони нападу», наказували рухатися босоніж по гострому камінню — «хто вловлює ритм руху, той ні разу не пораниться», давали поради, як втихомирювати небесні стихії та скеровувати силу блискавиці — «небесний вогонь може

Чому такі дивні завдання в школі характерництва?

Що намагалися, на вашу думку, з'ясувати вчителі?

бути помічним, якщо ти впокориш його», будили серед ночі до пластунських вправ — «ніч має слугувати тобі у всьому». Вчили характерники й незвіданих простими смертними знань. Завдяки їм та волхвині він відкрив таємниці цілющих трав. Відтепер міг лікувати найважчі рани та страшні хвороби. Розумів мову птахів і тварин. Умів переходити простір і час. Стрімкіше вітру сягав височини неба...

ВТРАТА СІРОГО ПОБРАТИМА

Пугач закликав його до колодязя.

— Ти будеш сидіти ось тут, — вказав на зелений пагорб. — Маєш пройти купелю.

Скільки цебер холодної колодязної води було вилито на нього, хлопець не рахував. Налічивши дев'ять, перестав перейматися тим. Та й вже не міг думати про це. Джерельна вода, що не давала йому просохнути, доторкалася аж до кісток, стала частиною його, так, ніби він злився із нею. І коли холодні пасма води стікали з його тіла, йому видавалося, що це він сам витікає в траву, маліючи на очах свого вчителя. Але той не казав про це. Не говорив він ані слова, не вдаючись до розмов. А лишень лив на нього цебро за цебром холодну воду, немов налаштувався випорожнити цього ранку всю криницю. Та ось Пугач зупинився:

— Сідай он на тому пагорбі і сушись. І доки не зайде сонце, з місця ані руш. І підчепивши на руку цебро, пішов від нього.

Хлопець залишився сидіти на пагорбі сам, ніжачись під сонцем. Спочатку, першу годину, коли сонце вибирало спраглими промінцями холодні краплі води на його тілі, йому було добре. Він тішився: «Що це за завдання? Лежи собі під сонцем — та й усього. Хіба це важко?»

Важкість насунула згодом, коли полуденне сонце піднялося у височінь і почало немилосердно пекти, немов сердячись на нього, що не мав уже ані крихти води на собі. Пекучому літньому сонцю було замало того, що воно отримало вже від нього. Воно хотіло більшого. А хлопець не мав уже пожертви. Та й взяти було нізвідки. Цебро від колодязя завбачливо забрав із собою старий характерник Пугач.

Обідньої пори спека стала вбивчою. Вона, як напалена для випікання хліба піч, бухкала гарячим подихом йому в скроні, прикладаючись до тіла гарячим доторком невгамовного проміння. А зрадливець-вітер забрався в долину, полишивши його змагатися один на один із гарячою літньою дниною.

Сонце пекло немилосердно. Він уже нічого не тямив, нічого не розумів, не знав: де він, хто він, навіщо все це. Його тіло стало червоним, як вогонь, а думки, немов розжарене вугілля.

Вечорової пори йому здалося, що він помирає. Все закрутилося перед очима, закинувши його у хоровод згасаючої ватри.

Чому такі жорстокі тренування мав пройти Іван Сірко? Це, на вашу думку, загартовування чи знущання?

А наскільки витривалі ви?

Чи очікували ви на такий розвиток сюжету? Чому?

Як, на важу думку, події розгортатимуться далі?

І тоді надійшов Пугач. Він пильно поглянув на нього, звелів:

— Йди за мною!

Хилитаючись, хлопець поплівся слідом за вчителем. Земля вигойдувалася перед ним, плутаючи кроки у траві. Заледве дійшов до лісу.

Лісова прохолода поволі пробуджувала життя. Йому тут було легше. І коли його поставили під широким дубом, відчув, як сила дерева переливається в нього. Хлопцю й справді відкрилося потайне — він побачив, як потік енергії столітнього дерева вливається в нього, надаючи тілу сили та міці.

Та щойно він прийшов до тями, як раптово звідусіль на нього насунули якісь озброєні чужинці. Вони наближалися з усіх сторін, виставляючи зброю наперед.

Іван кинувся оборонятися. Цієї миті він не почувався людиною. Був здатний побороти все можливе. Мав гострий зір, швидкий рух, велику внутрішню силу. Сила води, сонця і дерева-дерев — дуба, пробудилася в ньому. Він поборов дванадцятьох яничар! І коли вже справився з усіма, повернувся йти з місця бою.

Аж раптом його вуха вчули тріск гілок: «Ворог!» Різко повернувся, кинув срібний ніж на рух у кущах. Почулося дике завивання і разом із цим різко стислося серце.

Хлопець підбіг до куща, розгорнув гілки і заціпенів від жаху — перед ним лежав, конаючи в судомах, його лісовий побратим. Він убив Сірого!

* * *

Івана Половця заледве було врятовано від смерті. Відколи він закопав у лісі свого вовка, за ним ходили назирці, боячись, щоб, бува, чого не зробив із собою.

Стара ворожбитка Рода сиділа над ним день і ніч, картаючи себе в думках, що не вгледіла, як вовчисько вискочив із кліті й подався до лісу, пориваючись за своїм господарем. Разом із характерниками боролася за життя хлопця. Усі гуртом заледве перемогли в ньому смерть.

НАРОДЖЕНИЙ УТРЕТЄ

Останнє випробування здавалося зовсім неможливим. Третій іспит характерництва лякав багатьох. Ті, що здавалися зовні міцними, поступалися перед цією найважчою «пробою на виживання». Пройти науку бажали сотні, проходили одиниці.

На світанку ворожбитка Рода розбудила хлопця:

— На цю справу виправляю тебе я. Мусиш, Іване, забути про голод і спрагу. Мусиш забути цілком, що ти людина. Щоб вижити, стань частиною всього сущого.

— Що взяти із собою? — запитав на це.

Стара засміялася:

— Нічого — і все.

— Як це, зовсім нічого?!

— Але ж і все, пам'ятай це. Посеред Олешківської пустелі таїться секрет безсмертя. За місяць мусиш відшукати його...

Іван вражено дивився на волхвиню. Чи не глузує вона, бува, з нього? Про цю пустелю ходили страшні перемовини — тривала літня спека вбивала там увесь живий цвіт, в гарячому піску лишень подекуди стирчало кволе зело, спалене на цурку. «Олешки — пряма дорога в пекло», — так говорилося поміж козацтвом. Без ковтка води у пустелі не вижити. Він уже знав, що це означає «згоряти під сонцем».

Стара віщунка мовби прочитала ці його схарапуджені думки:

— Отам, посеред гарячого піску, є великий скарб, — нахилилася над його чолом. В її затемнених очах чи не мерехтів блискавицями сміх? — Знайдеш його — житимеш довго і славно, хлопче.

* * *

...На сьомий день Іван чекав ранок із острахом. Боявся. Спека перемагала його. Вона випалювала геть до крихти надію на порятунок. Блукаючи тиждень пісками, без крихти хліба і без рісочки води у роті, він поволі згасав під спекотним сонцем.

У полудневий час, коли вже геть зморений упав на гаряче простирадло розімлілої до знемоги пустелі, готуючись от-от зустрітися зі смертю, знову побачив марево. Повернувшись лицем від сонця, зустрівся поглядом з очима свого лісового вихованця. Їх він упізнав би серед тисячі інших вовчих очей. Вони були особливі для нього. Заглиблені в його душу.

Розумні очі вірного вовка заблисли над його лицем. Сприйняв це як вірний знак смерті. «З потойбіччя приходять по душі». Щойно це подумав, як йому видалося, що Сірий нахилився над ним, зволожуючи лице шорстким язиком. Це він й справді відчув на собі. І вовка побачив теж зримо і вочевидь. Потягнувся до нього рукою. Сірий відскочив на кілька кроків назад. Спробував підвестися, щоб податися за ним, і не зміг.

«Не залишай мене, друже», — заледве прохрипів.

Вовк очікувально дивився на нього. І тоді Іван потягнувся слідом за звіром, прикриваючи собою розпечену борозну, яка жаром жовтогарячого піску опалювала все його тіло. Коли доповз зовсім близько до Сірого, той знову відскочив на кілька кроків назад.

«Куди він кличе мене?!»

Вовк тицьнувся носом в обпалені сонцем руки. Від цього доторку Іван відчув полегкість. Скільки він повз — хтозна. Час тут не мав звичного відліку. Спекотний день видавався безкінечністю. Увесь цей час змагання за життя сірий побратим не полишав його. Коли юнак зовсім знеміг, став над ним, потормосив рукав сорочки, зариваючи руку в пісок.

Олешківська пустеля — один з найбільших погорблених піщаних масивів Європи, розташований в лівобережній частині пониззя Дніпра.

Олешківські піски простягаються на 158 км від берегів Чорного моря на заході, а на сході — аж до міста Каховка.

Загальна площа Олешківських пісків становить 220 тис. га.

За різними джерелами, у середньому без їжі людина може прожити кілька тижнів, але організм перестане функціонувати вже через 2–4 доби без води.

«Боляче, відпусти! — поривався вирвати руку. Вовк не поступався. — Що там може бути в цьому мертвому піску?»

Несподівано для себе відчув, як розпечені пальці намацали туге коріння, торкнулися якоїсь рослини, що загубилася в пісках.

Слабим поривом руки витягнув її на поверхню. «Що це? Для чого? Невже цьому незнаному корінцю судилося стати моєю останньою поживою у житті?»

Вовк заохочувально дивився. Поклав корінь у рот, спробував розжувати. Поволі... Поволі... Поволі верталися до нього втрачені сили. Слабовитий пустельний корінець невідворотно вихоплював його з обіймів смерті.

— Сірий, ти де?! — підвівся на коліна, озирнувся навкруги. Вовка ніде не було видно. Різонуло прямісінько в серце: «Я ж убив його!.. Мого вовка немає в живих!..»

Упав на пісок, зрошуючи розпечену пустелю пекучими сльозами. І саме в цю мить переходу із межі смерті на межу життя на світ народився Іван Сірко.

ПОЦІЛЕНИЙ У СЕРЦЕ

Підходив до Перевозького хутора, коли почув пісню.

Дзвінкий дівочий голос раптом виринув із-за березового гайку, різко прорізавши груди, торкнувся його серця, забринів у ньому щемно і ніжно.

«Хто це так гарно співає?!» Щойно подумав це, глянь: молода дівчина з туго заплетеною косою на плечі вибігла із гайку, в руках тримаючи запашний оберемок трави. Ніколи не бачив її тут раніше. Висока, стрункa, ступала гордо стежиною.

— Дівчино, стій!

Різко спинилася на стежці, зблиснула на нього очима:

— Хто ти такий, щоб віддавати мені накази?

— Я?! — замилувався її засмаглим чолом, осяяним зеленими очима. — Хіба ти не бачиш — козак.

— Теж мені козак, — відкрито глузувала, оглядаючи його подертий одяг. — Звідки ти тут узявся такий?

Спалахнув:

— Що це ти за одна, щоб так ось говорити зі мною?!

— Я?! — примружила очі. — Волхвиня! Ось так. Знаєш таких?

Його серце на ці слова негадано спалахнуло вогником, забилося сильніше, так, як, буває, б'ється в сітці нерозважлива пташина, потрапляючи в пастку. Спогад дитинства разюче постав перед очима, вигортаючи з найпотаємніших куточків душі те, що купальської ночі вразило його найбільше. Отеретіло дивився на неї:

— Дана?!

Стенула плечима:

— Яка ще Дана?! Мене звати Софія.

Зітхнув — з жалем, а чи полегшено:

— Тоді ти не волхвиня.

— Спитай у господині, знатимеш, — зацікавлено позирала на нього.

— Спитаю, — запевнив твердо.

— Ти?! — знову позирнула на нього, оглядаючи обірване шмаття на ньому. — Моя господиня й не розмовлятиме з тобою.

Почувався непевно перед цією дівчиною.

* * *

Дівчина розповідала про себе... Вона була з Поділля, а зараз жила у волхвині Роди.

— То ти, Іван Половець?! — запитала, а чи ствердно відповіла собі сама.

Посміхнувся:

— Відтепер мене звати Іван Сірко. Затям це.

— Чому так? — в її очах було щось більше, як цікавість.

І він оповів їй. Те, що не розказав би нікому іншому, несподівано для самого себе відкрив цій незнайомій дівчині. Вона йшла неспішно поряд із ним, не зронивши ані слова. І лише коли Іван зізнався, що мало не вмер від спеки і безводдя, на її очах зблиснули сльози.

Це зворушило. «Як я міг сказати, що вона зла? Ця дівчина особлива».

* * *

Що особливого було в цій дівчині? Чим вразила вона його, поціливши прямісінько в серце, — ласкавим поглядом зелених очей, тихоплином розмов, чи погожістю усміху?

* * *

Невдовзі Іван Сірко одружився із Софією. Просто і тихо. Довірившись в цьому старій волхвині Роді. За прадавнім звичаєм вона провела молодят тричі навколо багаття, посадила на вивернутий кожух біля ватри, «щоб багатим життя їхнє спільне було». Одягла обом на голову вінки — йому з дубового листя, «щоб міцним та дужим чоловіком був», а їй з різнотрав'я — барвінку, калини, волошки, рути, м'яти, колосся та часнику, «щоб красою й здоров'ям наділити, а від зла оборонити».

Наступного дня по весіллі Софію відправлено у Мерефу. А Іван Сірко, благословенний рукою волхвині, помчав на Січ. Його призначення було не тільки в родинному щасті. Він був народжений задля більшого.

«Іван Сірко — великий характерник» — І частина дилогії[1] Марії Морозенко. ІІ частина «Іван Сірко — славетний кошовий».

[1] *Дилóгія* — два твори одного автора, поєднані задумом і героями.

Фе́нтезі (літерату́ра фентезі) — різновид фантастичної літератури, де створюється вигаданий, чарівний світ із власною розгорнутою історією, кодексом законів тощо.

Практично в кожному фентезі є відсилання до історичного минулого (цим «фентезі» й відрізняється від «науково-фантастичної літератури», спроєктованої переважно на майбутнє).

Іноді вирізняють ще й так зване **«історичне фентезі»** (наприклад твір Марії Морозенко про відому історичну постать — Івана Сірка).

Характе́рник — запорозький козак, якому приписували володіння магічними силами. У народних віруваннях характерники — невразливі воїни, здатні перетворюватися на тварин, наділяти чарівною силою зброю. Характерниками після зруйнування Січі вважали деяких історичних осіб, як-от Івана Сірка.

Характерники — хранителі традицій і таємниць — бойового мистецтва козацького війська. Сьогодні у війську теж є натреновані люди, які, здається, здатні робити неможливе. Це — спецпризначенці.

Сили спеціальних операцій (також спецпризначенці, англ. special forces, SAS, commandos) — рід військ, військовослужбовці якого підготовлені за особливою програмою вишколу. До його складу входять підрозділи і частини різних спеціальних служб, видів збройних сил та поліції, внутрішніх військ, а також антитерористичні підрозділи.

Сили спеціальних операцій призначені для боротьби з терористичними формуваннями, для проведення спеціальних операцій, організації партизанської війни, диверсійних актів у глибокому тилу противника та виконання інших складних бойових завдань.

Особовий склад цих військ має високу тактичну бойову, вогневу, фізичну і психологічну підготовку. Спецпризначенці вирішують специфічні бойові завдання силовими методами в надзвичайно екстремальних умовах із застосуванням спеціальної тактики і засобів.

4. Хто є прототипом образу Івана Половця? Чому? Що вам відомо про видатного козака-характерника (підказки — у розділі «Історичні пісні»).
5. Чому героя назвали Іваном? Яке походження прізвиська Івана Половця?
6. Як у селі називали малого Івана? Чи можна говорити про булінг у ставленні до хлопця? Чому?
7. Схарактеризуйте Тараса Чортоплота (вік, статус у суспільстві, риси характеру). Чи достойною є його поведінка щодо Івана Сірка?
8. Що реальне, а що фантастичне в повісті? Чи вірите ви в характерників, у надприродні здібності? Що це — магія чи сила волі?
9. Яким ви уявляєте Івана Половця? Що вражає в його характері? Назвіть 10 рис, які свідчать про неймовірну витривалість героя.
10. Назвіть не менше п'яти доказів на користь того, що Іван Сірко — надзвичайно вразлива дитина.
11. Випишіть завдання та настанови, які давали вчителі Іванові Сіркові. Чи погодилися б ви їх виконувати? Чому?
12. Запишіть не менше 5 цілей, яких ви хочете досягти.
13. Чому у творі події переплітаються з народними звичаями, а не християнськими? Доведіть, що твір є зразком фентезі.
14. Чому чарівні події відбуваються саме в купальську ніч?
15. Назвіть проблеми, порушені у творі. Наведіть приклади.
16. Створіть паспорт твору.

17. **Завдання на вибір.**
    - **А.** Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/SekBpGMY або QR-кодом і послухайте рок-баладу. Напишіть за її мотивами есе на тему «Сучасні воїни — нащадки славетних козаків».
    - **Б.** Напишіть епілог (післямова; те, що відбулося після подій) до повісті (обсяг — до двох сторінок).

Українці та кримські татари

- «Фонтан сліз у Бахчисарайському палаці» *(переказ)*
- **Ашик Омер.** «Скажи-но, душе...» (переспів Олега Гончаренка)
- **Володимир Рутківський.** «Пастух Рашит» *(розділ із книги першої тетралогії «Джури козака Швайки»)*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- Антологія кримськотатарської поезії XIII–XX ст. «Окрушини сонця»
- **Анастасія Левкова.** «Ашик Омер»
- **Микола Мірошниченко.** «На світло видноті»
- **Олег Гончаренко.** «Криму тамований скрик...»

«Дзбани райського джерела Сельсебіль».
Сучасна кераміка митця Радислава Швеця[1]

ДАВНЯ ЛІТЕРАТУРА КИРИМЛИ

1. Пригадайте твори, у яких згадується Крим. Про які історичні епохи в них ідеться?

У наших народів — українського і кримли — є багато спільного: маємо дуже схожий історичний поступ, проходили шлях національної боротьби доволі подібно. То хто ж такі *киримли*?

Киримли, або **кримські татари** — східноєвропейський тюркський народ, що історично сформувався в Криму; разом з караїмами та кримчаками кримські татари є корінним народом Криму, а також одним із корінних народів України. Киримли розмовляють кримськотатарською мовою, яка належить до тюркської мовної сім'ї.

У киримли в Криму була своя державність протягом трьох століть.

Перша депортація[1] народу сталася ще в XVIII ст.

Друге виселення відбулося в 1944 р., коли за указом Сталіна киримли були відправлені в спецпоселення і протягом півстоліття не могли повернутися на батьківщину. У 2014 році Крим анексувала[2] Росія — відбулося насильницьке протиправне тимчасове захоплення більшої частини Кримського півострова.

[1] *Депорта́ція* — примусове переселення; вигнання окремих осіб або народів з їхнього постійного місця проживання.

[2] *Ане́ксія* — це насильницьке приєднання однією державою території іншої держави або нації в односторонньому порядку.

Киримли в національному кримськотатарському одязі під час відзначення Дня пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу

Наші літератури дуже споріднені. Наприклад, у кримських татар були *оповідачі-кедаї* (*ашики*), народні поети-співці, які брали *саз* (струнний щипковий музичний інструмент) і йшли до кав'ярень, де співали сумні філософські пісні про долю народу. В українців, як вам уже відомо, були *кобзарі*.

Дослідники поділяють історію кримськотатарської літератури на кілька періодів.

Це й фольклор, твори часів Золотої Орди, згодом — Кримського ханства; це література періоду занепаду — «кара девір», потому твори періоду ренесансу — «уянув девіри».

Виокремлюють літературу радянську й періоду повернення в Крим. Із 2000-х років киримли створюють нову кримськотатарську літературу.

2. У 2016 році відома співачка Джама́ла здобула перемогу на конкурсі «Євробачення» з піснею «1944» про депортацію кримських татар.
Відшукайте в доступних вам джерелах інформацію про історію створення пісні.
Чи нагадує твір про масове переселення українців під час сучасної війни з російськими загарбниками? Чому?

Джамала

3. Накресліть таблицю в зошиті та заповніть її, порівнявши народних співців.

	Кобзарі	*Ашики*
Струнний інструмент, у супроводі якого співці виконували твори		
Походження		

4. Прочитайте переказ «Фонтан сліз у Бахчисарайському палаці».

«ФОНТАН СЛІЗ» У БАХЧИСАРАЙСЬКОМУ ПАЛАЦІ

Фонтан, що колись стояв у тихому садку на гірському схилі, сьогодні є найвідомішою пам'яткою в Бахчисарайському палаці. Мільйони людей відвідали помешкання кримських ханів, аби побачити споруду, творці якої хіба що передбачали ту славу, що згодом оточить їхнє творіння.

Фонтан збудовано в 1764 р. Він розташовувався на садових терасах палацу біля мавзолея *Діляри-бікеч* — жінки, що мешкала в палаці при ханові Киримі Ґераї (1758–1764; 1768–1769). Таємниця, що оточує ім'я Діляри-бікеч та історію створення фонтана на її могилі, стала основою для легенд, що розповідають про Діляру як кохану Кирима Ґерая.

Хан Кирим Ґерай — видатний правитель та безстрашний воїн — на схилі років покохав красуню-князівну на ім'я Діляра. Це пізнє кохання стало для хана найдорожчим, що він колись мав у своєму житті. Однак його щастя було недовгим: прекрасна князівна передчасно померла, отруєна ревнивою суперницею з гарему. Глибоко сумуючи, Кирим Ґерай поховав кохану з найвищими почестями, звівши над її могилою мавзолей та прибудувавши до мавзолею фонтан. Цей фонтан мав висловити ті почуття, які переживав хан після смерті Діляри.

Мармурова квітка схожа на око, з якого течуть сльози. Вони наповнюють горем Чашу серця (верхня велика чаша). Час загоює рани серця, й скорбота вщухає (пари менших чаш). Але пам'ять поновлює біль (середня велика чаша). Так продовжується протягом всього життя — страждання змінюються просвітленнями й навпаки — допоки людина не закінчить земну подорож та не наблизиться до порога вічності (символом вічності легенда вважає спіраль у підніжжя фонтана).

Фонтан прикрашений двома написами[1]. Верхній — вірш поета Шейхія, що прославляє хана Кирима Ґерая:

---

[1] Переклад напису на фонтані зі старої кримськотатарської мови Нарімана Абдульваапа.

Фонтан сліз

Слава Всевишньому! Обличчя Бахчисарая знов посміхнулося:
Милість великого Крима Ґерая славно улаштувала.
Невсипними стараннями він напоїв водою околиці,
І якщо буде на те воля Божа, зробить
ще багато добрих справ.
Він тонкістю розуму знайшов воду й
улаштував прекрасний фонтан.

Нижній напис цитує 18-й вірш із 76-ї сури Корана:

[У раї праведні питимуть воду] з джерела, що зветься Сельсебіль.

Радянська влада всіляко намагалася знищити історію киримли. Після депортації в 1944 році всі кримськотатарські назви міст і сіл у Криму були замінені на радянські. Бахчисараю теж приготували нову назву — «Пушкінськ», «Садовськ»...

Висловлювалися й думки про знищення палацу — свідка історії народу, що був позбавлений права жити на землі прадідів.

Фонтан як символ ставав джерелом натхнення для письменників. Так, до образу фонтана звертався й письменник-філософ Григорій Сковорода. Митець створив концепцію[3] «нерівна рівність», у якій зобразив ідеал співіснування людства.

[3] *Концéпція* — система поглядів, розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум.

Григорій Сковорода узяв за центральний символ фонтан, з якого наповнюються різні за місткістю посудини. Фонтан цей, до речі, зображено на лицьовому боці купюри п'ятсот гривень, поруч із портретом письменника.

«Бог, — писав філософ, — багатому подібний фонтану, що наповнює різноманітні посудини по їхній місткості. Над фонтаном напис такий: "Нерівна всім рівність". Ллються з різних трубок різні потоки в різні посудини, навкруг фонтана стоячі. Менший посуд менше має, але в тому рівний є більшому, що рівно є повний».

Це означає, що люди мають різні здібності, кожен свої. У цьому сенсі вони не рівні між собою. Але рівні є в тому, що кожен може повною мірою розвивати здібності, закладені в нього Богом. Саме тому в кожного своя доля, свій шлях у житті.

5. Що спільне, а що відмінне між українським і кримськотатарським народами? Назвіть не менше трьох фактів.
6. Чому саме назву «Фонтан сліз» обрав автор для свого творіння? Чи можна назвати «Фонтан сліз» символом вірного кохання? Чому?
7. Укладіть словничок незрозумілих для вас слів.

8. Чи вдалою є метафора Григорія Сковороди щодо здібностей людини? Свою відповідь аргументуйте.
9. Графічно зобразіть, яким ви уявляєте фонтан сліз. Презентуйте зображення на уроці.

АШИ́К ОМЕ́Р (1621–1707)

Навіть написані в давнину вірші можуть бути актуальними і для наших поколінь і можуть звучати по-сучасному навіть у XXI столітті.
Микола Семена

Омер Ашик — не просто поет, він співець любові.
Гульнара Абдулаєва

Ашик Омер — середньовічний поет-ашик, один із найвідоміших представників тюркомовної ашицької поезії загалом. Ашицька[1] поезія — особливий вид літературної творчості, представники якої — народні поети-співаки — супроводжують виступи грою на сазі[2]. Звідси й інше найменування цієї поезії — поезія саза.

Життя Ашика Омера овіяне легендами; документальні свідчення, що стосуються його особистості, практично відсутні.

За переказами, народився він у Гьозлові (нині Євпаторія), там же здобув освіту. Його подальше життя минуло в мандрах-поневіряннях Османською імперією.

Побутує думка, що Ашик Омер належав до так званих *яничарських ашиків*, тобто поетів-співаків, які супроводжували османські війська в походах. Так він побував практично в усіх куточках держави Османа, у віршах поета трапляються назви містечок і міст нинішніх Болгарії, Боснії, Греції, Польщі, Росії, Румунії, Туреччини.

На схилі років Ашик Омер повернувся в рідне місто. Він став заможною людиною, тому останні роки свого життя присвятив спорудженню мечетей.

Помер поет у тому ж Гьозлові, де й похований.

У Євпаторії влаштовують щорічні ашикські читання, присвячені життю та творчості середньовічного поета.

[1] *Аши́к* — з кримськотат. ашыкъ — закоханий.

[2] *Саз* — струнно-щипковий музичний інструмент.

Про яких народних співців вам уже відомо?

Перейдіть за QR-кодом чи покликанням і прослухайте звучання музики на сазі і на кобзі
https://cutt.ly/yePmHxQi

Що спільне, а що відмінне в грі ашиків і кобзарів? Думку прокоментуйте.

1. Кого називають яничарами? Що вам про них відомо? Пригадайте поему Миколи Вороного «Євшан-зілля». Про що цей твір? Яка роль пісні у ньому?

2. Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 145, і прочитайте про «Фонтан сліз» та уривки з книжки Анастасії Левкової про Ашика Омера. Чи переживали ви описані почуття?

3. Розгляньте ілюстрації Ганни Приходько з книги Анастасії Левкової «Ашик Омер». Складіть і запишіть до кожного рисунка назву і коротке враження.

4. Прочитайте виразно вірш Ашика Омера «Скажи-но, душе…».

СКАЖИ-НО, ДУШЕ...

Така важка нам випала дорога...
Такі далися істини потайні...

Скажи-но, душе, — раз лише і строго
дай відповідь на болісне питання:

чи *сонце правди* ще колись устане, метафора
осявши наш острів-Материк?! символ батьківщини

За це... за це ми віддамо останнє —
свій стогін і свій біль, свій плач і крик. ідея

А більше й не лишилося нічого,
крім пісні материнської хіба,

що рятувала нас не рідше Бога,
хоч призабута, тиха і слаба.

Коли ми молимося — *молиться надія*. персоніфікація
Ми проклинаємо — здригається й біда.

Коли ж співаємо — злітаються на диво
всі ангели, яким світів шкода,

що прірвами лягли під наші ноги,
що закривавилися маєвом пожеж.

Невже ж дощу не випаде рясного,
цілющого на попели? Невже ж?! риторичне питання

Так хочеться ще вірити в грядуще[3].
Цю віру одкровенням возвелич —

прошепочи його тихенько, душе.
Я викую і з шепоту нам клич!

Переспів Олега Гончаренка

[3] *Грядýще* — майбутнє.

Вірш «Скажи-но, душе...» — ліричний роздум про сенс існування людини на землі, про джерела добра і зла, про любов до батьківщини. Східний **колорит**[4] є наскрізним у поезії Ашика Омера.

[4] *Колори́т* — сукупність особливостей, своєрідність, характерна особливість чого-небудь.

Література кримських татар зародилася у XIII–XV ст. Із прийняттям ісламу виникла **палацова поезія**, орієнтована на традиції арабської та перської літератур. Вона вирізнялася пишномовністю, численними зверненнями до Корану, повчальністю. Її авторами були хани й аристократи.

Основні поетичні жанри кримськотатарської літератури — *газель*, *кошма* та інші.

Газе́ль — ліричний вірш любовного чи філософського змісту із дворядкових строф. Схема римування: АА, БА, ВА. Цікаво, що газелі творили й українські митці Іван Франко, Дмитро Павличко.

Кошма́ — вироблена народними співцями-ашиками форма вірша з трьох–п'яти дубейтів (4-рядкових строф). Римування: АБВБ, ГТГБ, ДДДБ. У кожному рядку по 11–12 складів і 1–2 паузи.

Ашикська поезія — авторська та народна література; література поетів, які, читаючи свої вірші, грали на музичному інструменті — сазі.,

5. Сформулюйте провідний мотив твору «Скажи-но, душе…».

6. Доведіть, що поезія «Скажи-но, душе…» є зразком газелі.

7. Чи можна вважати, що поезія Ашика Омера актуальна й зараз? Чому?

8. Прочитайте терміни: *дума, кобзар, ашики, ліра, саз, ашикська поезія, билини (старини), кошма, бандурист, газель, ліро-епос, лірика, речитатив*. Які з них вам невідомі? Дізнайтеся про ці терміни. Виконайте інтерактивну вправу за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/feBj6kvS .

9. Накресліть у зошиті кола Вена та запишіть у них терміни, що стосуються: а) української літератури; б) кримськотатарської літератури.

Терміни. Дума, кобзар, ашики, ліра, саз, ашикська поезія, билини (старини), кошма, бандурист, газель, ліро-епос, лірика, речитатив.

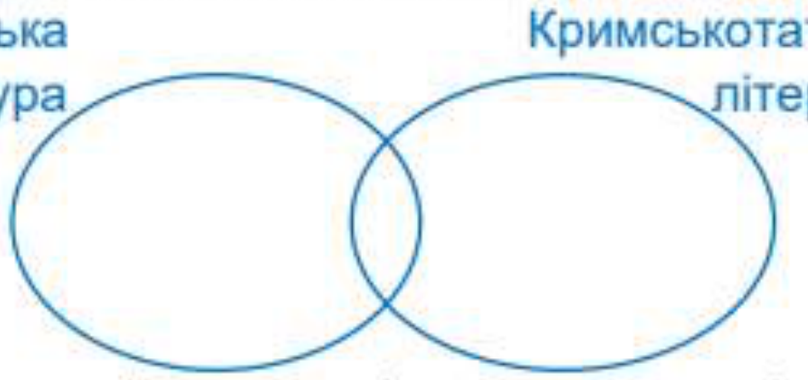

10. За матеріалом, уміщеним у підручнику, створіть ментальну мапу «Кримськотатарська література».

11. Опрацюйте таблицю «Паспорт твору». За потреби доповніть її.

Автор	Ашик Омер
Твір	«Скажи-но, душе…»
Рід	Лірика
Жанр	Ашикська поезія, газель
Мотив	Ліричний роздум про сенс життя людини, джерела добра і зла
Художні засоби	Метафора, персоніфікація, епітети, риторичні питання

КРИМСЬКІ ТАТАРИ ТА УКРАЇНЦІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

ВОЛОДИ́МИР РУТКІ́ВСЬКИЙ (1937–2021)

Мені здається, що українська нація як нація вже відбулася. Вона кров'ю захистила себе, своє існування.
Володимир Рутківський

Про дитинство Володимира Рутківського ви можете дізнатися у відеопроєкті «Живі письменники» за покликанням https://cutt.ly/iePmX5EU *чи QR-кодом.*

«У мене мати вчителька, то я мусив виконувати домашні завдання», — писав, згадуючи дитинство, відомий в Україні та за її межами митець Володимир Рутківський.

То хто ж такий письменник Володимир Рутківський, історичними творами якого зачитуються і діти, і дорослі?

Письменник, журналіст, автор творів для дітей і підлітків. Народився майбутній митець на Черкащині. Навчався в Одеському політехнічному інституті. Згодом Володимир Рутківський працював на Одеському суперфосфатному заводі, відтак подався в журналістику.

За радянських часів письменника не раз звинувачували в українському націоналізмі[1]. В Україні відмовлялися видавати твори митця, проте у перекладі російською їх друкували в Москві. В Україні Рутківський став відомий уже за незалежності. Визнання читачів йому принесла пригодницька тетралогія[2] про джур козака Швайки.

Володимир Рутківський був удостоєний багатьох літературних нагород, а також Національної премії України імені Тараса Шевченка (2012). На відсотки з банківського вкладу Шевченківської премії, яку отримав письменник, він заснував приватну мистецьку премію «Джура» в царині дитячої літератури.

[1] *Націона́лізм* — напрям політики, в основі якого думка, що цінність нації — основа суспільства.
[2] *Тетралóгія* — чотири літературні або музично-драматичні твори, об'єднані спільною ідеєю та послідовністю сюжету.

Виконайте завдання у формі інтерактивної гри за QR-кодом або покликанням
https://cutt.ly/feBku0cN

Пригадайте, хто такі джу́ри. Звідки ви про них дізналися?

У 2018 році за книжку «Гості на мітлі» ім'я Володимира Рутківського було внесено до Почесних списків Ганса Крістіана Андерсена — датського письменника, казкаря.

До останніх днів митець мешкав і працював в Одесі.

1. Складіть та запишіть у зошит резюме до біографії митця.
2. Чому твори Володимира Рутківського не друкували в Україні довгий час?
3. Відшукайте в доступних вам джерелах **три** цікаві факти з життя митця.

«Джури козака Швайки» — роман-тетралогія:

- ✓ **«Джури козака Швайки» (2007 рік);**
- ✓ **«Джури-характерники» (2009 рік);**
- ✓ **«Джури і підводний човен» (2010 рік);**
- ✓ **«Джури і Кудлатик» (2015 рік).**

За серію цих книжок автор отримав у 2021 році премію імені Тараса Шевченка.

Твір «Джури козака Швайки» — розповідь про зародження запорозького козацтва, про його мужність, кмітливість, відвагу та лицарські чесноти.

Уже з перших сторінок перед нами постає козак-лицар Швайка, який втік від Гафура-аги на своєму коні Вітрику. Вітрик несе Швайку в діброву, де він вбиває Гафур-агу, а решта татар розбіглася від страху.

А тим часом двоє друзів Сашко та Грицько біжать козакувати (ловити рибу та полювати)...

У цьому підручнику вміщено тільки один розділ із першої книжки тетралогії Володимира Рутківського «Джури козака Швайки», проте ви зможете на дозвіллі прочитати й інші розділи за QR-кодом чи покликанням, що подані на початку цієї теми (с. 148).

ПАСТУХ РАШИТ

(розділ із першої книги тетралогії «Джури козака Швайки»)
Скорочено[1]

— Терпи, Грицику, — прохрипів Швайка і облизав пересохлі вуста. — Терпи, козаче, отаманом будеш!

Швайка ніс на руках Санька. Після того, як Санько відвадив татарина, його ніби хто наврочив. Пройде кілька кроків — і зупиняється, начебто прислухається до чогось. На запитання відповідав не до ладу, або й зовсім не відповідав. Хіба що погляне так дивно, аж у Грицика по спині починають бігати мурашки. Та ще кволий якийсь став і чоло увесь час гаряче.

— Це минеться, — запевняв Швайка. — Я знаю.

А звідкіля він знає, не казав. Тільки коли на Санька щось ніби находило, Швайка брав його на руки і ніс. Як оце зараз. З самісінького ранку несе. А сонце вже от-от зверне на захід.

Санько марив. А може, й не марив. Просто йому ввижалося, ніби його й не було на світі і водночас він був.

Санькові ввижався дід Кудьма.

А ще ввижалося йому, ніби турецький султан жаліється польському королеві на них з Грициком. Не на таких, як оце зараз, а вже на дорослих, і чомусь Санько переконаний, що так воно й буде.

А одного разу він побачив Швайку. Страшне побачив. Ніби посадили його татари на палю посеред великого міського майдану, а він глузує з них і проклинає такими страшними словами, що аж волосся стає дибки. А посеред натовпу стоїть у татарській одежі дорослий Грицик — блідий, з прокушеної губи на підборіддя стікає цівка крові. Але не можна Грицикові кидатися на допомогу Швайці — навпаки — він мусить вдавати, ніби його тішать муки цього невловимого гяурського шайтана. Бо ж має Грицик передати козакам вісті, які ціною свого життя роздобув Швайка...

Отямився Санько від власного крику. Над ним схилилося стривожене обличчя Швайки.

Дуже довго йшли Швайка, Санько й Грицик, ховаючись від татар. Швайка натякає Грицикові, що Санько має особливі здібності.

— Еге ж, Грицику, аби ж то Санько був звичайний ворожбит! Ні, він вартий сотні ворожбитів. Невже забув, як він відвів від нас того татарина?

Грицик з шанобливим острахом поглянув на товариша, котрий сам недовірливо сором'язливо посміхався, почувши ті слова Швайки. Так он, виявляється, який він насправді, цей Санько!

Про ворожбитів, волхвів та відьмаків Грицик знав не менше, ніж про вовкулаків. Він був певен, що вони не набагато кращі від татар. Могли наслати на будь-кого болячку якусь, хворобу, або навіть смерть. І ніхто не в змозі боротися з ними. А тут Санько, Санько, який і мухи не скривдить — і раптом страшний волхв[4]! То як тепер йому, Грицикові, бути з таким

---

[1] Щоб послухати розділ, перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що подані на с. 148.

товаришем? Адже волхви мешкають у таємничих, майже недосяжних місцях, вони не мають ані близьких, ні знайомих. Тож коли Санько стане самітником — він, Грицик, втратить найкращого друга. Ет, як шкода!

І Грицик зітхнув так тяжко, наче вже втратив його. Затим перевів погляд на степ — і йому перехопило подих:

— Татари!

Мить — і Швайка опинився поруч з Грициком. Та ще за мить знову присів біля вогнища.

— Той татарин не страшний, — сказав він і поворушив патичком у багатті. — То свій татарин.

А той уже з'їжджав у вибалок. Скочив зі свого куцого коника і рушив до Швайки.

— Своя, — по дорозі заспокійливо посміхнувся до Грицика, котрий все ще тримав лука напоготові. — Якши хлопчик...

— Щось трапилося, Рашите? — запитав Швайка.

Рашит промовчав. Він схилився над багаттям, сипнув до казанка ще якогось зілля і заходився його помішувати.

Пригадайте, кого називають характерниками.

У чому полягав дар Санька? Пригадайте вивчену в першому семестрі повість, у якій ішлося про школу характерництва і випробування запорожців.

[4] *Волхв* — віщун.

[5] *Уру́с* — тюркомовна назва представників східнослов'янських народів, зокрема українців.

— Забув, — вибачальним голосом пояснив він Санькові, — вилікуй тебе незабаром...

І лише після цього повернувся до Швайки.

— І ще забув про погані два урус[5], — почав він. — Під'їхали поза учора один, а інший пішки у кущах заховався. Здоровий такий, справжній батир, ніякий кущ не сховає... Кінний показав знак Іслам-бека. А Іслам-бек мій хазяїн. Тоді взяв у мене два коні — і ф'ють!

— А куди вони подалися? — запитав Швайка.

Рашит махнув рукою у бік Дніпра.

— Приходили люди Іслам-бека, — продовжував він. — Сьогодні з сонцем. Я їм сказав про два урус. Подалися по сліду. Подивилися, кажуть: «Це не Швайка...» То між себе кажуть. А мені: «Ти нічого не чув, нікого не дивився». «А коні?» — кажу. Сміються: «Його теж не бачив». А як не бачив, коли один кінь взяли мої? Мої, а не Іслам-бека!

Художник-ілюстратор Максим Паленко

— Не журися, Рашите, — відказав Швайка і заспокійливо поклав руку на плече татаринові. — Розберемося, що то за уруси. А твого коня повернемо.

Рашит ствердно хитнув головою.

— *Твоє слово — золотий слово,* — сказав, він. — *Я знаю. Мені мама казали. Вони уруска були.*

Як ви гадаєте, Рашит знає, що це Швайка забрав коней? Що про це свідчить?

Чи сказано в тексті про національність Рашита? Як автор зображує те, що Рашит не українець?

Як характеризує Швайку репліка Рашита?

Як ставиться татарин до козака? Чому?

Що вам відомо про релігійні вірування козаків і татар? Чому, на вашу думку, автор не розвиває тему Бога, адже Швайка не прокоментував запитання?

З якої причини Швайка схвально відгукується про ворогів — татар?

На вашу думку, серед ворогів «можуть бути люди»? Чому?

Це татарин уже мовив до Грицика, який не зводив погляду з прибульця. Тоді перелив у чашку паруючого зілля і подав Санькові. Рідина гостро пахла баранячим жиром і якимись травами.

— Пий, — звелів Рашит. — Усе пий. Завтра будеш здоровий.

— А який на вид той, хто коней забрав? — запитав Швайка.

— Злий очі, — відказав Рашит. — Довгий кінський голова. І високий...

Він звівся на ноги.

— Я поїхало... е-е, поїхав. Інші ще не сплять, можуть побачити, що мене нема. А вранці табун пущу сліди топтати. Тоді будемо за Чатир-могила. Ну, бувай здоров!

— Спасибі, брате, — відказав Швайка. — Сам Бог тебе послав.

Рашит показав у посмішці білі зубі.

— Мій Бог чи твій?

Вони обнялися і Рашит щез у темряві. Швайка довго дивився йому услід.

— Запам'ятайте, хлоп'ята, — нарешті звернувся він до друзів, — що й серед татарів теж є люди. І не так уже й мало. І коли б не вони, я б їх усіх підряд...

І Швайка змахнув рукою, наче в ній була шабля.

— Ти його давно знаєш? — поцікавився Грицик.

— Давно. Одразу, як мене з матір'ю потягли на аркані в степ.

— То ти і в полоні був?

— Був, бодай його не згадувати... — Швайка помовчав. — Матір мою забили насмерть. За те, що спробувала втекти. А мене взяла до себе Рашитова мати. Вона теж була з Воронівки... Так що ми з Рашитом немов брати.

За багаттям повисла мовчанка.

— Виходить, ти воронівський? — нарешті озвався Грицик.

Швайка відповів не одразу.

— Отам, внизу, розвалини знаєте? — запитав він. — То була наша хата. Тепер тільки льох залишився.

— То ти син підстарости Сидірка? — здогадався Санько.

— Ага, — кивнув Швайка. — Ледьщо — я одразу до свого льоху. Рани зализувати.

Художник-ілюстратор Максим Паленко

— А ми ж... а ми гадали, що там вовкулаки завелися.

— Знаю, — посміхнувся Швайка. — Бачив, як ви нас хрестили. Я тоді там відлежувався, коли мене татари стрілою проткнули.

— Ага! — скрикнув зненацька Грицик. — Тепер я знаю, чому мені дід Кібчик вухо крутив. Ти там лежав, а він не хотів, щоб ми навколо гасали, так?

— Метикуватий, — похвалив його Швайка. Він підвівся, затоптав багаття і накинув зверху кущ старого перекотиполя.

— Поїдемо, мабуть, хлопці, — сказав він. — Саньку, я тебе до себе візьму. Бо ще, бува, звалишся дорогою.

— Не звалюся, — запевнив його Санько. — Мені вже краще. — І вже, коли сидів на коні, стиха додав: — А там, у льосі, був ще один дід. У нього борода аж до пояса, еге ж? І Кудьмою його зовуть.

Швайка смикнувся, мовби його вдарили. Якийсь час пильно розглядав малого товариша.

— Тобі й це відомо, — сказав нарешті. — Ой, Саньку, Саньку, що ж з тебе буде, коли виростеш? — Подумав і додав: — Якщо тільки виростеш.

— Виросту, — пообіцяв Санько.

У розділі першої частини тетралогії «Джури козака Швайки» «Пастух Рашит» утілено ідею порозуміння та взаємодопомоги українців і татар, адже наші народи єднає така непроста, але водночас спільна історія.

4. На прикладі яких героїв автор доводить думку про порозуміння народів?

Розрізняють **мову автора** і **мову персонажів** (мова кожного персонажа своєрідна). Мова автора і мова персонажів можуть відрізнятися, бо вони виконують у творі різні функції.

Мова персонажів є важливим засобом характеристики героїв. Людям різних епох, соціальних станів, місцевостей, віку тощо властиві певні особливості. Вони виявляються і в лексиці, і у фразеології, і в інтонації, і у вимові. Письменник намагається художньо їх відтворити. Важливу роль відіграють у художніх творах *діалоги*, *внутрішні монологи*.

Мова персонажів (монологи, діалоги) — виразна індивідуальна особливість героя твору, яка розкриває його характер і допомагає зрозуміти ставлення автора до певної дійової особи в художньому творі. У діалогах рокриваються характери, особливості вдачі, темпераменту Санька й Грицика, козака Швайки, татарина Рашита.

Авторські пояснення підсилюють мову героїв: доповнюють репліки героїв, відтворюють їхні емоції, передають рухи, пози, жести, міміку.

5. Що вам відомо про козацтво з уроків історії? Намалюйте фрагмент стрічки часу; позначте на ній дати ключових подій козацької доби.
За потреби перегляньте відео про виникнення козацтва (фільм «Країна. Історія українських земель») за покликанням чи QR-кодом, що подані на с. 148.

6. Чому Швайка називає Рашита братом? Що їх об'єднує, а що — розділяє?

7. Перекажіть розділ від імені героя: а) Швайки; б) Рашита. Чи однакові розповіді? Чому?

8. Назвіть мінімум три ознаки, за якими відрізняється мовлення героїв.

9. Як у творі втілено проблему дружби та обов'язку? Поясніть свою думку на прикладі епізоду, коли Швайка викрадає коней у Рашита. Що, на вашу думку, важливіше — дружба чи обов'язок? Чому?

10. Доведіть, що в образі козака Швайки втілено найкращі риси лицарства. На підтвердження своїх думок наведіть чотири конкретні приклади з тексту.

11. Сформулюйте тему та ідею прочитаного розділу.

12. Створіть власні ілюстрації до розділу «Пастух Рашит».

13. Накресліть схему в зошит. У порожні клітинки впишіть приклади з вивчених творів.

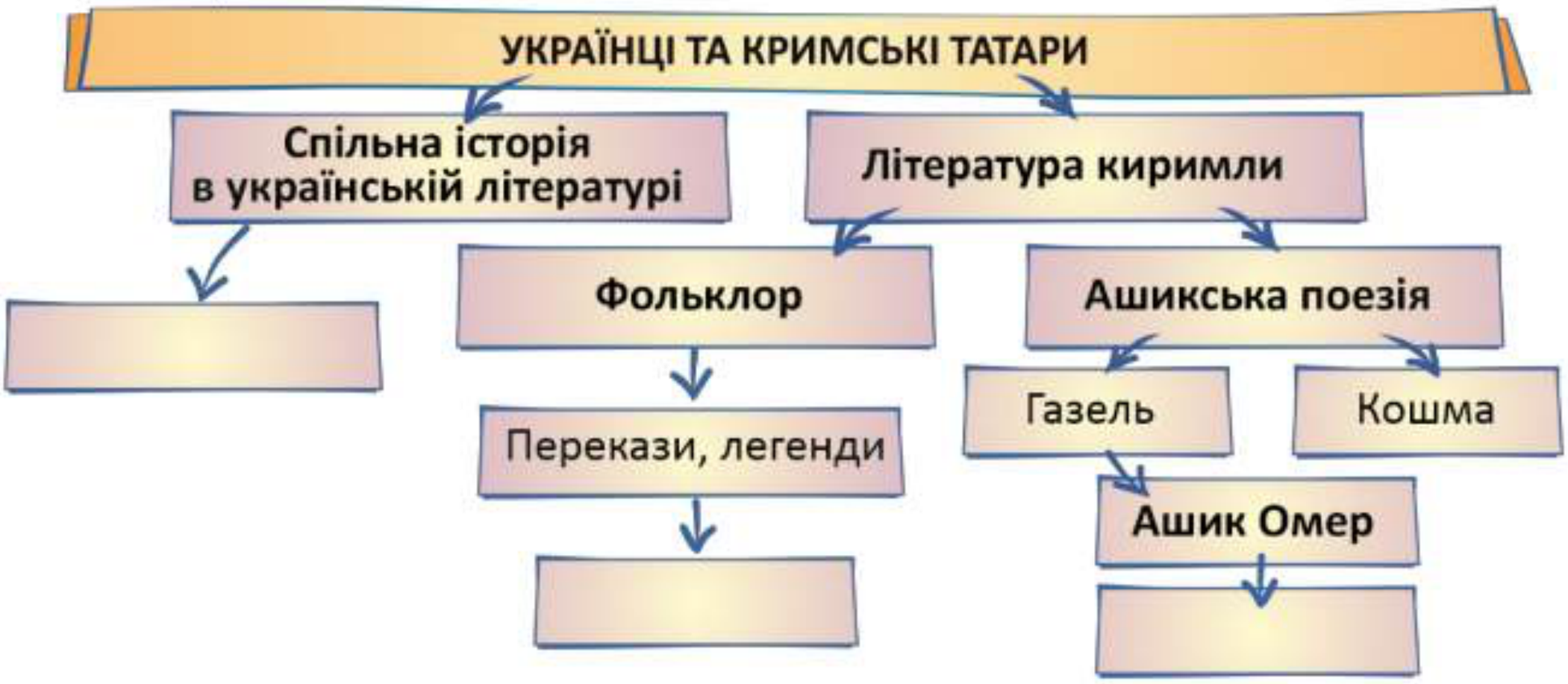

14. Опрацюйте таблицю «Паспорт твору», за потреби доповніть її.

Автор	Володимир Рутківський
Твір	«Пастух Рашит» (розділ із першої частини тетралогії «Джури козака Швайки»)
Рід	Епос
Жанр	Роман-тетралогія (розділ із першої частини тетралогії «Джури козака Швайки»)
Тема	Зображення становлення українського козацтва
Ідея	Уславлення найкращих рис та могутності оборонців рідної землі; ідея порозуміння та взаємодопомоги українців і татар
Образи	Козак Швайка, татарин Рашит, Санько, Грицик, згадано діда Кудьму

15. Проєктна робота «Банк тестових завдань». Виконайте роботу покроково.

1) Створіть шість тестових завдань до розділу «Українці та кримські татари» у word або в google-формі. Обов'язково вкажіть ключ до тестів (правильні відповіді).
2) Запропонуйте однокласникам виконати тестові завдання, за потреби виправте помилки.
3) Об'єднайте всі тести в один файл — тепер у вас є банк тестових завдань.

16. За бажання послухайте твір Володимира Рутківського «Джури козака Швайки» повністю — усі розділи. За покликанням (с. 148) подано аудіокнигу, а також текст твору повністю (за розділами).

З ПОЕЗІЇ XIX СТОЛІТТЯ: СТИЛІ ТА ЖАНРИ

- **Євген Гребінка.** «Українська мелодія»
- **Михайло Петренко.** «Дивлюсь я на небо»
- **Тарас Шевченко.** «Причинна»
- **Іван Драч.** «Балада роду».
- **Богдан Гура.** «Балада про мальви»
- **Анатолій Матвійчук.** «Кленова балада»
- **Петро Гулак-Артемовський.** «Дві пташки в клітці»
- **Степан Руданський.** «Добре торгувалось». «Не мої ноги»
- **Павло Грабовський.** «Я не співець чудовної природи...». «До матері». «До Н. К. С.»

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- **Тарас Шевченко.** «Лілея», «Тарасова ніч»
- Збірка «Українські поети-романтики»
- Збірка «Українські співомовки»
- **Іван Драч.** «Балади буднів»
- **Анатолій Качан.** *«Журавлині луги, або Купальські вогні»*
- **Віктор Баранов.** *«Хата синьоока»*
- **Кузьма Скрябін.** «Поезія»

**«Дивлюсь я на небо
та й думку гадаю...».**

*Твори митця художньої
кераміки Радислава Швеця*

УКРАЇНА XIX СТОЛІТТЯ
РОМАНТИЗМ І РЕАЛІЗМ ЯК ОСНОВНІ МИСТЕЦЬКІ НАПРЯМИ XIX СТОЛІТТЯ. СВОЄРІДНІСТЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ
ІЗ ПОЕЗІЇ XIX СТОЛІТТЯ: СТИЛІ ТА ЖАНРИ

Іван Франко Худ. Михайло Присташ

...розпанахання давніших географічних державно-етнографічних границь, величезний зріст комунікації, безмірне розширення літературних горизонтів. Спільність ідей і ідеалів в писаннях однієї генерації в різних краях... панування... певної літературної моди в цілому цивілізованому світі в даній добі.

Іван Франко

В епіграфі Іван Франко визначив істотні прикмети XIX ст. — епохи, яка докорінно змінила світобачення українців і в культурному, і в літературному планах зокрема.

Це епоха, у якій співіснували або приходили на зміну одне одному явища, що уособлювали різні світоглядні ідеї та естетичні концепти[1] як доби романтизму, так і доби реалізму. Романтизм поєднує інтерес до сучасного реального життя і до ідеалізованого образу минулого водночас. Романтизм, набуваючи все більшого значення в українському художньому житті, демонструє щораз відчутніші відмінності, які віддаляють його від класицизму[2].

Зазначмо, що в романтичному періоді малярства **Англії** переважав краєвид, відбиваючи пейзажний стиль парків та вільнолюбні настрої Байрона; у малярстві **Франції** — історичний жанр і драматургія; **Німеччини** — філософія та музика, фольклорні сюжети і краєвид.

Український романтизм найкраще проявляється в літературі, зокрема в поезії, та образотворче мистецтві. Це були оповиті поетичною атмосферою роботи Тараса Шевченка (його портрети); Василя Ште́рнберга — одного із засновників українського пейзажного та жанрового живопису.

[1] *Конце́пт* — багатозначний термін. *Тут:* стійка мовна чи авторська ідея, що має традиційне вираження; те саме, що *мотив*.

[2] *Класици́зм* — літературно-художній напрям (а також стиль доби), який уперше заявив про себе в культурі XVI ст. *Його визначальні риси:*

- прагнення будувати художні твори на засадах розуму, ігноруючи почуття;
- наслідування зразків античного мистецтва;
- встановлення непорушних правил і законів, зокрема — закон «трьох єдностей» (дії, часу й місця) та ін.;
- обов'язкове дотримання правил, зокрема таких: поділ дійових осіб на позитивних і негативних, пропорційність усіх частин твору тощо;
- ясність і чистота мови;
- орієнтування на смаки вищої суспільної верстви;
- поділ жанрів на «серйозні» (роман, трагедія тощо) та «розважальні» (комедія, байка тощо).

«Циганка-ворожка». Худ. Тарас Шевченко

«Садиба Григорія Тарновського в Качанівці». Худ. Василь Штернберг

Для творів письменників-романтиків характерні мотиви самотності, світової скорботи, нерозділеного кохання, розчарування в реальному житті. Український романтизм мав й інші особливості, а саме:

- фольклорний аспект;
- інтерес до внутрішнього світу людини, гротескно-сатиричне[3] зображення дійсності та проникливе відтворення природи;
- романтики розкривають складність та суперечливість людської душі, заглибленість у внутрішній світ особистості (інтерес до пристрастей та яскравих почуттів);
- показ непересічних подій, найчастіше трагічних (таємничі вбивства, чаклування, розлука тощо);
- ідеалізм[4] у філософії і культ почуттів, а не розуму (як це було характерним для митців-просвітників[5]);
- звернення до народності, захоплення фольклором і народною мистецькою творчістю;
- пошук історичної свідомості й посилене вивчення минулого;
- ліричний герой перебуває в гармонії з природою.

Ідеями і настановами, зокрема в наголошуванні на народності та значенні національного в літературі і мистецькій творчості, романтизм відіграв визначну роль у пробудженні й відродженні багатьох народів.

Під впливом Великої французької революції 1789–1794 рр. у Європі та Америці посилилися антифеодальний і національно-визвольний рухи.

Ідеали революції — «свобода, рівність, братерство» в буржуазному[6] суспільстві не були втілені в життя.

[3] *Гротеск* — це художній засіб, який полягає у викривленні зображуваного, суттєвому перебільшенні чи применшенні його ознак, поєднанні різких контрастів.

[4] *Ідеалізм* — напрям філософії, в основі якого — твердження, що в основі реальності лежить не матеріальне, а ідеальне, духовне.

[5] *Просві́тництво* — широкий ідейний рух, представники якого свою основну мету вбачали в тому, щоб нести в народ освіту, світло пізнання, ідеї, які могли виховувати і наставляти людей на шлях істини; звідси й назва руху й епохи — Просвітництво.

[6] *Буржуазія* — частина суспільства, власники виробництва.

«Мандрівник над морем туману».
Худ. Каспар Давид Фрідріх

Ця картина німецького художника-романтика — одна зі знакових картин романтизму.
На ній зображено мандрівника, що стоїть на темній, крутій скелі й вдивляється в туман, глибини гірських ущелин. Гострі піки подекуди виринають з туману, а ген-ген видно гірські гряди.

Ця картина — більше, ніж просто пейзаж. Тут природа — зовнішнє вираження внутрішнього стану байронічного героя.

Гори та хмари — частина душі героя, водночас він є її темнішою частиною. Художник намагався створити зв'язок між близьким і далеким, кінцевим і нескінченним.

Бездуховність, зневіра, розчарування стали причиною пошуків нових ідеалів. Але, гостро заперечуючи сучасний лад, передові люди не дуже уявляли той державний устрій, який забезпечив би щастя для всіх громадян. Звідси — занурення у мрійний світ, створений уявою героя-романтика.

Романтична «світова скорбота» була одним із виражень глибокого розчарування в результатах Великої французької революції та пов'язаного з нею Просвітництва.

Відомо, що просвітники щиро вірили в те, що незабаром запанує царство розуму та загального добробуту. Результати ж французької революції цілковито перекреслили їхні ілюзії. Царство розуму, загального добробуту й миру обернулося нескінченними загарбницькими війнами, бездушністю та егоїзмом.

Саме тому розчарування романтиків набуло особливої гостроти, почало перерастати в настрої безнадії та глибокого відчаю.

Також у романтичне світобачення вриваються почуття і філософські роздуми. Повсякденне життя поет-романтик бачить через символи. А природа посідає важливе місце в житті героя-романтика.

Романтизм (фр. romantisme) — літературний напрям, що виник наприкінці XVIII ст. в країнах Західної Європи й існував у літературі Європи й Америки в першій половині XIX ст.

Французьке слово «романтизм» походить від іспанського «романс», що означало ліричний жанр, який виник в іспанській літературі ще в Середньовіччі. Згодом «романс» починає означати епічний жанр роману.

Реалізм (від лат. *Realis* — «суттєвий», «дійсний») — стиль і напрям у мистецтві, у якому мали за мету правдиве відтворення дійсності в її типових рисах. Панування реалізму слідувало за добою романтизму і передувало символізму.

Романтизм же став запереченням класицизму. В Англії XVIII ст. епітет «романтичний» позначав літературу Середньовіччя та Ренесансу, а згодом — фантастичне, дивовижне, таємниче як необхідні елементи поезії кінця XVIII ст.

Український романтизм виник під впливом творчості європейських письменників-романтиків: Вальтера Скотта, Джорджа Гордона Байрона, Персі Біші Шеллі *(Англія)*; Фрідріха Шиллера, Генріха Гейне, Йоганна Вольфґанґа Ґете *(Німеччина)*; Віктора-Марі Гюго *(Франція)*; Адама Міцкевича, Юліуша Словацького *(Польща)*; Шандора Петефі *(Угорщина)*.

У романтичному стилі автори відображали героїчне минуле України. Осередком поетів-романтиків став Харків. Утворювалися творчі угрупування і в інших містах України.

Найвиразніші ознаки романтизму — у «Захарі Беркуті» Івана Франка, де в стані загрози перебуває ціла громада.

Ще менше романтичного у світобаченні Миколи Джері — героя твору Івана Нечуя-Левицького, який не пориває зв'язків зі своїм краєм і радикально не змінює своїх поглядів.

Для романтиків історія — це ідеал, це площина, куди поринають герої.

1. Доберіть слова-асоціації до слів «романтизм» і «реалізм». Чи можна ці слова вважати антонімами? Чому?

Літературні угрупування поетів-романтиків

	Учасники	*Акцент*	*Локація*
Харківська школа романтиків	*Ізмаїл Срезневський, Михайло Петренко*	*На мові*	*Харків*
Львівська школа романтиків / «Руська трійця»	*Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький*	*Програма відродження української літератури на заході України*	*Львів*
Київська школа романтиків	*Михайло Максимович*	*Розвиток української літератури*	*Київ*

2. Опрацюйте таблицю «Літературні угрупування поетів-романтиків», а саме: перейдіть за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/tePmCmmN, ознайомтеся з поданою там інформацією та доповніть таблицю стовпцем «Творчий доробок».

Джерелами романтизму в Україні були національно-визвольний рух, духовне відродження культури. Романтиків цікавлять внутрішній світ героїв, що діють у незвичних обставинах. Ідеалом була духовно багата особистість, яка шукає гармонії душі з людьми, природою і світом.

В Україні сформувалися чотири тематично-стильові течії романтизму:

а) фольклорно-побутова; б) фольклорно-історична;
в) громадянська; г) психологічно-особистісна.

На ранньому етапі утвердився народний романтизм, якому властиві:

- ✓ незадоволення реальним життям;
- ✓ зосередження на внутрішньому світі людини;
- ✓ поєднання розуму та почуттів — головних засад епох Просвітництва та романтизму;
- ✓ наявність релігійної свідомості;
- ✓ увага до літературної мови, історичної тематики;
- ✓ зв'язок із фольклором (сюжет, герої, художні засоби, стилістичні фігури);
- ✓ наявність символів, антитез, персоніфікацій, метафор для вираження тужливих настроїв;
- ✓ насиченість яскравими народнопоетичними засобами художньої виразності мови.

Тарас Шевченко і Петро Гулак-Артемовський

У перших творах, що започаткували народний напрям (поезії Гулака-Артемовського «Рибалка» і Гребінки «Човен»), уже відчутний фольклорний мотив. На початку XIX ст. визначилися прикметні риси нової літературно-мистецької свідомості: формувалася літературна мова на основі «живої народної мови». Український романтизм виявив глибший, ніж в інших літературах, зв'язок із фольклором, інтерес до побуту й звичаїв.

Співіснування різних стильових напрямів і течій, характерне для української літератури першої третини XIX ст., по-новому проявилося у творчості Шевченка. Ми характеризуємо ранню творчість Кобзаря як романтичну, а згодом уже читаємо його реалістичні твори.

3. Створіть асоціативне гроно «Доба романтизму», доповнивши його особливостями героя-романтика: а) герой у гармонії з природою; б) у центрі часто фантастичні події; в) романтичний герой пов'язує свою долю з долею народу, з боротьбою за національну незалежність; г) сильна, вольова, мужня, духовно багата людина (часто самотня), яка протистоїть жорстокому несправедливому світу.

4. Виберіть з переліку слова, які відображають героїв романтичних творів: *козаки (запорожці), народні співці, гетьмани, селяни, русалки, відьми, вовкулаки, закохані, українські січові стрільці*. Обґрунтуйте свій вибір.

5. Виконайте тестові завдання.

1. *Школа романтиків була найчисельнішою у місті*

А Львів Б Чернігів В Київ Г Харків

2. *Продовжте речення: Яскрава особистість, здатна на прекрасні почуття і готова до самопожертви за високі ідеали, — це герой...*

А романтичний Б реалістичний В епохи Просвітництва Г доби класицизму

3. *Ознаки романтизму (оберіть три правильні відповіді):*

А реальне зображення дійсності
Б розум переважає над почуттями
В символи, антитези, метафори для вираження тужливих настроїв
Г тісний зв'язок із фольклором
Ґ незадоволення реальним життям

4. *Представниками літератури українського романтизму є всі, ОКРІМ*

А Михайла Петренка В Євгена Гребінки
Б Івана Котляревського Г Тараса Шевченка

6. Опрацюйте матеріал розділу і складіть таблицю «Тематично-стильові течії романтизму» за зразком.

Течії	***Ознаки***	***Представники***
Фольклорно-побутова	*Фольклор як важливий чинник літератури*	*Петро Гулак-Артемовський, Тарас Шевченко*
.....	.....	.....

ЄВГЕ́Н ГРЕБІ́НКА
(1812 – 1848)

Тіло моє було в столиці,
а душа далеко — у рідному
степу, під солом'яною
покрівлею маленького
будиночка.
Євген Гребінка

1. Послухайте спів соловейка, перейшовши за покликанням https://cutt.ly/eePmC1a3 або відсканувавши QR-код.
2. Пофантазуйте, яке відношення до матеріалу цього розділу має спів соловейка. Не забудьте перевірити свої припущення, опрацювавши (до речі, спробуйте це зробити, не вимикаючи мелодію), відповідні матеріали.

У благодатному й багатому на солов'їні співи чернігівському краї були написані перші твори Євгена Гребінки.

Народився Євген у 1812 р. Ріс він в атмосфері козацьких переказів, романтичних легенд, які оповідала йому мати.

Особливе світосприймання сформувала в допитливого Євгена рідна природа. Згодом таку гармонійну єдність людини зі світом Гребінка описував у «дорослих» творах. Серед природи він почувався творцем Всесвіту.

Краєвиди України, її історія була джерелом патріотизму Євгена Гребінки. Навчався хлопець спочатку вдома, згодом вступив до Ніжинської гімназії вищих наук, де в той час здобував освіту й Микола Гоголь.

У цьому навчальному закладі панувала творча атмосфера. Там студенти цікавилися літературними новинками, обговорювали їх, видавали рукописні журнали, у яких вміщували свої твори.

Не дивно, що саме в гімназії Євген Гребінка почав писати вірші.

Цікаво, що письменник допоміг викупити з кріпацтва Тараса Шевченка та надрукувати перше видання «Кобзаря», а також розмістив окремі твори поета в альманасі[1] «Ластівка» і сприяв першій подорожі Шевченка в Україну.

На початку XIX ст. виникає так званий романтичний напрям української літератури дошевченківського періоду, яка живилася подіями народного життя й надихалася ідеями національного відродження.

Пам'ятник Євгенові Гребінці на Полтавщині. Скульптор Ю. Гирич

[1] *Альмана́х* — збірка літературних творів

Євген Гребінка спочатку був прихильником жанру байки, яка мала в Україні давні традиції й досягла найвищого рівня у XVIII ст. в «Байках Харківських» Григорія Сковороди.

Іван Франко зазначав, що «як байкопис, Гребінка посідає перше місце в нашім письменстві. Його байки характеризуються яскравим національним і навіть спеціально ліробережним українським колоритом, здоровим гумором». Зокрема, це «Ведмежий суд», «Віл», «Ячмінь», «Рибалка», «Мірошник», «Дві пташки в клітці».

Євген Гребінка писав байки, оповідання, нариси, повісті. Його перу належить історичний роман «Чайковський», вірші, пісні. Усесвітньо відомими стали романси[2] Євгена Гребінки, зокрема «Ні, мамо, не можна нелюба любить» («Українська мелодія»). У поетичних творах письменник передає найтонші, найніжніші порухи людської душі, сумні роздуми закоханих, настрої смутку, туги за щастям, нездійсненність мрій.

[2] *Рома́нс* — невеликий за обсягом вірш та музичний твір для сольного співу з інструментальним акомпанементом.

Згадайте, що таке «байка». Яка її структура?

Які байки вам відомі?

У чому особливість цього жанру літератури?

Прочитайте байки Гребінки, перейшовши за покликанням чи відсканувавши QR-код, що на с. 161. Порівняйте ці байки з байками Григорія Сковороди.

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ

«Ні, мамо, не можна нелюба любить!
Нещасная доля із нелюбом жить.
Ох, тяжко, ох, важко з ним річ розмовляти,
Хай лучче я буду ввесь вік дівувати!»

«Хіба ж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию, що буде з тобою?
Останешся, доню, одна, сиротою!

А в світі якеє життя сироті?
І горе, і нужду терпітимеш ти.
Я, дочку пустивши, мовляв, на поталу,
Стогнать під землею, як горлиця стану».

«О мамо, голубко, не плач, не ридай.
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу;
Ти будеш весела, одна я заплачу!»

Ген там, на могилі, хрест божий стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить;
«О боже мій милий! Що я наробила!
Дочку, як схотіла, із світу згубила!»
1841

3. Назвіть ознаки романтизму, які хар
Євгена Гребінки, проілюструвавши
4. Між ким передана розмова у вірші
5. За допомогою яких слів ви б перед
6. Проаналізуйте «Паспорт твору». З

Автор	Євген Гребінка
Твір	«Українська мелодія» бить»)
Рід	Лірика
Жанр	Лірична пісня (роман
Мотив	Уболівання матері за
Художні засоби:	
епітети	«нещасная доля»
порівняння	«стогнати… як горли
метафори	«стогнати під землею їть», «…із світу згуби
звертання	«Ні, мамо…», «Остан «О, Боже мій милий!»
риторичні запитання	«Хіба ж ти не бачиш,
риторичні оклики	«Ні, мамо не можна н ним річ розмовляти!

Портрет Михайла Петренка.
Худ. Олександр Чередниченко

Поцікавтесь, які творчі осередки є у вашій громаді. Кого вони об'єднують? Із якою метою створені?

Чи хотів / хотіла б ти

У
митці
Ха
нією
ники
Костом

Імена авторів пісні тривалий час
що її написав Тарас Шевченко, але зго
романтиків повернули авторство Мих

У 2017 році українці святкували
ета. У жовтні на горі Карачун поблизу
українській пісні, викарбувавши на н
правнук Олександр Петренко та редак
ген Букет уклали та надрукували «К
кладів «Дивлюсь я на небо...» різними

Михайло Петренко народився
Слов'янськ Харківської губернії (теп
цька область). Закінчив юридичний ф
Харківського університету. Протягом
дцяти років він виконував обов'язки пр
Останні роки прожив на Харківщині.

Із спадщини Михайла Петренка
лося майже двадцять поезій. Поезію «
я на небо та й думку гадаю...» написа
до чиновницької кар'єри. Мелодії до
на небо...») Михайло так і не почув.

Після його смерті вірш був покла
сандровою, випускницею Варшавськ

І в горі спізнав я, що тільки од
Далекеє небо, — моя сторона.

І на світі гірко; як стане ще гір
Я очі на небо, — мені веселіше
І в думках забуду, що я сирота
І думка далеко, високо літа.

Коли б мені крилля, орлячі ті
Я землю б покинув, і на новосі
Орлом бистрокрилим у небо по
І в хмарах навіки од світу втон

1. Хто ліричний герой вірша Миха
   ється герой-романтик?
2. Який настрій вірша? Чому ви з
3. Які образи-символи наявні у тв
4. Визначте римування й віршова
   «Дивлюсь я на небо…».
5. Виконайте інтерактивну вправу
   покликанням https://cutt.ly/KeBI
6. Перейдіть за покликаннями htt
   або відскануйте QR-код і прос
   «Дивлюсь я на небо...».
7. Чия манера співу вам сподоба

ЖАНР БАЛАДИ І
СУЧАСНІ

В мого роду —
Сто вітрів в нога

Балада є одним із найпопулярніш
довгу історію, протягом якої зазнавав
у європейському фольклорі. А згодом
вати народні мотиви, водночас пропон
Від доби романтизму (початок XI
невеликий ліро-епічний твір казково-
чного, героїчного чи соціально-побутов
ним сюжетом. Цей драматизм (часто
в ній із ліричністю, схвильованістю о
Чому романтики полюбляли саме
Наприклад, Тарас Шевченко поч
«Причинна». Мабуть, тому, що назва
чайність події, фантастика та магія,
зати б, «хорору») притаманні усьому
пряму.
Українська балада розпочинаєтьс

народною, а також із дохристиянськ
рела виникнення жанру балади в ук
Також важливим є те, що бал
ністю трагедійного сюжету, логіч
бель головного героя.

У сучасній баладі трагедія поз
бічні злі сили, які беруть активну у
чин), натомість переноситься до вн
сприйняття ліричним героєм усьо

кту в українських народних балад
драматизму подій, душевних пере

ОЙ ЛЕТІЛА С

Ой летіла стріла
З-за синього моря.
Ой де ж вона впала?
— На вдовинім полі.
Кого ж вона вбила?
— Вдовиного сина.
Немає нікого
Плакати по ньому.
Летять три зозуленьки,
І всі три рябенькі:
Одна прилетіла,
В головоньках сіла;
Друга прилетіла.
Край серденька сіла;
Третя прилетіла
Та в ніженьках сіла.

Що в головках сіла —

3. Яка тема народної балади «Ой ле
стріла…»?
4. Яку проблему порушено в цій бал
5. Що символізує образ зозулі?
6. Як ви вважаєте, чи є в давній нар
українській баладі «Ой летіла

Володимир Івасюк — геніальний композитор і співак, який зробив українську естраду відомою на весь світ.
За фахом медик, а за покликанням — скрипаль, піаніст, віолончеліст, гітарист і автор

ч
дить
точі,
у
вся 1
щівсь
Х
ливос
кінчи

У матерів є любі діти,
А у моєї — тільки квіти.
Самотні квіти під вікном,
Квіти під вікном
Заснули вже давно.

Приспів

Як сонце зійде — вийди на поріг,
І люди схиляться тобі до ніг.
Пройдися полем — мальви буйни
Торкнуться твоїх рук.

Життя — як пісня, що не віддзве
Я в мальві знов для тебе буду жит
Якщо ж я ласку не встигла прине
Прости, прости, прости, прости.

1. Прочитайте епіграф до статті і поя
2. Які особливості сучасних балад?
3. У чому полягає відмінність між нар
4. Назвіть відомих вам авторів балад

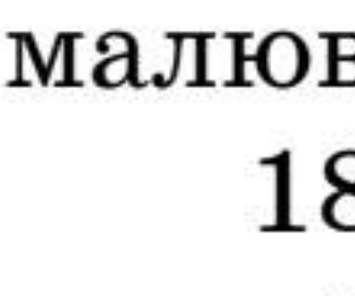

1. Назвіть три факти про життєви
зіть їх у вигляді малюнків-симв

Відомо, що Тарас Шевченко зм
У дяків навчився читати й писати,
лювання. Коли Тарасові виповнил
жником-козачком пана Енгельгар
малювання, той віддав Тараса вчи

1831 року сімнадцятирічний

1841 року вийшов альманах «Ластівка» із п'ятьма творами Тараса Шевченка: баладою «Причинна», поезіями «Вітре буйний...», «На вічну пам'ять Котляревському», «Тече вода в синє море...», першим розділом поеми «Гайдамаки» — «Галайда», окремим виданням вийшла поема «Гайдамаки». У вересні того ж року митця відзначено третьою срібною медаллю 2-го ступеня за картину «Циганка-ворожка».

Шевченко був романтиком і водночас реалістом.
У молодості, яка схиляє до романтики, писав і реалістичні твори («Катерина»), а в зрілому віці — і романтичні («Царі», «Давидові псалми»). Часто в одному творі тісно переплітаються і романтизм, і реалізм («Гайдамаки»).

Який твір Тараса Шевченка належить до романтизму?

Молодий Шевченко вступив у літературу в період розквіту українського романтизму. Глибокі почуття, співпереживання людському горю, сердечність, замилування красою української землі притаманні світосприйняттю Тараса Шевченка. Ці психологічні риси виявилися у його ліричних віршах, баладах, поемах.

Творчість Тараса Григоровича Шевченка тісно пов'язана з подіями його життя. Рання творчість представлена незрівнянними зразками ліричної поезії, баладами, соціально-побутовими та історичними поемами і драматичними творами. Для творів цього періоду (1837–1843 рр.) характерне осмислення життя свого народу, його сімейно-побутових традицій та етнічних особливостей, усвідомлення стосунків свого народу із сусідніми, заглибленість в історичне минуле, критика сучасних поетові суспільних вад.

Частина творів (поеми «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія», «Гайдамаки») присвячена історичній тематиці. Багато таких, які овіяні фольклором та романтичними мотивами: «Тополя», «Причинна» та ін.

2. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/qePmNz6v чи відскануйте QR-код і перегляньте трейлер до твору Тараса Шевченка. Поміркуйте, про що балада «Причинна».

3. Прослухайте перші три строфи балади, які стали самостійним твором (народною піснею) і виконуються як музичний твір. Для цього перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на сторінці. 173.

4. Чи допомогло прослуховування пісні доповнити уявлення про сюжет балади «Причинна»?

Твір «Причинна» розпочинається романтичним пейзажем. Образ бурі втілює неспокій людського життя: *«Реве та стогне Дніпр широкий»*.

ПРИЧИННА

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може, жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає:
То дівчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя опівночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого, постійний епітет
Що торік покинув.

Обіщався вернутися,
Та, мабуть, і згинув!
Не китайкою покрились
Козацькії очі,

«Реве та стогне Дніпр широкий».
Худ. Олег Шупляк

Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли, —
Така його доля.
Дарма щоніч дівчинонька
Його виглядає.
Не вернеться чорнобривий
Та й не привітає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'яже,
Не на ліжко — в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля… О боже мій милий!
За що ж ти караєш її, молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькії очі?.. Прости сироту!
Кого ж їй любити?
Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка
в далекім краю.

Пошли ж ти їй долю, —
вона молоденька,
Бо люде чужії її засміють.

Вона все ходить, з уст ні пари.
Широкий Дніпр не гомонить:
Розбивши вітер чорні хмари, епітет
Ліг біля моря одпочить, уособлення
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить.
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малії діти, сміючись.
«Ходімо гріться! — закричали. —
Зійшло вже сонце!» (Голі скрізь:
З осоки коси, бо дівчата).

...Зареготались нехрещені...
Гай обізвався; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені,
Летять до дуба... нічичирк...
Схаменулись нехрещені,
Дивляться — мелькає,
Щось лізе вверх по стовбуру
До самого краю.
Ото ж тая дівчинонька,
Що сонна блудила:
Отаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гіллячці
Стала... в серце коле!
Подивилась на всі боки
Та й лізе додолу.
Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її, сердешную,
Та й залоскотали[2].
Довго, довго дивувались
На її уроду...
Треті півні: кукуріку! —
Шелеснули в воду.
Защебетав жайворонок,
Угору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидячи;

Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 173. Який настрій музичного твору?

Які почуття передано в тексті твору, який часто виділяють як окремий під назвою «Така її доля».

Схарактеризуйте ліричну героїню.

[2] *Залоскота́ли* — тут: лоскочучи, замучити, довести до смерті.

Ілюстрація художника Івана Марчука до балади Тараса Шевченка «Причинна» (серія «Шевченкіана»)

Защебетав соловейко —
Пішла луна гаєм;
А тим часом із діброви
Козак виїжджає;
Під ним коник вороненький постійний епітет
Насилу ступає.
«Ізнемігся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може, вже одчинила
Не мені, другому…
Швидше, коню, швидше, коню, звертання
Поспішай додому!»
Утомився вороненький,
Іде, спотикнеться, —
Коло серця козацького
Як гадина в'ється.
«Ось і дуб той кучерявий…
Вона! Боже милий!
Бач, заснула виглядавши,
Моя сизокрила!»
Кинув коня та до неї:
«Боже ти мій, боже!»
Кличе її та цілує…
Ні, вже не поможе!
«За що ж вони розлучили
Мене із тобою?»
Зареготавсь, розігнався —
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи:
Як проводжала сина мати,
Як бився татарин уночі.
Ідуть — під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,
А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (нігде правди діти)
Підкралися, щоб ізлякать;
Коли подивляться, що вбитий, —
З переполоху ну втікать!

Ілюстрація художника Івана Марчука до балади Тараса Шевченка«Причинна» (серія «Шевченкіана»)

Збиралися подруженьки,
Слізоньки втирають;
Збиралися товариші
Та ями копають;
Прийшли попи з корогвами,
Задзвонили дзвони.
Поховали громадою
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі.
Нема кому запитати,
За що їх убито?
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.
Прилітає зозуленька
Над ними кувати;
Прилітає соловейко
Щоніч щебетати;
Виспівує та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тії русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

Пригадаймо, що таке балада

Балада — це ліро-еп
історико-героїчного, соціаль
із драматичним

Як бачимо, героїня балади «Прич
Тараса Шевченка — дівчина-красун
ворожка зробила сновидою, щоб вона
страждала від розлуки з коханим. Та
нічних блукань сновиду залоскотали
лки. А прибулий вранці козак, заста
неживою, у розпачу вкоротив собі ж
Тут відчутний натяк на твір В. Ше
«Ромео і Джульєтта» (улюбленого Ш
кового автора).

Новим у жанрі балади були ліри
нко виявив своє ставлення до героїв
Українська поезія раніше не зна
щирості, такого яскравого вираже
тільки співчуває скривдженим, а й за
тачів глибоке співчуття до них.

1. *У першому виданні «Кобзар ОКРІМ...*

А «Іван Підкова»

Б «Тополя»

В «До Основ'яненка»

Г «Причинна»

Ґ «Думи мої, думи мої...»

2. *Визначте особливості ба (три особливості)*

А динамічний сюжет

Б наявність фантастичних

В гострий конфлікт

Г тужливість і сум в образа

Ґ великий за обсягом проз

18. Опрацюйте паспорт балади «П

Автор	Тарас Шевч
Твір	«Причинна»
Рід	Ліро-епос
Жанр	Балада
Тема	Оповідь про
Ідея	Возвеличен

Народився майбутній письменник
Артемовський 27 січня 1790 р. на Черк
священника. У дванадцять років став с
гилянської академії. За спогадами Пе
час, коли він їв недоїдки на базарі, одя
дому на канікули йшов пішки або плив

Здобувши освіту, викладав у прив
лював у будинках польських поміщи
лині. У 1817 р. переїхав до Харкова і

1. Якщо вас зацікавила творчість Петра Гулака-Артемовського, перейдіть за покликанням https://cutt.ly/DePmMJUd чи QR-кодом, що праворуч, і прослухайте байку «Дві пташки в клітці» у художньому виконанні. Зобразіть свої враження від почутого у вигляді смайликів. Прочитайте подані нижче байки-приказки, відтворивши їх у подібному (акторському) стилі.

ДУРЕНЬ І РОЗУМНИЙ

«На що, до халепи, той розум людям здався?» —
Раз Дурень здуру — бовть!.. Розумного питався.
«На те, — озвався сей, — коли кортить вже знать,
Щоб дурням на сей спрос цур дурнів відвічать».

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН

Цікавий, Мовчуна зустрівши раз, спитав:
«Від чого голосний так дзвін той на дзвініці?»
«Від того, що (коли не втнеш сеї дурниці)
Всередині, як ти, порожній він», — сказав.

ЛІКАР І ЗДОРОВ'Я

Йшов Лікар у село — селу на безголов'я,
А із села біжить, злякавшися, Здоров'я:
«Куди, Здоров'ячко? — пита він. — Як ся можеш?»
«Та цур тобі!.. я йду, куди ти не заходиш!»

Байка-приказка — це невеликий твір на 2–8 рядків, ознаками якого є лаконізм, відсутність розгалуженого сюжету та деталізації, яскравість, чіткість, влучність вислову.

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ

«Чого цвірінькаєш, дурний, чого голосиш?
Хіба ж ти трясці захотів?
Що заманулося, чого ти не попросиш,
Чи сім'ячка, просця, пшонця, чи то крупів, —
Всього ти в кліточці по саме нельзя маєш,
Ще й витребенькуєш, на долю нарікаєш», —
Так в клітці підлітка корив снігир старий.
«Ой дядьку, не глузуй! — озвався молодий. —
Недарма я журюсь і слізками вмиваюсь,
Недарма я просця і сім'ячка цураюсь.
Ти рад пожорні сій, бо зріс в ній і вродився;
Я ж вільний був, тепер в неволі опинився».

2. Чого навчає кожна з байок? Які з них належать до байок-приказок? Чому ви так вважаєте?
3. Які алегоричні образи є в байці «Дві пташки в клітці»?
4. Назвіть ознаки байки та ознаки приказки в байці «Дві пташки в клітці»?
5. Складіть паспорт твору «Дві пташки в клітці» Петра Гулака-Артемовського.
6. Прочитайте уважно епіграф (с. 179) і напишіть кілька речень про те, як ви розумієте слова Петра Гулака-Артемовського, наведені в ньому.

СТЕПА́Н РУДА́НСЬКИЙ (1834 – 1873)

...з Руданського був
справжній поет — з тих,
що родяться, з готовим даром...
В йому щасливо поєдналися —
талант поета і свідомість громадська.
Його твори видержали
найсуворіший з іспитів іспит —
іспит часу.

Сергій Єфремов

У селянській набожній родині Руданських, яка мешкала на Поділлі[1], батьки виховували чотирьох синів, співаючи їм пісень та прищеплюючи любов до рідної мови. Найбільшу надію батько покладав на здібного до науки Степана. Бажав, щоб син став священником, тож відрядив на навчання в Шаргородську бурсу, а потім — у Кам'янець-Подільську семінарію.

Степан Руданський під впливом поезії Тараса Шевченка та народних пісень почав писати вірші. Ми знаємо Степана Руданського як автора «Повій, вітре, на Вкраїну...» та інших віршованих рядків.

Окрім того, він отримав медичну освіту і працював лікарем у Ялті (Крим). Проте літературну діяльність не полишав. Писав і вдень, і вночі. Це були гумористичні твори, зокрема співомовки, небилиці про незвичайні пригоди.

Співомовка — це унікальний жанр української літератури, який поєднує гумор, сатиру й народну мудрість. Такого жанру немає в літературі. Співомовки виникли в XIX ст. на основі фольклору, але найбільше розвинулися у творчості видатного поета Степана Руданського, який називав свої твори *приказками*.

Співомовка — це короткий гумористичний вірш, побудований на основі народного анекдоту, дотепу, приказки, казкового мотиву, комедійної життєвої бувальщини.

Співомовкам властиві гострота, іронія, гра слів, ритмічність і римування. Вони виникли в середині XIX ст. і досягли найвищого розквіту у творчості Степана Руданського, Івана Франка, Володимира Самійленка та інших українських поетів. Співомовки відображають настрій, погляди, проблеми та особливості національного характеру українського народу.

[1] *Поділля* — історико-географічна область України, яка охоплює територію сучасних Тернопільської (південь, схід), Хмельницької (без північної смуги), Вінницької, північні райони Одеської областей, а також невеликі прилеглі території Житомирської, Черкаської, Миколаївської, Кіровоградської та Київської областей. До Поділля також належить північне Придністров'я.

Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 180 прочитайте (прослухайте) поезію Степана Руданського «Пісня» («Повій, вітре, на Вкраїну…»).

Виконайте інтерактивне завдання у формі гри за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/ueBkihVQ .

ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
Ходив чумак[2] з мазницею
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш, —
Сріблом-злотом сяє, —
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!
Реготять купці дурнії,
А він тільки сплюне
Та й до другої крамниці,
Багатшої, суне.

В найбагатшії крамниці
Два купці сиділо,
І туди чумак заходить
З мазницею сміло:

«Добридень вам, добрі люди!»
Та й зачав питати,
Чи нема у них принаймні
Дьогтю де продати.
«Нєту, нєту! — купці кажуть
Та й, шельми[3], сміються: —
Здєсь нє дьоготь — толькі дурні
Адні продаються!»

А чумак їм: «То ніврокy ж,
Добре торгувалось,
Щойно два вас таких гарних
На продаж осталось».

Художник Анатолій Базилевич оформив видання співомовок

[2] *Чумак* — людина, що торгувала сіллю, за якою треба було їхати далеко — до Криму. Чумаків часто зображують із волами і возом, на яких вони возили сіль.

[3] *Шельма* — хитра й спритна у своїх учинках людина. Часто вживають як лайливе слово.

1. Визначте особливості співомовок і запишіть їх у зошиті. Чого вони навчають?
2. Доведіть, що чумак уміє влучно відповідати на дошкульні запитання.
3. У чому виявляється дотепність чумака?
4. Доведіть, що у творі обіграно побутову ситуацію. Розіграйте її в класі, виразно читаючи співомовку.
5. Продовжте речення: *Твір виражає гумористичні настрої, бо …*
6. Пригадайте визначення байки. Запишіть, що спільне, а що відмінне між байкою та співомовкою.
7. Запишіть у зошити з пам'яті, що називають гумором, а що - сатирою. Наведіть приклади зі співомовки.
8. Доповніть паспорт твору «Добре торгувалося» Степана Руданського.

Автор	Степан Руданський
Твір	«Добре торгувалося»
Рід	Лірика
Жанр	
Мотив	
Художні засоби:	
епітети	«Добрі люди», «купці дурнії»
риторичні звертання	

НЕ МОЇ

Серед лісу, серед гаю
У неділешній обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинувся без чобіт.

Прокинувся, протер очі,
Разів кілька позіхнув,
Разів кілька босі ноги
З подивлінням повернув.

«Не мої се, — каже, — ноги,
Присягаю на чім світ,
Бо мої в чоботях були,
А сі — босі, без чобіт!»

9. У чому гумористичність твору Стеф

10. Які особливості співомовок можна

11. Дізнайтесь цікаві факти про худож

12. Створіть відеопродукт за однією і

РЕАЛІСТИ

Реалізм — це особливий
та мистецтві, який виник в
вважали правдиве

ПАВЛО́ ГРАБО́ВСЬКИЙ (1864 – 1902)

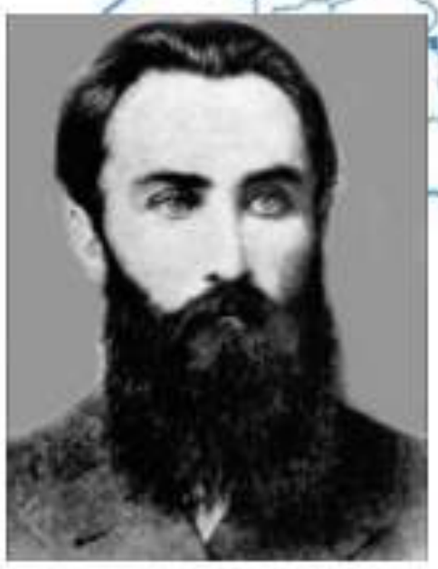

Я закликаю і буду
закликати земляків
у тому напрямку до праці
на ґрунті українському,
коло народу
українського,
в мові українській.

Павло Грабовський

Павло Грабовський листувався з Іваном Франком. Його вірші були надруковані в галицьких часописах. Водночас поет займається перекладною діяльністю. Серед його «переспівів», так автор називав свої роботи, — поеми Джорджа Байрона, вірші Генрі Лонґфелло, Роберта Бернса, Йоганна Вольфґанґа Ґете, Віктора Гюго, драми Моріса Метерлінка та інші. Перекладав із чеської, словацької, болгарської, польської, сербської, хорватської, словенської, лужицької, скандинавських та угорської мов.

А народився Павло Грабовський 11 вересня 1864 року на Харківщині. Початкову освіту здобув в Охтирській бурсі, згодом навчався в Харківській духовній семінарії. Саме тут Павло зацікавився суспільними проблемами, таємно перечитував політичну літературу. За зв'язки з політичною організацією, а також за поширення забороненої літератури Грабовського виключили із семінарії й заарештували. Три роки він перебував під пильним наглядом жандармерії. У цей період жив у селі, намагався знайти підробіток, але марно. Лише після зняття нагляду Павло, переїхавши до Харкова, зумів влаштуватися в редакцію і відновив свою революційну діяльність.

Паралельно пробує свої сили в літературі, займається самоосвітою. Проте вже восени 1885 року Павла Грабовського відправили на військову службу в піхотний полк, недалеко від Харкова. Це дозволило підтримувати зв'язки з народниками. Проте недовго. Знову покарання — в'язниця і п'ять років каторги в Сибіру.

Під час етапування Павло Грабовський познайомився з Надією Сигидою, вчителькою, яка теж була засуджена за належність до революційного гуртка «Народна воля». Між ними спалахнуло щире кохання, але бути разом судилося лише чотири місяці: Надію Сигиду відправили до жіночої в'язниці на Кару, де вона померла від тортур. Звістка про смерть Надії стала для Грабовського великим ударом, але не похитнула його віри в необхідність і справедливість революційної боротьби. Він завжди пам'ятав цю прекрасну жінку і відважну революціонерку, якій присвятив кілька віршів.

Надія Сигида

У 1899 р. Грабовський зустрів Анастасію Лук'янову, яка перебувала в Тобольську в засланні за зв'язок з революційним гуртком.

Згодом у подружжя народився син Борис, названий на честь Бориса Грінченка (Борис Грабовський згодом став видатним інженером XX ст.). Роки заслання підірвали здоров'я поета — він важко захворів на легені. Повернутися в рідну Україну Павлу Грабовському не судилося.

У кожному рядку поезії Павла Грабовського бринить співчуття до знедолених, глибока віра в краще майбутнє. Вірші поета-громадянина — це заклик невтомно боротися задля цього майбутнього.

Павло Грабовський з дружиною Анастасією та сином Борисом

ДО МАТЕРІ

Мамо-голубко! Прийди подивися,
Сина від мук захисти!
Болі зі споду душі піднялися,
Що вже несила нести.

Мамо-голубко! Горюєш ти, бачу,
Стогнеш сама у журбі;
Хай я в неволі конаю та плачу, —
Важче незмірно тобі.

Бачити більше тебе я не буду;
Не дорікай, а прости;
Та від людського неправого суду
Сина свого захисти!

І поглянуть навіть гірко,
І вбачається мені,
Що крізь хмари, ясна зірко,
Сяєш ти у вишині.

І сталось диво, славне з див:
Охаменулись слуги мряки;
Пророк в них душі розбудив, —
Додолу пали злодіяки.

Павло Грабовський. Худ. Василь Чебаник

Помер Павло Грабовський у грудні 1902 року, вдова залишилася з однорічною дитиною на руках.

Могила Павла Грабовського в Тобольську

1. Як ви вважаєте, хто ліричний герой вірша «До матері» Павла Грабовського?
2. За яких життєвих обставин міг бути написаний цей вірш? Поясніть, чому ви так вважаєте.
3. Поет-революціонер чи люблячий і віддання син? Хто переважає? Зобразіть відповідь у вигляді схеми, ілюстрації тощо.
4. Із чим асоціюється образ матері у вірші?

МУЗА ПОЕТА

Поезії Павла Грабовського, пр
вим явищем в українській ліриці д
Річ у тім, що поет у ліричному
по боротьбі і водночас коханій жін
нувані поетичні стихії — громадян
Етапний шлях від московськи
Надія Сигида і Павло Грабовськи
спілкування вистачило для симпа
про Надію в листах до Франка, Гр
Смерть коханої шокувала Па
склали й надрукували протест про
яких вони перебували. За це поета
Павло Грабовський називав кох
уявляв її квіткою, яку підтяли косар
смо волосся коханої, яке вона подар

«ДО Н. К. С.» («ТАК

Такої певної, святої,
Такої рідної, як ти,
Такої щирої, простої, —

Романтична й реалістична проза XIX століття

- **Микола Гоголь.** «Сорочинський ярмарок» *(скорочено)*
- **Марко Вовчок.** «Маруся» *(скорочено)*
- **Іван Нечуй-Левицький.** «Микола Джеря» *(скорочено)*
- **Олександр Гаврош.** «Врятувати Тараса Шевченка» *(скорочено)*
- **Петро Яценко.** «Нечуй. Немов. Небач» *(уривки)*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- **Пантелеймон Куліш.** «Орися». «Огненний змій»
- **Михайло Старицький.** «Облога Буші»
- **Борис Грінченко.** «Каторжна». «Батько та дочка»
- **Андрій Бачинський.** «Ватага Веселих Волоцюг»

«Ярмаркові співи мандрівного барда».

Твори митця художньої кераміки Радислава Швеця

РОЗВИТОК
ПРОЗИ
XIX

XIX ст. назив
ршився проце
чалося взаємо

1. Пригадайте ознаки романтизм
вну вправу за покликанням http

Романтизм — літератур
особливий інтерес до не
героя, що протиставляє с

Ознаки романтизму:

- ✓ увага до внутрішнього світу люд
- ✓ зображення виняткового характ
- ✓ увага до почуттів, природи;
- ✓ існування «двох світів»: світу ід
- ✓ звернення до народних сюжетів,
  в історичному минулому; увага д
- ✓ у літературі й живописі популярн
  а також образи «природних» люд

Романтичний герой — бунтар,
і незвичайна; здебільшого це один

Миколу Гоголя вважают
нців у світі. А його біографію
тичнішою серед митців. Як с
письменником, якого росіяни називал
містики, до надприродного? І чому ук

Відповіді на ці запитання — у біо

Микола Гоголь народився 1809 р
Його батько — дрібний поміщик, яки
і писав п'єси українською мовою. За
винного роду відомого козака Остапа

Позначте на google-карті життєвий маршрут митця або намалюйте його схематично в зошиті.

П
ного і
мав рі
ваним
рті Ми
вати тільки після ознак розкладан
щення про те, як насправді помер м
Микола Гоголь написав близь
тьма з них письменник не припиня
ковано. Микола Гоголь планував н
раїни й тому вивчав історичні док
повстання проти польських магна
український фольклор: народні п
згодом стали основою для створе
«Тарас Бульба» і характерів її геро
Микола Гоголь підкреслював
інших народів, фактично звеличу
спасителів Європи та нащадків сер
До найвідоміших творів Мико
«Ревізор», у якій письменник вин
російської імперії; повісті «Тарас
«Ніч перед Різдвом», що зображу
українців.

4. Пригадайте визначення *фантастичного твору*. Чи можна ототожнювати *містичне* та *фантастичне*? Чому?

5. Прочитайте повість Миколи Гоголя «Сорочинський ярмарок». Зверніть увагу на містичні елементи. А ви вірите в містичне?

СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК

(Скорочено)

Мені нудно в хаті жить.
Ой, вези ж мене із дому,
Де багацько грому, грому,
Де гопцюють все дівки,
Де гуляють парубки!

Зі старовинної легенди

I–II

...Такою розкішшю сяяв один із днів гарячого серпня року тисяча вісімсот... вісімсот... Та років з тридцять буде тому, коли шлях, верст за десять до містечка Сорочинців, кипів народом, що поспішав з усіх околишніх і далеких хуторів на ярмарок. З ранку ще тяглися нескінченною валкою чумаки із сіллю та рибою. Гори горшків, закутаних у сіно, поволі сунули, здається, нудьгуючи зі своєї неволі й темряви; подекуди тільки яка-небудь розмальована яскраво миска чи макітра хвастовито висувалася з високо піднятого на возі плоту й привертала розчулені погляди прихильників розкоші. Багато з подорожніх поглядало з заздрістю на високого гончара, власника цих коштовностей, що, повільно ступаючи, йшов за своїм крамом, дбайливо закутуючи глиняних своїх чепурунів та кокеток ненависним для них сіном...

Який засіб художньої виразності найяскравіший у першому абзаці?

Самотою збоку тягся стомленими волами віз, навалений мішками, прядивом, полотном та всякою хатньою поклажею, а за ним брів, у чистій полотняній сорочці і в забруднених полотняних шароварах, його хазяїн. Лінивою рукою обтирав він піт, що градом котився з його смаглявого обличчя і навіть капав з довгих вусів, напудрених тим невмолимим перукарем, що некликаний приходить і до вродливиці, і до потвори та силоміць пудрить кілька тисяч уже літ весь рід людський. Поряд з ним ішла прив'язана до воза кобила, сумирний вигляд якої свідчив про похилий вік її.

Багато зустрічних, і особливо молодих парубків, брались за шапку, порівнявшись з нашим дядьком. Одначе не сиві вуси й не поважна хода його змушувала їх це робити; досить було звести очі трохи вгору, щоб побачити причину такої шанобливості: на возі сиділа гарненька дочка з круглим личком, з чорними бровами, що рівними дугами зводилися над ясними карими очима, з безжурно усміхненими рожевими устами, з зав'язаними на голові червоними і синіми стрічками, які, разом з довгими косами і пучком польових квітів, багатою короною лежали на її чарівній голівці. Все, здавалося, цікавило її; все було для неї чудне, нове... і гарненькі очиці безперестанку бігали від

одного дива до другого. Та як і не розі
у вісімнадцять літ уперше на ярмарк

Та ніхто з прохожих і проїжджа
батька взяти її з собою, хоч той і д
якби не лиха мачуха, що навчилас
вно, як він віжки старої кобили, щ
тепер на продаж.

Портрет українки. 1896. Худ. Микола Пимоненко

Не
вона ту
тяній
тайові
кольор
вниця,
вав як
повном
таке н
мить п
свій на

Оч
крива
дком,
ної, в

млини — все перекинулось, стояло й
в блакитну, прекрасну безодню. Крас
на розкішний краєвид, і забула навіт
тельно розважалась усю дорогу, коли
вразили її вухо. Оглянувшись, побачи
на мосту, і серед них один, одягнений
і в сивій з решетилівського смушку ша
поглядав на проїжджих. Красуня не м
але приємного обличчя й огненних оч
бачити її наскрізь, і опустила очі, под
слова. «Гарна дівчина!» казав далі па
неї очей. «Я віддав би все своє господа
реду й диявол сидить!» Регіт знявся
чоловіка, що повільно ступав поруч,
тання: червоні щоки її стали аж огнен
сипалось, як дощ, на голову гуляки-п

«Щоб ти подавився, паскудний бу
по голові стукнуло! Щоб він посковзн
тий! Щоб йому на тім світі чорт борода

«Ач, як лається! — сказав паруб
спантеличений таким сильним залпом
їй, столітній відьмі, не заболить вимо

«Столітній!.. — підхопила літня к

IV

Солопій зізнається дружині, є
ться, що це може бути парубок,

V

Грицько журиться, що не мо
стрів сьогодні. Допомогти йому б
продасть йому воли дуже дешево.

VII

На ярмарку трапилася дивна г
між крамом з'явилася червона сви
видівся сатана у вигляді страшно
над возами, начебто шукаючи чого
притихлого табору; і всі вважали
бубликами, пересувна крамниця я
вклонялася цілий день без потреби
бність свого смачного краму. До ц
стки про чудо, бачене волосним пи
ночі всі щільніше тулилися одне д
кожному склепити очі свої; а ті,

«Раз, за яку провину, їй-богу, вж
з пекла».

«Як же це, куме!» перебив Черев
чорта вигнали з пекла?»

«Що ж робити, куме, вигнали, т
виганяє з хати. Може, йому забагнуло
ну й показали йому поріг. От чортові б
за пеклом, що хоч на гілляку. Що роб
вся в отому сараї, що, як ти бачив, роз
ні один добрий чоловік не пройде тепе
стом святим, і став той чорт такий гу
рубками. Од ранку й до вечора тільки

Тут знову суворий Черевик перебі
говориш ти, куме! Як це можна, щоб ч
адже в нього ж є, хвалити бога, і кігті
ж бо й штука, що на ньому була шап

Гуляв-гуляв — нарешті дійшло до тог
Шинкар довго давав набір, потім і пер
червону свитку свою, мало не за треті
тоді на Сорочинському ярмарку; зас
жиде, я прийду до тебе по свитку якр
як у воду. Жид роздивився гарненько
роді не дістанеш! а червоний колір го

Та свитки вже не можна було п
якийсь циган і продав свитку перек
кий ярмарок, але з того часу ніхто
дивувалась, дивувалась, та, нарешт
свитка. Недарма, налягаючи її, завж
маючи, не гадаючи довго, кинула в о
це чортів дарунок! Перекупка приму
кові, що вивіз продавати масло. Дур
тати не хоче. Е, недобрі руки підкин
на шматки; зирк — аж лізе один шм
Перехрестившись, поцюкав сокирою
марку і поїхав. Тільки з того часу ко
із свинячою личиною ходить по вс
своєї свитки. Тепер, кажуть, тільки
з того часу одхрещуються від того м
як не було там ярмарку. Та нечиста
Друга половина слова завмерл
Вікно брязнуло з гуркотом; ши
шна свиняча морда висунулась, по
тут робите, добрі люди?

VIII

Жах скував усіх. Кум від стр
чоловік поліз у піч. А Черевик, нач

Тут філософствування нашого Че
лос. Перед ним стояв високий циган:
Продавець помовчав, поглянув н
байдужісінько, не спиняючись і не ви
«Сам бачиш, що продаю!»
«Ремінці?» — спитав циган, погляд
«Еге ж, ремінці, коли вже кобила
«Одначе ж, чорт побери, земляче,
«Соломою?»
Тут Черевик хотів був потягти за
билу і викрити брехню безсоромного
чайною легкістю вдарилася в підборід
здечка, а до неї прив'язаний — ой,
гори! — шматок червоного рукава!..
від несподіваного подарунка і, швидш

XI

Черевика і Цибулю, які тікали в
бо подумали, що вони злодії.
Один з чоловіків витяг шматок

XII

На ярмарку сталася штовханина,
а це завжди провокує небезпеку.

Правила поведінки в натовпі

1. Якщо ви опинилися у штовханині або в натовпі, що панікує, намагайтеся переміститися до краю натовпу.
2. Рухаючись із натовпом, не тримайтеся за об'єкти, просто слідуйте за потоком.
3. Тримайтеся подалі від п'яних, агресивних чи озброєних людей.
4. Якщо в натовпі починається штовханина, тримайте руки біля діафрагми або по боках: у натовпі високий ризик бути розчавленим. Дуже небезпечно спіткнутися.
5. Якщо ви щось зронили, не намагайся це підняти: ваше життя важливіше за найдорожчу річ.
6. Якщо ви впали, намагайтеся захистити голову та підвестися.

[2] *Етнографі́зм* — це змалювання традиційних форм побуту, звичаїв, обрядів.

Як ви знаєте, частину життя Мик
рнігівщині. Ніжин на той час був знач
бив бувати на ярмарках, відчувати по
учасниками. Саме тут митець прислух
спостережливих селян, які приїхали н
боячись, щоб не ошукали цигани чи ін
сував до «Книги всякої всячини...». З
кому ярмарку».

Сорочинський ярмарок — наче
у якому письменник більше звертає у
ючи внутрішній.

Червона свитка, яка є, до речі ел
водночас і символом страху, символом
ханим. А циганин просто використа
власну вигоду.

6. Які українські традиції, звичаї та по
такі, що збереглися до сьогодні? Я

7. Доведіть, що твір «Сорочинський я
зму. Думки аргументуйте цитатами

8. Дослідіть кольори в тексті. Чи дода

9. Доведіть, що за жанром твір є пові

10. Визначте основні частини сюжету
мінацією повісті? Чому?

Цю ж
ною — тією,
Для Тараса
ком», «донею
дома літерат
Маркович[1] ма
кількість неп
переважувала
що життєпис

[1] *Марі́я Марко́вич* — прізвище Марії Вілінської у шлюбі; Марко Вовчок — це псевдонім.

[2] *Жуль Верн* — автор пригодницьких романів «Діти капітана Гранта»,

Не все так безхмарно було в житті п
ниці. Ударом став Валуєвський циркуляр
Вілінська змушена була писати російсь
Життя Марка Вовчка оповите таєм
Одна з них — походження псевдоніма.
На той час існувала мода — європей
нки-письменниці обирали чоловічі псе
як-от француженка Жорж Санд.
Деякі дослідники стверджують, щ
Вовчок — це гра слів від прізвища чолов
кович, інші — від предка-козака Марка
(зменшене — вовчок). А ще — родинні та
До речі, чому ж Олена Пчілка нази
рію Вілінську «нахабою»? Багато хто
славі жінки і вважав, що твори пише н
її чоловік Опанас Маркович.

1. Відшукайте в доступних вам джерела
цікаві факти про Марка Вовчка. Запам
що варто дотримуватися академічної
доброчесності, а ще — не зводити без
наклепи на іншу людину.

2. За біографічним нарисом складіть р
письменниці.
3. Перейдіть за QR-кодом чи покликан

Із чим асоціюється ця квітка? Чому?

Як ви розумієте метафору про квітку? Чи актуальною вона є сьогодні? Чому?

МА

(Ско

Те, и
вно на У
світові н
дала, уп
великих
І оповіда
сильно, п
мало де
зазнала,
не можн
лими в
глуші у
ють, —
ваблять
події лю
людське»

І

Кожног
або до
житт

Коли б у хаті були люди хиткішої,
змішалися і не знали б, як вітати цьо
невдивовижу могутня та блискуча коз
знайти до пари цьому, що увійшов до Д
височезний зріст разом із дивною стру
смалене суворе обличчя з вогняними о
і заразом вільний, безпечний спокій хо

...Мандрівець визначався простот
і звичайністю. Як людина перехожа і
не виставляв себе напоказ, а так само
закутки хазяйської хати, не розпитув
про життя хазяйське, — зовсім ні. Ан
змову, то все про справи спільні, що во
вороже грабіжництво, руйнування і
та ґвалти, які він бачив дорогою; спи
них і чи безпечні окружні дороги.

...Раптом різко пролунали два пос
в хаті принишкли й нашорошили вух

III

...— Слухайте, товариші,— сказа
треба пробратись у Чигирин до Петра
одну голову, а про всю Україну... Як

Січовик дивився в блискучі її
що стояла перед ним, і чув, як кол
чув раптом, що його мужнє, зага
у грудях, і щось таке з ним подіяло
до ладу розказати, а тільки замисл

— Хто це тобі цю думку подав

— А я знаю казку, — відповіл
ків утекла.

— А розкажи мені цю казку, М

— А до Чигирина? — несміли

— А до Чигирина поїдемо, —
ника. — Ми
проберемося
дорогою каз

Рука об
якнайобереж
нилового дв
тиша, яка л
регах річки,
тільки надан

Чому Маруся втекла із січовиком?
Це сміливий вчинок?
Яка небезпека за ним криється?
Чи знали батьки, що з дівчинкою?
Прокоментуйте відповідь.

VII

...Ні шляху не було, ні стежк
і незабаром вивела січовика в чист

Коло самісінького воза, черкаюч
верхівець. Очі дівчини, призвичаєні д
жну грубу рису його жвавого, розумн
на неї, і без слів можна було зрозуміт
вча! Чудний і той, хто обрав цю крих
неспокійного, непевного військового ч

— У тебе, дівчино, рідні батько та

вано Марусю і, помітивши, що вона
українською мовою переклав їй своє п

— Рідні й батько, й мати, — відка

Погляд його впився в неї ще більш
та проникливий.

Марусі здалося, що якийсь криж
і холод пройняв її до самого серця. Сте
небо в бурхливих хвилях, у голові за
каз січовика і, бажаючи бути, як він, н
голоском:

— А ваші батько та мати живі?.. Б
Дочки чи сини у вас?..

— Так, у мене є дочка, — промов

— Велика? — спитала Маруся.

Він усміхнувся. Мабуть, перед йо
нька, неміцна, хрустка постать, кол

— У них і дівчата не боязкі,
них третій. — Я, скажу вам, як під
земля дрижить, і січуться, і вмир
та визби

— Т
один бес
— Т
зав хтос
гинути в
Віз
вого хут
Рап
кинулас
офіцер І
З'їх
як на до
побачила
гли, сам
переляка
постатей
степу; і н
переляка
застелял

Під час російсько-української війни чимало дітей вчинили героїчні подвиги з порятунку людей. В окупації родина 14-річного хлопчика укривалася в підвалі, а він щодня, ризикуючи власним життям, під обстрілами пробирався повз засідки ворога, щоб знайти їжу та нагодувати молодших дітей. Також відомо багато прикладів волонтерства дітей.

Чи відомо вам про дітей-героїв сучасної російсько-української

Маруся заїхала в двір і теж пішла
ними, а за Марусею хлопчик Тарас.
— Пане Книше! — сказала Марус
Яка чудова ярина у вас. Хоча б нести
жати, то все добре!
— Слава богу, дівчинко, слава бо
Цього року все добре вродило! — відк
Книш, не обертаючись.
І хоч би трошки затремтів у нього
або став вищий чи нижчий, хоч би от
стрепенулась його постать, або прис
чи задержав дрібну поспішну ходу, х
пелинку змінився де в чому його вигл
зяйновитого господаря, трохи чванли
своїми пирогами, що з тайним торжес
спішив почастувати й наперед уже лу
усміхався, бачачи втішне здивування
першим шматком його страв, які, либ
ставив він вище всього на світі.
«Що ж це? Він не зрозумів?»
У Марусі тяжко занило серце; во
знала, що думати та діяти, і постанов
знову те ж саме: бути, як він.

Він вийшов із хати надвір. М
лися на купі давнього каміння, по
нув їй бадьорість і радість, але К
спинився, пильно поглянув на всі
коло воріт, двома скоками опинив
голову догори й тямущо та уважли
ючи наказу.

— Нема чужого близько, Воро

Ворон на відповідь якось особл
ворячи: «Ох, будьте певні!» і, нем
тепер бути зовсім безпечним, поча
ючись із вільного часу між поважн

Маруся і Книш спустилися в по

XIII

Книш дав лахміття, щоб с

— Славний бандурист з тебе
Книш, дивлячись, як січовик уби
Та й поводатар у тебе дуже щири
Марусю та усміхаючися з того, як
тися, далеко відкидаючи своє гар
подерті дранки.

— Підемо, Марусю, до самого

XIV

Смерком бандурист із своєю пово
вого табору, що розкинув свої намети
ред широкого пахучого свіжого поля.

...Поява його для багатьох навіть
грав на бандурі й нешвидко, урочисто
слухали, замисливши́сь.

Чимало голів, перев'язаних скри
очевидним наміром кинути милостин
неволило одних скрикнути з досади, ін
нув на поводатарку, щоб підійшла бли

...Все принишкло, слухаючи, зах
несміливу дівчину зі спущеною до зе
геть позабували. Усіх чарував бандур

У прозорому тихому повітрі, у яс
гуло, тремтіло та розковувалося:

Ой ти ремезо, ой ти ремезонько,
Да не мости гнізда да понад Дес
Бо вода в Десні щодня прибуває,
Вона твоїх діток да позатопляє

Якийсь молодий офіцер, гарний,
бравий, з військовими манірами й ві
йшов із наметy.

Чому бандурист саме так відповів гетьманові?

Яке значення має вислів «сидіти на чужому возі», а «підспівувати на хазяйську ласку»?

Доберіть синонімічні фразеологізми до них.

— чужому

Па
жодним
вання,
—
—

Запоро
льмож

— Спасибі, — промовив гетьман
Січовик пішов слідом за гетьм
ще держачися за його руку, увійш
Окраси в цьому покої не було о
такі ж самі й липові лави, як і в зви
різної та коштовної зброї і по стіна
лежав бунчук і папери.

А якою ви очікували побачити гетьманську світлицю? Чому?

Пригадайте, як називається опис приміщення.

Яке значення таких

Гет
шитво
неприст
з узголо
ляла пр
лова, щ
—

— То ви так уже й рахували, що
Добрі люди! Добрі люди! Ви...
— Пане гетьмане! — з шанобою г
вашій милості байку оповісти.
— Кажи!
— Жили-були собі два добрих соб
— Знаю, знаю, знаю!
Пан гетьман упав на ослін коло ст
пав до них головою.
Обличчя йому не видно було, але
вміла згинатися, можна було відгадат
шапка.
Так він нерухомо лежав кілька хв
Січовик, що все так само пильно
зоряними очима, здавалося, не вважа
ника з якими-будь питаннями, поясне
Нарешті пан гетьман підвів голов
— Та що ж мені, по-вашому, нест
Голос його був здержливий, але в
кість; бліде обличчя помалу якось кор
— А ми ж присягали, пане гетьм
треба, за рідний край. Не в нашій гол
Пан гетьман швидко встав, пройш

Січовик прочитав списаний ар
бандуристську шапку, бережно зас
— Коли ж доставиш? — спита
— Як тільки донесе мене бог т
зав січовик.
Сказавши це, він устав.
— Ідеш? — спитав пан гетьма
— Іду, пане гетьмане; щасливі
Маруся враз встала теж на рів
— Мене не покинеш? — спита
— Ні, не покину, — відказав ї
своє смугляве обличчя. — А як вто
Маруся вхопила його за руку.
— Б'ю чолом пану гетьманові
вшись.
— Він продасть нас! — глухо п
— Бог не дасть, поросна свиня
— З ним не можна по правді! —
— Байдуже, пане гетьмане, ба
ми наставимо лиса, — промовив сі
дайте! Ходімо, Марусю малая.

XVII – XVIII

— Ще б не в ласці! — відказала сх
тільки бровою моргне; так усе по її ро
— Так у великій ласці? Буває, по
— зауважив бандурист, — буває!
— Та що це ви толкуєте: «В ласці
воволосий дід, якому очі блищали з-пі
віконця з-під розкуйовдженої солом'я
ласки не просить. Ви погляньте тільк
зроду ні разу ні перед ким спини не з
— Вона прибирається, як проста м
пурних козаків, з надзвичайно довгим
гнучким станом, — їй, хоч і старайс
сама вміє і все сама робить. Вона ніяк
— А чоловік її що за пан? — спит
— Байдуже, з виду пан як пан.
— І живуть між собою дружно?
— Дружно.
— А що то у вас коло Гадяча за
бандурист. — Учора, як надходили ми
вельможні та горді, сама пиха! Очі та
гори, губа спідня на сажень вперед...
— Це московські пани, гості пана
тьманський козак.

— Розумні речі говориш, —
хаїл... — Здалека бог приніс до нас
— Та мало не всю Україну пер
— Трудно тепер по дорогах?
— Голому розбій не страшний
— А які жита?
Отець Михаїл спитав це тим с
якось особливо повільно та виразн
— Такі жита, що хоч зеленими
ний бандурист своїм звичайним, бе
либонь, у нього звичкою, але теж як
Отець Михаїл увійшов до церк
Пан
гляд зви
мити, зо
мінна та
опасисти
дою та ви
Вони
плили на
головами
лони про

Чи випадково отець Михаїл розпитує саме про жита? Чому?

Хто ще використовував цей пароль у творі? То ж хто насправді отець Михаїл? Навіщо використовують паролі?

Невважаючи на цю величність

— Здалека? Тим-то така зморена? Звідкіля ж ти?

— Де там їй пригадати всі села та хутори, які ми переходили, ласкава пані, — встряв бандурист. — Повидали ми всього: і доброго і лихого, і правди і кривди, тинялися по берегах і по болотах, ну, та, дякувати богові милосердному, видобулись-таки на добрий шлях. Криво запрягли, та прямо поїхали.

— Ну, і хвалити бога, — відказала братчиха. — Ви приходьте на гетьманський двір, — додала вона, — пан гетьман та пані гетьманша люблять слухати божественні псалми.

Сказавши це, вона зникла у дверях храму...

— Приходьте на гетьманський двір, — мовив і собі пан братчик.

Бандурист уклонився низенько й відповів:

— Спасибі ласкавому пану за ласку. Після відправи зараз прийдемо.

Зсередини собору вже доносився спокійний, дужий голос отця Михаїла, запахло ладаном, гримнув хор голосистих півчих...

XX

Маруся й січовик гостюють у гетьмана
й знову вирушають у дорогу.

XXI

Подорожні прийшли в страшні хащі. Вони знайшли місце,
де ріс великий дуб, а поруч — сухий пеньок, на якому лежала гілка
калини, зовсім свіжа. Та Маруся нічим не виказала
жодного здивування. Це сподобалося січовику.
А потім він сказав «Пугу», на яке відгукнулись інші «Пугу!».
Січовик сказав, що відійде, а дівчинка щоб не сумувала.

XXII

Маруся прислухалася до тихого хрускання сучків та шелестіння гілля доти, доки вони зовсім не завмерли, потому схилила голову й замислилася.

Було їй над чим замислитися: стільки несподіваного й таємничого трапилося з нею останнього часу, стільки важних всесильних людей вона перебачила!

А головне — стільки в усьому цьому було для неї все-таки неясного та незрозумілого. Вона ввесь час немов ходила понад краєм якогось невидимого провалля, яке вона, одначе, живо відчувала.

«З чого-то люди бувають такі недобрі»,— думала вона.

А як би ви відповіли на запитання Марусі?

І в дитячій, молодій ще голові поставав цілий ряд тих суспільних питань, від яких не раз запаморочувалися голови й найдосвідченіших мислителів.

Вряди-годи, стомлена цими тяжкими мислями, на які не здобувала вона іншої відповіді, крім «воля божа», «божий допуст», вона підводила голову й озиралась навкруги...

Маруся раптом вийшла з-під дуба, жива тривога цієї хвилини поглинула всі інші турботи, тривоги та вагання.

— Сказав: скоро повернуся! — промовила вона. — І нічого не чути!

Правда, нічого не було чути, хоч як вона прислухалася. Зелений ліс стояв округи стіною: навіть пташиний крик не порушував мовчання цієї пущі, навіть вітер не шелесне листом.

Раптом почувся постріл, один, другий...

Маруся випросталася, немов від громовини.

Ще постріл.

І все тихо та глухо. Напружений слух нічого не вловлює.

Так минуло ще трохи часу, скільки власне — не знати, але Марусі він здався дуже довгий.

Зразу вона часто вставала, ходила, прислухалася, потім, зморена цим хвилюванням, лишилася на старому місці, під дубом, непорушна, немов скам'яніла.

Вона навіть і тоді не підвелася, коли зовсім ясно почувся шелест, тільки щічки їй спалахнули та очі сумовито звернулися в той бік.

Цього разу надія була не марна; гілля відхилилося, і знайоме обличчя з'явилося між їх зеленню, що заколисалася.

Але це обличчя було таке бліде, що радісний покрик завмер на устах дівчини.

— Марусю, — мовив січовик, — от бачиш ти, — червона хустка, бачиш?

— Бачу, — відказала Маруся.

— Я виведу тебе на шлях... Іди цією дорогою усе прямо... Прямо, гаєм, поки не дійдеш до містка... За тим містком буде другий гай... і стежка... підеш стежкою у той гай... Стрінеться тобі чоловік, скаже: «Помагай боже, Марусю!» Ти віддай йому цю хустку й відкажи: «Боже поможи!» Чуєш?.. Пам'ятатимеш, Марусю?..

Він говорив це виразно, але з великими перервами; обличчя його ставало все блідіше та блідіше, краплистий піт капав йому з чола, і стояв він не так, як завжди, не прямо, а прилягаючи плечем до дерева.

— Іди, Марусю! Ти підеш?

— Піду, — відказала вона. — Що в тебе болить?

— Ніщо, Марусю, загоїться, моє серце! Іди!

Він узяв її за руку.

— Яка в тебе холодна рука! — крикнула вона.

— Не до моєї тепер руки, моя ясочко. Поспішай-но хутчій... Віддай хустку... Сюди... йди...— сказав він так переконуюче та поважно, що вона вже більш не відважилася питати. Він хотів одхилити віти, але не зміг. Вид такої слабості у людини, на яку вона звикла дивитися, як на уособлення всіх сил фізичних та моральних, вразив Марусю. Вона страшенно зблідла, але, свято сповняючи його бажання, нічого не сказала.

Чиїсь інші руки — жилаві на грубі — свої, робітницькі, як зараз помітила Маруся, раптом простяглися та відхилили гілля.

— Не бійся, Марусю, — промовив січовик, — це мій товариш... Він тільки чужих кусає... Правда, Іване?

— Звісно, правда, — відказав густий бас, якому скоро можна було повірити, що властитель його, коли захоче, то вкусити зможе.

Слідом за цим Маруся побачила раніш високо між листом невелику голову, смугляве обличчя із світлими вусами та пару блискучих очей, а потім — довжезну чоловічу постать, що швидко сунула вперед, прокладаючи їм дорогу.

— От це і єсть товариш мій, Іван, — мовив січовик Марусі. — Бачиш, які дуби в лісі переріс!

Іван, посовуючись наперед, кілька раз придержував ходу та оглядався на товариша, немов ждучи, чи не треба буде йому помочі, але січовик тоді кожен раз відказував йому.

— Іди, йди, Іване... Чого ж ти став? Може, ти задумав квітки збирати у траві чи грибів пошукати хочеш?

І Йван знову рушав далі.

Багато скоріше, як сподівалася Маруся, вибралися вони на узлісся.

З цього боку коло самого узлісся починалися поля, і вузенька межа між розквітлою гречкою, понад якою бринів рій бджіл, виводила на чорну польову дорогу, яка правильними, як здалека здавалося, манівцями вилася до слободи, що майоріла на небозводі, перетинаючи по дорозі два невеличкі гаї.

— Бачиш, Марусю, он гай... от той, останній... йди, моя ясочко, йди... Ось хустка...

Він показав їй точнісінько таку саму хустку, яку вона раз підняла на церковному ґанку й подала гетьманській пані братчисі.

Маруся взяла хустку, думала йти, але тихо скрикнула й стала.

Січовик, що поклав їй, голублячи її, руку на голову, раптом похитнувся і, коли б не товариш Іван, певно, впав би.

— Кров! Кров! — скрикнула Маруся з жахом.

Кров, справді, свіжа, тепла кров просякала крізь ветху свитину старого бандуриста.

— Байдуже, Марусю, байдуже, — промовив січовик. — Пам'ятаєш, що ми з тобою говорили? Не той козак, що за водою пливе... а той, що проти води... Це загоїться... Адже ми з тобою пустилися не ягоду-малину збирати... солодкого і сподіватися годі... Іди, моя ясочко... йди... зав'яжи хусткою голову...

— А ти? — спитала Маруся, тремтячими рученятами зав'язуючи, за його порадою, червону хустку.

— Я прийду, моє серце, прийду...

Почулися, один за одним, три постріли. Товариш Іван вслухавсь і промовив:

— Вони!

— Іди, Марусю, йди... — повторив січовик. Він хотів, своїм звичаєм, погладити її по голівці, але рука не звелася.

Він тільки промовив:

— Іди, Марусю, треба!

Вона пішла.

— Оглядатися можна? — проговорила вона, неначе звертаючись до неприсутнього повожатого. І оглянулася.

Пригадайте твір на воєнну тематику, вивчений на уроках української літератури в 7-му класі.

Яка його розв'язка?

До речі, у згаданому раніше французькому варіанті повісті «Маруся» розв'язка інша — Маруся (чи її привид) вижила.

Чому саме червоний колір хустки?
Що він символізує?

У яких відомих вам творах акцент саме на червоному кольорі? Чому?

Чому потрібно берегти пам'ять про загиблих?

Чи н
до містка
не вспіла
що ріс к
рого стр
щітки: п
рвоніла
Хуст
доброта
тий тата
нав далі,
Колі
тком, ви
в'язкою
мимо, на
дитяче л
якими з
потім пр
далі своє
Прот
собою.
Давн
невелич

15. Випишіть із тексту один пейзаж. Я

16. Доведіть, що за жанром твір є іст
історичною правдою у творі, а що

17. Визначте основні частини сюжету
кульмінацією повісті? Чому?

18. Напишіть свою розв'язку твору.

19. Заповніть таблицю, зазначивши с
проблеми. За потреби доповніть

Проблематика т

Проблема	
Сміливість	
Патріотизм	
Страх і вміння його долати	
Толерування ворога	
Слабкодухість	
Вірність і зрада, щире кохання	
Вірність і зрада	
Кмітливість	
Уміння протистояти труднощам	

20. Сформулюйте тему та ідею твору

21. Створіть ментальну карту «Обра

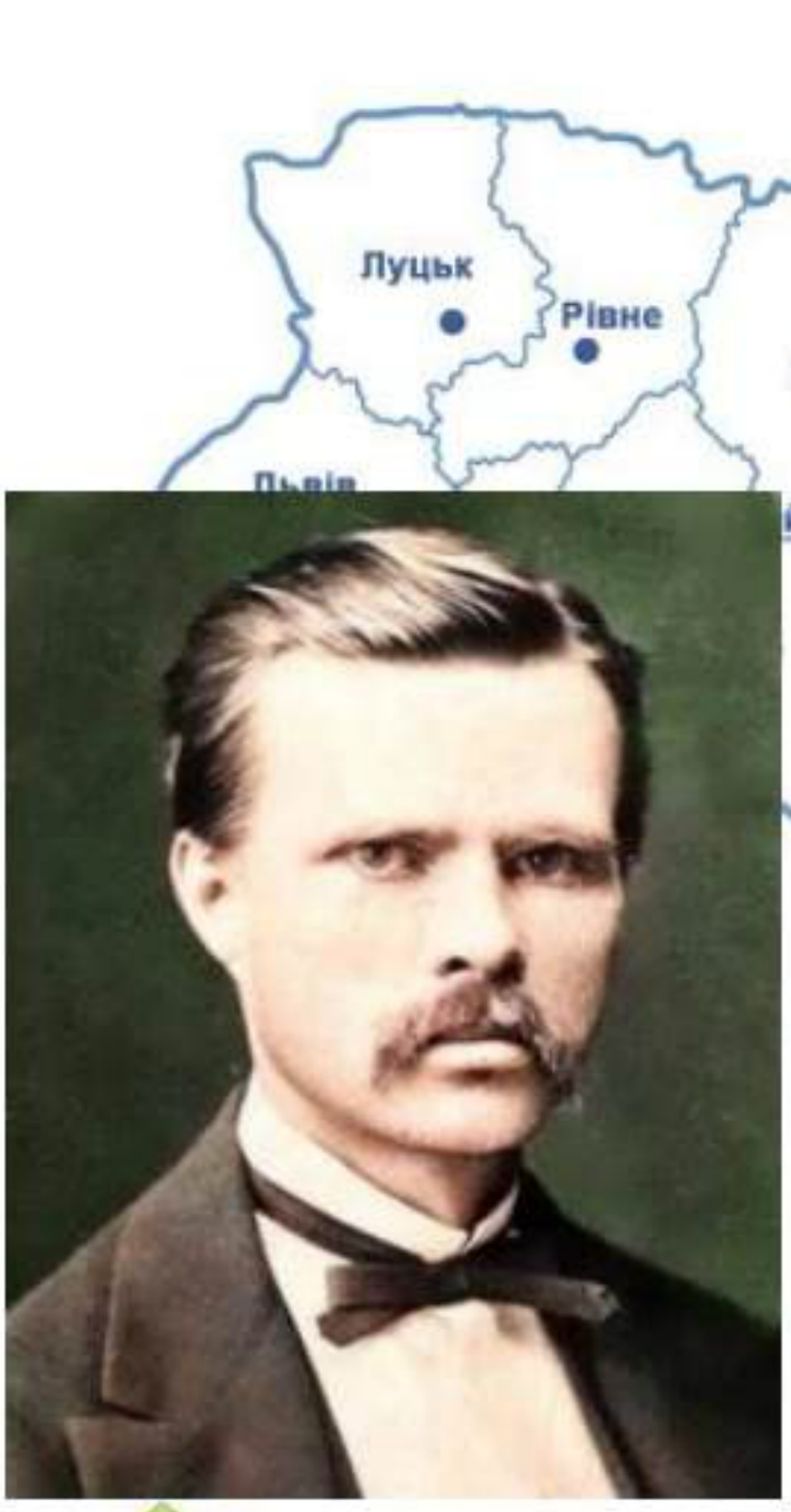

1. У п’ятому класі ви вже знайоми
вам відомо з біографії Івана Н

Іван Левицький — справжнє і
менник обрав прізвище козацько
чуя», яку дуже любив.

Народився майбутній митець в
священник, мав величезну бібліо
школу. Тут малий Іван навчився о
дили здобувати освіту до Богусла

2. Чому відомий письменник жив у зл
заробляти виданням творів україн
3. Доберіть три цікаві факти про жит
4. Розгадайте ребус. Як ви розумієте
пов'язане з біографією Івана Нечу
час? Відповідь обґрунтуйте.

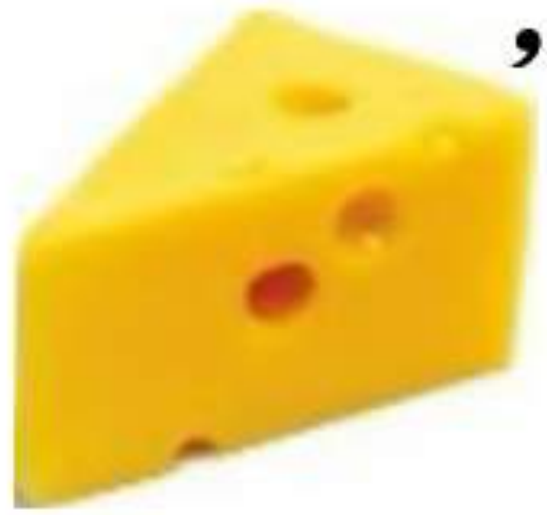

По
Ле
М
го
М
сь
ch
(1

МИКОЛ

(Ско

Широкою долиною між двома
по Васильківщині невеличка річк
розкішні густі та високі верби, там
Між вербами дуже виразно й ясно
трьома банями, а коло неї невелич
леному гіллі старих груш. Подеку
білі хати та чорніють покрівлі висо

По обидва береги Раставиці ч
городи та левади, не одгороджені т
гого тільки рядком верб або меж
траві стежка через усе село. Підеш
і скрізь бачиш зелене-зелене море
кукурудзи та густої осоки...

Серед села Раставиця входить в
кори та верби... Нижче од ставка Рас
вадами та вербами, а далі сховалась в

У

Микола вгледів її тонкий стан, со
намисто на шиї; вгледів її лице з чо
відро води коромислом, вхопила дру
жваво й проворно кинула коромисло н
між рідкими вишнями.

Ще раз обернулась вона, зирнула
бачив її кругле лице, тонкий рівний
коси на голові. Вона все співала та сп
в вербах.

Микола пізнав дівчину й не впіз
глянув на той камінь, де вона стояла,
стан, те гарне, хоч і запалене на сонці

«Що це за дівчина? Де вона взяла
дий Джеря, надіваючи шапку і перек
шов до хати, а та пісня, а ті чорні бро

Молодий Джеря перейшов невели
на двір. На призьбі сиділа його мати
молодиця, бліда, з темними очима,
була спідниця з темної пістрі та сороч
була заверчена наміткою. Намітка св
сокий очіпок з червоними лапатими
Жовті старі чоботи були почернені по

Сонце било промінням з-за пр
ясним червоним світом, половина
ника і попрямував до хати.

— За вовка промовка, а вовк і
сина. — А ми, сину, оце розмовля
— Про що ж ви розмовляли, м
— А про те, що тебе час ожен
почали вихвалювать Варку на всі
— Хваліть, та глядіть, щоб ч
промовив Микола й почув, що в й
чини, а перед очима мріє кругле м

[1] *Па́нщина* — це примусове й безоплатне виконання підданими певного обсягу робіт у господарстві власника.

[2] *Осаву́ла* — тут: прикажчик у панському маєтку.

В т
тів кін
лова, а
воніло
тими в
куваті
їздив п
— Завтра чоловіки з косами
пами панське жито жать! — зак
Джері, не знявши шапки й не позд
Кінь з осавулою посунувся да

знали, що там написано все по-божом
сам Микола не тямив.

Ховаючи в скриню празникову о
багатирку Варку.

Микола байду

Джерiха сховала празникову оде
ходилась варить вечерю. Микола зняв
струни. Ще малим хлопцем він зробив
вся грати козачка. Тепер він уже ст
скрипку, підслухав усяких пісень у д
дівчатам та хлопцям.

...В хату ввійшов старий Джеря
кий, тонкий, з сивуватими довгими в
з нужденним блідим лицем та сму
очима. Тяжка праця дуже зарані
його стан. Глибокі зморшки на щок
лобі, поморщена темна потилиця од га
ніби казало, що йому важко жилося н
долонях, шкура так поморщилась та
жару. На лівій руці всі пальці трусили
спав. Скільки він вижав, перемолотив
паншині за свій довгий вік!

злість. Вона мене й лаяла гірше, і
дітей було ледве доторкнеться доло
де й дітись. Ніколи я не носила но
ників, нової спідничини; латана со
чах. Я було дивлюсь, як дядина го
свою матір: якби була жива моя м
нця мені принесла б, і вишила б
мені стрічок та квіток. Було ляжу
то мені й сниться моя мати такою,

Підросла я; мене один чоловік
та за сорочку на рік. Господи! як я
Було хазяйка посадить мені на ру
опецьок, сливинь дитина! Трохи не
підуть на поле, а мене покинуть до
гають, гуляють в ціці-баби, в хре
одступать од дітей. Господи, як ме
була жива моя мати, і я гуляла б з д
ж ти мене такою малою покинула?
чий і дівчачий вік поневірялась в ч
ласкавого слова.

Стала я дівкою й найнялася за
Хазяїни були люди добрі, та не бу

на одруження в її пана. Пан був
дівчат заміж у чужі села. На щаст
посватав вербівську дівчину. Мико
Почалися

II

Другого дня всі кріпаки вийш
і Микола Джеря. Він, дивлячись на в
ниці, уперше висловив думку, я
«Нащо то одному чоловік
Окрім роботи на полі, дівчата
панське прядиво, виконувати іншу р
вони за це не о
Минув рік. Під час жнив моло
сперечатися з панським наглядачем
і він наказав вибити різками всіх,
Після цього Микола з Нимидо
вночі. Та пан зрозумів, що
Восени Нимидора народила доч
А на третій день після пологів ос
на панщину й ударив її нагайкою.
Микола скипів і вир

що їмо самий хліб та цибулю, та й
хоч і не хочеш.

— Про мене, як знаєш, а я тоб
ти, діду, охляв і захляв.

Петро тільки рукою махнув.

В чистий четвер Джеря вмер,
осавули, не зачіпати пана та робит

...В
Джерю. С
більше з
треба бул
доки не в

Наста
верби в
Джерин
цвіло та з
та невесе

Знову настало

Одбули люди панщину, одбул
жали панської пшениці до решти.
ста, як щіт. Бжозовський зібрав
сніп, але давав дуже малий сніп.

[4] *Подýшине* — податок у Російській імперії. Подушне сплачувало все чоловіче населення країни, крім дворян, духовенства й осіб, що перебували на державній службі.

[5] *Москалі́* — тут: солдати. вояки.

5. Чому в Миколи зароджується нена
6. Чому, на вашу думку, Петро Джер
Що виховало в українця рабську п
7. Чому Микола змушений утекти з р
Чи можна Миколу Джерю вважати
8. Втеча Миколи Джері — вияв бунту
егоїстичний учинок, адже герой тв
яка все ще залишалася власністю
9. Які звичаї та традиції описано в п
кази того, що їх зображено в дусі
ріал про реалізм).

10. У пейзажних замальовках Іван К
як реаліст чи романтик? Чому? Д
11. Завдання на вибір.
1) Намалюйте родинне дерево М
2) Спрогнозуйте ланцюжок сюже
відбуватимуться з головним ге
продовживши читання.

Микола з товаришами помандрував на сахарні[6] в Канівщину, в Стеблів. Він ішов не великим битим шляхом, а через малі села понад Россю, невеликими дорогами, щоб не стрі-

Одного ранку до казарми забіг
Бжозовського. Пан дізнався пр
Розлючені селяни вирішили б
прийшли до заїзду, де той но
Бжозовс
Знаючи, що це їм так не мине

Вже світнуло надворі, вже й зі
чивали. Вони поминули багато сіл,
ніде не спочивали і не ставали, їм
гнаться за ними. Опівдні вони зве
напились з кринички погожої вод
лось на долоні велике містечко з дв
місте
з вис
од за
паск
них

стечк
течк

— пр
деко

Черкащина
на мапі України

«ви», а хто на його тикав, тому він дов
захожі бурлаки довго не гнулись, та все
його жінку, хоч вона зовсім була схожа
Бурлаки згодились з Бродовськи
його харчах і пішли до казарм.

Проте Бродовський обдурив бурла
З горя Микола з товаришами пішл
що зарос

Бродовський поставив шинок ко
містечку були закуплені в дідича так
оддавали Бродовському назад за його
Прийшла зима. Робітники, які жил
казармах, хворіли й помирали. Верб
далі, та одного вечора захворів Кавун
село, рідну сім'ю, просив Миколу роз
На Джерю найшла туга. Він приг
з матір'ю... Кавун помирає.
на «широкі херсо

По дорозі бурлаки вночі відпочивали
біля вогнища. Якось до них приста
незнайомий чоловік. Він виявився
бувалим бурлакою – це був Андрій

Бурлаки найнялися працюва
до отамана Ковбаненка. Сім'я о
й дочка навідувалися до рибало
Микола сподобався отамановій
жалю. Він згадав свою Нимидор
душу... Багато пригод випало н
Нимидору й почав зу

Другого дня після того, як М
заробітки, Нимидора мусила йти н
плакала, йшла з панщини — так с
Вона безперест
Минали роки. Нимидора бул
чоловіка. Стара Джерих
а на одинадцятий померла. Нев
матір'ю. Залишилась у не
Тільки й минуло дівці шістнадця
заслали. Тепер у хату Нимидори
час Нимидорі почали снитися с
про скасування кріпацтва. Ним

Страшно й боляче було повертатися
своїх?» — гада
Дiставшися села, Джеря став розпит
нався, що Нимидора померла
Увійшов до хати, та Любка його
коли Джеря сказав,
«Перед нею стояв зовсім ч

Доживав старий Джеря віку в б
та згадуючи свою молодість, друж
На пасіку приходил
«чудової казки—пісні паси

...Бурлаки спустились з гори й у
люди, та все незнайомі, та все ніби чу
— Чи є тут у вас на селі Джерина
парубка.
— Нема в нас такої хати. Була, ка
вже Чабаненкова, бо баба Нимидора Дж
— Чи жива ще Нимидора Джери
трусився голос, а з голосом затріпотіл
— Того року вмерла; і недовго нез
Микола тільки й примітив, що
була зелена, потім стала жовта, а пот

Її широко розкриті темні очі, ї
мидору, ніби на його через ті очі
голос заговорила до його сама. Ни
жавсь, поцілував Любку й заплака
пилась, як віск на гарячому вогні,
— Не впізнаєш батька, бо зро
Микола. — А де ж твоя мати?
Любка догадалась, хто прийш
здивувалась, не знала, що й казат
Одначе в її серці не заворушилось н
за батьком. Перед нею стояв зовсім
було чудно, що він називав себе її
давно вмер і лежить похований в з
скаламутилось, так що вона не зна
— Чи давно вмерла мати, Люб
— Торік у петрівку, — насилу
та все посилала мене виглядать.
— Та й не діждалась! Така вж
Ти вже, Любко, вийшла заміж; а я
— Ми недавно побрались, — ск
— А хата стала ще нижча; маб
вив Микола, — перед ними молила
— Вже, хвалить бога, не робив

сіло за горою і його останнє рожеве пр
верб. Любка показала Джері Нимидо
вже заросла травою. Микола зняв ша
лову, держачи обома руками шапку п
колиних очей покотились дві здорові
Надворі було тихо, як у хаті. В т
витала над кладовищем. Микола дов
мовив, махнувши рукою:
— Все померло, й сліду не зосталос
життя, і тепер зостався тільки попіл,
Одначе Микола помилився: з йог
недобачав, що в йому ще тліє велики
дров. Під сивим волоссям затаїлась мі
З кладовища Микола пішов до свя
мидору...
Микола зостався жить при своїй
чудно. Любка першої ночі таки добре
до їх притарабанився волоцюга і моя
насилу звикла звати Миколу батьком
ньким чоловіком за все його життя.
Микола за свої гроші купив коня
Його вдача, як велика річка після весн
часом вряди-годи знов несподівано вих

...Громада зібралась у волость
голову скинули й обрали за голову
однімали од жидів і оддали двом ч

Тим часом почали наділять се
млі по долині, над річкою, а полов
лях понад крутими балками. Одна
теві. Та гора була така крута, що
дою униз, а воли ледве тягли плуг
землі одійшов ліс, а в тому лісі бул
до хазяїнів споконвіку. Вони росл
садок Джерин; там стояла з давніх

— Панове громадо! — казав Д
дить, та ми того не попустим. За
гроші? Чи вже ж за ті лисі гори! Як
поля, не буду навіть цього літа сія
буде зрадник громаді.

— То й не сіймо! — гукнула
полатаємо киями боки. Треба пода
батьківські садки.

— Авжеж, треба! Минулась па
кажемо, напутював людей Микола

Громада й справді того року н

дні. Стала знов маленька панщина: ц
відомі «порції».

Джеря вговорював людей не става
на все літо в свій хуторець. Він був за
стояли сливе суспіль по садках побли

Був пишний тихий літній вечір
Джеря сидів у своїй пасіці коло курен
личка пасіка стояла в балці на косог
другий бік балки, стояла крута гора,
лісом, а внизу густою ліщиною.

Коло пасіки суспіль росли на балц
стояли здорові старі дуби з густим т
вкрита садками, вилась попід горою і
липовому лісі. В садках було ще знат
ліщиною: то було померше село, мож
може, знесене татарським або польсь

Невеличка Джерина пасіка була
ставлена од півночі очеретом. Коло
рінь...

Коло пасіки росли яблуні й груш
над вуликами. За пасікою зеленів мал
вилізло на курінь і почіплялось по т

червоніла, ніби кров'яні краплі,
дроку. Косе проміння промкнулос
ніби запалило зелену траву, улики
сивого діда червонястим світом.

Вже сонце зайшло, вже ніби
ками, над густим лісом, а дід у
а бджоли гули, неначе гула гучним
дової казки-пісні пасічника Микол

За жанром «Микола
повість-хроніка. Соціа
художній епічний твір,
і побуту героїв зображе
чи пов'язані з певни

Хроніка — літературн
послідовна історія яких
за тривал

У творі простежуються риси р
картин тогочасної дійсності.

12. Що вам відомо про кріпацтво

ТИПИ ТЕМПЕРАМЕНТУ

Сангві́ніки легко знаходять спільну
швидко входять у соціальні контакти,
бути лідерами у групових ситуаціях,
реагувати на зміни в навколи
середовищі та адаптуватися до нови
Оптимістичні та комунікабельні.

Флегма́тики вирізняються спо
стійкістю, здатні підтримувати е
рівновагу та витримувати стресові
ухвалюють добре обдумані й в
рішення.

Меланхо́ліки схильні до глибоких
та внутрішніх переживань, дуже
креативні та уважні до деталей,
тривожитися.

Холе́рики цілеспрямовані, ви
лідерські риси, енергійні, також мож
схильні до стрімких змін настр
прискорених темпів роботи.

19. Визначте основні частини сюж
кульмінацією повісті? Чому? Нак

22. Заповніть у зошиті таблицю з
крито такі проблеми: • сміливіс
хання і зрада; • боротьба за щ
справедливість.

Проблематика твор

Проблема
Прояви сміливості та відважності
.....

23. Сформулюйте тему й ідею тво

24. Робота в групах.

1) Напишіть поради, як відсто

2) Напишіть есе за матеріало

Справедливість –
вразливість як на суспільне
+
Боротьба за соціальну справедливість
вимагає самопожертви за-ради інших
Чи можуть бути всі борцям

1. Який твір митця ви вже вивчали на

2. Що вам відомо про Олександра Га

Олександр Гаврош — один із тих спілкуватися зі своїми читачами. Ві заїк, поет, драматург. Народився в У

Із дитинства Сашко за прикладо у Львівському національному універс

Твори Олександра Гавроша актив

Серія «Машина ч

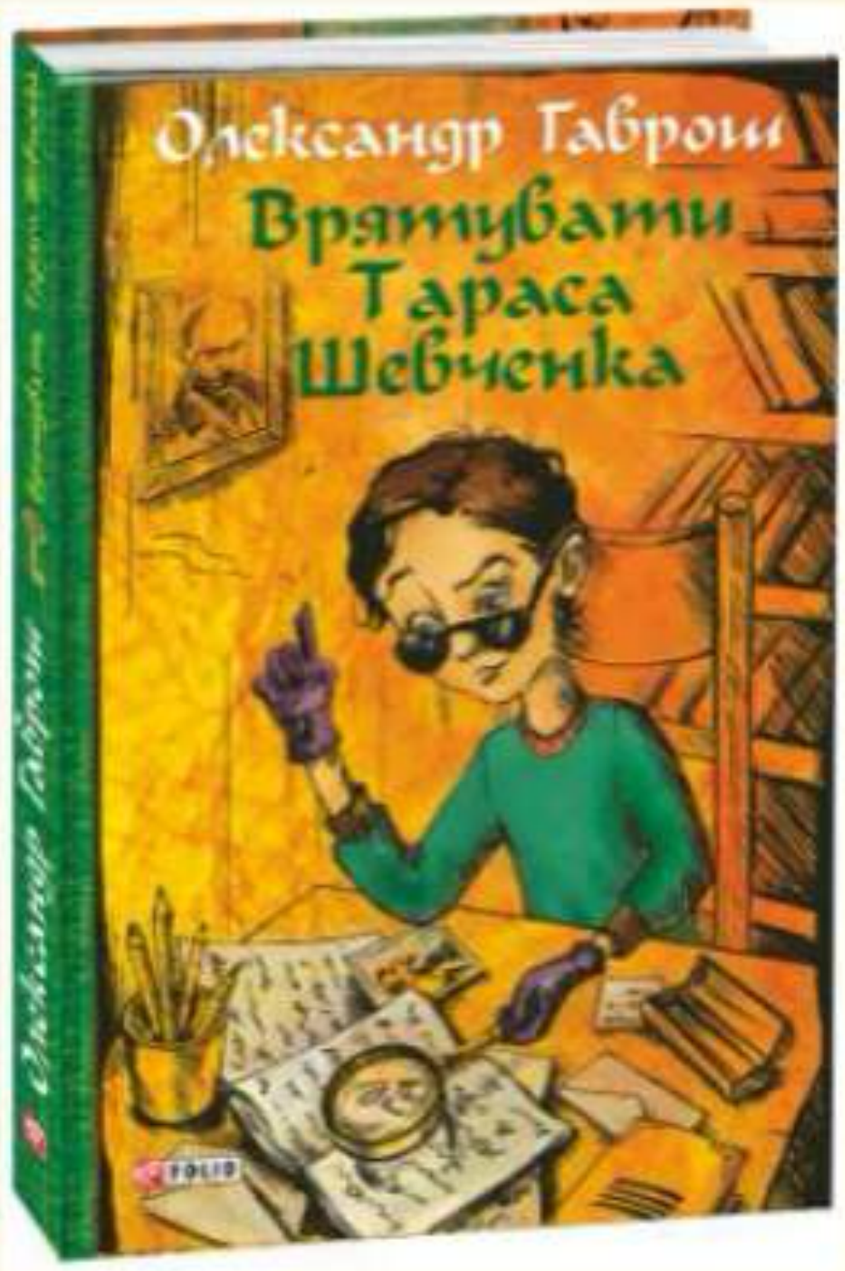

ВРЯТУВАТИ ТА

(с

РОЗ

Семикласник Ясь мешка
Романом Лук'яновичем, ди
Мати залишила родину, бо
Одного ранку Ясь розуміє, що б
не бере. З ним не може зв'яз

...Ясь миттю заліз в інтернет на смартфоні і прочитав про меморіальний будинок у провулку Тараса Шевченка та про хату на Пріорці. У першому помешканні поет жив у 1846 році, а в другому — у 1858-му. Для початку Ясь обрав той, що найближчий — поруч із майданом Незалежності.

Літературно-меморіальний музей Тараса Шевченка

Меморіальний музей «Хата на Пріорці»

...Ясь гадав, що хата буде маленькою, глиняною, під солом'яною стріхою, яку часто зображують у «Кобзарі», але будинок виглядав цілком пристойно. Навіть як на наші часи. Зроблений з міцних соснових колод, покладених на кам'яний напівпідвал, дбайливо потинькований.

А якою ви уявляєте хату Тараса Шевченка?

РОЗДІЛ 3

...Рік тому, у ніч на Святого Миколая, завдяки цьому таємному міжчасовому переходу їм утрьох удалося потрапити до Києво-Печерської лаври початку XVII століття.

Якби цей клятий ненажера Мейс не перегриз пруття на кріслі, машина часу досі би справно працювала. О, скільки би вони могли зробити корисних і важливих відкриттів для науки! Однак усе лишилося в минулому. Багато разів Ясь, Яна чи тато сідали у крісло і промовляли чарівні слова. Проте диво Святого Миколая більше не повторювалося. Ясь навіть навмисне спробував це зробити у річницю їхньої неймовірної мандрівки у часі. Вирахував точно годину — але міжчасовий портал не відкрився.

Чому, на вашу думку, міжчасовий перехід можливий саме в ніч на Святого Миколая?

Пригадайте, у яких іще творах української, зарубіжної літератур ішлося про мандрівку в часі.

Тому герої і полюють на крісло — це ключ у міжчасовий портал.

РОЗДІЛ 5

Роман Лук'янович потрапляє в минуле.

«Спрацювало! Господи, як цікаво! Алілуя!» — звів він до неба руки і навшпиньки підійшов до круглого столу, на якому лежали каламар, олівці і розгорнута велика тека з малюнками. Це були зарисовки Києва.

«Супер! Оце бомба!» — прошепотів директор і ще раз озирнувся на сплячого. Але тут відчинилися двері сусідньої кімнати, і директор завмер з піднятою ногою, наче спійманий на гарячому крадій. Як би йому хотілося у цю мить стати невидимим... Але двох чудес за раз не трапляється. З-за дверей виткнулася голівка семирічної дівчинки. Вона здивовано дивилася на великого дядька в окулярах, що ошелешено витріщався на неї.

— Ти хто? — здивувалася дитина у ситцевій блакитній сукенці. Її темно-русява кіска була зав'язана червоним бантиком.

— Я? — відкрив рота Роман Лук'янович і, попри свою хвалену ерудицію та кмітливість, не знайшовся, що відповісти.

— Ти хіба не бачиш, що Сажин спить? Він просив йому не заважати!

«Сажин!» — миттю заясніла думка в мудрій директоровій голові. Це ж художник, який жив разом із Шевченком! Вони удвох училися в Академії мистецтв у Петербурзі, а потім разом малювали краєвиди Києва. Оце удача!

Щоправда, удача могла обернутися в будь-яку мить на провал. Бо Сажин при згадці про своє прізвище щось сердито буркнув під ніс і повернувся обличчям до дерев'яної спинки канапи.

— Який невдоволений! — прошепотів Роман дівчинці з блідим личком та сірими уважними оченятами.

— Він завжди такий, коли перебере! Ходи за мною! — махнула вона йому рукою.

Директорові нічого не залишалося, як прокрастися навшпиньки в сусідню кімнату. Тут теж був диванчик і стіл, але доладний порядок виказував, що цим покоєм наразі не користуються.

— Це кімната Тараса Григоровича, — мовила дівчинка і залізла на високий стілець. — Поки його нема, я тут іноді малюю.

Вона взяла олівець і стала малювати на аркуші якісь закарлючки. Мала виглядала на диво серйозною, як на свої роки.

— А як тебе звати? — погладив її по русявій голівці Роман Лук'янович, намагаючись установити довірливі стосунки.

— Марійка, — дівчинка злізла зі стільця і зробила кніксен, — Марія Житницька.

Житни́цький Іва́н — дрібний чиновник, добрий знайомий вихованця Академії мистецтв Івана Сошенка, через якого познайомився з Тарасом Шевченком, що винаймав в його будинку кімнату в 1846–1847 роках.

«Донька господаря будинку! — одразу пригадалася Романові стаття із наукового збірника, написана відомою дослідницею життя Шевченка київського періоду Мариною Карпенко. — Батько дівчинки, Іван Іванович Житницький, діловод Палати державних маєтностей. У 1835 році на позичені гроші збудував цей будинок. А після смерті дружини частину кімнат змушений був здавати у найми».

— Тато ще на роботі? — обережно
тав Роман Лук'янович.

— Так, але невдовзі має прийти. По
мені медового коника, якщо буду чемно

— А Тарас Григорович де?

— О, його вже нема кілька місяц
поїхав після Різдва, то й досі не повер
Геть про нас забув... — насупило бр
вча. Вона схиляла голівку трохи набі
вилася пильно знизу.

— Але кімната залишається за ни

— Так, він обіцяв татові заплати
приїде 5 рублів сріблом за місяць. Нам
потрібні гроші. Бо Віра вчиться в Ін
шляхетних панянок. Однієї батьков
тні на нас трьох не вистачає.

Роман Лук'янович уважно роззи
кімнатою. Канапа була заслана зелени
ривалом. З кутка виглядало дзеркало у
широкій рамі. На вішаку висів білий
новий костюм Шевченка та плащ. Згор
леної шафи виглядав солом'яний брил

РОЗДІЛ 7

Яся і Яна теж телепортувалися до кімнати Сажина.

РОЗДІЛ 8

Софійський собор

Михайлівський собор

Андріївська церква

Путівець привів Романа Лук'яновича від Козиного болота просто до Хрещатицького майдану, оточеного невеликими кам'яними та глинянними одноповерховими будинками. Посередині величезної площі розташовувались ятки з товарами, між якими вешталися покупці. Сюди сходилися віялом одразу п'ять чи шість вулиць, тож це було звичним місцем зустрічей для мешканців Старого міста, як називали тоді цей район кияни.

По суті, це були межі колишнього княжого Києва із головними святинями — Софійським та Михайлівським соборами, Андріївською церквою. Унизу під Старим містом підковою тягнувся гомінливий торговий Поділ, що прилягав до Дніпра. Уздовж річки на південь на пагорбах та у видолинках розташовувався Печерськ зі знаменитою Києво-Печерською лаврою та військовою фортецею, яку посиленими темпами будували російські імператори, боячись втратити «матір городів руських».

Були, ясна річ, іще численні околиці. Але Київ середини XIX століття знаходився в основному в цих межах. На лівому пологому березі Дніпра, де починалася Чернігівська губернія, вже темніли соснові бори. Кияни там не жили. Це все Роман Лук'янович вичитав, готуючись до мандрівки.

Із Хрещатицького майдану чудово проглядався Інститут шляхетних панянок, який неначе нависав над площею кількома своїми білими корпусами на пагорку. З іншого боку виднівся новозбудований польський костел Святого Олександра. Київ швидко розростався.

Пан Роман від збентеження захотів пити. Мимоволі запхав руку до кишені і намацав жменю дріб'язку. Віддавши хвалу Шевченкові, який завжди носив мідяки для жебраків, він підійшов до тітки у білій хустці, що продавала узвар. Купивши за копійку велике горня золотавого напою із сушениць та ще й на додачу жменю солодких бубликів, Роман Лук'янович став повільно трапезувати в тіні полотняної ятки, з насолодою роздивляючись ці живі картини з минулого.

Базар гудів, як роздратований бджолиний рій. Чулася польська мова. Поруч щось ґерґотів тарабарською говіркою сухий, як комар, єврейський торговець шапками у довгому чорному лапсердаку. Поміж свитками манячили капелюшки, пальта, ряси. Продавали харчі здебільшого жінки в українському

народному одязі, які гомоніли по-своєму
лише іноді вживаючи московські слове
чка, коли покупець був зовсім здалека.

Це в них виходило кумедно, і дире
ктор музею зміркував, що саме так заро
джувався отой мовний суржик, яким
досі балакають мешканці значної час
тини України. Дівчата пишалися в ко
льорових стрічках, вплетених у коси, та
в разках барвистого намиста. Черниці
темному, як галки, вбранні збирали по
жертви на монастирі. Мов пень посере
трави, стирчав на площі жандарм із нев
доволеною пикою і нафарбованими ву
сами, що випиналися, мов дроти.

Через майдан, здіймаючи куряву
сунули відкриті брички і закриті фіа
кри, мчали військові вершники в яск
равих мундирах, круторогі воли по
волі тягнули навантажені крамом вози
з Подолу, босоногі діти гнали корів та
кіз смакувати першою травичкою по
довколишніх яругах. Одне слово, тепе

Олекса́ндр Афана́сьєв-Чужби́нський (1816–1875) — український письменник, етнограф, історик, мовознавець, мандрівник.

Народився на Полтавщині в родині дрібного поміщика. Навчався в Ніжинській гімназії вищих наук разом з Євгеном Гребінкою.

У 1843 році познайомився з Тарасом Шевченком, якого у 1845–1846 роках супрово-

Одн
великим
очей, щ
—
— У ме
сприйня
нього д
Ми кол
бачу, щ
Обл
Лук'янс
На
дцять п
іспансь
був у че
сюртук.
штрипк
на шиї б
В р
лицю. В
— З
няв сво
що цей

— Ходімте у кафе-шантан у Царс
саду. Сьогодні п'ятниця, і під вечір гр
військовий оркестр. Я вас пригощу на
щим шампанським! Зіграємо партію
феранс або в більярд!

Далі він почав щось плести фра
кою, але Ромашка, хоча й займався
хідь французькою вже кілька років,
не втямив. Мабуть, за півтора століт
вельми змінилася. Або акцент в обох
команів був далеко не паризький.

Поки вони йшли до парку, який
вся схилом з чудовими краєвида
Дніпро, Роман Лук'янович вирахо
скільки часу він має. Адже якщо муз
чинять, то він не зможе потрапити д
У нього вперше стиснуло серце при
про Яся. Він же ж дитину ні про що
передив! Та й де Попадинець ночува
якщо зостанеться тут? До закриття Ш
години, і за цей час слід було все вст

— Олександре Степановичу, ви н
запитав Ромашка, коли вони простува

сказав. Роман Лук'янович виріш
вправи з датами. Отже, якщо сього
Петра Жура «Труди і дні Кобзар
мкнув свій комп'ютер на широки
він про це забув! От дірява голова!
мні бублики! Адже саме через при
негайно випробувати крісло-гойда

— Ви впевнені, що сьогодні сам
рукав Афанасьєва. До їхнього вуха
вкрила галявину перед кафе-шанта

— Я переконаний в цьому так
мої вірші плутають із Шевченковим

— Знаєте що, люб'язний Олек
що нині до Києва має приїхати Та
немо на березі Дніпра. На біса нам

— Геніальна думка! А потім м
жемо! Ха-ха! Я його знаю: він завж
жити пропущене. Але спочатку тут
настрою, а тоді вже гайнемо на Под

— Нащо гаятися? Краще зро
Дніпро, аби ми не проґавили Шевч

У Афанасьєва, який згодом с
сформувалася думка, що цей «коле

РОЗДІ

Роман Лук'янович потрапляє

«Ще не вмерла Україна» і ви

Директор музею знав, що багать
лося сидіти за ґратами. Шевченко, К
нко, уся плеяда 1920–1930-х років,
арештом було наче утвердженням у с
Роман Лук'янович уперше опинився

Його завели у тісну облуплену ка
мерзлих ще взимку стін віяло вогкістю
цебро, наповнене до половини нечисто
шарпаних волоцюг. Хтось сидів за зло
ктор музею не міг доладу пояснити, за

РОЗДІЛ

Афанасьєв (який згодом стане Чу
вся. Він був із тих, кого називають «хо
жити легко і безтурботно, мов гороб
на нього напосілася така правдива ха
мав людські долі, як сірники, — не ті
думки. Жодної критики не існувало в
вважалося зазіханням на існуючий
дище бутафорією і виконували вка

Чи міг, на вашу думку, Тарас Шевченко дослухатися порад Афанасьєва? Чому?

Як ви можете схарактеризувати позицію Афанасьєва?

Чи всі люди сміливі? Чим це може бути зумовлено?

Пи́сарєв Мико́ла (1806–1884) — правитель канцелярії київського, волинського і подільського генерал-губернатора Дмитра Бібікова. Брав безпосередню участь у викритті Кирило-Мефодіївського братства.

[1]*Богéма* — це матеріально незабезпечені люди з інтелігенції, переважно актори, музиканти, художники, що живуть легковажно, безладно.

що мо
йому
Нащо
владу
штано
небесн
гнуть!

О
бінету
сидів
Еваре
рією к
М
вала й
виразн
рал-гу
ними[1]
дуван
Щойн
ного т

слава, що «Кобзар» розлетиться на ци
глуздо тут, у цій миршавій кутузці на
що Шевченка чекають важкі десять р
— Ну, чого замовкли? — знову о
відомо? Кого ще взяли?
— Нам відомо ВСЕ, — гордо підві
збагнув, у чому полягала його історич

РОЗДІЛ

Жандарми забирають Афанасьєва до
Лук'яновичем. Той продовжував гра
пускають на волю. Афанасьєв і Ром
зізнається, що він з майбутнього й
ченка і Афанасьєво

РОЗДІЛ

Микола Еварестович Писарєв — пр
натора. Він навідав ув'я
...Маленьке віконце не давало дос
півморок. На соломі, зіпершись спи
дцяти п'яти років із бакенбардами. На
контрастував із соломою на підлозі.
книжку, яку він закрив, вочевидь поч

— Так, Костомаров мені писав
— Може, маєте якесь особисте
сарєв. Він уже задовольнив свій г
нього київського кумира.
— Миколо Еварестовичу, хотів
рогою. А то у фраку їхати якось не
— Еге ж, не на бал везуть. Га
вили посильного за вашими речам
— Так.
— Тоді бувайте, пане Шевченк
— До побачення!
Тарас ступив крок наперед, аби
льством. Але той правицю у білій ру
вони лише глянули одне одному у в
різні боки барикад. Але попрощали
тербурзі їм знову доведеться зустріт

Від невідомого за стіною Шевч
Костомарова, Куліша, Гулака і Бі

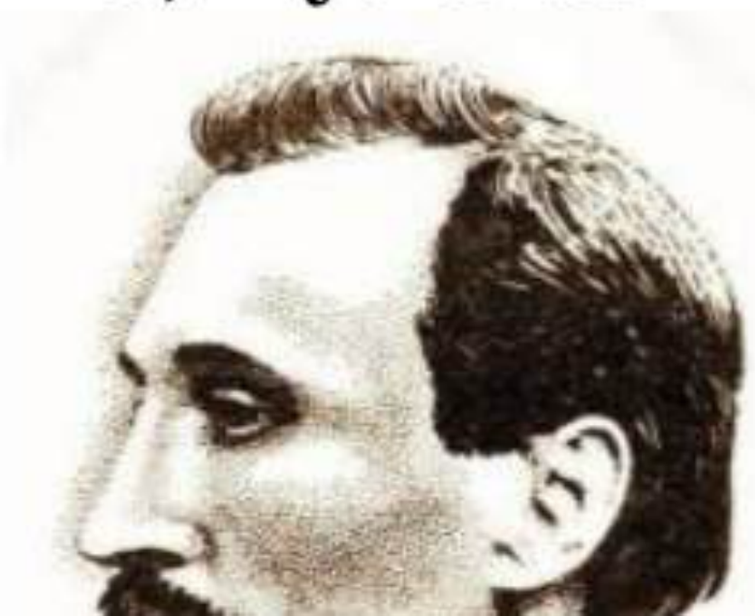

майбутнє!» — останнє, що розчув поет
Шевченко криво усміхнувся і зах
майбутнє справді велике! У ведмежо
Чому ж так сталося? І саме тоді, коли
здку до Італії, батьківщини мистецт
Кавказ. А може, все ще обійдеться? А
Однак, знаючи долю інших нев
було мало, що цар Микола I, який сла
тва, проявить великодушність. Тим п
ював і самого царя, і його дружину.
собі зламав долю...
— Що накажете принести, пане?
параді, літній відставний солдат, яко
нував різні дрібні доручення при відд
нку замітав сміття на подвір'ї та заси
Шевченко видер порожній аркуш
написав олівцем.
— Передаси це моїм співмешкан
їх не буде, то господарю будинку Іва
разі — його донькам. Затямив?
— Афанасьєв, Сажин, Житницьк
вши під козирок. Його бронзове обли
темними очима ховалося у сітці змор

мефодіївці проголошували їх за сам
вою, культурою та історією. Царат
пізно можуть призвести до сепарат
рему державу, а тому нещадно боро
Кирило-Мефодіївського братства за
слідство, за яким наглядав особисто

Однак Петрова жандарми поп
проводити стеження. Афанасьєва
вав з головними організаторами К
лаком, Костомаровим і Білозерськ
громадську діяльність чепуруна-в
мованими бездарними присвятами
дні почув і побачив, могло докорі
на в'язницю — це вже майже збро
ров раніше не бачив. Були вони не

«Завтра доповім про все начал
дні ще прослідкую за поліцейськи

Петров не знав, що заарештов
лажці. Він був переконаний, що т
де знаходилися сотні солдатів і оф
тується втеча Шевченка, то одраз
рєва, який займався розслідуван
шпики таємної поліції відають не

— Тарасе Григоровичу, не слід н
цим шансом, — запально гув бас. — За
повезуть у Санкт-Петербург, а через д
відправлять солдатом у казахські степи
лих десять років без права писати і мал
З вікна долинув короткий стогін.
того, до кого звертались.
«Хто ж це такий? — думав Петро
расе Григоровичу? Тарас... Невже....
расом може бути лише Шевченко!»
— Поки варта спить, нам слід
звідси тікати! — переконував той же го
Тепер Петрову все стало ясно. Зра
місінькому поліцейському відділку!
гайно здіймати тривогу!
І на підтвердження почулися сло
— Україна не може розкидатися
ком, бо він у неї лише один!
Петров побіг Подолом у пошуках по
що наглядали у місті за охороною поряд
таємний знак лиходіям перед тим, як ті
була у змові зі злочинцями. Або й пов'я
А тим часом у камері, де знаходив

— Ус
скінчила
— Та
звернувся
не маєте п
— А
мені суди
тиму скі
Як кажут
Сюрч
лиці, де
швидкий
— Пр
няв госте
тліти все
— Ви
гав відста
дили за ґ

У тьмавому коридорі вже зав
ких мундирах з червоними коміра
кнули жодним словом, бо знали пр
рнулися до стіни, аби нікого не роз

Щойно наші герої зникли в тін

— Гаразд! — потеребив котячі ву
ренко. — Про всяк випадок перевір
Нам все одно до ранку не спати.

Вони вийшли з відділку і хутко п
темною вулицею до Андріївського узв

Тим часом Афанасьєв потай зав
до свого будинку, в якому вже ніде
лося. Ясь увімкнув ліхтарик на моб
чим викликав справжній шок у Шевч
приятеля. Той уже не сумнівався, щ
прибульці. Щоправда, занадто потаєм

Навшпиньки вони прокралися до
Шевченка. Прислуга спала внизу, у
ному приміщенні. Житницький з діть
вав в іншому крилі. У Тарасовому по
нічники запалили велику свічку, зро
згадку спільне костюмоване селфі і
лися у свій звичний одяг. Однак настр
був пригнічений. Так чудово вибудо
ного пророка зазнав краху через хара

— От упертюх! — поправляв вели
Невже солдатчина йому миліша за м
зуму і занепад волі!

Першим у крісло-гойдалку сі
чався, бо всі розуміли критичніст
«Свято наближається!» і прокрути
ном Лук'яновичем напружено за
успішної телепортації залежить їх
— А в чому справа? — почули
ритон Афанасьєва.
— Ми хочемо зайти до будин
знадвору.
— Але в нас уже всі сплять. Ту
Тим часом директор музею пос
рожко озираючись на канапу, де с
пти. Яна заплющила очі і, склавш
лоса: «Свято наближається!»
— Чорт забирай, ви бажаєте, а
під вікном широкоплечий унтер.
— Я тут не господар! — випра
тирант. Треба запитати власника б
На підтвердження його слів поч
сподар запалював великий свічник,
двері, і з дитячого покою до кімнат
Марійка. Вона встигла побачити, я
крутнулося довкола осі. Коли ж вон

РОЗДІЛ

Мандрівники в часі повернули до нової пр

У повісті «Врятувати Тар двох світів – XXI і XIX ст. терв'ю зізнається, що хотів життя Тараса Шевченка нетрадиційн вісті діти мають змогу взяти участь у що дає змогу краще пізнати київськи

Повість пригодницька, але містить ного поета і художника Тараса Шевчен

5. Відшукайте на google-карті місця т Прокладіть маршрут пригод героїв
6. Що реальне, а що фантастичне в
7. Чому Олександр Гаврош використ
8. Пригадайте визначення детективу Доведіть, що повість «Врятувати Т
9. Як зображено історичні постаті в п
10. Випишіть у два стовпчики персонаж персонажі. За потреби скористайтес
11. Які риси характеру притаманні Афа
12. Яких людей уособлює образ Писа думки, що автор зневажливо стави

ДРАМАТУРГ
Х

- **Григорій Квітка**
  «Сватання на Го

- **Михайло Стари**
  «За двома зайц

ПОЗАКЛАСНЕ Ч

- **Тарас Шевченк**

- **Іван Карпенко-**

ДРАМАТ

Драматургія (грецьк. dram
значенні слова, або ж сукуп
письменника (наприклад,
Основ'яненка»), певної літера
певної доби («драм

Термін «драматургія» вживають і
втілення театральної вистави, здійсне
ної режисером, чи кіносценарію.

Театральні вистави були започат
ковані в Давній Греції. Їх ставили на
честь бога родючості та виноградни
тва Діоніса. Творчі українці також
майстри театральних постановок (на
приклад, виконання обрядових пі
сень, вертеп). Згодом професійні ак
тори грали на сцені персонажів п'єс
Івана Котляревського, Тараса Шевче

Театр (від фр. *thйвtre* < гр
вид сценічного мистецтва,
яку виконують актори п
що здійснює сценічні ви
приміщення, будинок, у я

Театр як мистецтво називають
а науку, що вивчає теорію та пр
театрознавством. Окрім театрів, р
актори, є театр ляльок, де головн
керують і які не є іграш

Мелодрама — драматур
перебільшені драм
тві

Драми Михайла Стариць
гостро-контрастовими ситуаціям
ними сценами,

Цікавим жанровим ко
водевіль — легка сен
В основі водевілю леж
із несподіваною ро

І хоч царські укази XIX столі

Так Кобзар звертався до Григорія
першого класика художньої прози, назі
Григорій Квітка-Основ'яненко бу
ставником дворянського роду козачо
шинського походження. Члени роду
обіймали посади полковників різних
ських полків і були пов'язані із зас
ням міста Харкова, брали активну у
державному, громадському, релігійн

У 1833 р. в Харкові з ініціатив
ську бібліотеку. Проте його діяльн
стом: Григорій Федорович заснува

У Харкові Квітка став дуже в
для розвитку міста як культурно
просвітницької діяльності, Григор
і державним справам: був суддею,

Письменник вважав, що суспі
реформам та впливу на нього зас
мистецтва. Він виступав з пропага

На початку 30-х років XIX ст.
ською мовою. Усі його твори спов
гумору, незлої сатири. Письменни
реальному житті. Спираючись на
Іваном Котляревським, народну п
писав українською комедії, які и
чарівці» (1835), «Шельменко-ден

**Українські
Григорія Квітк**

СВАТАННЯ Н

Опера в п

Дійові особи:

Прокіп Шкурат — житель Залопані.
Одарка — його жінка.
Уляна — дочка їхня.
Олексій — селяни дідича[1].
Павло Кандзюба — житель із Захарк
Стецько — син його.
Осип Скорик — солдат у відставці.
Тиміш — житель Заіковки.
Дівчата, подруги Уляни

Дія відбувається в Гончарів

ДІЯ ПЕРША

Вулиця у Гончарівці. Удалечині
Холодну гору.

Ява перша

Прокіп *(у розвалочку, виходить із се*
вір'я без поясу і шапки, свиту несе

Уляна. Що нужди, мамо, що кріпа
така чутка іде...
Одарка. А того і не подумаєш, як т
лихо! Мою Улясю та на панщину
Уляна. А чим панщина страшна? Т
десятських, ні хвонарних; усе то
мойці — чи мало там панських
лються, що як добре за панами ж
Одарка. Та вже ж, Улясю, як собі
скоріш в мене на долоні волосся
Та вже тут нічого патякати: я вж
годні і старостів присилали.

Пригадайте, як у драматичному творі називають розмову двох осіб. А однієї?

Зачитайте виділені рядки вголос інтонаційно.

Які почуття Уляни вони передають?

Уляна. Ох,
Одарка. С
дати? Пост
й поговори
будь до нь
Уляна. Об
Я не вмі
Одарка. По
лись, а то н
вчки ще й

Стецько. Що?
Уляна. Що? Нічого.
Стецько. Брешеш-бо, як нічого! Батьк
зпитай її обо всім. А чорт її зна, об ч
тувати! Я усе позабував.
Уляна. Так піди до батька та і розпита
забував єси!
Стецько. Так він-бо добре казав, не ід
ворить, від неї, поки обо всім не дом
Уляна. Ні об чім нам домовлятися.
Стецько. Як ні об чім, коли вже ти за
Уляна. Ні, голубчику, сього ніколи н
Стецько. А чом не буде?
Уляна. Тим, що я за тебе не піду.
Стецько. А чом не підеш?
Уляна. Тим, що не хочу.
Стецько. Та чому не хочеш?
Уляна. А не хочу — тим, що не хочу.
Стецько. Ну, тепер твоя правда. А ба
що ти підеш.
Уляна. Не піду.
Стецько. Ну, а батько казав: не поту

[4] *Колупати піч* — ніяковіти.

Стецько. А піч
Уляна. Як-то вж
(Дре йому по ли
Олексій *(стає між Одаркою й Ст*
бог помага!
Уляна *(біжить до нього)*. А, мій С
Олексій *(відштовхує)*. Дурний, що
Уляна. Ох, мені лихо! А що там за
Олексій. Тобі лихо? Не знаю кому
Степане! Поздоровляю тебе засва
Стецько. Спасибі.
Олексій. Так оце увечері до Уляни
Стецько. Пришлемо.
Олексій. Боже ж вам помагай!
Стецько. Спасибі.
Олексій. Прощай, Уляно!
Стецько. Іди здоров!
Уляна *(в сторону)*. О батечки! що
утіка, коли мені світ не милий. Як
Олексій *(в сторону)*. Схаменулась
Уляна. Олексію-бо!
Олексій *(зупиняється)*. А чого там
Уляна. Чого-бо ти сердишся?

Олексій. Ходив же ти у дорогу?
Стецько. Ходив.
Олексій. А куди?
Стецько. З хурою, до моря.
Олексій. До якого місця?
Стецько. Аж до Основи.
Олексій *(сміється)*. Крий боже, як да
дві верстви!
Уляна. О, щоб тебе, Стецю! і мене розо
Олексій. Через що тебе не прийняли у
Стецько. Та так, біда сталася: не зумів
льці). Та й до біса ж їх на руках: Ста
попережа. Ось бач! На якого гаспида т
Ось, бач, Уляно! Як би ти з одним пал
можна-бо, хоч як, та не можна.
Одарка Уляно, Уляно! А іди обідати!
Уляна. Зараз, мамо, прийду.
Одарка. Коли Стецько тут, клич і йог
Стецько. Ось-осьдечки я. Обідати? За
Я б і вдень і вночі усе б обідав. *(Іде*
Олексій. Що, Уляно, чула? От за яког
Уляна. Чи я ж сама за нього іду, чи ш
Олексій. А як же? Коли і за рушни

ДІЯ

Та ж

Ява

Скорик зачарований красою Зах
його мешканців. Він прибув у мі
одружити дурного Стец

Ява

Скорик

Чому Олексій сумний? Що є причиною його переживань?

Олексій. свого щас
кійникам
вають дян
ють; а наш братчик терпи! Думай
(Підходячи до подвір'я Прокопа).
підожду, коли не збреше. Що ж
Зійдемось, посумуємо, поплачем
Стецько буде хусткою вихваляти
Скорик *(упізнає його і говорить т*
слушай, маладец!
Олексій *(оглянувшись, до нього).*
(Не звертаючи уваги, йде у двір
Скорик. Алексій! Ти меня і не позн

у Туреччині — марушка. Я усе їх я
Стецька, кагда ти любиш маво плем
Уляна. Ох, батечку! Як ясе ви оце від
Скорик *(хвастливо)*. Ну, да так; не у
дам, видали свєту, та дешто і знаем
Уляна *(стидливо)*. Мені стидно сказа
Скорик. Ну, Алексій тебя любіт?
Уляна *(скоро)*. О! про його скажу: він
можна, і каже, що краще мене нема
нами. Я б і про себе сказала б вам,
про се розказувати. Я тільки мате
дуже і що краще його і у всім Захар
Скорик. Што ж матушка? Каково чор
Уляна. Каже, що крепак. Боїться, що
Скорик. Крепак? Та што ж за біда? Ва
не знаєт. А вот как я хадил па паход
Туреччині за памещиками крепака
Олексій. Постарайтеся ж і об нас, дяд
до Шкуратки, та поговоріть, нехай
У розмові Скорик, Уляна й Олексій
щось придумати, аби не допусти

слова від мене не почуєте. Буде в
лихо, то усе позабуваєте, тільки в

Одарка. Олексієчку, мій голубчик
скажу. Я й сама тебе люблю, мов
мене звичайний, слухняний; що с
вав, то зараз тебе і згадаю. Та як ж
пак! Та й за Кандзюбенка як не в
багатий, не узяв його чорт і з ба
нема; у хороші походить і у волі п

Олексій. Та яка се неволя? То ви н
тепер добре за панами жити! І ка
у села за панських; одна одну по

Одарка. Та воно, Олексійку, і прав
цько: ідуть і наші городяни за сел
Кандзюбина худоба, а її до біса! Ж
не моїй дитині. Нехай вже, Олек
розійдись та приходь на весілля,

Олексій *(тяжко вздихнувши)*. О
кими річами мов гарячою шино
прийшов? Не хочу, не хочу!.. Н
як сон: ні заїси, ні зап'єш, коли
піду прямо до свого барина, упа
салдати, та й піду на край світа,

Уляна *(плаче)*. Тепер мамо тільк

війна, то й знай, що мене перша кул
й... як собі хочеш. *(Тихо плаче і хоч*

Уляна *(обнявши, стримує його)*. Ол
лику! На кого ж ти мене покидаєш
пережила розлучення з тобою?.. Ш
кова, а мене приньме сира земля! Д
ксієчку! — не журись, поплач тро
до смерті любила, та і надійсь, що
ньки. Прощай, Олексієчку, прощай
мамо; робіть зо мною, що хочете; уж

Одарка *(плачучи)*. Світа не бачу за го
слізоньками!.. Я ж кажу: коли б мені
дзюбова худоба, то я б і не подумала
стидкого та бридкого Стецька відда
золото, як моя Уляна; та ба! *(Виходи*

Олексій *(задумано)*. Усе то гроші, усе т
Таки куди не подивись, усе вони на сві
ють! З грішми, що не задумай, так у
диться! З грішми, хоч лежінь, кажут
щий; з грішми дурня, невігласа, і почи
розумного і роботящого. З грішми мож
та ще замість щоб такого у Сибір, так
далеко ходити? З грішми от і Стецько

вам сеє слово. Є дівчат по усьому
рбаю. Невдаха женитись на Уля
льте подивитись, як люди сватан

Одарка. Добре се ти, Олексію, вига
а теперечки і вона, побачивши тв
бить Стецька. Посидь же з нами; к
і музику достанемо, от і ти з ними

Олексій. А де вона? Я б з нею пого

Одарка. От там у кімнаті убираєть
(Стукає тричі в двері). Ох, мен
сядь тут окроме біля дверей; а ми
Еге! Уляно, Уляно! Іди піч колу
двері). Та іди-бо; що ти не йдеш?
бо; бач, яка блідна, та ні на кого н

Уляна *(із сльозами).* Ох, боже мій

Олексій *(підійшовши до неї, говор*
вно рушники, а з хусткою підож
(Знову с

Одарка *(усівшись біля чоловіка).*

Прокіп *(поважно і голосно).* Кол
просимо до господи; а коли так с

Скорик розповідає всім, яка їхня міс

Скорик. Тепер ми себе розсуждаем: пев
сная дівиця, у вас у хаті, тут єйо і па
дьте усе здарови. Нашому слову кане

Тиміш Так-таки, так.

Одарка *(Уляні, яка стоїть заворожен*

Прокіп *(поважно)*. Ось що ми зробимо
слова не цураємось; а щоб ви нас не п
куниці або красні дівиці, так ми вас

Одарка *(весело і ласково)*. Роби як знає

Прокіп. Еге! Дочко, а годі піч колу
пов'язати.

Стецько *(налякався)*. Ану, ну; до чог

Одарка *(підходячи до Уляни, весело*
лить? Може, нічого не придбала та
слухати, не вчилася прясти, не зар
лом. А ке лишень, що в тебе там є?

Скорик *(стримує Одарку)*. Пастой! К
бувалих. Прежде надобно сполнить
ето делается і у Франції, і у Туреччи
девка, пакланися батюсьці і матусьц
за науку, і праси благаславения на до

Спасіба і маладой, што рано уста
нички придбала!

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик *(Тимішу)*. Ану, товаришу,
зав'язують рушники через плече
напраслини. Уперьод наука. Завс
дело з канцом. Ми приведьонние
новожатаво.

Стецько. А князя і забули? Хоч би

Одарка. Давай же, Улясю, хустку

Прокіп. Ну-бо, ну-бо, мерщій; пора

Уляна Вже ж, матінко, що хоч р
вбий, а не дам нелюбу хустки!..

Одарка Та що се ти, Уляно? Чи на

Уляна. З місця не піду, хоч вбий!

Стецько. Та чого ти їй у пику диви

Тиміш. Так-таки, так.

Одарка *(сердячись)*. Та що се ти з
вати? За якого ж ти гаспида
виб'ю!.. Та я не подивлюсь, що т

Скорик *(піднімайтесь)*. Пастой, мат
Наслано, я вам гаварю, што насла

(Уляна, весела, румяна, виносить щ
рите шовковою хусткою і вручає С
кланяючись).

Стецько *(беручи, весело дякує бо*
тері). Спасибі матері... що вчил
спати... та будила... прясти...

(Поки він говорив, Олексій зняв хус
кого гарбуза. Стецько завмер.

Олексій. Тепер ти моя на віки вічні!

Уляна. Не покину тебе до смерти!

Одарка. Що се, що се таке? Що се?

Стецько *(закривши Олексія та Улян*
Гарбуз! Хіба повилазило? Ось бач; х

Одарка Що се таке? Та се нас обмороч

Олексій *(кидається до неї).* Ні, матус
тая, хоч перехрестись. Таке моє ща
мому — гарбуз.

Стецько. Так поміняймось же.

Уляна *(до матері).* Матусенько, моя р
я пожила ще на світі. Благослови ж

Стецько. Поблагослови їх оцим гарбу

Одарка *(гнівно).* Щоб я вас благосло

Скорик *(Стецьку)*. Малчи і слуша
і поблагослови своїх дєтушок.

Одарка. Як собі хочете; біситись н
віддасть хустку. Я в нього з горл

Скорик *(пригрозив йому)*. Смирно
кон: каму дана хустка, тот і жен
нашему Кандзюбенку, тот ступа
кону переменіть не можно. А х
грех смертельной и на скатину п

Одарка. Та у нас ні волика, ні кор

Скорик. А миру хрестьянскаво не
всьом светі повиздихаєт скатина
на абвахту та пад ваєнной суд.

Прокіп. А під суд як підложуть, та

Стецько. Ану, ну; до чого-то воно д

Скорик. Єто первое дело. А другую ре
за Алексія? Парень важной, разумн

Одарка. Так крепак...

Скорик ворож

Скорик. Банжур, мадам Одаріє, с
шло. Паздравляю, мадам Одарі
смєлаво: хоч би тебе адна скат

Скорик. Тепер, таваришу, падавай зна
тове, за ваше паслушаніє і любов. Т
чать дело. Сідайте ж ви тут. А ми, т
Стецько *(сідає біля старостів)*. А кн
Скорик І нет, брат; уж не здивуй. Ми
себе, али вон пайди. Нуте ж, скажем
Прокіп і Одарка *(разом)*. А ми раді с
Скорик. Што ви жалали, то ми здєлали
Одарка. Просимо на хліб, на сіль і на
Скорик. Вот тепер нада-тє садавитца п
сад. Тут батюшка, а матушка здеся
варишу, здесь.
Прокіп. Та мерщій давайте отраву; по
Стецько. Бач, як попарувались! Я вже
Одарка. Та сідай, Стецю, з нами, та й
прийдуть, то й потанцював би з ним
Стецько *(співає)*.

Бодай не дождали,
Щоб я з вами їв!
А ось що скажу
Оттут вам усім:

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Нація, яка хоче мати власне майбу
тора «Сватання на Гончарівці» був одн
основи сучасного Харкова. До речі, про
родився Григорій Квітка, так і називало
псевдонім «Грицько Основ'яненко», і тем

Письменник добре знав вагу істор
рема в топонімах. Недаремно його не
тання» (1836). Відтак твір виходив під н

Гончарівка — це місцина неподалік
Так само як сусідня слобода *Залопань*
Шкуратів (Прокіп, Одарка й Уляна). На ча
рівкою, тим-то твір і називається не «Св
Гончарівці». Але в тексті ще часто згаду
збити непідготовленого читача з пантел
разом із батьком мешкали в іншій прим
рікою Харків»). Зараз і Залопань, і Захар

На жаль, у деяких джерелах (і наві
лки. Так, можна прочитати, що Кандзюб
«із Харкова». Це спотворює не лише іст
головним «козирем» нерозумного Стець
лодів його батько і якої не можна (чи не

Але важливіше те, що Григорій Квіт
раїнське (а не московитське, як дехто хо
Харків, а й усієї Слобожанщини (сучасн
України на її східних кордонах.

Михайло Старицький народився
Черкащині. Рано залишився без батьк
отож його виховував дядько по матер
родини Лисенків.

Удома в Лисенків була велика бібл
тека. Закоханий у козацьку історію М
хайло знав багато дум і старовинних
сень, які виконував у супроводі бандур

Після здобуття початкової осв
хлопчика відрядили до Полтавської г
назії, яка була однією з найкращих

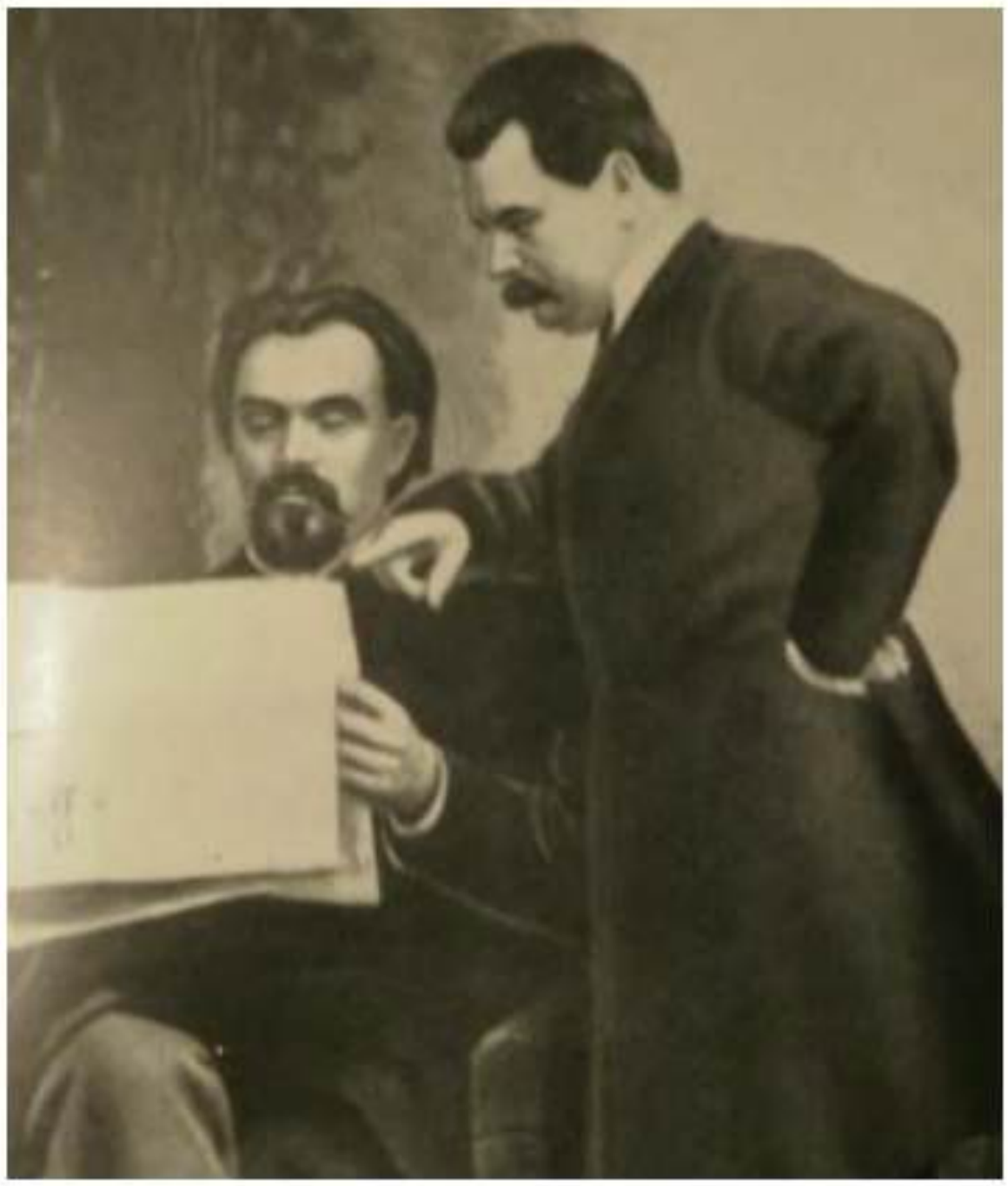

Михайло Старицький і Марко Кропивницький. Одеса, 1884 р.

Ра
Ліндф
вав пе
якого
рету «
«Різдв
розпоч
крема
Бу
емігру
ходу Е
влади
на Бат
театра
Зу
Михай
органі
ського
Микол
шій ук
ництво
До
рко Кр
нас Сан

«ЗА ДВОМА З

(Скороч

Комедія із міщанського побиту з

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Прокіп Свиридович Сірко — міщанин, має к
Явдокія Пилипівна — його жінка.
Проня — дочка їх.
Секлита Пилипівна Лимариха — сестра Сір
Галя — її дочка.
Свирид Петрович Голохвостий[1] — промота
Настя, **Наталка** — подруги Пронині, манірні.
Химка — наймичка у Сірків.
Пидора — поденщиця у Лимарихи.
Степан Глейтюк — був наймитом у Лимарих
Марта — бублейниця.
Устя — черевичниця гості у Лимарихи.
Меронія — живе при монастирі.
Два баси
Йоська — жид.
Квартальний, катеринщик, міщане і люд.

ДІЯ П

(Глибокий яр. Під горою наліво гар
за ним баркан і знов якийсь са
гора, баркан, а далі яр. На дал

Чи легко читається цей твір? Чому?

Якими сталими висловами наділена мова героїв?

Чи погоджуєтеся ви із словами Прокопа Свиридовича: «Хто дбає, той і має!»? Відповідь обґрунтуйте.

Не щебечи, соловейко,
На зорі раненько,

Явдокія Пилипівна. А славно спів

Прокіп Свиридович. Славно, славн

Явдокія Пилипівна. А коли ж їм і
натрудяться!

Прокіп Свиридович. То й розходил
другим не дають... *(Позіха).*

Явдокія Пилипівна. То й іди ж соб

Прокіп Свиридович. Та я б уже та

Явдокія Пилипівна. А правда, чог
дворі; ти б пішов та знайшов їх

Прокіп Свиридович. Де ж я їх буд

развє? Дак кудою ж пройтить їй,
ми калавурим? Удивительне діло
жно подождати. Треба сьогодн
нейо рішительно налягти. Здаєть
пондравився... Ну, да кому я не
равлюсь? А вот, штоби Проні не в
тить з рук, то необходимо. Ба
який дом, сад! А лавка, а дєнєг по
нях! Старого Сірка струсну, то так
сипляться карбованці! Одна надія
придане, бо іначе не можу попра
своїх ділов: такий скрут, хоч віш
Довгів стільки, як блох у кур
З дому вийти удень страшно, щоб
жидюга не піймав, єй-богу, правд
особенно Йоська єсть; дак уїд
кляте, што ніяким хвисоном йо
обійдеш. Де здибав, то й давай г
то й давай! От як, дасть бог, на
женюсь, себто на її добрі та на ї
шах, тоді я бритви через гол
Дніпро позакидаю, а заживу куп
алад'ябель! Тільки ж Проня й по

Пам'ятник Проні Прокопівні та Свириду Голохвастову — героям п'єси Михайла Старицького «За двома зайцями» в Києві

Якою є поведінка Голохвастова? Чи є в нього шанси на позитивну відповідь Галі? Чому?

Голохвос

мають как

Проня. Т

Голохвос

перве дєл

цюзькі м

Проня. Ра

Наталка

Настя. Н

Наталка.

Голохвос

щий: люб

людьми х

того й дад

вони і рос

Наталка

гострий я

Проня (*б*

первий ка

Голохвос

папироск

Наталка.

Галя *(плачучи)*. Мамо! Начепився, хт
Секлита. Як! Хто його знає? А ти не з
щиця чортова, матері хочеш очі о
сом Голохвостий, оправившись, з
поли.) А ти, паничу, куди? Навті
деш! Я за свою дочку тобі очі виде
Голохвостий *(замішавшись)*. Хіба це
Секлита. А то ж чия?
Голохвостий. На вас анітрішечки не п
вейко в лузі, а ви як з бочки гурк
Секлита. Ах ти, харцизнику! Ти ще см
та й зуби скалить!
Голохвостий. Та не зіпайте так, бо всіх
Галя. Мамо, киньте його! Не робіть сл
Секлита. Заступаєшся! Геть мені зараз
сохло, а вона уже обнімається. Я то
Галя *(плаче)*. За віщо ви, мамо? Хіба
Голохвостий *(набік)*. Як би його вирва
Секлита *(до Галі)*. Іди звідси! Не слин
відходить плачучи.)

ВИХІД

(Секлита і Го

пироги на листках саджати! О
лок... Все одно! Ху, господи, я
грудях скака!.. *(Задумується,*
прийняти: чи ходячи, чи стоя
наша мадама в пенціоні прийм
лягає на дивані). Ей, Химко, п

Химка. Так би й казали! *(Пішла).*

ВИХІД XIII *(Ті ж,*

(Сірчиха у кумеднім чепчику
і великій хустці на шиї, ви

Проня. Рикомендую вам мого хорс

Голохвостий *(кланяється з прист*
з собственною персоною. Позв

Явдокія Пилипівна. Дуже раді! Ва
Прокоповна... Дуже раді, прос

Голохвостий. Проня Прокоповна п
мерсі! *(До Прокопа Свиридов*
Свирид Петрович Голохвастов

Прокіп Свиридович. Дуже радий, ш
лухать — велика втіха! *(Тричі*

Проня *(тонно)*. От кресло; прошу
(Всі сідають; Голохвостий на кр

Проня. Я уже раз вам гаварила: палі
рня, цилюрня!.. Разумєється, што
вот і мині тепер все інче здається,
Явдокія Пилипівна. О, то правда, що в
мод зна! Які у неї плаття, шалі, су
Проня. Мамонько!
Голохвостий. О, Проня Прокоповна м
диметься разумом вгору вище од
тудова на людей, то вони йому з
как пацюки, пардон, криси! Позв
Явдокія Пилипівна. Куріть, здорові!
Прокіп Свиридович. Аж страшно!
Голохвостий *(до Сірка).* Не вгодно лі
Прокіп Свиридович. Спасибі, я не вж
ніс тремтить... Ну та й табака ж у н
зна, що він кладе туди? Ну, цілий
Проня *(до батька).* Та годі вже про
Позвольте і мені папіроску!..
Міщанки. Ха-ха-ха! Ну, й не шибеник
Другі. Як вогонь! А гарний!
Марта *(до Секлити).* Та скажіть-бо, х
Секлита *(одводить Марту і таємно*

ВИХІД XIV *(Т*

Секлита всім повідомляє, що Го

Голохвостий *(набік)*. Ну, пропав т

Секлита *(плаче)*. А мене не має не
та ще кричить, що од мене гни
Така у мене небога! *(Хлипа)*.

Голохвостий. Що його в світі божому

Марта. Та я б їй, отій вашій Проні

Секлита. А ти ж думаєш як? Секл
на таку напала! Та я отой носа
шустрила на всі боки, що аж
очі та й зацурала: ні я, ні Галя

Голохвостий *(набік)*. Слава богу,
піднявся, аж од серця одлягло

Голохвостий лукавить: він каже, и

ДІЯ Ч

(Світлиця у Сірків

ВИХІД І *(*

Химка *(прибира хату)*. Другим л
свята у цих хазяїв! Весілля, бач
тно, щоб таке було хапане весі
ликдень! Щось непевне... А тут

ВИХІД IV *(Хим*

Химка *(входить з смолкою)*. Уже по
вже тебе викурити оцим куривом

Устя *(вбіга)*. Добридень вам, з неділе

Химка. Та там десь колотяться…

Устя. Чого ж то? А Проня де?

Химка. А, і не питайтесь!

Устя. Чого це ваші до Секлити на іме
було: просватали Галю за Голохво

Химка. Тю на вас!

Устя. Ти, дівко, не тюкай, а слухай! Пр
тий найняв катеринку та аж сюрту

Химка. Брехня!

Устя. Що ти мені брехню завдаєш? Ст
може, твоя мати брехала, як на л

ВИХІД VI *(Ті ж*

Меронія *(спотикаючись і шкандибак*
аж тім'ям об двері ударилась! Гос

Меронія. Чи чули? Галю просватали з

Марта. Спізнилась!

Устя. Він, чуєте, сьогодні вінчається

Меронія. Ой гріх який!

Пригадайте, що про хату Секлити говорив Голохвостий.

Чи відрізняється вона від двору Сірків?

Як називається такий прийом у літературі? Для чого його використовує автор у творі?

2-й бас.
Голохво
не в дур
не пізн
вчищу н
етажа п
я буду с
1-й бас.
2-й бас.
м'ятаю д

Голохвостий. То не мешаєть, пусто
то ми, брат, при боцє заведемо
2-й бас. Важно!
1-й бас. Люблю!
Голохвостий *(б'є по плечу).* Хе-хе
титись швидче: у мене просто
як ускочить? Хоч з Києва тіка
жив добре, да вони й у сварц
Давида і всю кротость його!

ВИХ

(Ті ж, Проня, Наталка, Настя

Голохвостий *(підліта з квітами).* П

Явдокія Пилипівна *(цілує Прон*
плаче). Ніхто не знає, одна мати з
як тяжко видавати заміж одним с
дочку. Була, жила в хаті, а завтр
до кого й слова буде промовити!
Проня. Мамо! Годі! Коли б уже швидч
Міщанки *(плачуть)*. Так, так! Справд
Міщанє. Не тепер, то в четвер, а все-т
дівчат не мине те лихо!
Прокіп Свиридович. Не плач, стара: т
ж колись віддати.
Явдокія Пилипівна. Ох, тяжко ж ме
дочкою розстатись.
Голохвостий. Не баріть, папонько й мам
Прокіп Свиридович. Пора, пора, стар
Явдокія Пилипівна. Химко, давай ш
зараз та й до церкви!
Голохвостий *(до басів)*. Гукніть на
себе). Винеси, господи!
(Простилають килима. Старі сіда
Молоді становляться на килимі
з свічками п

Секлита *(кричить)*. Не винні? Од
Кожум'яки кричатиму: розбій
Проня. Ой шкандаль! Шкандаль!
(Коло вікон ціле стовпище, одне
душіть!», «Пустіть хоч руку!»
шибка луснула і брязнула на дол
вікон шепчуть усім, то до Сек
Прокіп Свиридович й **Явдокія Пили**
Голохвостий. Що ж це, впустили я
Секлита. Я самашедша? Ти мене са
Проня. Вона п'яна! Залила очі та й
Явдокія Пилипівна. Голубко, сес
Проні! Одна ж тільки! *(Плаче*
Секлита. Сестро! В тебе дочка і в ме
і проста, і ликом шита, а все-т
тись над моєю дитиною і запа
Нащо ти дурив моє дитя, нащо
вся, коли ти не думав її брати!
Проня. Свириде Петровичу, що во
Прокіп Свиридович і **Явдокія Пили**
Голохвостий. Брехня, брехня! Я
Я вам! я... я...

чують; заступіться хоч ви за Лим
риху, — опаскудив мою чес
сім'ю оцей ланець, шарлатан! А с
стра рідна за ним руку тягне!

1-й бас *(2-му)*. Що, брат, не горілко
пахне!

2-й бас. От халепа!

Проня *(кричить)*. Докажіть, докажіт

Марта. Як же, учора заручився, сам
власними очима бачила і оцими в
хами чула! Щоб я луснула, коли м
не пропили Галю!

Устя. Та ще спочатку за столом, а дал
долі, і заручних пісень співали їм.

Меронія. Та ще цей раб божий і танц
вав без одіяння скусительно!

Проня. Ой! Підступило під серце! Ряти

Явдокія Пилипівна. Господи, боже мі

Прокіп Свиридович. Що ви зробили з

(Кинулись до Проні, розстібують

Секлита. А що, не вірили, який зух?

Голохвостий *(з одчаєм до Проні)*. Не

Прокіп Свиридович. Химко, води
Явдокія Пилипівна. Ой рятуйте! Н
(Химка приносить воду. Прискак
рається в двері і
2-й бас. Пропала вже випивка!
1-й бас. Ходім мерщій, щоб ще до
Проня *(істерично)*. То такі ви? Пр
банітувати... Ох! Ох!
Голохвостий *(одступа)*. Та що ви
Проня. Чого ви ходили до мене?
передо мною на коліна?
Голохвостий. Та стійте ж...
Проня. Не за ваші магазини йшла... я
ромили на весь Подол... На весь
Прокіп Свиридович. Вон, вон з наш
Явдокія Пилипівна. Вон, вон! Не
Голохвостий. Ну, до свіданья!
Секлита *(хапа його за поли)*. Ну,
Голохвостий *(вириваючись)*. Одче
Секлита. Не пущу, не пущу! Дума
можна? Женимо!
Степан. Та який він багатий? Він

Михайло Старицький почав опра
вицького «На Кожум'яках». Навесні
залишилося тільки домовитися з авто

Так, 17 березня 1883 року Михай
з листом, у якому зазначив: «...*Драма*
глядіть Ваші «Кожум'яки» і вироби
до сцени. Я зробив це; отож тепер з

Сам твір вважали спільним і пер
звища обох письменників. Після її
в Києві комедія мала великий успіх і
кого театру. Відомо, що роль цирульн
ксаганський, Проні — Марія Садовськ

На тодішніх афішах писали іншу
традиції використання народних пр
нема». І лише в дужках додавали: «
київські театрали знали, що твір, за я
реробкою, написаною ще 1875 року «
Левицького «На Кожум'яках». Розгл
ціал драми Івана Нечуя-Левицького, М
боти та модифікував цю п'єсу для суч

1. Як ви розумієте назву твору «За д
2. Чи можна визначити головних і др
зуйте їх від імені: а) автора; б) чит

ЛІТЕРАТУРОЗН

Алегóрія (від грецьк. «а
ворю», букв. «говорю пр
ктних понять («добро / з
ретних образах. Напр.,
«лисиця»), «заєць» є ал
Амфібрáхій (від грецьк
кий») — трискладова ст
люсь я на небо» М. Пет
Анáпест (від грецьк. «ан
тиля/») — це трискладо
Анáфора (єдинопочáток) (від грецьк. «anaph
рення однакових слів і / або словосполучен
чень. Зазвичай *А.* використовують для підс
Ашúкська (ашугська) поéзія (від тюрк. «ашик
никла переважно в тюркомовних народів (А
Бáйка — це 1) ліро-епічний жанр; 2) невеликий т
ричного спрямування. Головна мета *Б.* — ви
ному сюжеті *Б.* дійовими особами зазвичай є
лини (Тернина, Кедр, Реп'ях), рідше — люди
Чорнило тощо). **Байка-приказка** — це твір, ц
Балáда — (від прованс. «ballar» — «танцювати»
легендарно-історичного, героїчного чи соціал
сюжетом. *Б.* властива невелика кількість пер
сюжету поєднуються з яскраво-ліричним заб
Барóко — (італ. «*barocco*» — «дивний, химерн
вильної форми»; фр. «*baroquer*» — «розми
напрям у літературі та мистецтві XVII–XVII
Б. притаманні пишні метафори, використан
Бíблія — (від гр. «*biblia*», букв. «книга») — зібр

Детекти́в (від англ. «detective» — «нишпорка, сищ
твори про загадкові злочини та їх розкриття.
Детекти́вна інтри́га (від латин. «intrico» — заплут
твору з метою зобразити гостру боротьбу між п
дії та «заінтригувати», зацікавити нею читачів.
Драматургі́я (грецьк. dramaturgia) — «драма» в ши
матичних творів певного письменника, певної л
теорію драматичної творчості. Термін *Д.* вжива
лення театральної вистави, здійсненої режисер
Ду́ма — жанр фольклору; ліро-епічні твори україно
ків XVI–XVIII ст. *Козацька дума* — це жанр укра
ного епосу, який виконували мандрівні музики-
льній і Лівобережній Україні.
Епі́тет — художнє означення, що виділяє в зображув
туча земля»). *Е.*, які часто стоять при тих самих
піснях трапляються постійні епітети, напр., «*черв*
Епі́чний твір — зазвичай прозовий твір, у якому о
оповідання, повість тощо).
Зоропое́зія — поетичні твори, у яких поєднано сло
явища (див. «бароко»).
Іде́я тво́ру — головна, провідна думка, яку автор в
Інтер'єр (у літерату́рі) — вид опису, змалювання п
ють персонажів твору.
Истори́чна по́вість — повість на історичну тематик
ричних персонажів тощо).
Истори́чна пра́вда — реальні, науково (історично)
жньої літератури *І. П.* поєднана з художнім вим
Коме́дія — (від грецьк. «kōmōidía», від «komoc» —
драми, який створює такі життєві положення та
викриття є *сатиричне загострення*, *карикату*

Літерату́рний твір — текст, що належить до х
казка, за́гадка, казка, вірш, оповідання тощ
Літо́та (від грецьк. «litotes» — «простота») — з
шеному вигляді (на противагу *гіперболі*).
Мета́фора — слово або словосполучення, яке
на інші на основі подібності чи контрасту: *к*
Мисте́цтво — вид творчої діяльності, зображе
відно до певних естетичних ідеалів.
Моти́в (у літер. тво́рі) — 1) те саме, що й те́ма
На́прям (літературний) — творча єдність знач
зьких один до одного за художньо-естетичн
входять до Н. Л., називають *літературним*
межах вирізняють «вальтерскоттівську течі
Оповіда́ння — невеликий прозовий твір, у яко
ного чи кількох головних персонажів протя
Пейза́ж — зображення природи, довкілля в ху
Пейза́жна лі́рика — ліричний твір, у якому зоб
Персона́ж тво́ру — дійова особа художнього
Персоніфіка́ція (різновид метафори) — перен
явища природи. Напр.: *сонечко всміхаєть*
Пі́сня — невеликий словесно-музичний твір, п
По́вість — розповідний художній твір, що за о
романом. У *П.* зазвичай ідеться про історію
яка перетинається з долями інших персона
лінії, низки епізодів, а також — обсяг життє
Повча́ння («поученіє») — жанр середньовічно
нення людини з великим життєвим досвідо
Володимира Мономаха). Крім світських пов
Порівня́ння — пояснення одного предмета / яви
Портре́т (у літературі) — це опис зовнішності

Рома́н (від франц. «романський») — великий за обся
ний за побудовою прозовий (рідше віршований) т
життєві події, глибоко розкрито історію формуван
Р., у якому є елемент гумору, легкого, дотепного
Романти́зм — напрям у літературі й культурі кінця XVIII
утвердженням самоцінності духовно-творчого життя
бунтарських) пристрастей і характерів, переваги мрі
небо» тощо). У XVIII ст. *романтичним* називали все
Сати́ра — 1) дошкульний сміх; 2) художні твори різ
ного поєднане з гострим осміянням, глумлінням
Си́мвол — умовне позначення явища, поняття, предм
гіркуватий запах зілля не лише нагадує юнакові пр
Співомо́вка — короткий гумористичний вірш, част
доті, приказці або казковому мотиві.
Старина́ (били́на) (від старосл. «быти» — «бути», «те, ш
родні пісні про події переважно XI–XV ст., які усно пер
виконували під музику, пізніше — речитативом без му
головних цикли: *київський* і *новгородський*. ***За змісто***
і *сімейно-побутові*, *сатиричні*. Найбільшу художньо-
тьбу богатирів з ворогами, захист слабких. Головні ге
Стопа́ — група складів у вірші з незмінним для цьо
голошених складів.
Строфа́ (від грецьк. «strophe» — «поворот, зміна»)
нання кількох віршових рядків, пов'язаних певн
Сюже́т тво́ру — події літературного твору, подані
жету: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмін
Те́ма тво́ру — те, про що автор розповідає читача
Тетрало́гія (від грецьк. «tetra» — «чотири»; «logia»
твори одного автора, об'єднані спільним задум
Те́чія (літературна) — див. «напрям літературний

ЛІТЕРАТУРНІ НАПРЯМИ, ТЕЧІЇ, СТИЛІ

Бароко

Період	Ключові слова та поняття	Представники	Приклади творів
XVII – XVIII ст.	Ускладнена форма, пишність, алегорія	**Григорій Сковорода**	*«Бджола та Шершень»*
		Іван Величковський	*«Зегар з полузегарком»*

Класицизм

Період	Ключові слова та поняття	Представники	Приклади творів
XVIII ст. – початок XIX ст.	Античність, героїзм, високі та низькі стилі, виховна функція	**Григорій Квітка-Основ'яненко**	*«Сватання на Гончарівці»*

Романтизм

Період	Ключові слова та поняття	Представники	Приклади творів
Початок XIX ст.	Виняткові герої, почуття, фольклор, історія, місцевий колорит	**Євген Гребінка**	*«Українська мелодія»*
		Михайло Петренко	*«Дивлюсь я на небо»*
		Микола Гоголь	*«Сорочинський ярмарок»*

Реалізм

Період	Ключові слова та поняття	Представники	Приклади творів
середина – друга половина XIX ст.	Об'єктивна дійсність, типові герої, вплив суспільства на особистість	**Іван Нечуй-Левицький**	*«Микола Джеря»*

Модернізм

Період	Ключові слова та поняття
кінець XIX–середина XX ст.	підсвідомість, інтуїція

Постмодернізм

Період	Ключові слова та поняття
кінець XX–початок XXI ст.	змішування жанрів, іронічність

ОСНОВНІ ЛІТЕРАТУРНІ ЕПОХИ

РОДИ ТА ЖАНРИ ФОЛЬКЛОРУ

Рід	*Жанр*
Лірика →	Народна пісня
Епос →	Переказ, легенда, народна казка
Ліро-епос →	Билина (старина), дума, історична пісня
Драма →	Народна гра, вертеп

РОДИ ТА ЖАНРИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Рід	*Жанр*
Лірика →	Ліричний вірш; патріотична, пейзажна, філософська, інтимна лірика
Епос →	Оповідання, повість, роман
Ліро-епос →	Байка, балада, поема
Драма →	Комедія, трагедія, драма

АНАЛІЗУЄМО ЛІРИЧНИЙ ТВІР

1. Назва твору *(тлумачення заголовку)*.
2. Автор / авторка твору.
3. Історія написання та видання твору. Історичні обставини в період написання / видання твору.
4. Епіграф, його значення *(за наявності)*. Присвята *(за наявності)*.
5. Жанр твору.
6. Провідний мотив *(емоції, почуття та розвиток конфлікту переживань, настрій)*.
7. Образ ліричного героя: який він, які його почуття, які причини та можливі наслідки емоцій; почуття, які викликає в читача тощо.
8. Засоби художньої виразності (тропи: епітет, метафора, порівняння, гіпербола, літота тощо) та поетичний синтаксис (риторичні запитання, звертання, повтори, антитези тощо).
9. Рими, віршовий розмір, їхня роль у творі.
10. Життя літературного твору в музиці (за потреби).
11. Актуальність твору, його інтерпретації.

АНАЛІЗУЄМО ДРАМАТИЧНИЙ ТВІР

1. Назва твору (тлумачення заголовку).
2. Автор / авторка твору.
3. Історія написання та видання твору. Історичні обставини в період написання / видання твору.
4. Епіграф, його значення *(за наявності)*. Присвята *(за наявності)*.
5. Жанр твору.
6. Тема та ідея твору.
7. Проблеми, порушені у творі.
8. Композиція твору. Головні й другорядні дійові особи.
9. Елементи сюжету (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка). Основний конфлікт і його зміст, тип конфлікту зовнішній, внутрішній, їхня взаємодія). Характер розв'язки: комічна, трагічна, драматична, трагікомічна.
10. Аналіз ключових дій, сцен, епізодів твору.
11. Характеристика головних персонажів:
    - пряма авторська характеристика, самохарактеристика,
    - характеристика іншими героями,
    - учинки героя,
    - мова героя,
    - авторські ремарки (за наявності).
12. Життя на сцені.
13. Актуальність твору, його інтерпретації.